

Latvijas Kultūras akadēmija
Kultūras teorijas un vēstures katedra

IDENTITĀTES SAGLABĀŠANOS
IETEKMĒJOŠO
FAKTORU ANALĪZE
VĀCBALTIEŠU BIEDRĪBĀS
VĀCIJĀ, LATVIJĀ UN IGAUNIJĀ

Maģistra darbs

Autore:

Akadēmiskās maģistra studiju programmas “Mākslas”

Kultūras un starpkultūru studiju apakšprogrammas

2. kursa studente

Anastasija Baranovska

(ID Nr. 20144013)

Darba vadītāja:

Prof., *Dr. art.* Rūta Muktupāvela

Rīga

2016

PATEICĪBA DARBA ATBALSTĪTĀJIEM

Maģistra darbs ir izstrādāts ar Latvijas Kultūras akadēmijas finansiālu atbalstu. Tā kā darba temats bija saistīts ar kultūrantropoloģisko līdzdalības novērošanu, Latvijas Kultūras akadēmijas vienreizējā stipendija nosedza ceļojumu izmaksas, kas saistītas ar vācbaltiešu organizāciju rīkoto pasākumu (konferenču, semināru, sanāksmju, svētnību) apmeklēšanu dažās pilsētās Vācijā, Latvijā un Igaunijā.

Turklāt maģistra darba autore Anastasija Baranovska izsaka lielu pateicību visām vācbaltiešu organizācijām un biedrībām Vācijā, Latvijā un Igaunijā, to vadītājiem un locekļiem, kuri izrādās ļoti laipni un pretimnākoši, palīdzējot tapt šim pētījumam par vācbaltiešu identitāti mūsdienās.

SATURS

IEVADS.....	4
1. VĀCBALTIEŠU KULTŪRAS KONTEKSTUĀLO ASPEKTU RAKSTUROJUMS.....	9
1.1. Jēdziena “vācbaltieši” problemātika un lietošanas dinamika.....	9
1.2. Ieskats vācbaltiešu vēstures pētniecības diskursā.....	15
1.3. Vācbaltiešu vēstures periodizācija.....	21
2. PĒTĪJUMA TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS: PAMATKONCEPTU UN TERMINOLOĢIJAS ANALĪZE.....	31
2.1. Kultūra kā kolektīvais realitātes konstrukts.....	31
2.2. Kolektīvā atmiņa un atcerēšanās prakses.....	33
2.3. Identitātes veidi	38
2.4. “Paštēls” un “sveštēls” kā kultūrantropoloģiskie koncepti.....	44
2.5. Diasporas pētniecības teorētiskie aspekti.....	46
3. PĒTĪJUMA METODOLOĢISKĀS BĀZES RAKSTUROJUMS.....	51
3.1. Aptauja kā pētniecības metode identitātes noteikšanai.....	51
3.2. Anketas un interviju mērķauditorija.....	53
3.3. Anketas un interviju uzbūve.....	56
3.4. Līdzdalības novērošanas metodes specifika diasporas pētījumos.....	59
4. EMPIRISKO DATU ANALĪZE.....	62
4.1. Aptaujas datu apkopošana un interpretācija kultūras antropoloģijas kontekstā.....	62
4.2. Paštēls kā būtiskākā vācbaltiešu identitātes sastāvdaļa.....	70
4.3. Kolektīvā atmiņa kā nozīmīgs faktors vācbaltiešu kolektīvajā apziņā.....	81
4.4. Kultūras identitātes loma vācbaltiešu biedrībās.....	89
4.5. Vācbaltiešu identitātes dinamika 19.gs.-21.gadsimtā.....	99
NOBEIGUMS.....	107
TĒZES.....	116
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS.....	121
ZUSAMMENFASSUNG.....	126
SUMMARY.....	128
PIELIKUMI.....	130
1. pielikums: Aptaujas lapa latviešu valodā.....	130
2. pielikums: Aptaujas lapa vācu valodā.....	140
3. pielikums: Intervijas transkripcijas paraugs.....	150
4. pielikums: <i>Pratchen</i> (vācbaltiešu anekdotes).....	156

IEVADS

Mūsdienu Rietumu kultūrtelpā, globalizācijas un multikulturālisma dominantes apstākļos arvien aktuālākas kļūst dažādas kolektīvās identitātes formas un izpausmes. Latvijā identitātes jautājums vēsturisko apstākļu dēļ ir īpaši nozīmīgs. Latviešu kultūras identitātes attīstību dažādos vēstures periodos ietekmēja vairākas tautas, piem., vācieši, krievi, zviedri, poļi un citi. 19.gs. otrajā pusē un 20.gs. sākumā tagadējās Baltijas¹ teritorijā līdzās pastāvēja divas spēcīgas, tomēr valodas un kultūras ziņā atšķirīgas kopienas – latviešu/ igauņu (vairākums) un vācbaltiešu (mazākums), kur dominējošās pozīcijas īpaši politiskajā un ekonomiskajā līmenī ieņēma vācbaltieši. Vācbaltiešiem (*die Deutschbalten*, pašnosaukumā: *baltieši, balti*)² bija liela ietekme arī uz latviešu kultūru un tās attīstību. Velkot paralēles ar šodienas situāciju Latvijas un Igaunijas kultūras telpā, kur koeksistē latviešu/ igauņu un krievvalodīgo kopienas, tā laika Baltijas vāciešus var salīdzināt ar mūsdienu Latvijas/Igaunijas krieviem. Mūsdienās vācbaltieši funkcionē kā uz kultūru balstītā diaspora un ir tipisks interkulturālisma un transkulturālisma fenomens. Tas, kādā veidā viņi organizē savas nemateriālās kultūras mantojuma funkcionēšanu, kā arī tas, kā viņi nodrošina savas kultūras artefaktu saglabāšanu, var kļūt par labas prakses piemēru citām 21.gs. mazākumtautībām. Maģistra darba autore, pati starpkultūru vidē izaugusi, jau vairāk nekā trīs gadus regulāri organizējot un piedaloties dažādos vācbaltiešu biedrību organizētajos pasākumos, izvēlējās pievērsties vācbaltiešu identitātes saglabāšanās faktoru analīzei.

Vācbaltiešu kultūra un tās materiālais, kā arī nemateriālais mantojums joprojām ieņem svarīgu vietu Baltijas kultūrvēsturē. Piemēram, 2014.g. augustā tika svinēta ievērojamā vācbaltiešu apgaismotāja, luterāņu teologa un izgudrotāja, kā arī latviešu laicīgās rakstniecības dibinātāja un „Latviešu valodas vārdnīcas” (*„Lettisches Lexikon”*, 1789.g.) autora Gotharda Frīdriha Stendera (Vecā Stendera) 300 gadu jubileja, kuras sakarā tika laista apgrozībā Stenderam veltīta Latvijas jubilejas eiro monēta³. 2012. g. nozīmīgs notikums bija vācbaltiešu rakstnieka Zigfrīda fon Fēgezaka vācu valodā sarakstīto romānu tetraloģijas „Baltiešu gredzens” tulkojuma latviešu valodā izdošana. Tieši Z. fon Fēgezaka tetraloģijas

¹ Ar “Baltiju” vācbaltiešu kopienas (it īpaši vecākās paaudzes) pārstāvji pārsvarā savā starpā domā tagadējo Latvijas un Igaunijas teritorijas, jo Lietuvai ir cita, ar Baltijas vāciešu diasporu nesaistītā vēsture. Neskatoties uz to, ka lietuviešiem nav vēsturiskas saiknes ar 800 gadu veco vācbaltiešu kultūru, viņi arvien vairāk un biežāk (gan pētnieki, gan jauni cilvēki) piedalās kopā ar latviešiem, igauņiem un krieviem pētāmo vācbaltiešu organizāciju rīkotos pasākumos.

² Sal. Cerūzis, Raimonds. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004, 2. lpp.

³ Hermann E. Sieger GmbH. *Gotthard Friedrich Stender, Latvijas jubilejas eiro monēta Vecais Stenders (Old Stender)*. Pieejams: <http://www.briefmarken-sieger.de/gotthard-friedrich-stender-5-euro-silbermunze-lettland.html>

romāni tika pētīti autores iepriekšējā zinātniskajā darbā, kas kalpoja par pamatu bakalaura grāda iegūšanai. Balstoties uz literārās antropoloģijas konceptu, bakalaura darbā autore pētīja vienu no centrālajām romānu cikla tēmām – vācbaltiešu identitāti, tās daudzveidīgās šķautnes un transformāciju 19. gs. beigās un 20. gs. vēsturisko notikumu kontekstā. Turpinot bakalaura darbā aizsāktā vācbaltiešu identitātes tēmu, šajā pētījumā autore fokusējas uz identitātes saglabāšanos ietekmējošo faktoru analīzi vācbaltiešu organizācijās Vācijā, Latvijā un Igaunijā. Maģistra darba tēmas specifika ir saistīta ar mūsdienās aktuālo diasporu problemātiku, proti, ar vācbaltiešu kultūras diasporas pastāvēšanas un funkcionēšanas instrumentiem. Darba empīriskie aspekti ir orientēti uz vācbaltiešu biedrību locekļu vidū veikto aptauju datu analīzi par dažādiem vācbaltiešu pašapziņas aspektiem, kā arī uz vācbaltiešu biedrību pašorganizētās darbības līdzdalības novērošanu un tās interpretāciju, balstoties uz kultūras antropoloģijas un starpkultūru komunikācijas teorijas konceptuālo bāzi. Ja bakalaura darbā vācbaltiešu identitāte tika pētīta, pamatojoties uz literāro avotu – no ārējās perspektīvas, tad šī darba centrā atrodas kultūrantropoloģiska pētījuma rezultātu un līdzdalības novērojumu analīze – iekšējā perspektīva. Maģistra darba pētāmā problēma ir noskaidrot, kādā veidā mūsdienās tiek kopta vācbaltiešu kopienas identitāte un kā funkcionē tās saglabāšanas mehānismi. Tā kā mūsdienu vācbaltiešu diasporas identitātes konstruēšana un tās kopšana iekļaujas 21.gadsimtā eksistējošo kultūras grupu savdabīguma saglabāšanas problemātikas kontekstā un, kā jau minēts, autorei ir ilgstoša interese par vācbaltiešu kultūras un identitātes jautājumu, kā arī pastāvīga komunikācija ar vācbaltiešu biedrībām un citām vācbaltiešu organizācijām Latvijā, Igaunijā un Vācijā, par maģistra darba *centrālo jautājumu* tika izvirzīta *identitātes saglabāšanos ietekmējošo faktoru analīze vācbaltiešu biedrībās Vācijā, Latvijā un Igaunijā*.

Maģistra darba *mērķis* ir konstatēt un raksturot faktorus, kas ietekmē vācbaltu identitātes saglabāšanos vācbaltiešu organizācijās Vācijā, Igaunijā un Latvijā mūsdienās.

Pētījuma izstrādes gaitā autore meklē atbildes uz šādiem *jautājumiem*:

- Kādi ir būtiskākie un vienojošie vācbaltiešu identitātes elementi, kas izpaužas vācbaltiešu biedrībās Vācijā, Latvijā un Igaunijā?
- Kādi vācbaltiešu identitātes veidi un aspekti manifestējas pētāmo vācbaltiešu biedrību vidē, un kā tie attīstās?
- Ar kādiem faktoriem un vēsturiskiem notikumiem ir saistīta vācbaltiešu organizāciju locekļu kolektīvās identitātes transformācija?
- Kādi elementi veido vācbaltiešu kultūras identitāti pētāmajās vācbaltu organizācijās

Vācijā, Latvijā un Igaunijā 21.gadsimtā?

- Kādā veidā un ar kādiem līdzekļiem tiek kopta un saglabāta vācbaltiešu identitāte vācbaltu organizācijās Latvijā, Vācijā un Igaunijā mūsdienās?

- Kāds vācbaltiešu paštēls izpaužas 21.gs. vācbaltiešu biedrībās un kā tas transformējas laika gaitā?

- Vai un kā atšķiras vācbaltiešu organizāciju struktūra Vācijā, Latvijā un Igaunijā?

Lai iegūtu atbildes uz iepriekš izvirzītajiem jautājumiem, maģistra darbam tiek izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- apzināt vēsturisko un kultūrvēsturisko literatūru par vācbaltiešu vēsturi; nozīmīgākajiem vēstures periodiem, notikumiem un personībām;

- apgūt ar kultūras diasporu identitātes pētniecību saistīto teoriju pamatprincipus;

- izvēlēties pētījuma mērķim atbilstošu teorētisko literatūru par identitāti, tās veidiem, aspektiem, attīstības nosacījumiem, par kolektīvās atmiņas fenomenu, kā arī par kopienas paštēla un sveštēla veidošanās principiem;

- veikt aptauju – anketēšanu un intervijas ar – Vācijas, Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrību vadītājiem un locekļiem;

- tā kā vācbaltiešu vairākums mūsdienās dzīvo Vācijā, lai noskaidrotu, kā tiek kopta vācbaltiešu identitāte Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrībās, veikt intervijas ar to vadītājiem;

- apkopot, analizēt un interpretēt aptaujas rezultātā iegūtās atziņas, balstoties uz vēsturiskiem un kultūrantropoloģiskiem teorētiskiem materiāliem;

- izejot no aptaujā norādītajiem vācbaltiešu pašapziņas pamatelementiem un pamatvērtībām, kā arī, pamatojoties uz vēstures un kultūrantropoloģijas jēdzienisko aparātu, nodefinēt vācbaltiešu paštēlu, kas izpaužas mūsdienu vācbaltiešu biedrībās Vācijā, Igaunijā un Latvijā;

- ar teorētiskā aparāta palīdzību un empīrisku datu analīzi noskaidrot būtiskākos vācbaltiešu kultūras identitātes komponentus un aspektus;

- salīdzināt savā starpā Vācijas, Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu organizāciju struktūru un funkcijas;

- izpētīt, kā un kādos vēsturiskos apstākļos attīstās un izpaužas vācbaltiešu identitāte un paštēls periodā no 19.gs. līdz 21.gs.

Lai rastu atbildes uz iepriekš uzstādītajiem jautājumiem un uzdevumiem, 2016.g. sākumā tiek veikta aptauja Vācijas, Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu biedrību locekļu vidū.

Ar aptaujas palīdzību, tiek noskaidrots, kādas ir nozīmīgākās vācbaltiešu kolektīvās identitātes sastāvdaļas, kā vācbaltiešu vērtības un tradīcijas tiek saglabātas un nodotas mūsdienās, kā arī kādā veidā funkcionē Vācijas, Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrības 21.gadsimtā. Anketas izstrādāšanas procesā tiek izmantotas starptautiskās organizācijas Sociālo empīrisko pētījumu institūta (*Institute for Sociology and Social Research*)⁴ “Starptautisko sociālo pētījumu programmas” (*International Social Survey Programme*) 1995.g., 2002.g. kā arī 2013.g. aptauju lapas, kas ir orientētas uz dažādu valstu iedzīvotāju nacionālās un kultūras identitātes analīzi. Maģistra darba aptaujā ir iekļauti jautājumi par vācbaltiešu vēsturiskajām, politiskajām, sociālajām, reliģiskajām, kā arī kultūras pārliecībām. Aptauja ļauj definēt mūsdienu vācbaltiešu kopienās aktuālos simbolus, rituālus, uzvedības paraugmodeļus, varoņus un vērtības. Aptaujas rezultāti tiek interpretēti, balstoties uz vēsturiskiem un kultūrvēsturiskiem materiāliem, kā arī kultūrantropoloģiskiem un kultūrsocioloģiskiem konceptiem. Šo maģistra darbu var uzskatīt par starpdisciplināru un transdisciplināru pētījumu, jo tas ietver vairākas zinātniskās nozares un apakšnozares – kultūras teoriju, antropoloģiju, kultūras socioloģiju, socioloģiju, vēsturi, kultūras vēsturi, starpkultūru komunikācijas teoriju u. c.

Pētot vācbaltiešu identitāti maģistra darba ietvaros, autore balstās ne tikai uz aptaujas rezultātiem, bet arī uz saviem novērojumiem, kas veikti kopš 2013.g., regulāri piedaloties dažādu vācbaltiešu organizāciju pasākumos Vācijā, Latvijā un Igaunijā. Aptaujas rezultātā autore iecerējusi noskaidrot, kādi ir mūsdienu vācbaltiešu kopienas simboli, rituāli, varoņi/ievērojamas pesonības/aktori, rituāli, pasaules aina un vērtības. Savukārt balstoties uz saviem novērojumiem, maģistra darba autore mēģinās interpretēt to nozīmi un funkciju vācbaltiešu sociālajā diskursā. Tādējādi bez aptaujas kā integrējošā pētījuma metode ir izmantota etnogrāfija. Maģistra darba kontekstā autore pēta vācbaltiešu organizāciju dalībnieku mentālos kodus, simbolus, rituālus, pasaules ainu un mēģinās interpretēt to sociālos pamatus un nozīmi. Vācbaltiešu kopiena tiek analizēta vairākos līmeņos – gan no iekšējās (*emiskās*) perspektīvas (respondentu atbildes un pašas autore novērojumi, interpretācija), gan no ārējās (*ētiskās*) perspektīvas (vēsturiskie teorētiskie materiāli par vācbaltiešu kopienas fenomenu). Tā kā šī maģistra darba **pētāmie avoti** ir aptaujas rezultātā iegūtās atziņas, kā arī pašas autore līdzdalības novērojumi, identitātes pētījums tiek veikts, izmantojot **kvalitatīvo saturu analīzi**.

Šī pētījuma **teorētisko bāzi** veido šādi materiāli:

⁴ Aptauju sastādītāji ir Huans Diezs-Medrano, Toms Smits, Knuds Knudsens, Peters Roberts, Lilia Dimova, Maria Keli Skalona un Alisons Parks. (GESIS Data Archive. ISSP 1995, 2002, 2013. *National Identity I, II, III*. Study No. ZA5950. Cologne, 2013. Pieejams: https://dbk.gesis.org/dbksearch/file.asp?file=ZA5950_bq.pdf)

1) Dažādu vēsturnieku pētījumi par vācbaltiešu vēsturi un kultūras vēsturi, lai izprastu vācbaltiešu identitātes vēsturiskos un kultūrvēsturiskos pamatus, attīstības un transformācijas cēloņus. Kā nozīmīgākos vēsturiskos avotus var minēt vēsturnieku Gerta fon Pistolkora (*Gert von Pistohlkors*), Vilfrīda Šlau (*Wilfried Schlau*), Georga fon Rauha (*Georg von Rauch*), Pētera Krupņikova, Raimonda Cerūža, Leo Dribina un Kaspara Kļaviņa pētījumus par vācbaltiešu kopienu.

2) Kultūras antropoloģijas, kultūras socioloģijas un starpkultūru komunikācijas teorijas pētījumi saistībā ar kultūru, tās ietekmi uz kolektīvo apziņu un tās veidošanos, kolektīvo atmiņu, personisko un kolektīvo identitāti, kolektīvo paštēlu un sveštēlu. Maģistra darba ietvaros tiek izmantoti tādu pētnieku darbi kā Klifords Ģircs (*Clifford Geertz*), Tomass Hīlands Eriksens (*Thomas Hylland Eriksen*), Fredriks Barts (*Fredrik Barth*), Talkots Parsons (*Talcott Parsons*), Edīte Brošinski-Švābe (*Edith Broszinsky-Schwabe*), Aleīda Asmane (*Aleida Assmann*), Jans Asmans (*Jan Assmann*), Gerhards Malecke (*Gerhard Maletzke*), Ģērts Hofstede (*Geert Hofstede*) un citi.

Maģistra darba *1. nodaļā* tiek izvērtēti dažādu vēsturnieku pētījumi par Baltijas vāciešiem vēsturiskajā un kultūrvēsturiskajā kontekstā. Darba *2. nodaļa* sniedz nozīmīgāko darbā izmantoto teorētisko jēdzienu un konceptu skaidrojumu no kultūras antropoloģijas, kultūras socioloģijas un interkulturālās komunikācijas teorijas. Maģistra darba *3. nodaļas fokusā* ir aptaujas struktūras un mērķauditorijas apraksts. Darba *4. nodaļa* ir veltīta aptaujas un līdzdalības novērošanas rezultātā iegūto datu analīzei un interpretācijai kultūras antropoloģijas un vēstures kontekstā. *Nobeigumā* tiek sniegts pārskats par paveikto pētījumu par vācbaltiešu identitāti 21.gadsimtā un tiek izvērtēti tā rezultāti. *Kopsavilkumā* tēžu formā tiek apkopotas galvenās pētījumā gūtās atziņas.

1. VĀCBALTIEŠU KULTŪRAS KONTEKSTUĀLO ASPEKTU RAKSTUROJUMS

Pirmajā maģistra darba nodaļā tiek aplūkots vācbaltiešu diasporas vēsturiskais un kultūrvēsturiskais konteksts. Tiek apskatītas Baltijas vāciešu kopienas jēdziena variācijas vēsturisko notikumu gaitā un dažādu etnisko piederību, laikmetu un uzskatu pētnieku historiogrāfiskie avoti par vācbaltiešiem. Turklāt tiek sniegts pārskats par nozīmīgākajiem vācbaltiešu vēstures periodiem – no Vācu ordeņa brāļu, vācu misionāru un vācu tirgotāju ierašanās brīža Baltijas teritorijā līdz pat mūsdienām, kad vācbaltieši kā unikāla kultūras grupa kopj savas tradīcijas.

1.1. Jēdziena “vācbaltieši” problemātika un lietošanas dinamika

Veicot maģistra darba ietvaros vācbaltiešu kopienas identitātes saglabāšanās un kopšanas specifikas analīzi Vācijas, Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu biedrībās 21.gadsimtā, pirmām kārtām ir jānedefinē vācbaltiešu jēdziens un jāpievēršas tā attīstībai vēsturisko notikumu gaitā.

Vācbaltieši ir vācieši, kas dzimuši Baltijā vai arī lielāko daļu savas dzīves pavadījuši un iesakņojušies Baltijas reģionā.⁵ Analizējot dažādu etnisku piederību, laikmetu un uzskatu vēsturnieku un historiogrāfu pētījumus par vācbaltiešu diasporas fenomenu, ir iespējams saskatīt atšķirīgas Baltijas vāciešu kopienas definīcijas. Jāatzīmē, ka jēdziena “vācbaltieši” variācijas nav sinonīmiskas, bet ir noteikto vēsturisko un ģeogrāfisko tradīciju ietekmētas. Spriežot pēc vācbaltu izcelsmes pētnieckurakstiem, paši Baltijas vācieši aptuveni līdz 18.gs. beigām asociē sevi ar noteiktu teritoriju: **Kurzemes un Zemgales hercogistes vācieši** (*Kurländer*) un **Vidzemes vācieši** (*Livländer*). Kopīgais apzīmējums – **baltieši** (*Balten*) - Baltijas vāciešiem rodas pēc visas Baltijas iekļaušanas Krievijas impērijas sastāvā. Vēlāk – 19.gs. un 20.gs. mijā – kad par “baltiešiem” sāk dēvēt arī Baltijas pamattautas, Baltijas vācieši, uzsverot savu etnisko piederību, pievieno sevis apzīmēšanā konkretizējošu vārdu savienojumu – **vācu tautības** baltieši, no kā pēc tam tiek atvasināts **vācbaltieši** (*Deutschbalten*).⁶

Vācu vēsturnieku, piem., tādu kā **Gerta fon Pistohlkorsa** (*Gert von Pistohlkors*, dz. Narvā, Igaunijā, 1935) un **Vilfrīda Šlau** (*Wilfried Schlau*, dz. Veļikij Ustjugā, Krievijā, 1917-

⁵ Sal. Grūdule, Māra. *Vācbaltieši Latvijas un latviešu kultūras vēsturē*. Grām.: *Latvieši un Latvija*. IV sēj. Latvijas izglītība, kultūra un zinātne. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 208. lpp.

⁶ Sal. Turpat

2010)⁷ teorētiskajos darbos pārsvarā ir manāma tendence aptuveni līdz 19.gs. vidum lietot apzīmējumu **Baltijas vācieši** (*baltische Deutsche*) - tādā veidā tiek uzsvērts kopienas vāciskums (*Deutschtum*). Savukārt, sākot ar 19.gs. otro pusi arvien biežāk tiek izmantots jēdziens **vācu baltieši** (*deutsche Balten*), tādējādi akcentējot Baltiju kā dzimtu reģionu. Pēc 1905.g. revolūcijas vācu diaspora lielākoties jau tiek dēvēta par **vācbaltiešiem** (*Deutschbalten*).⁸ Jāatzīmē, ka Baltijā dzīvojošie vācieši ilgu laiku identificēja sevi ar vācu kultūru un tradīcijām, jo tieši vāciskums – vācu valoda, vācu kultūras izpausmes - atšķīra viņus vairāku gadsimtu gaitā no citiem Baltijas iedzīvotājiem – lībiešiem, latviešiem, igauņiem, krieviem, poļiem, zviedriem u. c. Tomēr pašdefinēšanās centieni 19.gs vidū mainīja Baltijas vācu kopienas jēdzienisko saturu.

Latviešu vēsturnieks, vācbaltiešu kopienas pētnieks **Pēteris Krupņikovs** (1920-2009) savos darbos galvenokārt izmanto apzīmējumu **baltvāci**. Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks **Leo Dribins** (dz. 1931) savos pētījumos izmanto vairākus jēdzienus, tādus kā **Baltijas vācieši**, **baltieši** vai **vācbaltieši**. Savukārt jaunākais „vācu faktora”⁹ latviešu pētnieks **Raimonds Cerūzis**, analizējot vācbaltiešu sabiedrību dažādos vēsturiskajos posmos, izmanto pārsvarā jēdzienu **vācbaltieši**. Krievijas vēsturnieki lieto vēl citu terminoloģiju, piem., **Maksims Duhanovs** (1921-2001) - zināmais krievu vēsturnieks, pētījis galvenokārt attiecības starp vācbaltiešiem un Baltijas pamatiedzīvotājiem (latviešiem, igauņiem) - dēvē vācbaltiešus par **ostzejiem** (*остзейцы*), kas ir atvasināts no vācu vārda **Ostsee** (**Baltijas jūra**)¹⁰. Tādējādi jau pašā jēdzienā parādās vācbaltiešu kopienas kā kultūras grupas daudzveidība un pretrunīgais vērtējums.

Mūsdienās historiogrāfijā vācu tautas vēstures mantojumu un ap 800 gadu ilgo vācu ietekmi uz pamatiedzīvotāju materiālo, kā arī garīgo attīstību Latvijas teritorijā ir pieņemts apzīmēt par „faktoru”^{11, 12}. Vācu tautas ietekme Baltijā kā ilgtspējīgs vēsturisks process, sākās jau 12.gs. otrajā pusē, kad tālirtgotāji no Vācijas sāka veidot tagadējās Latvijas teritorijā savas apmetnes, un kad vācu misionāri atbrauca uz Baltijas zemēm, lai kristianizētu vietējos

⁷ Abiem vēsturniekiem ir vācbaltu izcelsme.

⁸ Sal. Schlau, Wilfried. *Die Deutsch-Balten*. München: Langen Müller, 1995, S. 31-48; Pistohlkors, Gert von. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Bd. 5. Hrsg. von Gert von Pistohlkors. Berlin: Siedler, 2002, S. 265-450

⁹ Ar „vācu faktoru” latviešu vēsturnieks Raimonds Cerūzis apzīmē ap 800 gadu ilgo vācu iespaidu uz Baltijas tautām un to kultūru. Pie tam savā pētījumā Cerūzis norāda, ka „vācu faktora” jēdzienā iekļaujas gan Vācijas faktors, gan vācbaltiešu faktors. (Sal. Cerūzis. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*, 2. lpp.)

¹⁰ Духанов, Максим. *Остзейцы. Явь и вымысел*. Рига: Лиесма, 1970, стр. 5

¹¹ Vācu tautas savdabīgo ietekmi Baltijas teritorijā par „vācu faktoru” dēvē vairāki vēsturnieki, piem., Ojārs Spārītis un Raimonds Cerūzis.

¹² Sal. Cerūzis. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*, 1. lpp.

pagānus. Taču ir svarīgi noskaidrot, kopš kura laika attiecībā uz Baltijas teritorijā dzīvojošo vācu minoritāti sāka izmantot atsevišķu definīciju, kas ir atšķirīga no „vāciešiem” un kopš kura laika tiek lietots apzīmējums **vācbaltieši**, kā arī kā Baltijas vācieši dēvēja sevi paši.

12.gs. Baltijas piekrastē kuģojošie vācu tirgotāji un no vācu zemēm nākušie garīdznieki uzskatīja sevi, kā arī tika uzskatīti un dēvēti par vāciešiem. Pašidentificēšanās ar vācu zemi un vācu kultūru bija spēcīga visos Baltijas vācu iedzīvotāju sociālajos slāņos līdz pat 19.gs. 40.-iem gadiem. 19.gs. otrajā pusē Baltijas vāciešu kopiena sāka strauji zaudēt savu kopš viduslaikiem ar kārtu tiesībām (*Ständerecht*) nodrošināto privilēģēto stāvokli: no vienas puses Baltijas vācieši tika apspiesti no augošās pirmās nacionālās atmodas kustības puses – igauņiem un latviešiem – kuri iestājās par vienādām ar vāciešiem tiesībām un konstitūcijas demokratizāciju, no otras puses Baltijas vāciešiem nācās saskarties ar ķeizarkārīgo Krievijas nacionālismu un Lielkrievu nacionālās valsts dibināšanas mēģinājumiem no multinacionālās Pētera I impērijas puses.¹³ Izjutot savu vadošo pozīciju pavājināšanos politiskajā, sociālajā un kultūras līmenī, Baltijas vācieši arvien biežāk tematizēja savos periodiskajos izdevumos savas kultūras savdabību un autonomiju, nopietnas diskusijas skāra arī identitātes un identificēšanās jautājumu – kas ir Baltijas vāciešu dzimtene: Baltija (Latvija/ Igaunija), kur viņi dzīvo, vai Vācija, no kurienes nāk viņu senči? Baltijas teritoriju apdzīvojošo vāciešu pašdefinēšanās notiek Krievijas impērijas laikmetā no 19.gs. otrās puses līdz 1914.g.. Baltijas vācu minoritātes jēdziena pirmais variants radās 19.gs.40.-os gados, precīzāk sakot, **1845.g.**, kad Baltijas vācieši paši sāka apzīmēt sevi par **baltiešiem (Balten)** saistībā ar tā laika polemiku starp krievu slavofiliem un vācbaltu izcelsmes publicistiem. Tajā pašā laikā vācu minoritātes pārstāvji ieviesa kopīgu apzīmējumu Līvlandes (Vidzemes), Kurzemes un Igaunijas guberņām – **Baltija**.¹⁴ Jēdzienam „**baltieši**” bija jāklūst par satuvināšanos un saliedēšanos ietekmējošo faktoru starp dažādiem sociālajiem slāņiem piederošiem vāciešiem.¹⁵ Jāatzīmē, ka sākumā jēdziens **baltieši** tika attiecināts vienīgi uz Baltijas eliti, proti, muižniecību un aristokrātiju, bet jau 19.gs. 50.-os gados par **baltiešiem** tika dēvēti visi Baltijas teritorijā dzīvojošie vācieši, neatkarībā no sociālās kārtas, lai pretnostatītu tos Baltijas pamatiedzīvotājiem – latviešiem un igauņiem.¹⁶

¹³ Sal. Schlau. *Die Deutsch-Balten*, S. 73

¹⁴ Jēdziens „**Baltija**” tika aizgūts no „Baltijas” jūras (*Mare Balticum*) nosaukuma, kuru pirmo reizi minēja 11.g.s. vācu hronists Brēmenes Ādams, atvasinot to no latīņu vārda „*balteus*” (josta), jo jūras austrumu piekraste esot līdzīga jostai. [Sal. Balodis, Agnis. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra „Kabata” grāmatu apgāds, 1991, 14. lpp.]

¹⁵ Pistohlkors. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*, S. 363-367

¹⁶ Sal. Dribins, Leo. Spārītis, Ojārs. *Vācieši Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Etnisko pētījumu centrs, 2000, 40. lpp.

Baltiešu jēdziena semiotiskā komponenta maiņu var saistīt ar tautas atmodas jeb nacionālisma ideju attīstību 19.gs. vidū Eiropā, to skaitā arī vācu zemēs, kur, bez tam, tajā pašā laikā dzima šovinstiskā imperiālistiskā ideoloģija.¹⁷ Tomēr, neskatoties uz to, ka vācu nacionālās apziņas celšana iespaidoja citas Eiropas tautas, piem., latviešu nacionālisms radās „tiešā vācu demokrātiskā nacionālisma ietekmē”¹⁸, vācbaltu privilēģētas kārtas pārstāvji diezgan vienaldzīgi skatījās uz vācu nacionālisma ideju. Varbūt tieši Baltijas vācu muižniecībai piemītošās sociālpolitiskās neaktivitātes un nacionālo jūtu trūkuma dēļ tajā laikposmā vārds **baltiskums**¹⁹ jeb (kā to toreiz interpretēja) vienaldzība pret apkārtējās pasaules notikumiem, kļuva par vācbaltiešiem raksturīgo īpatnību, kura tika kritizēta gan no aktīvu vācbaltu diasporas interešu aizstāvētāju, gan no valsts vācu vēsturnieku un publicistu puses.²⁰

Augšslāņu krīzes un pirmsrevolucionāro noskaņu fonā starp vācbaltu un latviešu inteliģenci gan Vācijā, gan Baltijas presē norisinājās asa diskusija. Pakāpeniski auga savstarpējais naids - vācbaltieši sauca „latviešu revolūciju” par „masu psihisko slimību”²¹, savukārt latvieši dēvēja vācbaltiešus par „apspiedējiem un bendēm”²². Tā kā latviešu revolūcijas aktīvisti mēģināja sakūdit tautu pret vācbaltu eliti, vācbaltieši visbiežāk tika dēvēti par „aristokrātiem un kungiem”²³, uzsverot tādā veidā Baltijas sabiedrībā valdošo sociālpolitisko un ekonomisko nevienlīdzību un netaisnību. Turklāt valstsvāciešu šovinstiskie kolonizācijas plāni attiecībā uz Baltijas valstīm jeb tā saukto „*Austrumu ekspansiju*” (*Drang nach Osten*)²⁴ un vācbaltu virsotnes atbalsts šajā jautājumā izraisīja tikai naidu latviešu tautas vidū. Līdz ar to visi vācieši, to skaitā arī vienkārši vācbaltu birģeri tika ienīsti, un vispār viss vāciskais tika asociēts ar ienaidnieku. Nešķirot Baltijā dzīvojošos vāciešus no valstsvāciešiem, latviešu tauta sauca Baltijas vācu minoritātes pārstāvjus par **vāciešiem**²⁵.

Runājot par Baltijas vācu mazākumtautības pašapziņu tajā laikā, ir jāatzīmē divas tendences. No vienas puses, revolūcijas notikumi saliedēja vācbaltiešus, tika dibinātas **vācu**

¹⁷ Sal. Krupņikovs, Pēteris. *Melu un patiesības palete*. Rīga: Zvaigzne, 1980, 42. lpp.

¹⁸ Dribins. Spārītis. *Vācieši Latvijā*, 46. lpp.

¹⁹ Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 34. lpp.

²⁰ Piem., vācbaltu izcelsmes publicists un vēsturnieks E. Serafīms savos rakstos uzsvēra, ka, vācbaltieši, kuriem ir svarīga tikai viņu mierīga, nodrošināta, ar privilēģijām pilnā dzīve, aiz sava akluma un savas nevēlēšanās redzēt, kā strauji latviešu un igauņu aprindās aug nacionālās noskaņas, pakāpeniski zaudē savas stabilas pozīcijas, kas, pēc Serafīma viedokļa, var novest pie traģiskām sekām. (Sal. Turpat, 32. lpp.)

²¹ Turpat, 64. lpp.

²² Vācijas sociāldemokrātiskās partijas centrālorgāns „*Vorwärts*”, kas atbalstīja latviešu strādnieku revolūciju publicēja antimuižniecisko rakstu ar nosaukumu „*Baltijas baroni bendes darbā*”. (Sal. Turpat, 82. lpp.)

²³ Sal. Turpat, 87. lpp.

²⁴ Turpat, 89. lpp.

²⁵ Sal. Turpat, 90. lpp.

biedrības (*Vereine*)²⁶, kas organizēja dažādus kultūras pasākumus, attīstot tādā veidā vācietības garu. No otras puses, Pirmajam pasaules karam tuvojoties, vācbaltiešiem nācās pārdzīvot „dvēseles konfliktu”²⁷ un dažādus identitātes meklējumus, jo kā Krievijas impērijas pilsoņi viņi bija spiesti pildīt savu pienākumu – doties krievu armijā un aizstāvēt savu dzimteni Baltiju. Tomēr tā kā vairākumam vācbaltiešu visstiprākā piederības sajūta tajā brīdī bija attiecībā uz savu tēvzemi Vāciju, viņiem bija grūti samierināties ar faktu, ka ir jācīnās pret „savējiem”. Vācbaltiešu sabiedrība sašķēlās - vieni vācbaltieši tomēr pārgāja krievu pusē un sauca sevi par **baltiešiem**, bet otri turpināja identificēt sevi ar vāciešiem un dēvēja sevi par **vāciešiem**. Līdz ar Vācijas sakāvi Pirmajā pasaules karā, attieksme pret vāciešiem pasaules mērogā krasi mainījās²⁸. Lai norobežotos no pamatiedzīvotājiem (latviešiem un igauņiem), tajā laikā vācbaltiešiem bija jāuzsver vairs ne tik daudz savs vāciskums, bet gan baltiskums: Baltijas vācu minoritātes pārstāvji lielākoties dēvēja sevi par **baltiešiem**. **1918.g. rudenī** vācbaltu elites vidū radās ideja par **vienotās Baltijas valsts** izveidošanu, taču novembra revolūcijas Vācijā, kā arī latviešu inteliģences aktivizēšanās dēļ vācbaltiešu plāni nepiepildījās.²⁹

Pēc Pirmā pasaules kara beigām par **baltiešiem** līdzās vācbaltiešiem sāka dēvēt arī latviešus, lietuviešus un igauņus,³⁰ lai gan valodas līmenī pie „baltiešiem” var pieskaitīt tikai latviešus un lietuviešus. Runājot par mūsdienās lietoto jēdzienu „balti” jeb „baltieši”, ir jāatzīmē, ka tā nozīme pilnīgi nesakrīt ar sākotnējo šī vārda interpretāciju. Šodien **balti** ir apzīmējums indoeiropiešu tautu grupai, kas runā baltu valodās (mūsdienas pastāv tikai latviešu un lietuviešu valodas), proti, latviešiem un lietuviešiem.

Starpkaru periodā, kad neatkarīgajās Latvijā un Igaunijā vācbaltieši mēģināja visādi saglabāt savu etnokultūras identitāti, Vācijā turpināja izstrādāt un attīstīt kolonizācijas plānus attiecībā uz Baltiju. Nacionālsociālistu mērķis bija skaidrs jau 20.-os gados – iekarot lielajai vācu tautai jaunas zemes Austrumos³¹, kā arī padarīt vācbaltiešus par „Lielvācijas iedzīvotājiem”³². Šajā laikposmā vācu sabiedrībā Latvijas valsts teritorijā dzīvojošo vācu

²⁶ Piem., vācu biedrība Igaunijā 1905.g. 30. septembrī, kā arī Vidzemē 1906.g. 10. maijā un Kurzemē 1906.g. 19. jūnijā. (Sal. Turpat, 86. lpp.)

²⁷ Turpat, 96. lpp.

²⁸ Tā kā vācieši Krievijas impērijas teritorijā tika uzskatīti par agresoriem, gan latviešu, gan krievu presē uzplauka pretvācu kampaņa. Vācbaltiešu organizētās „vācu biedrības” tika slēgtas, no pilsētu ēkām tika noņemti vāciskie ielu nosaukumi. Pie tam tika iecerēts likums, kas aizliegtu rakstīt un runāt vācbaltiešiem vācu valodā. (Sal. Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 61. lpp.)

²⁹ Sal. Turpat, 63. lpp.

³⁰ Sal. Balodis. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*, 17. lpp.

³¹ Sal. Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 149. lpp.

³² Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 77. lpp.

nacionālo minoritāti bija pieņemts saukt par **tautas grupu (Volksgruppe)**.³³ Kopš Otrā pasaules kara sākuma, kad Hitlera ieceres saistībā ar iekarošanas kampaņu Austrumos pakāpeniski sāka īstenoties, Baltijas vācu minoritāti sāka dēvēt par **baltvāciešiem (Baltendeutsche)**³⁴, uzsverot tādā veidā vācisko³⁵. Pēc Otrā pasaules kara beigām vācbaltiešu kopienas apzīmējums atkal modificējās un šādā veidā tiek lietots arī šodien. Tā kā pēc Otrā pasaules kara beigām nacionālsociālistiskās Vācijas režīma jēdzieni tika tabuizēti un apzīmējums „baltvācieši” tika noraidīts kā politizēts³⁶, mūsdienās vēsturnieku vidū tos vāciešus, kuri apdzīvojoši Baltiju līdz 1939.g., ir pieņemts dēvēt par **vācbaltiešiem**. Runājot par to, kā mūsdienās vācbaltiešus dēvē viņu tēvzemē³⁷ Vācijā, uz kuriem vairākums vācbaltiešu bija spiests emigrēt sakarā ar 1939.g. 28. septembra **Hitlera-Staļina slepeno līgumu** par vāciešu izceļošanu uz Trešo reihu³⁸, ir jāatzīmē divi varianti – vai nu **Deutschbalten**, vai **Deutschbalten**³⁹.

Kā īpašo „vācbaltiešu” jēdziena formu ir vērts minēt krievu vēsturnieku koncepciju. Krievu vēsturnieks, vācbaltiešu problemātikas pētnieks **Maksims Duhanovs** norāda, ka Krievijā vācu privilēģētas kārtas pārstāvjus, kas apdzīvoja Kurzemes, Līvlandes (Vidzemes) un Igaunijas guberņas, sauca par „ostzejciem” (*остзейцы*)⁴⁰. Lai gan 1970. g. izdotajā grāmatā Duhanovs norāda, ka jēdziens „ostzejci” ir jau gandrīz aizmirsts⁴¹, ir jāatzīmē, ka arī mūsdienās krievu vēsturiskajā telpā vācbaltieši tiek dēvēti par **ostzejciem**⁴², **Ostzejas vāciešiem (остзейские немцы)**, vai arī **Ostzejas muižniecība (остзейское дворянство)**⁴³, akcentējot šādā veidā īpašo vācbaltiešu privilēģēto stāvokli. Turklāt krievu vēsturnieki izmanto arī internacionālo apzīmējumu, proti, **Baltijas vācieši (Балтийские немцы,**

³³ Nacionālsociālisma ideoloģijas ietekmē Vācijā dzīvojošos vāciešus jeb Vācijas pavalstniekus dēvēja par **valstsvāciešiem (Reichsdeutsche)**, taču citās valstīs dzīvojošos vāciešus sauca par **tautasvāciešiem (Volksdeutsche)**. (Sal. Cerūzis. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939)*..., 3. lpp.). Jāatzīmē, ka vācbaltieši joprojām lieto jēdzienu „*Reichsdeutsche*”, pretnostādot sevi – Baltijas vāciešus - Vācijas vāciešiem.

³⁴ Sal. Turpat, 2. lpp.

³⁵ Vācu valodā salikto tas vārds tiek uzskatīts par svarīgāko, kas stāv salikto beigās.

³⁶ Cerūzis. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939)*..., 2. lpp.

³⁷ Vācbaltiešu kopienā gadsimtiem ilgi jēdzieni „dzimtene” (**Heimat**) un „tēvzeme” (**Vaterland**) atšķīrās. Par savu tēvzemi viņi vienmēr uzskatīja Vāciju, taču par savu dzimteni - Baltiju (Igauniju vai Latviju). Tikai Vācijas Federatīvā Republika pēc 1939.g. pārcelšanās kļuva vācbaltiešiem gan par dzimteni, gan par tēvzemi. (Sal. Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 180. lpp.)

³⁸ Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 75. lpp.

³⁹ Sal. *Deutsch-Baltische Gesellschaft*. Pieejams: <http://www.deutsch-balten.de/geschichte.html>

⁴⁰ Skat. 7. lpp.

⁴¹ Sal. Духанов. *Остзейцы. Явь и вымысел*, стр. 5

⁴² *Исторический словарь*. Pieejams: http://mirslouvrei.com/content_his/ostzejcy-11256.html

⁴³ Sal. Информационно-аналитический портал. Российская ассоциация международных исследований. *Остзейские немцы, их роль при дворе, в политической и культурной жизни России*. Из: *Материалы по курсу “Формирование российского многонационального государства”*. Список статей. Nr. 1. Pieejams: <http://frg.ulver.com/spisok.html>

Прибалтийские немцы)⁴⁴.

Apkopojot šajā apakšnodaļā apskatītā vācbaltiešu jēdziena dažādus aspektus, var secināt, ka Baltijas teritorijā dzīvojošās vācu etniskās minoritātes koncepcija pārdzīvoja dažādas transformācijas vēstures gaitā. Pie tam ir jāšķir divas „vācbaltiešu” jēdziena tradīcijas – eiropeskā, tajā skaitā latviešu (*vācbaltieši/ Deutschbalten*), un krievu (*осмзейцы*).

Jānorāda, ka maģistra darba ietvaros attiecībā uz Baltijas vācu diasporu tiek lietots pārsvarā jēdziens „vācbaltieši”. Lai gan vācbaltiešu kopienas jēdziens joprojām mūsdienās dažādu vēsturnieku pētījumos, kā arī ne-zinātnieku darbos atšķiras (*Baltijas vācieši, vācbaltieši, baltvācieši*), vēsturiski un politiski korektais apzīmējums ir tieši “*vācbaltieši*”. Darba empīriskajā daļā tiek noskaidrots, kā pētāmo vācbaltiešu organizāciju biedri definē sevi jeb ar kādu no zināmajiem vācbaltiešu kopienas jēdziena variantiem viņi identificējas visvairāk, kā arī kāda ir viņu attieksme pret tiem. Nākamajā apakšnodaļā tiek dots pārskats par vācbaltiešu vēstures pētniecību.

1.2. Ieskatš vācbaltiešu vēstures pētniecības diskursā

Baltijas vāciešu diasporas kā vadošā sabiedrības slāņa materiālais un nemateriālais kultūras mantojums un tā saglabāšanas jautājums jau sen piesaista vairāku vēsturnieku, kultūrvēsturnieku, mākslinieku, literātu un citu zinātnieku uzmanību. Pēdējā laikā arvien vairāk un biežāk vācbaltiešu kopienas pētniecības fokusā nonāk vācbaltiešu identitātes problēma. Jau pirms Otrā pasaules kara vācu vēsturnieks Helmutš Muskats norādīja, ka Baltijas vāciešu identitāte ar savām specifiskajām iezīmēm – kosmopolītismu, majestātiskumu – atšķiras no Vācijas vāciešu pašapziņas, kuras formēšanās liela loma bija Vācijas kanclera Oto fon Bismarka disciplinētajai prūsiskajai politiskajai domai.⁴⁵ Mūsdienās vācbaltieši ir interesanti tieši ar viņu identitātes daudzslāņainību un daudzpusīgumu, *vāciskuma* un *baltiskuma* saplūsmi.

Baltijas vēstures notikumiem un problēmām ir veltīts neskaitāmi daudz grāmatu un publikāciju. Vācbaltiešu kopienas savdabīgs fenomens vienmēr izraisīja un turpina modināt interesi gan no vācbaltu, gan no vācu, gan no latviešu, gan no britu, gan no krievu vēsturnieku un publicistu puses. Vācbaltu vēsturnieki mēģināja visādi aizstāvēt savas privileģētās kārtas

⁴⁴ Энгель-Брауншмидт, Аннелоре. *Прибалтийские немцы о себе и о других*. Pieejams: www.ruthenia.ru/Stud_Russica_XII/Engel.pdf

⁴⁵ Cerūzis, Raimonds. *Latvieši un vācbaltieši starpkaru periodā: no kopīgas kultūras identitātes līdz "pieminekļu karam"*. No: Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. Nr. 3 (96). Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015, 67. lpp. Pieejams: http://www.lvi.lv/lv/LVIZ_2015_files/3numurs/R_Ceruzis_Latviesi_un_vacbaltiesi_LVIZ_2015_3.pdf

intereses, valstsvācu pētnieki aplūkoja Baltijas jautājumu Vācijas „Austrumu politikas”⁴⁶ ietvaros, latviešu intelligences pārstāvji, „cīnoties” sabiedriskajā telpā par latviešu tautas tiesībām, pieminēja vācbaltiešus kā apspiedējus un ienaidniekus, savukārt krievu politisko aktīvistu mērķis, rakstot par Baltijas problemātiku, bija saglabāt un nostiprināt savas pozīcijas Baltijas reģionā.

Viedokļi par vācbaltiešu vietu un lomu pasaules vēsturē ir ļoti atšķirīgi – „no krasi antifeodālā revolucionārā demokrātisma līdz atklātam šovinismam un muižniecības apoloģētikai”⁴⁷. Dažādu uzskatu un etnisku piederību vēsturnieki un žurnālisti laika gaitā atainoja un ataino vācbaltiešu sabiedrības vēsturiskos aspektus.⁴⁸ Vācbaltiešu senču, proti, Livonijas ordeņa bruņinieku darbība Baltijas teritorijā tika apgaismota jau Indriķa, Livonijas un Rīmju hronikās, kā arī citos manuskriptos, kuri vēstīja par Livonijas krustnešu karagājieniem, kaujām un ikdienu. Kopš 16.gs. publikāciju klāsts par Baltiju un vācu augšslāņa pārstāvjiem ievērojami palielinājās. Par iemeslu tam kļuva 16.–18.gs. perioda saspīlētās politiskās un reliģiskās cīņas⁴⁹, kā arī zemnieku neapskaužamais stāvoklis. Zemnieku stāvoklis Baltijā kopš 16.gs. zīmīgi pasliktinājās, jo 1598. g. tika izdots likumu apkopojums „*Ordinato Livoniae II*”, kas „apstiprināja zemnieku dzimtu piederību muižām un pakļautību vācu bruņniecībai”⁵⁰. Vācu muižnieki visu laiku mēģināja pierādīt un uzsvērt savu kundzību Baltijas reģionā, pamatojoties uz viņu militāro spēku, kristīgās ticības izplatīšanas aspektu, kā arī *kultūras misijas* jeb tā sauktā „*kultūrtrēģerisma*” svarīgumu.⁵¹

Tomēr 19.gs. otrajā pusē un 19.–20.gs. mijā, kad aktualizējās tā sauktā *austrumpētniecība (Ostforschung)*, Baltijas jautājums kļuva īpaši svarīgs vācu imperiālisma idejas stiprināšanas ietvaros.⁵² Kā iespējamo iekarošanas teritoriju vācieši apskatīja toreizējo Krievijas eiropisko daļu, kā arī centrālo, austrumu un dienvidaustrumu Eiropas daļu.⁵³ Tā kā Baltijas reģionā valstsvāciešiem atradās uzticama atbalsta grupa, vācu ekspansijas mantinieki

⁴⁶ Baltijas problemātikas pētniecība iekļaujas tā sauktajā Austrumpētniecībā (*Ostforschung*), kas sakņojas jau 18.gs., aktualizējās 19.–20.gs. mijā, tika intensīvi diskutēta starpkaru periodā un vēlāk kļuva par vienu no nacionālsociālistu austrumu ekspansijas programmas punktiem.

⁴⁷ Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 22. lpp.

⁴⁸ Viens no vācbaltiešu historiogrāfijas pētniekiem ir Pēteris Krupņikovs, kurš savā grāmatā „Melu un patiesības palete” analizē, kā dažādu uzskatu vēsturnieki un žurnālisti ataino vācbaltiešu sabiedrības vēsturiskos aspektus laika gaitā. Jāatzīmē, ka šī Krupņikova grāmata ir piesātināta ar marksisma ideoloģiju. Līdz ar to, lai iegūtu šim maģistra darbam pēc iespējas objektīvāko vēsturisko notikumu vērtējumu, analizējot Krupņikova pētījumu, bija jādistancējas no marksisma uzskatu sistēmas.

⁴⁹ Apvienoto Polijas un Lietuvas jeb Žečpospolitas varā Baltijā dzīvojošiem vāciešiem nācās piedzīvot viņu tiesību ierobežošanu, dažu privilēģiju zaudēšanu, kā arī reliģiskās vajāšanas, jo valdošās elites reliģija bija katolicisms. (Sal. Dribins. Spārītis. *Vācieši Latvijā*, 20. lpp.)

⁵⁰ Turpat, 23. lpp.

⁵¹ Sal. Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 12. lpp.

⁵² Sal. Духанов. *Остзейцы. Явь и вымысел*, стр. 9

⁵³ Vadoties pēc *austrumpētniecības* terminoloģijas vācu iekarotāju plānos iekļāvās Austrumviduseiropa (*Ostmitteleuropa*), tas nozīmē, zemes, kas atrodas austrumos no Vācijas teritorijas. (Turpat, стр. 8)

un turpinātāji jeb vācu muižnieki un birģeri, kuri gadsimtiem ilgi visādi cīnījās par savas virskundzības saglabāšanu Baltijā, „austrumpētnieki” nesaskatīja nekādu grūtību vāciešu militāri-politiskās tradīcijas „*spiešanās uz Austrumiem*” („*Drang nach Osten*”) atjaunošanā. Krievu vēsturnieks, vācbaltiešu problemātikas pētnieks un vācbaltu sociālpolitiskās rīcības kritizētais Maksims Duhanovs saredz „austrumpētnieku” īsto mērķi vācu imperiālistu pretenziju (attiecībā uz Baltiju) attaisnošanā, kuri, balstoties uz Baltijas reģiona vēsturisko un ģeogrāfisko stāvokli, kā arī Baltijas augstākās kārtas ekonomiskajām interesēm, uzskatīja valstsvāciešu eventuālo agresiju par pilnīgi pamatotu.⁵⁴

Jau 19.gs. ir iespējams atrast neviennozīmīgus un krasi atšķirīgus viedokļus par Baltijas augstākās kārtas problemātiku. Viens no visbiežāk diskutējamajiem jautājumiem publicistikā un vēstures literatūrā šajā laikā bija: vai Baltijas muižniecība cīnās par Vidzemes bruņniecības privilēģijām un pret Zviedrijas valdības piekopto muižu redukcijas politiku aizstāvēja tikai savas kārtas intereses (*Standespolitik*), vai visu Baltijas zemes iedzīvotāju intereses (*Landespolitik*). Līdz pat mūsdienām pastāv divas pretējās pozīcijas – Baltijas vāciešu pēcteči uzsver, ka viņu senči, bruņinieki „uzstājās gan visas zemes, gan visu tās iedzīvotāju labā”⁵⁵, taču, ņemot vērā, cik ātri Latgales vācu muižnieki pārgāja tā laika poļu valdības pusē, baidoties no savu privilēģiju zaudēšanas⁵⁶, var konstatēt, ka šķiriskās intereses vācu muižniekiem bija daudzkārt svarīgākas nekā „garīgais pienākums” pret Baltijas zemi. Turklāt jāatzīmē, ka par 19.gs. vēsturnieku pētniecības objektu bieži kļuva zemnieku un viņu kungu attiecības. Šovīnistisko uzskatu vēsturnieki, piem., vācietis H. fon Treičke, no Prūsijas, pāuda uzskatu, ka vācu bruņinieki savas koloniālās politikas Baltijā jeb „spiešanās uz Austrumiem” rezultātā „atnesa gaismu” Austrumu mežonīgajām tautām⁵⁷. Turpretī demokrātiskās domāšanas pārstāvji, piem., vācu rakstnieks J. G. Zeime, kurš pats viesojās Baltijā, savā grāmatā „Mana 1805. gada vasara” norādīja, ka vācu muižnieki izmanto savu virskundzību ļaunprātīgi, faktiski pārvēršot vietējos zemniekus par vergiem.⁵⁸ Kā sava laika populāro vācbaltiešu historiogrāfijas pētnieku var minēt vēsturnieku un teologu K. Zontāgu, kurš savos rakstos apgalvoja, ka vācu misionāri un krustneši ieradās Baltijā tikai ar labām iecerēm – lai kristītu pagānus un audzinātu viņus eiropēiskajā garā. To pašu viedokli aizstāvēja 1817.g. dibinātās vācu Kurzemes literatūras un mākslas biedrības dalībnieki, kā arī 1834.g. Rīgā izveidotās Krievijas Baltijas provinču vēstures un senatnes pētīšanas biedrības

⁵⁴ Sal. Духанов. *Остзейцы. Явь и вымысел*, стр. 8

⁵⁵ Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 19. lpp.

⁵⁶ Vācu luterāņu muižniecība Latgalē diezgan ātri pārtapa par katolisko un polisko, tādā veidā zaudējot savu sākotnējo tautību un reliģiju. (Sal. Turpat, 21. lpp.)

⁵⁷ Sal. Turpat, 24. lpp.

⁵⁸ Sal. Turpat, 23. lpp.

pārstāvji. Šo pozīciju ieņēma arī nozīmīgākie Baltijas jautājuma pētnieki J. Ekkards, K. Širens un T. fon Šimans, kuri akcentēja vācu kultūras izšķirošo lomu Baltijas reģiona attīstībā un neredzēja nākotni bez vācu tautas dominēšanas Baltijā. Tomēr vācbaltiešu vidū pastāvēja arī citi uzskati. Piem., vēsturnieks O. fon Rūtenbergs, kurš bija pārliecināts, ka Baltijas pamatiedzīvotāji – latvieši un igauņi – ir spējīgi patstāvīgi attīstīties un paši dibināt savu valsti bez svešinieku palīdzības.⁵⁹

19.gs. beigās daudzi vācbaltu vēsturnieki un publicisti, piem., O. Heinrihs un A. Bīlenšteins konstatēja latviešu inteliģences emancipāciju, vācbaltu muižnieku stāvokļa vājināšanu un „vacietības krīzi”. Cēloņi tam visbiežāk tika meklēti vācbaltu muižnieku pārākajā orientēšanās uz pagātni, savu tradīciju saglabāšanu un ne-domāšanu par kārtas nākotni nestabilajā laikposmā. Vācbaltiešu centieni saglabāt savu unikālo kultūras identitāti izpaužas arī dažādu organizāciju dibināšanā, kas nodarbojas ar savdabīgo Baltijas vāciešu mantojumu. Piem., 1834.g. tika dibināta pirmā zinātniska *Baltijas vēstures un senatnes pētniecības biedrība* (*Gesellschaft für Geschichte und Alterskunde*), kas ne tikai nodarbojās ar vācbaltiešu kultūras mantojuma saglabāšanu, bet arī veicināja Baltijas vāciešu saliedēšanos un apzināti veidoja kopīgu Baltijas vāciešu identitāti. Savās publikācijās biedrības pētnieki pievērsās divām vācbaltiešu identitātes sastāvdaļām – “baltiskumam” un “vāciskumam”: no vienas puses, vācbaltieši centās identificēties ar Baltiju, taču, no otras puses, viņi tiecās saglabāt un kopt savu “vāciskumu” ar Kultūras autonomijas palīdzību.⁶⁰

Tā kā vācbaltu muižnieki vienmēr mēģināja norobežoties no Baltijas pamatiedzīvotājiem un īpaši nerespektēja to tiesības, nepārvārāma plaisa starp zemniekiem un viņu kungiem sāka pārvērsties par reālajiem draudiem Baltijas vāciešiem.⁶¹ Komentējot notikumus Baltijā, latviešu preses pārstāvji (piem., „Pēterburgas Avīze”) vācbaltiešus dēvēja par „*morituri*” (no latīņ.: „nāvei lemtie”), savukārt vācbaltiešu interešu aizstāvētāji, it kā atbildot saviem pretiniekiem, sāka saukt Baltijas vāciešus par „*resurrecturi*” (no latīņu valodas: „atdzimt spējīgie”)⁶².

20.gs. sākuma dramatiskie revolucionārie notikumi sašūpoja vācbaltiešu veco kārtību un idilli. Gan Baltijas vāciešu, gan valstsvāciešu, gan krievu reakcija uz notikušo bija ļoti intensīva. 1906. g. vācbaltu vēsturnieks A. fon Tranzē-Rozeneks Berlīnē anonīmi nopublicēja savu kontrrevolucionāro grāmatu „Latviešu revolūcija”. Šī grāmata, kur viņš kā „latviešu

⁵⁹ Sal. Dribins. Spāritis. *Vācieši Latvijā*, 52. lpp.

⁶⁰ Cerūzis. *Latvieši un vācbaltieši starpkaru periodā: no kopīgas kultūras identitātes līdz "pieminekļu karam"*, 68. lpp.

⁶¹ Sal. Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 39. lpp.

⁶² Turpat, 47. lpp.

revolūcijas” cēloņus min ne tikai Krievijas valdības politikas ietekmi, bet arī latviešu revolucionāru atbalstu no Vācijas sociāldemokrātu puses⁶³, izraisīja rezonansi sabiedriskajā telpā. Tomēr kopumā ir jāatzīmē, ka revolūcija saliedēja dažādas vācbaltiešu kārtas, un, meklējot izeju no šīs briesmīgās situācijas, vācbaltieši kopā ar valstsvāciešiem sāka izstrādāt Baltijas kolonizācijas politikas plānus, orientējoties galvenokārt uz Kurzemes teritoriju.⁶⁴

Pirmā pasaules kara laikā Vācijā norisinājās asas diskusijas par Baltijas problemātiku, ļaujot tādējādi izveidoties diviem pretējiem viedokļiem. Labēji noskaņotie vācu politiķi uzlūkoja Baltijas teritoriju kā potenciālās agresijas mērķi un nolēma iekarot Kurzemes, Vidzemes, Igaunijas guberņas un Lietuvu. Savukārt vācu sociāldemokrāti uzstājās pret vācu imperiālisma politikas īstenošanu Baltijā un visādi atbalstīja Baltijas tautu intereses⁶⁵. Starpkaru periodā vācu imperiālistu idejas saistībā ar Baltiju neizzuda un turpināja attīstīties. 1920.g. Vācijā politiskais aktīvists K. Manteifels-Cēge (*Manteuffel-Szoega*) nopublicēja programmatisko brošūru „Vācija un Austrumi”, kur aicināja turpināt vācu bruņinieku darbu jeb „spiešanās uz Austrumiem”.⁶⁶

Saistībā ar agrāro reformu neatkarīgajā Igaunijā 1919.g. un neatkarīgajā Latvijā 1920.g., kas veicināja vācbaltu muižnieku privilēģētā stāvokļa mazināšanos, valstsvācu pētnieku publikāciju klāsts par vācbaltiešu nozīmi Baltijā bija liels. Vācijas labējās pārliecības vēsturnieki un publicisti vērtēja vācbaltiešu stāvokli kā ļoti trauslu, izmantojot attiecībā uz viņiem savos darbos toreiz populāro vārdkopu „*Baltijas tragēdija*”.⁶⁷

1930.-os gados, kad vācbaltu sabiedrībā izplatījās nacionālsociālisma ideoloģijas ietekme jeb, kā to dēvēja tajā laikā, „*atjaunošanas kustība*” (*Erneuerungsbewegung*)⁶⁸, vācbaltu „*tautas grupai*” (*Volksgruppe*) un tās lomai Vācijas vēsturē tika veltīts liels publikāciju skaits. Hitlera ieceres iekarot jaunu dzīves telpu lielajai vācu tautai Eiropas austrumos jeb Baltijas jautājuma „*galīgais atrisinājums*” (*Endlösung*)⁶⁹ – vācbaltiešu aprindās (it īpaši jauniešu vidū) tika uztvertas visai pozitīvi, jo vācbaltu muižnieki atkal ieguva cerību uz zaudētās idilles atgriešanos. Tomēr notikumu attīstība pēc 1939.g. apliecināja, ka vācu nacionālsociālistu politika Baltijas reģionā bija naidīga pret visiem Baltijas iedzīvotājiem – vietējo tautu intereses un tiesības vispār netika respektētas, savukārt vācbaltieši bija spiesti sakarā ar Hitlera-Staļina līgumu emigrēt uz Trešā Reiha okupēto poļu

⁶³ Sal. Turpat, 65. lpp.

⁶⁴ Turpat, 84. lpp.

⁶⁵ Sal. Turpat, 122. lpp.

⁶⁶ Sal. Turpat, 136. lpp.

⁶⁷ Krupņikovs. *Melu un patiesības palete*, 142. lpp.

⁶⁸ Turpat, 149. lpp.

⁶⁹ Turpat, 179. lpp.

Vārtas novadu. Daudzi vācbaltu vēsturnieki un publicisti sakarā ar to dēvēja sevi par „*bēglu nolādēto cilti*” vai par „*bezdzimtenes ļaužu dzimtu*”⁷⁰. Pēckara gados vācbaltieši publiskajā telpā bieži pauda dziļu vilšanos nacionālsociālistu režīmā Vācijā, kur nebija apstiprinājušies viņu idealizētie priekšstati par valstsvāciešiem kā “lielo domātāju un mākslinieku tautu”.⁷¹ Tā kā vairākums vācbaltiešu kara beigās un pēckara posmā pārcēlās uz 1949.g. dibināto Vācijas Federatīvo Republiku, kur viņi atrada gan savu *tēvzemi* (*Vaterland*), gan savu *dzimteni* (*Heimat*), vācbaltu vēstures „patstāvīgais un aktīvais periods”⁷² līdz ar to ir uzskatāms par noslēgtu.

Neskatoties uz to, ka vācbaltiešu vēsture kopš tā laika attīstījās ciešā saskarsmē ar vācu tautu, vācbaltiešu fenomens turpināja pievērst dažādu tautību vēsturnieku un publicistu uzmanību. Nozīmīgie vācu vēsturnieki, kas pēta vācbaltiešu kopienas problēmu, un kuriem ir vai nu vācbaltiešu saknes, vai nu dziļa saikne ar Baltijas zemēm, ir Georgs fon Rauhs (*Georg von Rauch*), Vilfrīds Šlau (*Wilfried Schlau*) un Gērts fon Pistolkors (*Gert von Pistohlkors*). Latviešu vēsturnieks, kas nodarbojās ar “sakariem” starp Vāciju un Baltiju, vācbaltiešu jēdzienu un historiogrāfiju, ir Pēteris Krupņikovs. Krievu vēstures zinātņu doktors Maksims Duhanovs aplūkojis savos pētījumos vācbaltiešu-kungu attiecības ar pamatiedzīvotājiem-zemniekiem. Latviešu vēsturnieks Leo Dribins un mākslas zinātnieks Ojārs Spārītis ir daudz pētījuši vāciešu vēsturisko lomu Baltijas reģionā, kā arī vāciešu ieguldījumu latviešu kultūrā. Igaunijā Baltijas vāciešus kā savdabīgu tautu analizēja vācu vēsturnieks ar vācbaltu izcelsmi Arveds fon Taube (*Arved von Taube*) – viņš uzsvēra, ka Baltija ir nevis pazaudētais austrumu apgabals, bet atsevišķs Eiropas reģions.⁷³

21.gadsimtā vēsturnieku interese par vācbaltiešiem un to lomu latviešu kultūrā nezūd. Piem., mūsdienu vēsturnieks **Raimonds Cerūzis** savos pētījumos ir analizējis „vācu faktora” lomu un attīstību dažādos vēsturiskos periodos. Cits mūsdienu vēsturnieks – **Inesis Feldmanis** – ir aplūkojis Baltijas un vācbaltiešu vēstures peripetijas, to skaitā vācbaltiešu izceļošanas (no Latvijas 1939.–1941.gg.) aspektus. Vācbaltiešu fenomens interesē ne tikai vēsturniekus, bet arī citu disciplīnu pētniekus. Piem., latviešu literatūras vēstures zinātniece **Māra Grudule** pēta, kā vācbaltiešu kopienas vēsturiskie aspekti tiek atainoti dažādos literāros avotos. Baltijā dzimušo vāciešu vēsturei un kultūras vēsturei pievēršas arvien vairāk pētnieku no dažādām pasaules malām. Par Baltijas vāciešu kultūras kontaktu apmaiņas platformu starp

⁷⁰ Turpat

⁷¹ Sal. Turpat, 157. lpp.

⁷² Turpat, 180. lpp.

⁷³ Sal. Linnemann, Kai Arne. *Das Erbe der Ostforschung. Zur Rolle Göttingens in der Geschichtswissenschaft der Nachkriegszeit*. Marburg: Tectum Verlag, 2002, S. 167-168

Vāciju, Baltiju un citām valstīm var nosaukt **vācbaltiešu biedrības un organizācijas**, kas nodarbojas arī ar Baltijas vāciešu fenomena pētniecību, piem., Kārļa Šīrena biedrību Līneburgā, Herdera institūtu Marburgā, Vācbaltiešu biedrību Darmštatē. Jānorāda, ka liela interese par unikālu vācbaltiešu kopienas likteni, vēsturi un kultūru ir arī ārpus Vācijas un Baltijas, piem., Lielbritānijā – Glazgovas (*Glasgow*) un Bredfordas (*Bradford*) universitātēs, kur viens no zīmīgākajiem vācbaltiešu jautājuma pētniekiem ir brits Džons Haidens (*John Hiden*, 1940-2012), kura grāmata par ievērojamo 20.gs. sākuma Latvijas vācbaltu izcelsmes politiku Paulu Šīmani (*Paul Schiemann*) 2016. g. iznāca latviešu un krievu valodā Latvijā. Liela interese par vācbaltiešiem pēdējā laikā ir arī Kanādā, uz kurieni daļa no vācbaltiešiem emigrēja pēc Otrā pasaules kara beigām. Viens no Kanādā pazīstamākajiem vēsturniekiem, kas vairākas savas grāmatas, piem., “Vācbaltiešu vēsture Kanādiešu lasītājiem” (*“Bricks and Mortar to a History of the Baltic Germans for Canadians”*, 1997), ir veltījis vācbaltiešu diasporas pētīšanai, ir **Matias Kisters** (*Mathias F. Kuester*). Ārpus Vācijas robežām pastāvošās vācbaltiešu organizācijas ne tikai veicina dažādās pasaules malās dzīvojošo Baltijas vāciešu saliedēšanos, bet arī sekmē citu valstu pētnieku interesi par vācbaltiešiem kā unikālu diasporu.⁷⁴ Piem., Latvijā šādas organizācijas ir Latvijas vācu apvienība, *Domus Rigensis*, savukārt Igaunijā – *Domus Dorpatensis*. Pie tam jāatzīmē arī augoša interese par vācbaltiešu vēsturi un kultūru no jauniešu puses – piem., Latvijā *Domus Rigensis* paspārnē 2011.g. tika nodibināta jauniešu un studentu grupa *Domus Rigensis Juvenum*, kas interesējas par vācbaltiešu kultūru.⁷⁵

Rezumējot šajā apakšnodaļā apskatītos materiālus, ir iespējams konstatēt, ka vācbaltiešu problemātikai laika gaitā ir pievērsušies atšķirīgu tautību, nozaru un uzskatu pētnieki. Baltijas un Vācijas attiecības, kā arī vācbaltiešu tematika joprojām ir aktuāls, sabiedrības diskusijas rosinošs fenomēns. Nākamajā apakšnodaļā autore aplūkos Baltijas vāciešu kopienas attīstību svarīgākajos tās vēstures periodos.

1.3. Vācbaltiešu vēstures periodizācija

Lai izprastu vācbaltiešu identitātes konstruēšanas, funkcionēšanas, kā arī transformēšanas apstākļus, ir nepieciešams aplūkot vācbaltiešu kopienas vēsturisko kontekstu.

Vācu tautas pārstāvju pastāvīga ietekme uz Baltijas pamatiedzīvotājiem sākās jau

⁷⁴ Sal. Grūdule. *Vācbaltieši Latvijas un latviešu kultūras vēsturē...*, 209. lpp.

⁷⁵ *Domus Rigensis Juvenum*, Pieejams: <http://www.domus-rigensis.eu/18.html>

Vidējos viduslaikos – **12. gs. otrajā pusē**⁷⁶. Uz Baltiju vācieši devās divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā bija tirdzniecība. Daugavas grīvā arvien biežāk sāka ierasties tirgotāji no Brēmenes, Lībekas (pārsvarā Ziemeļvācijas) un tolaik vāciskās Visbijas. Vācu tāltirgotāji sāka veidot šajā reģionā savas apmetnes jeb tirdzniecības punktus ar lībiešiem, senlatvjiem, kā arī senkrievu un lietuviešu ciltīm. Otrkārt, **12. gs. beigās** Ziemeļvācijas misionāri sāka periodiski organizēt krusta kara gājienu uz Līvzemi, lai pievērstu Baltijas pagānus kristīgajā ticībā. **1199. g.** trešajam Līvzemes bīskapam **Albertam Bukshēvedenam** (Buxhoeveden) beidzot izdevās pakļaut lībiešus un senlatvjus⁷⁷. Vācu ienācēji sāka celt nocietinātas pils un lika pamatus Rīgas pilsētai. Lai gan vācu ieceļotāji veidoja tikai 7-8 procentus no Baltijas iedzīvotāju kopējā skaita (ap 20 tūkstoši vācu ieceļotāju, ap 160 tūkstoši senlatvju, ap 20 tūkstoši lībiešu, ap 15 tūkstoši igauņu)⁷⁸, tiesiskajā, politiskajā un saimnieciskajā ziņā viņi dominēja. Izveidojot piecas vācu valstis tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā – **Ordeņa valsti, Rīgas, Kurzemes, Tērbatas un Sāmsalas bīskapijas**⁷⁹ – vācieši nostiprināja feodālo kārtību Baltijas reģionā. Livonijas vācu iedzīvotāju pamatsastāvs pakāpeniski sadalījās muižniekos un pilsētniekos. Vācu pilsētnieki, kuri iesaistīja Rīgu un citas Livonijas pilsētas Hanzas savienībā, kļuva arvien turīgāki, visādi ierobežojot vietējo pilsētnieku tiesības un iespējas.⁸⁰ No bīskapiju un Ordeņa vasaļiem veidojās Baltijas vācu muižniecība. Sabiedrība viduslaiku Livonijā dalījās uz “vāciem” un “nevāciem”, taču šo abu slāņu atšķirība bija ne tikai nacionāla, bet arī sociāla.⁸¹ **14. gs.** muižnieki sāka celt „kungu mājas” blakus zemnieku sētām, pārņēma vai lēti iepirka zemnieku zemi un ieguva tiesības nodot lēni pēcnācējiem. Kopš **15. gs.** muižnieki sāka apvienoties novadu brālībās, kuras vēlāk pārtapa par „bruņniecībām”. Muižnieku starpā jau tajā laikā izdalījās lielas un bagātas dzimtas, piem., Tīzenhauzeni⁸². Runājot par zemnieku un kungu attiecībām, ir jāatzīmē, ka 13.-14. gs. vasaļu attieksme pret zemniekiem bija lojāla un pat draudzīga, zemnieks tika dēvēts par „kaimiņu”. Taču 15.gs. beigās attiecības starp zemniekiem un kungiem ir kļuvušas sarežģītākas: muižnieki tika dēvēti par apspiedējiem, zemnieki uzskatīja sevi par apspiestajiem un izmantotajiem⁸³. Turklāt **16.gs.** Baltijas zemnieki tika piesaistīti zemei, līdz ar to tika likti pamati dzimtbūšanai un attiecībās starp zemniekiem un kungiem pārvērtās par sociālo

⁷⁶ Sal. Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 7. lpp.

⁷⁷ Sal. Turpat, 8. lpp.

⁷⁸ Turpat

⁷⁹ Sal. Turpat, 9. lpp.

⁸⁰ Sal. Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 15. lpp.

⁸¹ Kļaviņš, Kaspars. *Latviešu stereotipiskais pagātnes redzējums*. No: *Literatūras un filozofijas portāls ¼ Satori*. 2013, 23.sept., Pieejams: http://satori.lv/raksts/6234/Latviesu_stereotipiskais_pagatnes_redzejums

⁸² Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 12. lpp.

⁸³ Turpat, 13. lpp.

konfrontāciju. Lai gan baznīcas reformācijas periodā jaunā Baltijas vāciešu paaudze tiecās uz humānāko attieksmi pret vietējiem iedzīvotājiem, kopumā Livonijas pastāvēšanas laikā palēnām auga sociālā nevienlīdzība un kārtu norobežošanās.⁸⁴ Kopš **16.-17.gs.** var runāt par plašu vācu kopienu Baltijā, **19.gs. beigās** ir iespējams nodefinēt **desmit lielas grupas**, kas līdz pat Pirmā pasaules kara sākumam veidoja vācbaltiešu diasporu. Tās ir **vācu tāltirgotāji** (*Fernhändler*), **vācu garīdznieki**, **vācu pilsonība** – tirgotāji un amatnieki, **vācu vasaļi**, **vācu literāti**, **mazvācieši** (*Kleindeutsche*) – amatnieki, mežsargi, sīkie tirgotāji, kas nepiederēja pie muižnieku kārtas, Katrīnas II valdīšanas laikā **Iršu pagastā** dibinātā **vācu zemkopju kolonija** (*Hirschenhöfer*), **“ģermanizētie” latvieši un igauņi**, **valstsvācieši** (ieceļotāji no vācu zemēm pēc 1871.g.) un **vācu kolonisti** no **Volīnijas**.⁸⁵

Polijas un Lietuvas apvienotajā valstī jeb **Žečpospolitā (1569-1795)** Baltijas vācieši centās visādi saglabāt savas dominējošās pozīcijas reģionā un apstiprināt savas privilēģijas tiesiskajā līmenī⁸⁶. Tajā laikā oficiāli tika ieviesta dzimtbūšana. Līdz ar to vācbaltu muižnieku virskundzība pār Baltijas pamatiedzīvotājiem – latviešiem, lībiešiem un igauņiem - tika sargāta „no augšas”. Lai gan Polijas valdnieka Stefana Batorija ieceres pievērst katolicismam Rīgu, Vidzemi un Latgali dziļi saviļņoja Baltijas sabiedrību, vācbaltu muižnieki samierinājās ar ne vienmēr izdevīgiem viņu kārtai lēmumiem⁸⁷ no valdības puses, jo pats galvenais viņiem bija saglabāt savu dominanci sociālpolitiskajā un saimnieciskajā līmenī. Vācbaltu muižnieku tolerance tika kompensēta – 1598. g. tika izdots likumu kopoījums **„Ordinato Livoniae II”**, kas atkārtoti apliecināja zemnieku piederību muižniekiem.⁸⁸

Zviedru valdīšanas laikā (1629-1721) prozviedriski noskaņotajā Vidzemē vācbaltu dižciltīgie turpināja baudīt privilēģijas. Vidzemes muižniecība ieguva pašpārvaldes tiesības⁸⁹, Zviedrijas valdība atbalstīja jaunizveidoto sociālo slāni – Vidzemes vācu uzņēmējus un manufaktūru īpašniekus. Dzimtbūšana turpināja negatīvi ietekmēt attiecības starp zemniekiem un kungiem – vieni arvien vairāk norobežojās no citiem. 17.gs. beigās (1681-1690) Zviedrijas parlamentā *Riksdagā* tika pieņemts lēmums par **muižu redukciju** paplašināšanu. Tādējādi bija paredzēts pārņemt Zviedrijas valsts īpašumā tās muižas, kas piederēja Livonijas ordenim un bīskapijām līdz 1561.g.. Daži Vidzemes vācbaltu muižniecības pārstāvji piedalījās spēcīgā pretestības kampaņā pret Zviedrijas valdību. Par pretestības vadoni kļuva Keģeļu muižas

⁸⁴ Sal. Turpat, 18. lpp.

⁸⁵ Sal. Schlau. *Die Deutsch-Balten*, S. 41

⁸⁶ Piem., 1561. g. 28. novembrī Polijas karalis Zigmunds Augusts deva vācu muižniekiem īpašās privilēģijas, kas kopš tā laika tika uzskatītas par viņu zemes pamatlikumu. (Sal. Dribins. *Vācieši Latvijā*, 19. lpp.)

⁸⁷ Piem., 1599. g. tika likvidēts Vidzemes muižniecības bruņniecības vadoņa amats (*Ritterschaftshauptmann*). Līdz ar to ievērojamais muižnieks Johans Tīzenhauzens bija spiests atstāt šo amatu. (Sal. Turpat, 22. lpp.)

⁸⁸ Sal. Turpat

⁸⁹ Turpat, 23. lpp.

īpašnieks, muižnieku delegācijas vadītājs grāfs **Johans Reinholds Patkuls** (1660-1707)⁹⁰, kas vācbaltiešu vēsturē kopš tā laika tika uzskatīts par varoni. Tomēr Patkula ieceres nesakrita ar daudzu vācbaltu muižnieku vēlmēm. **Ziemeļu karam (1700-1721)** sākoties, Baltijas vācu muižniecības pārstāvji devās aizstāvēt Zviedriju. Taču pēc zviedru sakāves Poltavas kaujā **1710. g.** Vidzeme tika iekļauta **Krievijas impērijā**.

Pētera I valdīšanas laikā (**1682-1725**) vācbaltu muižniecība, pateicoties **1710.g. Rīgas kapitulācijas līgumam**⁹¹, nostiprināja sev izdevīgu feodālo kārtību. Turklāt Krievijas impērijas valdība atdeva vācu muižniekiem zviedru laikos reducētās muižas. Baltijas vācieši uzticīgi kalpoja Krievijas cāram un visādi atbalstīja Pētera I reformas. **Katrīnas II** valdīšanas laikā (**1762-1796**) vācbaltu muižniecības un pilsētu pašvaldību tiesības un privilēģijas Vidzemē jau tika ierobežotas. Taču ķeizars **Pāvils** atkal stiprināja vācbaltu dižciltīgo privilēģijas un autonomiju, atceļot Katrīnas II reformas. Tomēr tikai pēc **Aleksandra I** nākšanas tronī 19.gs. sākumā starp Krievijas valdību un Baltijas vācu muižniekiem sākās nopietnas diskusijas par dzimtbūšanas jautājumu. **1816.g.** dzimtbūšana tika atcelta Igaunijā, **1817.g.** – Kurzemē un **1819.g.** – Vidzemē⁹².

Kurzemes (Kurzemes un Zemgales) hercogiste (1562-1795), kas sākotnēji bija Polijas sastāvā, tika dēvēta par „muižnieku republiku”, jo tā bija tipiska vācu muižniecības feodālā valsts ar visādām privilēģijām⁹³ un labklājību⁹⁴. Lielās Franču revolūcijas (1789-1799) ietekmē Kurzemes vidējo un zemāko slāņu vidū pieauga antifeodālās noskaņas⁹⁵. Nemierus bija iespējams apspiest tikai ar Krievijas bruņoto spēku palīdzību. Lai nodrošinātu feodālo kārtību reģionā, vācbaltu muižniecība nolēma pakļauties Krievijai. Tādējādi **1795.g. 26.aprīlī** Krievijas ķeizariene **Katrīna II** pieņēma Kurzemi un Zemgali Krievijas impērijas sastāvā⁹⁶. Kopš tā laika „**Baltijas zemju vācieftība**”⁹⁷ tika apvienota zem viena **karoga**.

Runājot par **Aleksandra I** valdīšanas gadiem (**1800-1825**), ir jāatzīmē izglītības un

⁹⁰ J. R. Patkuls un viņa pretzviedriski noskaņotie līdzgaitnieki piedāvāja sadalīt Baltijas teritoriju starp Krieviju un Poliju. (Sal. Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 25. lpp.)

⁹¹ 1710. g. Rīgas kapitulācijas līgumu noslēdza rāte un Vidzemes bruņniecība ar ģenerālfeldmaršalu Borisu Šeremetjevu. Šis līgums deva Vidzemes baltvācu muižniekiem tiesības veidot savu guberņas pašpārvaldi ar vācu valodas lietojumu, kā arī noteica latviešu un igauņu zemnieku un pilsētnieku pakļaušanu vācu ieviestai feodālai sabiedriskai kārtībai. (Sal. Turpat, 30. lpp.)

⁹² Sal. Balodis. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*, 399. lpp.

⁹³ Saskaņā ar 1570. g. izdoto Gotharda Ketlera privilēģiju Kurzemes un Zemgales muižnieki tika atbrīvoti no visām klaušām un nodevām valstij un viņiem tika piešķirtas tiesības nodot muižas mantojumā. (Sal. Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 26. lpp.)

⁹⁴ Hercoga Jēkaba Ketlera valdīšanas laikā (1642-1682) Kurzemes hercogiste attīstījās labākajās eiropēiskās valsts tendencēs.

⁹⁵ Piem., Jelgavā 18.gs. beigās notika vācu amatnieku, dzirnavnieku un strādnieku nemieri.

⁹⁶ Sal. Balodis. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*, 111. lpp.

⁹⁷ Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 38. lpp.

kultūras sfēras attīstība⁹⁸ Baltijā, pateicoties vācbaltu elites sociālpolitiskajai un kultūras aktivitātei. Turklāt ir iespējams pamanīt Baltijas vāciešu kopības apzināšanos. 19.gs. 40.-os gados radās Baltijas vācu kopienas nosaukums – „**baltieši**”, kas vēlāk pārvērtās par „vācbaltiešiem”. Lai gan vairākums Baltijas vācu elites pārstāvju joprojām bija pret Baltijas pamattautu attīstību un emancipāciju, radās arī humānāko uzskatu vācbaltieši, kuri mēģināja visādi veicināt Baltijas zemnieku garīgo izaugsmi un iesaistīt viņus sabiedriskās dzīves norisēs.

Krievijas impērijas cara **Nikolaja I laiki (1825-1856)** Baltijas vācu muižnieku vidū tika asociēti ar stabilitāti, nodrošinātību, „bezrūpīgo omulību un bīdermeierisko peticību”⁹⁹. Viens no nozīmīgākajiem notikumiem tajā laikā bija **Baltijas provinču likumu izsludināšana 1845.g.** Šie likumi apstiprināja vācbaltiešu autonomijas saglabāšanu un viņu virskundzību pār Baltijas pamatiedzīvotājiem (latviešiem un igauņiem). Tomēr agrāro reformu problemātika un jautājums par vācbaltiešu un zemnieku attiecībām kļuva arvien aktuālāki. Muižnieku vidū izveidojās divas pretējās pozīcijas – konservatīva, kuras pārstāvji aizstāvēja feodālo kārtību un liberālā, kuras aizstāvētāji bija par jaunām demokrātiskām reformām.¹⁰⁰ Lai gan vairākums vācbaltu muižnieku atbalstīja cara Nikolaja I cīņu pret revolūcijas noskaņām, 1848.g. tika nodibināti progresīvi vācu jaunatnes pulciņi Rīgā un Tērbatā, kuri aizstāvēja revolūciju Vācijā un bija Livonijas republikas idejas nesēji.¹⁰¹

19.gs. reformu un kapitālistiskās industrializācijas laikā blakus Baltijas vācu muižniecībai izveidojās diezgan spēcīgs **vācbaltiešu buržuāzijas slānis**, kurš kopš tā momenta arī sāka pretendēt uz līdzdalību Baltijas sociālpolitiskajos procesos. Pie tam vācbaltieši-pilsoni bija pret muižnieku konservatīvismu, noslēgtību un norobežošanos no citām Baltijas tautām. Taču pamanot stipras nacionālisma tendences latviešu un igauņu vidū **19.gs. 50.-60.-os gados**, vācbaltieši uzsāka **pārvācošanas** pasākumus, kas nedeļa vajadzīgo rezultātu, bet tikai saasināja Baltijas vāciešu attiecības ar jaunizveidoto latviešu inteliģenci. Baltijas vāciešu un pamatiedzīvotāju konfrontācijas fonā, kā arī slavofilu filozofijas ietekmē tika iesākta Baltijas **rusifikācija**. Rusifikācijas uzplaukums tika konstatēts **Aleksandra III** valdīšanas laikposmā **(1881-1894)**. Vācbaltu vēsturnieki un publicisti visādi pretojās pārkrievošanas tendencēm, aizstāvēt vācbaltiešu kultūras vērtības, tradīcijas un valodu. Piem., vācbaltu vēsturnieks **Teodors fon Šimans** uzsvēra vācu tautas sociālpolitiskās un kultūras

⁹⁸ Piem., 1802.g. 21. aprīlī tika dibināta Tartu/ Tērbatas universitāte – Baltijas vāciešu izglītības, zinātnes un kultūras centrs.

⁹⁹ Turpat, 41. lpp.

¹⁰⁰ Sal. Turpat, 42. lpp.

¹⁰¹ Sal. Turpat, 44. lpp.

ietekmes izšķirošo lomu Baltijā¹⁰². Tomēr arī rusifikācija nerasniedza savu galveno mērķi - Baltijas vietējo tautu pārkrievošanu. Tā tikai stiprināja vācbaltu tautas grupas kolektīvo garu.

Neskatoties uz to, ka rusifikācijas spiediens Baltijā sāka mazināties pēc **Nikolaja II (1894-1917)** nākšanas tronī, 1905.g. revolūcija bija pārsteigums vācbaltiešiem. Pakāpeniski vācbaltu muižnieku konfrontācija ar Baltijas zemniekiem pārauga bruņotā cīņā. Vācbaltieši sāka piedalīties Krievijas impērijas armijas organizētajās **soda ekspedīcijās**, kas vajāja revolūcijas dalībniekus. Turklāt tika īstenotas **Vācijas kolonizācijas politikas plāni** attiecībā uz Baltiju - Kurzemes landmaršals K. Manteifels un Vidzemes landrāts M. fon Zīverss organizēja vācu zemnieku pārceļošanu uz Baltijas muižu teritorijām¹⁰³. Jāatzīmē, ka tajā periodā attiecības starp latviešiem un vācbaltiešiem sasniedza savu zemāko punktu. Taču vācbaltiešu revolucionārie notikumi tikai saliedēja un stiprināja. Tika dibinātas dažādas kultūras un izglītības organizācijas jeb savienības (*Vereine*), tika veicināti arī kultūras sakari ar Vāciju, Šveici un Austroungārijas impēriju.

Līdz ar **Pirmā pasaules kara** sākumu 1914. g. vācbaltiešiem nācās piedzīvot naidpilnu attieksmi pret sevi un savu kultūru – tika slēgtas vācbaltiešu biedrības un vācu valodā iznākošās avīzes, tika diskutēts jautājums par vācu valodas izslēgšanu no sabiedriskās dzīves. 1915.g. tika atceltas vairākas vācbaltu muižnieku privilēģijas.¹⁰⁴ Pēc 1917. gada februāra revolucionārajiem notikumiem Vidzemes landtāgs pārtrauca savu darbību, un visu varu pilnīgi pārņēma krievu militāras organizācijas, latviešu / igauņu pašvaldības, kā arī strādnieku un zaldātu iestādes. Tomēr jau **1917.g. 21. augustā** Rīgu ieņēma vācu armija, un **1918.g. 3. martā** saskaņā ar Brestas mieru Vācija pārņēma visu Latvijas teritoriju, kas no vācbaltiešu puses tika uztverts ļoti pozitīvi. Atbalstot Vācijas imperiālistus, vācbaltu bruņniecības pārstāvji izteica vēlmi izveidot tagadējās Baltijas teritorijā „vienotu monarhistiski konstitucionālu valsti”¹⁰⁵ personālūnijā ar Prūsijas karaļvalsti. 1918.g. rudenī vācbaltu elitē dzima **Baltijas valsts ideja** – tika iecerēts apvienot tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijas. Taču 1918.g. novembrī bija lemts piepildīties latviešu un igauņu nacionālajām iecerēm, un vācbaltiešiem atlika tikai samierināties ar savu nacionālās minoritātes statusu.

Igaunijas Republikas neatkarības proklamēšana **1918.g. 24. februārī** un **Latvijas Republikas** neatkarības proklamēšana **1918.g. 18.novembrī** bija vēl viens pārsteigums vācbaltiešiem. **Lielineku** valdīšanas laikā pretlielinieciskie spēki sašķēlās – vācu elites pārstāvji cīnījās par Baltijas provāciskas valsts ideju, savukārt latvieši aizstāvēja savas

¹⁰² Pie tam Šimanis apgalvoja, ka bez vāciešu dalības ne viena cita tauta netiks galā ar Baltijas reģiona pārvaldi.

¹⁰³ Sal. Turpat, 59. lpp.

¹⁰⁴ Piem., tika atceltas vācu muižnieku privilēģijas laukos uz zveju, medībām un citām nodarbībām.

¹⁰⁵ Turpat, 63. lpp.

nacionālās valsts intereses. Vācbaltiešu attiecības ar igauņiem un latviešiem sarežģījās – **1919.g. 10. oktobrī** Igaunijas un **1920.g. 16. septembrī** Latvijas Satversmes sapulce nobalsoja par radikālu **agrāro likumu**, kas paredzēja vācu muižnieku īpašuma ekspropriāciju un tā nodošanu bezzemniekiem¹⁰⁶. Agrārā reforma lika pamest Baltiju daudziem vācbaltiešiem – gan dižciltīgiem, gan zemniekiem.¹⁰⁷ Apmēram 20 tūkstoši vācbaltiešu emigrēja uz Vāciju 1919.g.¹⁰⁸. Tomēr vietējie vācbaltieši turpināja būt sociālpolitiski aktīvi – viņu vēlēti pārstāvji darbojās Satversmes Sapulcē, Saeimā. Viņi dibināja arī vairākas bezpartejiskas sabiedrības, kuru mērķis bija ne tikai cīnīties ar Latvijas un Igaunijas valdības 1920.g. sākuma ierobežojumiem, bet arī saglabāt un attīstīt vācbaltiešu etnokulturālo identitāti. Neatkarīgo valstu valdības kļuva arvien ietekmīgākas, viens no mehānismiem, kā valdības politiķi realizēja savu ietekmi, bija iejaukšanās Baltijas vāciešu baznīcas sistēmā.¹⁰⁹ **K. Ulmaņa valdības laikā (1934-1940)** vācbaltiešiem atkal nācās piedzīvot dažus ierobežojošos pasākumus, piem., vairāku vācu privāto saimniecisko organizāciju likvidēšanu, tomēr Baltijas vācu iedzīvotāji joprojām ieņēma svarīgu vietu Latvijas sociālajā, ekonomiskajā un kultūras dzīvē. Kopš 1934.g. arī **Igaunijā** izveidojās “autoritārā demokrātija” - **1934.g. 12. martā** Igaunijas valdības vadītājs **Konstantīns Petss (Konstantin Päts)** kopā ar citiem sazvērniekiem veica valsts apvērsumu, kura rezultātā valstī tika ieviests ārkārtas stāvoklis un viņš pats kļuva par autoritāru vadoni. Neskatoties uz to, ka kopumā attieksme pret minoritātēm Igaunijā šajā laikā pasliktinājās, vācbaltiešu diasporas pārstāvis Henrijs Kohs (*Henry Koch*) tika pieaicināts jaunajā augšnamā jeb valsts padomē.¹¹⁰

Līdz ar **nacionālsociālistu nākšanas** pie varas **Vācijā** 1933.g. vācbaltiešu vidū parādījās arī spēcīgi nacisma ideoloģijas piekritēji. Pēc Igaunijas militārsta Viktora fon cur Mīlena (*Viktor von zur Mühlen*) vizītes pie Hitlera 1929. g. Igaunijā sāka arvien straujāk izplatīties nacionālsociālisms vācbaltiešu kopienā. Kopš 1932.g. marta Igaunijā katru nedēļu tika izdota **avīze “Uzplaukums” (Der Aufstieg)** ar nacionālsociālistisko ievirzi.¹¹¹ 1933. gada martā Latvijā tika nodibināta „Vācu-baltiešu nacionālā partija”, kas vēlāk tika pārdēvēta par „**Kustību**” (*Bewegung*).¹¹² Vācbaltu žurnālā „**Baltijas Mēnešburtnīcas**” („*Baltische Monatshefte*”) tika propagandētas nacionālsociālistu idejas, tika sludināts rasisms un antisemitisms. Ap 1936.g. tika dibināta vācbaltu organizācija „**Baltiešu aizsardzība**”

¹⁰⁶ Sal. Turpat, 68. lpp.

¹⁰⁷ Sal. Pistohlkors. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*, S. 492

¹⁰⁸ Sal. Dribins. Spārtis. *Vācieši Latvijā*, 67. lpp.

¹⁰⁹ Sal. Pistohlkors. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*, S. 514

¹¹⁰ Sal. Turpat, S. 525-527

¹¹¹ Turpat, S. 528

¹¹² Sal. Feldmanis, Inesis. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939-1941)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 12. lpp.

(„*Baltenschutz*”), kas bija viens no daudziem Trešā reiha izlūkošanas dienestiem. Liberālu uzskatu aizstāvim, galvenajam ievērojamās vācbaltiešu avīzes “*Rigasche Rundschau*” redaktoram Paulam Šīmanim 1933. g. zem nacionālsociālistisko spēku spiediena nācās pamest savu darbu.¹¹³ **1939.g. 28. septembra līgums starp Staļinu un Hitleru**, sakarā ar ko ārpus reiha dzīvojošiem vāciešiem bija „jāatgriežas” uz nacistisko Vāciju, izšķīra vācbaltiešu kopienas likteni. Par piespiedu pārcelšanos uz Lielvāciju 1939.g. un par to, ka Baltija jāatstāj līdz tā paša gada decembra vidum, vācbaltieši uzzināja tikai 6. oktobrī, pateicoties Hitlera runas pārraidei no reihstāgā¹¹⁴. Šajā starplaikā Latvijā un Igaunijā tika slēgtas visas vācu skolas, biedrības, apvienības, reliģiskās draudzes un citas organizācijas. Daudz vācbaltiešu ģimeņu kļuva par šīs “*diktētās izvēles*” (*Diktierte Option*)¹¹⁵ upuru – ar dažreiz atklāto, bet dažreiz noslēpto politisko līgumu un protokolu palīdzību vācbaltiešiem nācās piedzīvot pārcelšanos (*Umsiedlung*) no Baltijas, ko var interpretēt gan kā imperiālistiskās politikas instrumentu, gan kā nacionālsociālistiskās rasu un tautu politikas līdzekli, gan kā totalitārās valsts akciju, gan kā individuālo izvēli.¹¹⁶ Līdz 1939.g. izceļošanai **Latvijā** (pēc 1935.g. tautas skaitīšanas rezultātiem) dzīvoja **62 144** un **Igaunijā 16 346** (pēc 1934.g. tautas skaitīšanas rezultātiem) vācbaltieši.¹¹⁷ Apmēram 52 500 vācbaltiešu no Latvijas un apmēram 14 000 vācbaltiešu no Igaunijas 1939.g. beigās un 1940.g. sākumā saskaņā ar Hitlera plānu izceļoja no Baltijas un apmetās Vācijas okupētajā Polijas rietumu daļas teritorijā.¹¹⁸

1945.g. janvārī, kad sarkanā armija sasniedza Poliju, vācbaltiešiem kārtējo reizi nācās bēgt pajumtes meklējumos. **Pēc Otrā pasaules kara beigām** vairākums vācbaltiešu atrada savu jauno „veco tēvzemi” Vācijas Federatīvajā Republikā un Vācijas Demokrātiskajā Republikā, daļa vācbaltiešu emigrēja uz ASV, Kanādu, Austrāliju un Zviedriju. Vācbaltiešu kopienas problemātika sāka pievērst vairāku vācu, latviešu, igauņu, angļu un krievu vēsturnieku uzmanību. Līdz pat 1946.g. **Hamburga** bija Baltijas vāciešu “metropole” – šeit atradās un darbojās emigrācijas komiteja, šeit notika nozīmīgas konferences un ievērojamo vācbaltiešu tikšanās. Tomēr PSRS valdība, uzskatot vairākas vācbaltiešu organizācijas par “revanšistiskām”, pavēlēja likvidēt tās. To vietā stājās “**Vācbaltiešu evaņģēliska palīdzības komiteja**”, kas arī sāka nodarboties ar vācbaltiešu emigrācijas jautājumiem. Kopš 1947.g.

¹¹³ Sal. Pistohlkors. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*, S. 520

¹¹⁴ Turpat, S. 535

¹¹⁵ Loeber, Dietrich A., *Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939-1941*. Neumünster: Karl Wachholz, 1972.

¹¹⁶ Turpat, S. 6-53

¹¹⁷ Citēts pēc: Bohmann, Alfred. *Menschen und Grenzen*. Bd.3, Strukturwandel der deutschen Bevölkerung im sowjetischen Staats- und Verwaltungsbereich. Köln: Wiss. u. Pol., 1970. No: Schlau. *Die Deutsch-Balten*, S. 33

¹¹⁸ Berg, Elgin. Hirschheydt, Harro von. Mickwitz, Gabriele von. *Schriftenreihe der Carl-Schirren-Gesellschaft: Erlebte Geschichte. Deutschbalten im 20. Jahrhundert*. Ein Lesebuch. Bd. 7, Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft, 2002, S. 146

notiek ikgadējā Baltijas vēstures pētnieku tikšanās Gētingenā (*Göttingen*), uz kuras bāzes **1951.g.** turpat tika dibināta *Baltijas vēstures komisija (Baltische Historische Kommission)*. **1949. g.** Hannoverē tika nodibināta *Baltijas bruņniecības apvienība (Verband der baltischen Ritterschaften)*, **1950. g.** uz Līneburgu (pilsēta, kas atrodas netālu no Hamburgas) tika pārnesta **1932.g.** Ķīlē dibinātā Latviju pametušo vācbaltiešu Kārļa Šīrena biedrība (*Carl-Schirren-Gesellschaft*).¹¹⁹ **1950. g.** rodas arī *Vācbaltiešu biedrība (Die Deutsch-Baltische Gesellschaft) Darmstatē*, kas iecerēta vācbaltiešu no dažādām pasaules malām kontakta uzturēšanai un vācbaltiešu kultūras kopšanai.

Turpmākajos gadu desmitos *Latvijas PSR* un *Igaunijas PSR* teritorijā interese par Baltijas vācu minoritāti un vācbaltiešu identitātes problemātiku neizzuda. **1960.-1970.-os** gados gan Latvijā, gan Igaunijā pēc tautas skaitīšanas datiem tika fiksēta vāciešu iedzīvotāju palielināšanās.¹²⁰ Lai gan padomju varas laikā vācbaltiešiem nācās pilnīgi integrēties krievvalodīgo sabiedrībā, **1961. g.** Rīgā tika atklāts „*Vācu klubs*” kultūras sakaru veicināšanai ar Austrumvāciju, kurā tika popularizēta vācu valoda un kultūra. *Latviešu nacionālās atmodas* laikā **1988. g.** Rīgā tika dibinātas „*Latviešu-vācu kultūras biedrība*” (*Deutsch-lettischer Kulturverein*)¹²¹, dažas vācu kultūras biedrības Dobelē, Liepājā, Valmierā un Saldū, kuru mērķis bija vācu kultūras identitātes stiprināšana. Savukārt **1989.g. maijā** dibinātās organizācijas „*Atdzimšana*” („*Wiedergeburt*”) mērķis galvenokārt bija Latvijas PSR dzīvojošo vācbaltiešu sagatavošana emigrācijai uz viņu etnisko dzimteni Vāciju.¹²² **1995. g.** Valmierā tika atklāts vācu kultūras centrs „*Vācu nams*”, kura vadītāji organizēja visādus kultūras pasākumus. Pateicoties **1992.g.** nodibinātajam Latviešu un vāciešu kultūras sakaru centram „*Domus Rigensis*” Latvijas vācu kultūras biedrības saņem gan materiālo, gan garīgo palīdzību no Vācijas puses¹²³. Igaunijā, Tallinā **1988. g.** tika dibināta „*Vācu kultūras biedrība*” (*Gesellschaft für Deutschbaltische Kultur*), kuras mērķis ir apzināt Baltijas vāciešu ieguldījumu Igaunijas kultūrā, kopt vācbaltiešu kultūras mantojumu un tradīcijas, kā arī mazināt stereotipisko uzskatu uz vāciešiem Igaunijas sociālpolitikas un vēstures ietvaros.¹²⁴

Taču galvenā *mūsdienu* vācbaltiešu tikšanās vieta ir *Vācija*. Centrālās mītnes, kur visbiežāk notiek dažādas vācbaltiešu biedrību organizētās zinātniskās konferences un svinīgās sanāksmes, un piesaista ne tikai vācbaltiešu pēcnācējus, vēsturniekus un pētniekus, bet arī

¹¹⁹ Sal. Turpat, S. 238

¹²⁰ 1959. g. Latvijas teritorijā tika fiksēti 1609 vācieši, 1979. g. – 3200, 1989. g. – 3783. (Sal. Dribins. Spārītis. *Vācieši Latvijā*, 80. lpp.)

¹²¹ 1990.g. maijā biedrība tika pārdēvēta par „Rīgas vācu kultūras biedrību” („*Rigaer deutscher Kulturverein*”)

¹²² Turpat, 82. lpp.

¹²³ Turpat, 84. lpp.

¹²⁴ Sal. Schlau. *Die Deutsch-Balten*, S. 150

jaunos studentus, kas interesējas par vācbaltiešu diasporu, ir *Vācbaltiešu māja Darmštatē* (*Das Haus der Deutsch-Balten*) un *Vācbaltiešu Kultūras apvienība Līneburgā* (*Das Deutsch-Baltische Kulturwerk*).¹²⁵ Lai gan mūsdienās vācbaltiešu kopienas tās sākotnējā nozīmē vairs nav, *Latvijā* joprojām aktīvi darbojas „Latvijas Vācu biedrība” (vācu valodā: *Verband der Deutschen in Lettland*)¹²⁶, „Rīgas Vācu kultūras biedrība” un daudzas citas vācu kultūras organizācijas Liepājā, Daugavpilī un citur, kuras turpina vācu kultūras tradīciju attīstību. Kā mūsdienu vācbaltiešu diasporas vērienīgāko un draudzīgāko pasākumu jāmin ikgadējās *Domus-Rigensis*-Dienas Latvijā (*Domus-Rigensis-Tage*), kuru laikā tiek lasīti priekšā referāti par vācbaltiešu un citu minoritāšu vēsturi un kultūras vēsturi, norisinās semināri, kā arī tradicionālas vācbaltiešu balles ar tradicionālām vācbaltiešu dejām.¹²⁷ *Igaunijā* joprojām darbojas “Latviešu-vācu kultūras biedrība”, “Vācbaltiešu apvienība”, “*Domus Dorpatensis*”, kā arī citas vācbaltiešu organizācijas Tartū un Tallinā¹²⁸, kur arī regulāri notiek visādu veidu pasākumi, kas ir veltīti vācbaltiešu kultūrai un vēsturei. Bez Vācijas un Baltijas, arī *Kanādā* (Toronto, Montreālā) aktīvi darbojas vācbaltiešu organizācijas, viena no tām, ir Kanādas Baltijas imigrantu palīdzības apvienība (*Canadian Baltic Immigrant Aid Society*), kas arī izdod periodiku, pētnieciskus un (auto)biogrāfiskus darbus par vācbaltiešiem gan vācu, gan angļu valodā.¹²⁹

Apkopojot šajā apakšnodaļā analizētos vācbaltiešu kopienas vēsturiskos aspektus, ir jāsecina, ka vācbaltiešu pagātne ir piesātināta ar sarežģītiem un pretrunīgiem notikumiem. Maģistra darba ietvaros vēsturiskais konteksts palīdz saprast un interpretēt, kas veidoja un kas veido Baltijas vāciešu identitātes pamatus, kas izraisīja vācbaltiešu identitātes transformāciju laika gaitā. Lai izpētītu vācbaltiešu diasporas identitātes būtiskākos komponentus, tās dinamiku, saglabāšanās un kopšanas mehānismus, ir nepieciešams pievērsties arī kultūrantropoloģisku un kultūrsocioloģisku jēdzienu un konceptu eksplicēšanai, kas tiek veikts nākamajā darba nodaļā.

¹²⁵ Sal. Berg, Elgin. Hirschheydt, Harro von. Mickwitz, Gabriele von. *Schriftenreihe der Carl-Schirren-Gesellschaft: Erlebte Geschichte. Deutschbalten im 20. Jahrhundert*, S. 301-302

¹²⁶ Sal. *Verband der Deutschen in Lettland*. Pieejams: <http://www.verband.lv/index.php?page=verband-der-deutschen-in-lettland-latvijas-vacu-savieniba>

¹²⁷ Sal. Berg, Elgin. *Schriftenreihe der Carl-Schirren-Gesellschaft: Erlebte Geschichte. Deutschbalten im 20. Jahrhundert*, S. 300

¹²⁸ Sal. Turpat, S. 228

¹²⁹ *Canadian Baltic Immigrant Aid Society*. Pieejams: <http://www.cbias.com/about-us/>

2. PĒTĪJUMA TEORĒTISKAIS PAMATOJUMS: PAMATKONCEPTU UN TERMINOLOĢIJAS ANALĪZE

Maģistra darba otrajā nodaļā tiek analizēti nozīmīgākie pētījumā izmantotie teorētiskie kultūras teorijas, antropoloģijas, kultūras socioloģijas un starpkultūru komunikācijas teorētiskie koncepti. Tiek apskatītas vairākas kultūras jēdziena variācijas, kolektīvās atmiņas veidi un to uzbūve, “atcerēšanās” mehānismi, sveštēla un paštēla aspekti, diasporas uzbūve, kā arī diasporu kultūras saglabāšanās un kopšanas instrumenti.

2.1. Kultūra kā kolektīvais realitātes konstrukts

Mūsdienu multikulturālajā pasaulē *kultūras* jēdziens kļūst arvien nozīmīgāks un piesaista aizvien lielāku interesi no dažādu zinātnes nozaru pētnieku puses. Jēdziens *kultūra* dažādos laikos un dažādās sabiedrībās ir ticis interpretēts ļoti atšķirīgi, un atrast vienotu definīciju visās zinātnēs un apakšzinātnēs ir sarežģīti. Kopš Apgaismības laikiem, kad *kultūra* jeb cilvēka gribas un viņa laikā pastāvošo iespēju rezultāts tika definēta kā *zinātnes* (pirms cilvēka rašanās eksistējošie procesi) pretstats¹³⁰, vairāki zinātnieki un filozofi, to skaitā Kants, Voltērs, Herders, Leibnics un citi, mēģināja interpretēt kultūras parādību katrs saskaņā ar saviem uzskatiem. Tādējādi var teikt, ka *kultūras* jēdziena skaidrojums ir atkarīgs no vēsturiskajiem apstākļiem, zinātnes nozares, kultūras vērtību sistēmas, konteksta un interpretētāja pārliecības un nostājas.

Vācu kultūras teorētiķe *Aleīda Asmane* savā grāmatā „Ievads kultūras zinātnē”¹³¹ apkopo mūsdienās visvairāk pielietotos kultūras jēdziena variantus. Pirmkārt, ar kultūru mēdz apzīmēt *kopšanu, audzēšanu*, kas ir saistīts ar latīņu vārdu „colere” (kopt). Te var būt domāta gan mākslīgi radītos apstākļos izaudzētā mikroorganismu kolonija, gan laboratorijas apstākļos ārpus dzīva organisma audzēts šūnu kopums. Otra nozīmju grupa ir kultūra kā *kvalitāte, atbilstība normām, pilnīgums* kādā darbības vai zināšanu sfērā, piem., darba kultūra, galda kultūra, valodas kultūra u. c. Treškārt, kultūru var definēt kā kaut kādu *ģeogrāfisko, politisko vai nacionālo veidojumu* ar kopīgu vēsturisku fonu valodu, mentalitāti, kultūru, kā arī noteiktu dzīvesveidu. Ceturkārt, kultūras jēdzienu var attiecināt uz *visu, kas saistīts ar cilvēka dzīvi*. Visu, kam ir pieskārusies cilvēka roka, var saukt par kultūru, bet te pastāv indifferences bīstamība. Ja kultūras jēdzienam nav pretstata un par kultūru var nosaukt jebko,

¹³⁰ Sal. Maletzke, Gerhard. *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996, S. 15

¹³¹ Assmann, Aleida. *Einführung in die Kulturwissenschaft. Grundbegriffe, Themen, Fragestellungen*. 3., neu bearb. Aufl. Berlin: Erich Schmidt, 2011, S. 5

tad šim jēdzienam nemaz nav vērtības. Tas ir tā sauktais **kultūras „plašais” jēdziens**. Kultūrai ir arī „šaurais” jēdziens, proti, augstāko sabiedrības slāņu privilēģija jeb **elitārā kultūra**, kas attīstījās buržuāzijas uzplaukuma laikmetā 19.gs. līdz 20.gs. vidum. Kultūru var interpretēt arī kā **cilvēcisko dziņu vai kaislību savaldīšanu** jeb **civilizāciju**. Šajā gadījumā civilizācija – ilgstošs audzināšanas darbs ne vien fiziskajā, bet arī garīgajā ziņā. Turklāt pastāv arī kritiskais jeb „**auratiskais**” **kultūras jēdziens**, ko definēja Frankfurtes skolas pārstāvji **Teodors Adorno** un **Valters Benjamins**. Kultūra, pēc viņu domām, ir „aura” jeb reliģiski daiļais spēks, kas tiek pretnostatīts ne tikai masu jeb populārās kultūras produktiem, bet arī buržuāzijas elitārajam kultūras jēdzienam.

Sociālajās zinātnēs ar kultūras jēdzienu galvenokārt tiek apzīmēta sistēma, kas kalpo par katras atsevišķas kopienas fundamentu. No socioloģijas skatupunkta kultūra ir nozīmīgs elements, kas nodrošina sociālās grupas eksistēšanu un funkcionēšanu. Amerikāņu sociologs **Talkots Parsons** (*Talcott Parsons*, 1902-1979) definē kultūru kā **augstāko sociālo sistēmu**, kas ietver un uztur cilvēku grupas simbolu pasauli, normas, vērtības, kā arī rīcības veidu. Parsons uzsver, ka kultūra ir galvenais priekšnosacījums komunikācijai, kooperācijai un interakcijai. Saskaņā ar Parsonsa zinātniskajiem uzskatiem, kultūras sistēma ir apzināti izvēlēto vērtību un rīcības normu struktūra, kas iedibina un nodrošina sociālo kārtību sabiedrībā.¹³² Vācu starpkultūru psiholoģijas pētnieks **Aleksandrs Tomass** ar kultūru saprot **universālu orientācijas sistēmu**, kas ir raksturīga kādai kādai sabiedrībai, organizācijai vai grupai, un kura specifisku simbolu veidā tiek pārmantota no paaudzes paaudzē.¹³³ Jāpiemin, ka Tomass ir izstrādājis zinātnisko „kultūras standartu” konceptu, ar kura palīdzību ir iespējams definēt un sistematizēt atšķirīgām kultūras grupām piederīgo uzvedības modeļus.¹³⁴

Maģistra darba kontekstā kultūra tiek interpretēta kā **kolektīvais realitātes konstrukts**. Tā kā šī kultūras definīcija sakņojas kultūras antropoloģijā, ir svarīgi eksplicēt visbiežāk sastopamas kultūrantropoloģiskas kultūras jēdziena interpretācijas. Vācu starpkultūru komunikācijas teorētiķis **Gerhards Malecke** definē kultūru kā noteiktu konceptu, pārliecību, nostāju, vērtību orientāciju sistēmu, kura izpaužas cilvēku uzvedībā un rīcībā, kā arī viņu „saražotajos” materiālajos un garīgajos „produktos”. Citiem vārdiem sakot, kultūra ir **veids kā cilvēki dzīvo un tas, ko viņi paši rada**.¹³⁵ Pie tam Malecke interpretē kultūras jēdzienu kā **cilvēku grupu, kuras locekļiem ir kopīgas pārliecības, kopīga nostāja un vērtību sistēma**.

¹³² Vgl. Parsons, Talcott. *The Social System*. 2nd ed. Ed. by Bryan S. Turner. London: Routledge, 1991, S.21 ff.

¹³³ Sal. Thomas, Alexander, Kinast, Eva-Ulrike. Schroll-Machl, Sylvia. *Handbuch Interkulturelle Kommunikation und Kooperation*. Bd. 1: *Grundlagen und Praxisfelder*. Hrsg. von Sylvia Schroll-Machl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, S.22

¹³⁴ Vgl. Turpat

¹³⁵ Sal. Maletzke. *Interkulturelle Kommunikation*. ..., S. 15

Tas ļauj secināt, ka jebkuru cilvēku sabiedrību var vienlaicīgi apskatīt no divām pusēm. Raugoties no kopienas iekšējās perspektīvas, var teikt, ka vienai kultūrai piederīgajiem – mums – *ir* (*wir haben*) kultūra. Tajā pašā laikā, raugoties no kādas citas tautas/ grupas skatupunkta – mēs paši *esam* (*wir sind*) kultūra.¹³⁶ Arī amerikāņu antropologs **Ričards Brislins** ar jēdzienu *kultūra* apzīmē *indivīdu kopumu* vai kādu noteiktu grupu ar *kopīgām pārliecībām, vērtībām*, ar kopīgu *pieredzi* un *vēsturisko fonu*.¹³⁷

Vienu no jaunākajām kultūras jēdziena interpretācijām ir piedāvājis nīderlandiešu sociālantropologs **Gērts Hofstede**, kurš nosauc kultūru par „*mentālo programmu*” („*software of the mind*”, „*mentale Software*”)¹³⁸, salīdzinot to ar datora galveno sastāvdaļu jeb programmatūru. Attiecinot šo definīciju uz indivīdu, kultūru var izprast kā „iekšieni”, kas ietver cilvēka domāšanas, jūtu, kā arī potenciālas rīcības modeli, kas, sākot no bērnības, tiek iemācīta visas dzīves gaitā. Aplūkojot kultūru jeb mentālo programmu kā noteiktas sabiedrības „iekšieni”, var teikt, ka *kultūra* ir „*garīga kolektīva programma, kas piemīt kādai noteiktai cilvēku grupai vai kategorijai, un kas atšķir to no kādas citas cilvēku kopienas*.”¹³⁹ Hofstede uzsver, ka „kultūra vienmēr ir kolektīvs fenomens, jo cilvēks to vismaz daļēji dala ar cilvēkiem, kuri dzīvo vai ir dzīvojuši tajā pat sociālajā vidē, t. i. tur, kur šī kultūra ir tikusi apgūta.”¹⁴⁰ Saskaņā ar Hofstedu ar jēdzienu *kultūra* ne tikai var apzīmēt kādas grupas „gara kolektīvo programmu”, bet arī pašu cilvēku grupu, kuru apvieno viena kopīga „mentālā programma”.¹⁴¹

Šī pētījuma kontekstā, kā jau iepriekš minēts, ar jēdzienu *kultūra*, tiek saprasts kolektīvais realitātes konstrukts. Maģistra darbā lietotais kultūras apzīmējums pamatojas uz kultūras antropoloģijas un sociālās antropoloģijas konceptuālo aparātu. Darba empīriskajā daļā vācbaltiešu diaspora tiek analizēta, no vienas puses, kā kultūra ar tai piemītošiem savdabīgiem elementiem – „*kopīgo mentālo programmu*”, bet, no otras puses, kā *sociālā sistēma*, kas ir raksturīga vācbaltiešu kopienai.

2.2. Kolektīvā atmiņa un atceršanās prakses

Pēdējā gadsimta laikā atmiņas problemātika kļuva ļoti nozīmīga – gan atsevišķa

¹³⁶ Turpat

¹³⁷ Sal. Turpat, S. 16

¹³⁸ Hofstede, Geert. *Lokales Denken, globales Handeln. Kulturen, Zusammenarbeit und Management*, Nördlingen: C.H. Beck, 1997, S. 3

¹³⁹ Turpat

¹⁴⁰ Turpat, S. 4

¹⁴¹ Turpat, S. 12

cilvēka pašapziņas, gan grupu un nāciju kolektīvās apziņas pētniecībā. Atmiņas fenomenam pievēršas dažādu zinātņu un uzskatu pārstāvji, piem., neurologi, psihologi, psihoanalītiķi, sociologi, vēsturnieki, politologi, kā arī literatūras un mākslas pētnieki. Līdz ar to „atmiņu” var noteikti uzskatīt par starpdisciplināru pētījumu objektu.

Atmiņai ir svarīga un izšķiroša loma cilvēka vai sabiedrības identitātes veidošanās. Atmiņa nav tikai pagātns parādība – tā tiek konstruēta tagadnē. Pie tam, atmiņa nav stabila – tā nemitīgi transformējas.¹⁴² Indivīds jeb „*es*” vienmēr ir kādas etniskās, sociālās, reliģiskās, politiskās, lingvistiskās, vecuma, kultūras vai citas grupas (vai vienlaicīgi vairāku grupu) jeb „*mēs*” sastāvdaļa. „Es” identitātes pamatos vienmēr būs kaut kādi „mēs” identitātes elementi. „Mēs” pats par sevi nav vienveidīgs fenomens, bet arī sastāv no vairākām atsevišķām „mēs”-vienībām, kas bieži vien var pilnīgi vai daļēji pārklāties. Citādi „mēs” var nosaukt par *piederībām* pie kaut kādām sabiedrībām. Piederība var būt netīša, piem., pie ģimenes, paaudzes vai nācijas, kā arī patvaļīga, piem., pie kaut kādas interešu grupas. „Mēs” kopienām, kuras mēs veidojam, vai kuras mēs paši izvēlamies, ir dažāda loma mūsu dzīvē. Dažām „mēs” grupām indivīds var piederēt visu mūžu, citām – tikai kaut kādu laiku sprīdi¹⁴³.

Pēc analogijas spriežot, atsevišķa cilvēka atmiņa vienmēr iekļaujas kādas lielākas grupas atmiņā. Katram cilvēkam piemīt sava unikāla atmiņa, kura ir balstīta uz viņa personīgo pieredzi un konkrētām atmiņām. Indivīda atmiņa jeb individuālā atmiņa veidojas ciešā apmaiņā ar dažādām „*mēs*” *grupām*, kas var būt saistītas vai izslēgt viena otru. Katrai „mēs” grupai arī piemīt atmiņa, proti, kolektīvā atmiņa, kura sastāv no grupas kopīgajām atmiņām. Šīs atmiņas veidojas no īpaši svarīgiem attiecīgai grupai notikumiem, kas atstājuši dziļu emocionālo iespaidu uz grupas pārstāvjiem. Ar regulāras atcerēšanās palīdzību tiek stiprināta grupas identitāte, un otrādi, grupas identitāte stiprina noteiktas atmiņas, kas tiek nodotas no paaudzes paaudzē un tādā veidā pārvēršas par grupas stabilo atmiņu¹⁴⁴.

Runājot par *kolektīvās atmiņas* fenomenu, sākumā ir jāaplūko tās jēdziens. Viens no pirmajiem, kas padziļināti sāka pētīt atmiņu vispār un tās daudzveidīgos aspektus, bija franču sociologs *Moriss Halbvahss* (*Maurice Halbwachs*). Saskaņā ar Halbvahsa uzskatu, kolektīvā atmiņa ir *kādas cilvēku grupas kopīgais (kolektīvais) atmiņas veidojums* pretstatā atsevišķas personas individuālajam atmiņas veidojumam. Kolektīvā atmiņa veidojas *pagātnes un*

¹⁴² Sal. Güran-Aydin, Pinar, DeNora, Tia. *Remembering through music: Turkish diasporic identities in Berlin*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 233-246

¹⁴³ Sal. Assmann, Aleida. *Soziales und kollektives Gedächtnis*, S.1. Pieejams: www.bpb.de/system/files/pdf/0FW1JZ.pdf

¹⁴⁴ Sal. Turpat, S. 2

tagadnes mijiedarbības procesā, un tā realizējas sociālajos un kultūras kontekstos.¹⁴⁵ Tādējādi kolektīvā atmiņa veido grupas komunikācijas ietvarus jeb komunikācijas pamatus, kuri nodrošina un ietekmē saskarsmi starp šīs grupas pārstāvjiem. Pēc Halbvahsa domām, kolektīvā atmiņa ir, no vienas puses, atsevišķa indivīda atmiņa, kas rodas un īstenojas sociālkultūras sfērā, un, no otras puses, pagātnes un tagadnes mijiedarbība grupas indivīdu komunikācijas, interakcijas gaitā, kā arī medijos un institūcijās.¹⁴⁶

Vācu atmiņas fenomena pētniece *Aleīda Asmane* grupas atmiņas veidojumu iedala *sociālajā* un *kolektīvajā atmiņā*. Asmane apgalvo, ka *sociālā* atmiņa ir ar daudz īsāku noturību laikā ziņā – pat svarīgas atceres pēc kāda laika perioda izzūd. Turpretī *kolektīvā* atmiņa ir stabila, tā var pastāvēt un saglabāties daudz ilgāku laiku nekā sociālā atmiņa. *Sociālā* atmiņa izpaužas komunikācijā, piem., sarunā, un pastāv tik ilgi, cik ilgi dzīvo atmiņas nesēji ar kopīgu sociālo pieredzi, kaut arī atšķirīgiem pasaules uzskatiem. *Kolektīvā atmiņa* ir viennozīmīga – tā balstās uz vienu perspektīvu. Var teikt, ka sākotnējie mentālie tēli kļūst par *ikonām*, savukārt kādreiz stāstītais – par *mītiem*, kuri nostiprinās grupas apziņā kā noteiktas *pārliecības* un tādā veidā pārtop par kolektīvo atmiņu. Šīm pārliecībām vairs nepiemīt vēsturiskais konteksts, un tās vairs nav piesaistītas konkrētiem laika un telpas apstākļiem. Atraujoties no sākotnējiem nosacījumiem, šīs pārliecības un domas kā no laika un telpas neatkarīgas parādības tiek nodotas no paaudzes paaudzē.¹⁴⁷ Jo ilgāk šīs pārliecības tiek lietotas grupas komunikācijā un atbilst grupas vērtībām un mērķiem, jo ilgāk tās pastāvēs dažu paaudžu grupas apziņā. Uz kolektīvās atmiņas fenomenu kā sabiedrības sociālā stāvokļa manifestāciju var skatīties divējādi: pirmā pieeja paredz, ka *tagadne dominē pār pagātņi*, otrā pieeja iezīmē *pagātnes* – gan pieminētā, gan aizmirstā – *pārākumu pār tagadni*. Pirmajā gadījumā atmiņa un atcerēšanās funkcionē kā esošo sociālo saliedētību veicinošs spēks, kas ļauj cilvēkiem kopīgi risināt nozīmīgus uzdevumus. Otrajā gadījumā kopiena mēģina atrast savā pagātnē labākos paraugus, labākos rīcībasodus, lai bagātinātu savu tagadni; kopiena mēģina meklēt atbildes uz aktuālajām problēmām savā pagātnē.¹⁴⁸

Vēl viena kolektīvās atmiņas forma, kura pieder pie ilgtermiņa atmiņas veida ir *kultūras atmiņa*. Sintezējot vācu mākslas vēsturnieka un kultūras pētnieka Ebi Varburga (*Aby Warburg*) teoriju par *kultūras objektīvācijām* (*kulturelle Objektivationen*) un franču

¹⁴⁵ Weiß, Susanne, Maurice Halbwachs, „Konzept des „kollektiven Gedächtnisses““, In: *Tabularasa. Zeitung für Gesellschaft & Kultur*. Nr. 90 (08/2013), 01.08.2013, Pieejams: http://www.tabularasa-jena.de/artikel/artikel_4913/

¹⁴⁶ Sal. Turpat

¹⁴⁷ Sal. Assmann. *Einführung in die Kulturwissenschaft...*, S. 188

¹⁴⁸ Sal. Goldfarb, Jeffrey. *Against memory*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 53-54

sociologa Morisa Halbvahsa kolektīvās atmiņas jēdzienu, vācu ēģiptologs un kultūras zinātnieks **Jans Asmans** (*Jan Assmann*) ir izstrādājis kultūras atmiņas koncepciju, mēģinot tajā apvienot atmiņu (**tagadnieciskoto** pagātņi), kultūru un grupu (sabiedrību). Saskaņā ar Asmana teoriju, kultūras atmiņa ir kolektīvās atmiņas forma, kas ir balstīta uz tā sauktajām „**atmiņas figūrām**” (*Erinnerungsfiguren*) jeb liktenīgiem pagātnes notikumiem, kuri tiek uzturēti un saglabāti **kulturācijas** (kultūras veidošanās, **kulturelle Formung**) un **institucionalizētās komunikācijas** procesā. **Kulturācijas** mediji ir teksti, rituāli un pieminekļi, savukārt kā institucionalizētās komunikācijas medijus var minēt pieminēšanu, recitēšanu un pārdomāšanu.¹⁴⁹ Kultūras veidošana un institucionalizētā komunikācija norisinās ikdienā. Ikdienu komunikācijas gaitā svētki, rituāli, eposi, dzejoļi, dziesmas, tēli, caur kuriem izkristalizējas kolektīvā pieredze, veido „laika salas”, kas pakāpeniski izplešas kopienas „**retrospektīvās pārdomāšanas**” atmiņu telpā¹⁵⁰. Šī **atmiņu telpa** ir bāze kolektīvajai pieredzei un kultūras atmiņai.

Kā īpašu atmiņas veidu, kas saistās ar kolektīvo apziņu, var izcelt **traumu** jeb **traumatisko atmiņu**. Trauma ir daļēji apzināta pasīvas atmiņas daļa, kuras cēlonis var būt kāds neizprotams, pazemojošs, sāpīgs un dzīvi apdraudošs pārdzīvojums. Tā kā šis pārdzīvojums, kā parasti, atstāj dziļu emocionālu iespaidu, un, tā kā šī trauma traucē indivīda vai kādas grupas identitātes attīstībai, šīs traumatiskās atceres tiek nošķeltas no apziņas un iekapsulētas zemapziņā¹⁵¹. Jāatzīmē, ka trauma var ietekmēt ne tikai atsevišķu cilvēku vai kādu grupu, bet arī ilglaicīgi iedarboties uz nākamajām paaudzēm. Turklāt traumatiskās atmiņas pārmantošanas process lielākoties notiek neapzināti. Visspilgtākais piemērs kolektīvajai traumai ir atmiņas par holokaustu. Holokaustu pārcietušajiem un viņu pēctečiem līdz pat 1980.-iem gadiem, kad Rietumu sabiedrībā sāka aktīvi apspriest holokausta jautājumu, traumatiskās atceres saglabājās zemapziņā. Kolektīvā trauma, kas pārvēršas kultūras traumā, bieži kļūst par kopienas kultūras atmiņas balstu. **Kultūras trauma** ir definējama kā “**dramatisks identitātes un dzīves jēgas zaudējums** kādas grupas locekļu vidū, kuri jau ir sasnieguši spēcīgu sociālās saliedētības līmeni”.¹⁵² Bez negatīvas kolektīvas atmiņas, var minēt arī tādu neitrālāku parādību kā “**utopijas atcerēšanās**”, kad atmiņas par sapņiem un iecerēm nākotnē, par to, pēc kā spēcīgi ilgojās grupas locekļi, kļūst par

¹⁴⁹ Sal. Assmann, Jan. *Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität*. Originalveröffentlichung in: *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt, 1988, S. 12 Pieejams: http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/1895/1/Assmann_Kollektives_Gedaechtnis_1988.pdf

¹⁵⁰ Sal. Turpat

¹⁵¹ Sal. Assmann. *Einführung in die Kulturwissenschaft...*, S. 190

¹⁵² Xu, Bin. *Disaster, trauma, and memory*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 357-370, p. 361

pieminēšanās objektu, ko kopienas pārstāvji kopīgi lolo un atceras aktuālajā sociālajā vidē.¹⁵³ Līdzīga parādība, kas arī balstās uz “cerības principu”, ir *nostalgija* jeb *nostalgiska atmiņa*. Nostalgija ir masu psiholoģisks, ideoloģisks fenomens, taču ilgas pēc dzimtenes (*Heimweh*) kā viena no nostalgijas formām var būt arī individuālas.¹⁵⁴ Laika gaitā kopienas locekļi izvēlas, kuri notikumi ir kolektīvu identitāti konstituējošie, un kuriem notikumiem tādējādi regulāri jābūt pieminētiem. Regulāra grupveida (attiecīgai grupai svarīgo) notikumu pieminēšana veido *atkal-atcerēšanās* (*re-remembering*) praksi. Nostalgēšana ir viens no atkal-atcerēšanās modiemi – kopienas locekļi atceras par labiem, smalkiem laikiem. Bieži kopienas vienotība, līdz ar to kopienas identitāte pamatojas uz nostalgisko konstrukciju¹⁵⁵. Kā parasti *atkal-atcerēšanās* tiek attiecināta uz “apgrūtinošiem, neērtiem” pagātnes notikumiem, kas kalpo tagadnes mērķiem.¹⁵⁶ Taču dažreiz tiek nostalgēts pēc jeb tiek atcerēti tieši labākie grupas dzīves periodi. Atkal-atcerēšanās veido veselu *atcerēšanās kultūru* (*Erinnerungskultur*) – kritiska kopienas vēstures apzināšanās, vēstures “pārstrādāšanas” un kolektīvās identitātes stiprināšanās process ar ētisku ieceri nodot tālāk negatīvi vai pozitīvi piedzīvoto pieredzi nākamajām paaudzēm caur noteiktiem simboliem, varoņiem, rīcības paraugmodeļiem un rituāliem¹⁵⁷. Viena no atcerēšanās kultūras veidošanās telpām ir ģimene, no kā rodas *ģimenes atmiņa* (*Familiengedächtnis*)¹⁵⁸.

Kolektīvās vēstures un atmiņas saglabāšana un uzturēšana nodrošina kopai piederīgo cilvēku identitāti. Kolektīvās atmiņas funkcionēšana notiek ar noteiktu *atcerēšanās rāmju* – gan materiālo (arhīvi, muzeji, pieminekļi, kapi, piemiņas plāksnes), gan nemateriālo (nozīmīgu notikumu pieminēšana, svinēšana, rituāli, ceremonijas, regulāra tikšanās) – palīdzību, kas “konservē”, “uztur pie dzīves” kopienai būtiskos notikumus, kas “būvē tiltu” starp pagātni un tagadni, un, kas ļauj nodot grupai svarīgo informāciju nākamajām paaudzēm.¹⁵⁹ Kolektīvā atmiņa tiek konstruēta katrā atsevišķā paaudzē, un to ietekmē

¹⁵³ Sal. Jedlowski, Paolo. *Memories of the future*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 121-130, p. 127

¹⁵⁴ Sal. Leuschner, Udo. *Das Prinzip Hoffnung*. In: *Sehn-Sucht: 26 Essays zur Dialektik von Nostalgie und Utopie*, 2003, S. 103-107, S. 103. Pieejams: <http://www.udo-leuschner.de/pdf/sehnsucht.pdf>

¹⁵⁵ Mitchell, Jon P. *The nostalgic construction of community: Memory and social identity in Urban Malta*. In: *Ethnos: Journal of Anthropology*. Vol. 63. Issue 1. Brighton: University of Sussex, 1998, online: 20.07.2010, pp. 81-101, p. 83. Pieejams: <http://dx.doi.org/10.1080/00141844.1998.9981565>

¹⁵⁶ Sal. Goldfarb, Jeffrey. *Against memory*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 53-64, p. 61

¹⁵⁷ Sal. Assmann, Aleida. *Das neue Unbehagen an der Erinnerungskultur: Eine Intervention*. München: C.H. Beck Verlag, 2013, S. 32

¹⁵⁸ Moller, Sabine. *Erinnerung und Gedächtnis*, Version: 1.0. In: *Docupedia-Zeitgeschichte. Begriffe, Methoden und Debatten der zeithistorischen Forschung*, 12.4.2010, S. 6. Pieejams: http://docupedia.de/images/d/d7/Erinnerung_und_Ged%C3%A4chtnis.pdf

¹⁵⁹ Sal. Schwartz, Barry. *Rethinking the concept of collective memory*. In: *Routledge International Handbook of*

vēsturiskie un sociālie konteksti. **Paaudze** ir indivīdu grupa, kuri izšķirošos sevis veidošanās gados piedzīvojuši līdzīgus vēsturiskus notikumus un konstruējuši vismaz daļēji kopīgu atmiņu. Turklāt jāatzīmē, ka paaudze veido savu kopīgo identitāti ne tikai no piedzīvotā un atmiņām, bet arī no izšķirošos gados “izstrādātajām” gaidām un no norobežošanās no iepriekšējās paaudzes.¹⁶⁰ Pēdējo dekadžu laikā, kad multikulturālisms un interkulturālisms ieplūst Rietumu sabiedrībā arvien vairāk un straujāk, attīstās “**transnacionālā**” **atmiņa** un notiek atmiņas transnacionalizācija – dažādām etniskām un kultūras tradīcijām piederīgās kopienas konstruē kopīgu kolektīvo atmiņu¹⁶¹.

Apkopojot šajā apakšnodaļā apskatīto, var secināt, ka kolektīvās apziņas ietvaros kolektīvā atmiņa ieņem ļoti svarīgu vietu. Pētot kādas etniskās, sociālās, reliģiskās vai kultūras grupas kolektīvo atmiņu, ir iespējams atklāt šīs grupas identitātes pamatus. Maģistra darba empīriskajā daļā, balstoties uz vācbaltiešu biedrības locekļu aptaujas rezultātā gūtajām atziņām, kā arī uz līdzdalības novērošanas procesā iegūtajiem materiāliem, tiek analizēta vācbaltiešu kolektīvā atmiņa kā nozīmīgākā vācbaltiešu kopienas kultūras identitātes sastāvdaļa.

2.3. Identitātes veidi

Komunikācijas vai interakcijas procesā ar „citu” kultūru piedalās vismaz divi cilvēki, un katram no viņiem ir sava unikāla identitāte. Šī unikālā identitāte sastāv gan no personas rakstura īpašībām, gan arī no tās piederības dažādām „**mēs-grupām**” (*Wir-Gruppen*). Interkulturālās komunikācijas rezultātā katram no dalībniekiem rodas noteikts priekšstats par svešas kultūras pārstāvi un līdz ar to arī par cita cilvēka identitātes pamatkomponentiem. Vācu sociālo zinātņu pētniece **Edīte Brošinski-Švābe** izdala trīs svarīgākos identitātes līmeņus: personiskā identitāte, sociālā identitāte un kultūras identitāte.¹⁶²

Saskaņā ar Edītes Brošinski-Švābes koncepciju **personiskā identitāte** ir cieši saistīta ar cilvēka ārējo izskatu, vecumu, ķermeņa un sejas īpatnībām, ādas un matu krāsu, apģērbu, kā arī uzvedību. Šie aspekti nosaka cilvēka personisko identitāti mijiedarbībā ar sociumu. Pie tam ir jāatzīmē, ka viens no personiskās identitātes noteicošajiem elementiem ir paštēls. Taču,

Memory Studies. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 9-21, p. 15

¹⁶⁰ Sal. Jedlowski, Paolo. *Memories of the future*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp.121-130, p. 125

¹⁶¹ Inglis, David. *Globalization and/of memory. On the complexification and contestation of memory cultures and practices*. In: *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016, pp. 143-157, p. 149

¹⁶² Broszinsky-Schwabe, Edith. *Interkulturelle Kommunikation: Missverständnisse – Verständigung*. Wiesbaden: VS Verl. für Sozialwiss., 2011, S. 43

ja cilvēka paštēls veidojas tikai no viņa priekšstatiem par sevi, personiskā identitāte ietver gan paša indivīda, gan citu cilvēku vērtējumus par viņu. Vadoties pēc ārējā izskata, balss skanējuma, pēc smaržas, kā arī pēc uzvedības, cilvēki secina par indivīda rakstura īpašībām: pieticīgs vai augstprātīgs, ar humora izjūtu vai bez tās, rosīgs vai garlaicīgs, ziņkārīgs vai neieinteresēts, runīgs vai mazrunīgs. Lai atstātu labu iespaidu, ir svarīga iespējama savstarpēja saprašanās. Tas attiecas gan uz cilvēka vispārējo spēju komunicēt (indivīds var būt arī akls, kurls, mēms vai stostīties, kas var kļūt par būtisku šķērslī sazināšanās procesā), gan uz iespēju saprasties viens ar otru (personām var būt nevienlīdzīga izglītības pakāpe, kā arī atšķirīga dzimtā valoda).

Cita vācu izcelsmes kultūras zinātniece un identitātes jautājuma pētniece *Aleīda Asmane* iedala „*individuālās*” identitātes konceptu četrās kategorijās. Pirmais „individuālās” identitātes līmenis ir *persona*. Jēdziens „persona” sakņojas latīņu valodas darbības vārda „personare”, kas atbilst mūsdienu vārdam „skanēt” un sākotnēji bija saistīts ar masku, caur kuru runāja aktieris. Kļūst par personu nozīmē pildīt kādas grupas ietvaros iepriekš noteikto lomu un iekļauties hierarhiski uzbūvētajā sociālajā attiecību struktūrā.¹⁶³ Kā spilgtāko piemēru var minēt arhaisko sabiedrību, kur ar dažādu rituālu (piem., iniciācijas rituāla¹⁶⁴) palīdzību cilvēks tika pieņemts kādā konkrētajā kopienā un kļuva par noteiktās lomas vai arī statusa nesēju. Tā kā Asmane ir arī anglistikas un Šekspīra daiļrades pētniece, savos darbos viņa analizē, kā tiek uzbūvētas šī angļu dramaturga lugas sakarā ar identitātes problemātiku. Šekspīra drāmu varoņu krīze sākas tad, kad viņi nevar vai nevēlas atbilst savas kārtas, dzimtas vai vecuma noteikumiem un uzvedības normām. Taču savā slavenajā traģēdijā „Hamlets” Šekspīrs nostāda galveno varoni robežsituācijā, kur daudzu viņam pierakstīto identitāšu vidū (piem., galminieks, cīnītājs, zinātnieks) Hamlets mēģina atrast savu vienīgo¹⁶⁵. Otrais „individuālās” identitātes veids ir *subjekts*. Atšķirībā no „personas” – subjekts – ir nevis piedēvētā loma no ārienes, bet gan paša indivīda izvēlēta identitāte. Ārējo normu un noteikumu vietā nostājas patstāvīgais un par sevi pārliecinātais „es”. Subjekts ir cilvēka ilglaicīgās iekšējās piepūles rezultāts. Citiem vārdiem sakot, subjekts ir tas, kas prot veidot reflektīvās attiecības ar sevi pašu. Subjekts ir tas, kas, pateicoties apziņai un atmiņai, spēj apzināties un izprast sevi laika gaitā. Tas, kas nav atkarīgs no citiem cilvēkiem un kas spēj

¹⁶³ Sal. Assmann. *Einführung in die Kulturwissenschaft*, S. 208

¹⁶⁴ Iniciācijas rituāls ir simboliskā pāreja no viena statusa nākamajā. Piem., vārda došana, matu griešana (ebrejiem, indiešiem), ieiešana pieaugušo pasaulē (piem., apgraizīšana zēniem un menstruācija meitenēm.) Sal. *Iniciācijas rituāli*. No: *Zīmes & Simboli. No senajiem hieroglifiem līdz mūsdienu logotipiem*. No angl.val. tulk. Anital Kazāka. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 125. lpp. [*Signs & Symbols. An illustrated guide to their origins and meanings*. London: Dorling Kindersley, 2008]

¹⁶⁵ Sal. Assmann. *Einführung in die Kulturwissenschaft*, S. 210

atbildēt par sevi pašu un savām rīcībām. Tas, kas spēj arī veidot „dialogu” ar sabiedrības normām¹⁶⁶. Kā izcilu subjekta diskursa piemēru literatūrā ir vērts nosaukt Daniela Defo romānu „Robinsons Krūzo”, kur galvenais varonis visu laiku analizē sevi un pat mežonīgos apstākļos raksta savu dienasgrāmatu, mēģinot tādā veidā saglabāt savu identitāti. Kā trešo „individuālās” identitātes formu Aleīda Asmane min **dzimumu**. Saskaņā ar Asmanes teoriju, šis identitātes veids radās 19.-20.gs. mijā saistībā ar sieviešu emancipāciju, kad sievietes sāka skaidri norobežoties no vīriešiem sociālpolitiskajā un kultūras līmenī. Līdz pat 19.gs. sieviešu loma sabiedrībā, kā arī sieviešu un vīriešu attiecību modelis bija stabili noteikti. Pēc hierarhijas vīrietim bija dominējošā loma sabiedrībā un ģimenē – vīrietis iemiesoja cīnītāju, valdnieku un aizstāvi. Savukārt sievietes pienākums bija – būt par priekšzīmīgo saimnieci, māti un pakļauties vīriešu varai un vēlmei. Tāpat sievietei vajadzēja pilnīgi pašizliedzīgi kalpot vīrietim. Sociālpolitiskajā dzīvē sievietes viedoklis netika uzskatīts par svarīgu. 19.gs. dzima „diskurss par **sievietību**”¹⁶⁷, kurā jau piedalījās pašas sievietes. Sievietes sāka aktīvi pozicionēt sevi sabiedrībā, apgalvojot, ka vēstures gaitā viņu vēlmes un domas tika ignorētas. Piem., autores, kuras savos rakstos un romānos tematizēja sieviešu lomu sociumā un kultūrā bija Džords Eliots (*George Eliot*, īstajā vārdā: Mērija Anna Evansa) un Virdžīnija Vulfa (*Virginia Woolf*). 1970.-os gados radās patstāvīga nozare kultūras un literatūras pētniecībā – feminisms. Tāpat dzimums ir tāds individuālās identitātes veids, kas precīzi norāda uz cilvēka sociālo lomu sabiedrībā.

Specifisks „individuālās” identitātes gadījums ir **dubultnieka identitāte** un **multiplā identitāte**. Cilvēkā ar dubulto identitāti mīt divas savstarpēji izslēdzošas daļas, pretējās pasaules, kuras indivīds pats nevar nomierināt. Dubultnieks ir sašķeltā personība, kuras iekšā atrodas lielas dihotomijas, piem., prāts un kaislības, apzinātais un neapzinātais, garīgais un materiālais¹⁶⁸. Multiplās identitātes gadījumā cilvēkā mīt uzreiz dažas personas, kas noteikto apstākļu ietekmē izlaužas ārā jeb manifestējas¹⁶⁹.

Tā kā indivīds ir vienmēr kādas sabiedrības vai grupas sastāvdaļa, viņš var vai nu identificēties ar to, vai gluži otrādi – norobežoties no tās saistībā ar savu personīgo nostāju. Ja cilvēka vērtības sakrīt ar kādas grupas vērtībām un ja cilvēks pārņem šīs grupas ietvaros viņam piešķirto lomu, tas iezīmē **inkluzīvo identitāti** (*Inklusions-Identität*). Taču ja cilvēka ideāli turpretī neatbilst viņa sabiedrības ideāliem, un, ja viņš mēģina visādi uzsvērt savu atšķirību, unikalitāti un neatkarību no tās grupas, kurā viņam nākas atrasties, tas iezīmē

¹⁶⁶ Sal. Turpat, S. 212

¹⁶⁷ Turpat, S. 216

¹⁶⁸ Turpat, S. 219

¹⁶⁹ Sal. Turpat

ekskluzīvo identitāti (*Exklusions-Identität*).¹⁷⁰

Kolektīvās identitātes apzīmēšanai dažādu tradīciju kultūrantropologi, sociologi un interkulturālās komunikācijas pētnieki lieto atšķirīgus jēdzienus. Piem., vācu socioloģe Edīte Brošinski-Švābe savos pētījumos par identitāti variē dažas definīcijas – sociālā/ kolektīvā/ grupas identitāte. Savukārt cita vācu kultūrantropoloģe – Aleīda Asmane – lielākoties izmanto jēdzienu „kolektīvā identitāte”. **Kolektīvā identitāte (grupas identitāte, sociālā identitāte)** tiek analizēta saistībā ar grupām, pie kurām pieder vairāki atsevišķi indivīdi. Kolektīvo identitāti var uzskatīt par „sociālo dzimteni”¹⁷¹, jo tā ir tā vieta, kur cilvēki jūtas komfortabli, droši un aizsargāti. Sociālās identitātes pamatā ir viena atsevišķa indivīda vienprātība jeb identifikācija ar kaut kādu sociālo grupu. Identifikācijas procesā indivīds pārņem šai grupai raksturīgus kultūrspecifiskus uzvedības modeļus, kas nosaka viņa piederību tai. Tādēļ viņa un grupas (pie kuras viņš pieder) vērtības, mērķi, tradīcijas, uzvedības normas un simboli sakrīt. Sociālo identitāti ir iespējams noteikt pēc ģimenes stāvokļa, pēc sociālās izcelšanās, sociālās kārtas, mantiskā stāvokļa un profesijas. Dažādās kultūrās vairāki sociālās identitātes aspekti tiek apzināti slēpti no sabiedrības, piem., arābu valstīs un Ķīnā jautājumi par sievu jeb dzīvesbiedri tiek uzskatīti par nepieklājīgiem un tabu jautājumiem. Tomēr ir arī kultūras, kurās par sociālo šķiru un profesiju mēs varam spriest jau pēc cilvēka ārējā izskata vai simboliem. Piem., mūka tērps uzreiz signalizē, ka cilvēks ir garīdznieks. Galvenie sociālās identitātes faktori ir ģimene, dzimums, vecums, sociālā kārta, profesija, reliģiskā un politiskā pārliecība, piederība pie kaut kādām organizācijām (piem., dzīvnieku aizsardzības biedrība), piederība pie lokālajām kopienām (piem., pilsētas rajons, ciems), piederība pie etniskās kopības, reģionālās apvienības (piem., reģionāls novads) un nācijas.¹⁷²

Agrāk, piem., no 18.gs. līdz 20.gs. kolektīvā identitāte tika noteikta galvenokārt pēc teritoriālās piederības, rases, reliģijas, valodas vai **tautas gara (Volksgeist)**¹⁷³. Taču mūsdienās, 21.gs., kolektīvā identitāte ir drīzāk **diskursīva formācija** jeb **kultūras konstrukts**, kas nav noteikts iepriekš, bet tiek uzbūvēts ar dažādu simbolu un vērtību sistēmu palīdzību.¹⁷⁴ Kādas kopienas kultūra ir sava veida kolektīvās identitātes rāmis, kurā ir jāiekļaujas. Kolektīvās identitātes ietvars piedāvā noteiktu programmu, kas ļauj indivīdiem justies kā

¹⁷⁰ Sal. Turpat, S. 217

¹⁷¹ Broszinsky-Schwabe. *Interkulturelle Kommunikation. Missverständnisse – Verständigung*, S. 44

¹⁷² Sal. Turpat

¹⁷³ Saskaņā ar vācu dzejnieka un filozofa Johana Gotfrīda Herdera konceptu, „tautas gars” ir tautas unikālā nacionālā rakstura manifestācija, kas ir balstīta uz nācijas garīgo, kā arī materiālo mantojumu, un atšķir to no citām tautām. (Sal. Hamilton, Andrew. *Herder's Theory of the "Volksgeist"*, In: *North American New Right*, Counter-Currents Publishing, 20.05.2011, Pieejams: <http://www.counter-currents.com/2011/05/herders-theory-of-the-volksgeist/>)

¹⁷⁴ Assmann. *Einführung in die Kulturwissenschaft*, S. 221

attiecīgai grupai piederīgajiem, un ar ko palīdzību šī piederība kļūst manāma¹⁷⁵. Procesu, kura gaitā indivīds pārņem noteiktas grupas programmu, simbolu un vērtību sistēmu, Aleīda Asmane dēvē par „homogenizāciju” (*Homogenisierung*). Atsaucoties uz Asmanes koncepciju par *inkluzīvo* un *ekskluzīvo* identitāti, var teikt, ka, ja kādas kopienas simbolu sistēma ir izpausta vāji un virspusīgi – grupai ir *inkluzīvā* identitāte, tai nevajag uzsvērt savu unikalitāti citu sabiedrību vidū. Savukārt, ja kāda grupa apzināti akcentē savu atšķirību un norobežojas no citiem kolektīviem, negribot integrēties lielākajā sabiedrībā, tai ir *ekskluzīvā* identitāte¹⁷⁶.

Kāda grupa var definēt sevi kā kopību tikai tad, ja pastāv citas grupas. Sevis definēšanai tai ir nepieciešama norobežošanās no citām grupām.¹⁷⁷ Interkulturālās komunikācijas teorijas pamatprincipi un kultūras atšķirību definēšana attiecas galvenokārt uz nacionālajām kultūrām. Piem., „franču kultūra”, „vācu kultūra” un „spāņu kultūra”. Daudzos starpkultūru komunikācijas teorijas pētījumos (piem., vācu interkulturālas psiholoģijas pētnieka Aleksandra Tomasa „kultūras standarti”¹⁷⁸, kā arī nīderlandiešu sociologa Gērtas Hofstedes „kultūras dimensijas”) vienai nācijai raksturīgās īpašības un vienai nācijai raksturīgie uzvedības veidi tiek uzskatīti par savstarpējās nesaprašanās cēloņiem, jo tas, kas ir vērtīgs vienā kultūrā, var būt pilnīgi ignorēts citā.

Nacionālā identitāte ir personas identitātes daļa, kas balstās uz piederības sajūtu vienai nacionālajai valstij un tai raksturīgajām parādībām - ārēji saskatāmajiem kultūras aspektiem: nacionālais karogs, nacionālā himna, nacionālie simboli un mīti, nacionālie varoņi kā nacionālo vērtību un īpatnību iemiesojumi, politiskie rituāli (piem., piemiņas dienas), nacionālie svētki (piem., valsts dibināšanas gadadienas, uzvaras svētki), nacionālā literatūra, nacionālais teātris, nacionālā māksla un sports. Ar izglītības, audzināšanas, mediju, literatūras un propagandas palīdzību nacionālās vērtības tiek nodotas no paaudzes paaudzē.¹⁷⁹

Ģeogrāfiski šaurāks identitātes veids ir *reģionālā identitāte*, kas pamatojas uz piederības sajūtu konkrētajam dzimtajam reģionam, novadam vai federālajai zemei. Reģionālā identitāte atspoguļojas, piem., vietējās paražās, vietējā virtuvē, vietējos tautas tērpos, kā arī vietējā dialektā vai izloksnē.¹⁸⁰ Piem., Bavārijas visslavenākā rituāla - alus festivāla „Oktoberfest” - laikā bavārieši ar savai federālajai zemei raksturīgajiem tērpiem – bavāriešu

¹⁷⁵ Turpat

¹⁷⁶ Assmann. *Einführung in die Kulturwissenschaft*, S. 222

¹⁷⁷ Sal. Broszinsky-Schwabe. *Interkulturelle Kommunikation. Missverständnisse – Verständigung*, S. 48

¹⁷⁸ Skat. Thomas. *Handbuch Interkulturelle Kommunikation und Kooperation*. Bd. 1: *Grundlagen und Praxisfelder*.

¹⁷⁹ Sal. Broszinsky-Schwabe. *Interkulturelle Kommunikation. Missverständnisse – Verständigung*, S. 48

¹⁸⁰ Sal. Turpat

tautas tērpiem (*bayrische Tracht*) vai dirndls (*Dirndl*, tikai sieviešu tērpi) – izceļ un demonstrē savu reģionālo identitāti.

Viens no galvenajiem identitāti veidojošajiem faktoriem ir kultūra, kaut arī katrs indivīds savas kultūras ietekmi izjūt un īsteno savādāk. Kultūras antropoloģijas un interkulturālās komunikācijas ietvaros īpaši interesanta un svarīga ir tieši **kultūras identitāte**. Kultūras identitātes bāzi veido kopīga valoda, uzvedības normas, filozofiskie un reliģiskie uzskati, mākslas un zinātnes tradīcijas, amatnieciskās prasmes, sports, kopīgas vērtības un kopīgi ideāli. Dzīvesveida kopīgums izpaužas, piem., dzīves un apmešanās paradumos, ēšanas paradumos, modē, sadzīves formās, simbolos, svinībās un svētkos.¹⁸¹

Tajā pašā laikā grupas kultūras identitātes pamatā ir **kultūras atmiņa**. Ar jēdzienu „kultūras atmiņa” ievērojamais vācu sociologs un kultūrantropologs Jans Asmans apzīmē „dažādu reproducējamu tekstu, bilžu un rituālu kopumu, kuru “atcerēšanās” un „kopšana” stabilizē kolektīvo paštēlu un caurstrāvo kolektīvās zināšanas par pagātņi, kas veido grupas savdabības un vienotības apziņu.”¹⁸² Var teikt, ka kopienas vienotības un unikalitātes apziņa balstās uz „kultūras zināšanu struktūrām”, ar ko palīdzību tā mēdz reproducēt savu identitāti¹⁸³. Katrai kultūrai gan satura, gan laika ziņā ir savs kultūras zināšanu krājums. Turklāt atšķiras arī šo kultūras zināšanu organizatoriskās struktūras, mediji, institūcijas un nodošanas veids. Piem., vienas kultūras pārstāvji balsta savu paštēlu uz Svēto rakstu kanonu, citi – uz dažādiem rituāliem, vēl kādas citas kultūras nesēji – uz tēlotājmākslas un arhitektūras kanonu. Katrai kultūrai ir sava īpaša attieksme pret tās pagātņi un vēsturi, un līdz ar to arī atcerēšanas un pieminēšanas funkcija. Piem., viena kopiena regulāri atceras savu pagātņi no bailēm, lai vairs nekad neatkārtotu savu tēvu noziegumus, cita grupa turpretī – atceras pagātnes notikumus, lai sekotu savu senču piem.. Tieši kultūras zināšanu nodošanas procesā kopienas identitāte izpaužas un kļūst redzama citiem kolektīviem.¹⁸⁴

Jamaikas izcelsmes britu kultūras teorētiķis un sociologs **Stjuarts Hols** (*Stuart Hall*), kurš visu mūžu nodarbojās ar identitātes un diasporas jautājumiem, savā teorētiskajā rakstā „Kultūras identitāte un diaspora” (*Culture Identity and Diaspora*) interpretē „kultūras identitāti” no divām pusēm. Pirmkārt, ar „kultūras identitāti” var apzīmēt vienu kopīgu kultūru jeb „**kolektīvo patību**” („*a sort of collective „one true self”*”), kas slēpjas cilvēku „**pašos**”, kam ir kopīga izcelsme un vēsture. Šīs definīcijas kontekstā kultūras identitāte ir tā, kas atspoguļo grupas kopīgo vēsturisko pieredzi un kopīgos kultūras kodus, kuri sniedz

¹⁸¹ Sal. Turpat, S. 46

¹⁸² Assmann. *Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität*, S. 15

¹⁸³ Sal. Turpat, S. 12

¹⁸⁴ Sal. Turpat, S. 16

stabilus, nemainīgus un pastāvīgus jēgas un komunikācijas rāmjus.¹⁸⁵ Otrā kultūras identitātes interpretācija, saskaņā ar Hola koncepciju ir saistīta jau ne tikai ar pagātnes pieredzi, bet arī ar tagadni un nākotni. Saskaņā ar Hola pirmo konceptu kultūras identitāte ir „*kļūšana*” („*becoming*”) un „*būšana*” („*being*”) – kultūras identitāte ir nevis pabeigta un fiksēta parādība, kas savā sākotnējā veidā eksistē noteiktā vietā, laikposmā, ar savu unikālo kultūru un vēsturi, bet gan tā, kas *pastāvēja pagātnē, eksistē tagad un nemitīgi transformējas*. Otrais Hola piedāvātais variants ir, ka kultūras identitāte ir nevis „pagātnes mantojuma manifestācija”, kas nodrošina mūsu patību, bet gan *viss tas, kādā veidā cilvēki pozicionē sevi un kā viņus redz citu kultūras grupu pārstāvji*.¹⁸⁶ Šī pētījuma kontekstā tiek ņemti vērā abi Stjuarta Hola „kultūras identitātes” koncepti.

Kultūras identitātes jēdziena izpratne ir arī cieši saistīta ar jēdzieniem *paštēls* un *sveštēls*. Kultūras paštēls apzīmē to, kā vienas kultūras piederīgie redz un izjūt paši sevi. Taču kultūras sveštēls norāda uz to, kā viņus uztver kādai citai kultūrai piederīgie cilvēki. Pretstatījums „*sava kultūra*” – „*sveša kultūra*” starpkultūru komunikācijā visbiežāk notiek nacionālo kultūru izpratnē. Tādējādi tiek konstruēts kādas nācijas/ nacionālās kopienas paštēls un sveštēls.

Tā kā šī maģistra darba ietvaros tiek pētīta mūsdienu vācbaltiešu kopiena, kuru vēsturisko apstākļu dēļ nav iespējams nosaukt par „nāciju”, bez vācbaltiešu paštēla tiek analizēta viņu kolektīvās apziņas svarīgākā sastāvdaļa – kultūras identitāte. Ar interkulturālās komunikācijas teorijas un kultūrantropoloģijas terminoloģisko aparātu (piem., simboli, varoņi/ darītāji/ aktori/ ievērojamās personas, rīcības paraugmodeļi, rituāli, funkcija, struktūra, tīkls, pasaules aina, vērtības), darba praktiskajā nodaļā tiek sniegts padziļināts ieskats mūsdienu Baltijas vāciešu kultūras identitātē.

2.4. “Paštēls” un “sveštēls” kā kultūrantropoloģiskie koncepti

Interkulturālās komunikācijas teorijas ietvaros viens no svarīgākajiem jēdzieniem ir *svešs*. Šo jēdzienu nav iespējams definēt viennozīmīgi, jo tā izpratne ir atkarīga no konteksta. Vācu interkulturālās komunikācijas pētnieks *Ortfrīds Šefters* (*Ortfried Schöffter*) savā rakstā „Svešā izjūtas veidi” ir mēģinājis klasificēt jēdziena *svešais* („*Das Fremde*”) lietojumu:

- Svešais kā *ārējais*, kas saistīts ar ārzemniecisko vai savējo, telpiski pieejamo vai

¹⁸⁵ Sal. Hall, Stuart. *Cultural Identity and Diaspora*. In: Journal “Framework”. No. 36, Ed. Jim Pines, 1993, pp.222- 237, p. 223. Pieejams: <http://sites.middlebury.edu/nydiasporaworkshop/files/2011/04/D-OA-HallStuart-CulturalIdentityandDiaspora.pdf>

¹⁸⁶ Sal. Turpat, p. 225

nepieejamo.

- Svešais kā **svešādaļs**. Te svešais apzīmē kaut ko pašam indivīdam vai kaut kādai indivīdu grupai anomālo, anormālo, nepiederīgo, nepierasto.

- Svešais kā vēl **nepazīstamais**. Šajā kontekstā **svešā** fenomens rodas tad, kad cilvēks mēģina iepazīties ar kādu citu, viņam neierastu kultūru. Svešais izpaužas kā savstarpējās sazināšanās (ar citai kultūrai piederīgo) rezultāts. Svešais jeb nepazīstamais šajā ziņā ir pieejams, sasniedzams.

- Svešais kā **neizpētāmais**, citiem vārdiem sakot, svešais kā kaut kas transcendentāls, ārpusējs un nepieejams tam, kas mēģina iepazīties ar citu, sev nepierastu kultūru.

- Svešais kā **biedējošais**. Svešais kā pretstats drošībai, kuru cilvēks izjūt, atrodoties „savās mājās”, piem., kopienā, pie kuras viņš pieder.¹⁸⁷

Vācu interkulturālās komunikācijas pētnieks un sociologs **Gerhards Malecke** (*Gerhard Maletzke*) savā darbā „Interkulturālā komunikācija. Interakcija starp dažādu kultūru pārstāvjiem.” („*Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen.*”) arī min šo **svešā** klasifikāciju un, pateicoties tieši Maleckes pētījumiem par **svešā** un **savējā** nozīmīgumu sabiedrībā un kultūrā, Ortfrīda Šeftera **svešā** interpretācija ir ieguvusi popularitāti interkulturālās komunikācijas diskursā.

No iepriekšminētā Ortfrīda Šeftera citāta var secināt, ka pastāv kaut kas „mūsējais” un „viņējais”, kaut kas „tuvs” un „tāls”, kaut kas „pieejams” un „nepieejams”, kaut kas „normāls” un „anormāls”, kaut kas „pierasts” un „nepierasts”, tātad – „**savējais**” un „**svešais**”. Saskarsmē ar citai grupai vai kategorijai piederīgajiem cilvēki vadās no tā, ka tiem ir tādi paši mērķi, tādi paši priekšstati par pasauli. Lielākoties cilvēki uzskata, ka citiem ir jāuzvedas tāpat, kā uzvedas viņi paši, nonākot attiecīgos apstākļos. Tas ir starpkultūru komunikācijas nesaprašanās iemesls. Sazinoties ar citai kopienai piederīgajiem, cilvēki balstās uz savas grupas kolektīvajiem pasaules uzskatiem un pārliecībām. Saskaņā ar vācu interkulturālās komunikācijas pētnieka **Gerharda Maleckes** sveštēla un paštēla teoriju mums kā cilvēku kopienai ir noteikts tēls, kas ir veidots no mūsu pašu uzskatiem par sevi un ir nozīmīgāka mūsu identitātes daļa. Tas, ko mēs par sevi domājam, kā sevi redzam un saprotam, ir mūsu **paštēls**. Savukārt tāds tēls, kas veidojas par mums no citu grupu uzskatiem, ir **sveštēls**.¹⁸⁸

Runājot par **svešo** socioloģijas ietvaros, šī pētījuma kontekstā ir interesanti arī

¹⁸⁷ Schäffter, Ortfried. *Modi des Fremderlebens*. In: Schäffter Ortfried. (Hrsg.) *Das Fremde. Erfahrungsmöglichkeiten zwischen Faszination und Bedrohung*. Opladen, 1991, S.14 Pieejams: http://ebwb.hu-berlin.de/team/schaeffter/downloads/III_19_Modi_des_Fremderlebens_Endv.pdf

¹⁸⁸ Maletzke. *Interkulturelle Kommunikation...*, S. 16

pieminēt jēdzienus **ingroup**¹⁸⁹ jeb savējā grupa un **outgroup**¹⁹⁰ jeb svešā grupa. „Ingroup” apzīmē kopienu, kurā visi locekļi dzīvo saskaņā ar kopīgiem likumiem, ar kopīgu sociālo kārtību, valdību un ekonomiku. „Outgroup” savukārt atrodas „aiz robežas” un visbiežāk kā kaut kas neierasts, svešs tiek noraidīts un ienīsts.¹⁹¹

Izmantojot **sveštēla** un **paštēla**, kā arī **savas** un **svešas** grupas konceptus, maģistra darba empīriskajā daļā tiek analizēti mūsdienu vācbaltiešu organizāciju biedru atziņas par savu piederības sajūtu un attieksmi pret valstsvāciešiem, Vāciju kā valsti un Baltiju kā viņu senču dzimteni.

2.5. Diasporas pētniecības teorētiskie aspekti

Pēdējo dekadžu laikā, kad aktīvi norisinās migrācijas procesi, it īpaši pēdējos gados, kad Eiropā valda bēgļu krīze, un kādreiz etniski viendabīgas un stabilas nācijas pārvēršas multikulturālajās sabiedrībās, arvien biežāk un vairāk tiek skarta un apspriesta tāda sociālā parādība kā **diaspora**. Socioloģijas vēsturnieki uzsver, ka sociālās attiecības pamatojas, no vienas puses, uz **etnicizācijas** (etniskās piederības piešķiršana un piesavināšanās¹⁹²) procesiem, un, no otras puses, uz **minoritāšu atzīšanu un pieņemšanu** kā atsevišķus, bet līdzvērtīgus sabiedrības locekļus ar tām raksturīgajām etniskajām īpatnībām, unikālajām kultūras un reliģijas tradīcijām.¹⁹³ Diasporas fenomens vienmēr ir ticis pētīts dažādās zinātņu nozarēs no vairākām perspektīvām. Sākot ar 1980.-o gadu beigām ir manīta liela interese diasporas aspektam akadēmiskajā vidē¹⁹⁴. Galvenokārt diaspora tiek analizēta saistībā ar **etnicitāti** (*ethnicity*) un citām **“iedomātajām kopienām”** (*imagined communities*)¹⁹⁵ jeb cilvēku grupu kategorijām. Norvēģu kultūrantropologs **Fredriks Barts** (*Fredrik Barth*) savā pētījumā par etnicitāti, etnisko grupu robežām un etnisko identitāti atzīmē, ka, poli-etniskajās sabiedrībās (, kas 21.gs. ir bieži sastopamas) ir diezgan problemātiski uzturēt etnisku un kultūras robežu, un ne viena kopiena neattīstās izolācijā kultūrsociālajā līmenī neskatoties uz

¹⁸⁹ McLeod, Saul. *Simply Psychology: Social Identity Theory*, 2008. Pieejams: <http://www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html>

¹⁹⁰ Turpat

¹⁹¹ Sal. Maletzke. *Interkulturelle Kommunikation...*, S. 32

¹⁹² King, Richard C. Lugo-Lugo, Carmen R. Bloodsworth-Lugo, Mary K. *Animating Difference: Race, Gender, and Sexuality in Contemporary Films for Children (Perspectives on a Multiracial America)*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011, p. 41

¹⁹³ Sal. Winter, Elke. *Us, Them and Others: Pluralism and National Identity*. In: *Diverse Societies*. Toronto, ON: University of Toronto Press, 2011, p. 55

¹⁹⁴ Sal. Brubaker, Rogers. *The 'diaspora' diaspora*. In: *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 28. No. 1, London: Taylor & Francis Ltd, 01.01.2005, pp.1-19, p. 1

¹⁹⁵ Ben-Rafael, Eliezer. *Diaspora*. In: *Current Sociology*. Vol. 61. No. 5-6. Tel-Aviv: SAGE, International Sociological Association, 5.08.2013, pp. 842-861, p. 846. Pieejams: <http://csi.sagepub.com/content/61/5-6/842>

inter-etniskiem kontaktiem un mijiedarbību, kultūras savdabība var saglabāties un pastāvēt. Par galvenajām etnisku grupu atšķirību iezīmēm Barts min **askripciju** (sevis pierakstīšana pie kaut kādas grupas) un **norobežošanos** no citām grupām, nevis ārējās kultūras formas. Barts uzsver, ka tieši **etniskas robežas** definē grupu.¹⁹⁶ To, ko Fredriks Barts raksta par etniskām grupām, var attiecināt arī uz ne-etniskām kopienām – tām kopienām, kurām etniska piederība nav piederīgo locekļu pašdefinēšanās pamatelements un galvenais piederības kritērijs. Piem., bez etniskas piederības par izšķirošu askripcijas aspektu kopienā var būt kultūras vai reģionāla piederība.

Par vispārātītām diasporas pamatīpašībām var uzskatīt **dubulto “mājiskumu” (homeness)** un diasporām piederīgo kā sākotnējās nacionālās kultūras pārstāvju tiekšanos pēc kultūrsociālās vienotības. Viens no galvenajiem elementiem etnicitāšu un diasporu pētniecībā ir identitātes un identificēšanās problemātika. Kā nozīmīgus diasporas pastāvēšanās priekšnosacījumus ir iespējams minēt **kolektīvo identitāti (identity)**, **identifikāciju (identification)** un **identificēšanos (identifying)**.¹⁹⁷ Identitāte vairāk norāda uz grupas pašuztveri jeb savas kolektīvās identitātes uztveri, savukārt jēdziens “identificēšanās” iezīmē, caur kādu prizmu cilvēki vai institūcijas piešķir noteiktas kopienas dalībniekiem viņu “marķējumu” (*label*) – tā var būt kļūmīga, jo bieži balstās subjektīvos priekšstatos. Identifikācija, tāpat kā identitāte, variējas kādas etniskas vai diasporiskas grupas vidē, taču identifikācija nekad nav pilnībā neatkarīga no identitātes. **Augstākais etniskas vai diasporiskas kopienas identifikācijas līmenis** ir tad, kad grupas locekļi savu etnisko vai diasporisko identitāti uzskata par principiālo, ja ne par vienīgo kolektīvo identitāti. Savukārt **zemākais identifikācijas līmenis** etniskai vai diasporiskai kopai ir tad, kad tai piederīgās personas saskata savā etniskajā vai diasporiskajā identitātē tikai personisku atribūtu, kā, piem., mātu krāsu, augumu vai svaru.¹⁹⁸

Diasporas jēdziens, kas nāk no grieķu valodas, norāda uz cilvēkiem ar **vienādu izcelsmi**, kas ir izkļiedēti pa visu pasauli. No vienas puses, diasporas locekļi cenšas “iesprausties” (integrēties) jaunajā realitātē, bet, no otras puses, tiek arī motivēti saglabāt uzticību viņu savdabīgajam mantojumam un oriģinālajai videi. Kā parasti diasporas pārstāvji dibina institūcijas un paplašina **ātklus**, kas pārtop par kultūras, sociālās un politiskās aktivitātes centriem. Tādējādi diaspora kļūst par etnisku grupu, kas, tāpat kā citas etniskas grupas, ietver indivīdus, kuri ir pašapzinīgi par viņu saknēm jeb pirmatnējo saikni – tā var būt

¹⁹⁶ Sal. Barth, Fredrik. *Introduction*. In: *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Company, 1969, pp. 9-39

¹⁹⁷ Sal. Ben-Rafael. *Diaspora*, p. 842

¹⁹⁸ Turpat, p. 848

religija, izcelsme vai valoda. Diasporiskas kopienas, tāpat kā daudzas citas grupas, ir sociālās mobilizēšanās objekts. Jāatzīmē, ka diasporiska grupa nevar eksistēt, ja visiem tās locekļiem nebūs diasporas apziņas.¹⁹⁹ Pie tam, diasporu var aplūkot gan kā *subjektu jeb struktūru (entity)*, ierobežoto grupu, etnodemogrāfisko un etnokultūrālo faktu, gan kā *nostāju jeb pozīciju (stance)*, prakšu un projektu kopumu, un otrs priekšstats par diasporu ir precīzāks un efektīgāks, jo ļauj empīriski pētīt to un tās izveidošanās apstākļus kā nemitīgi mainīgu veidojumu.²⁰⁰ No lietvārda “**diaspora**”, kas apzīmē kolektivitāti, ir atvasināms stāvoklis - diasporiskums (*diasporism*) jeb diasporicitāte (*diasporicity*), process – diasporizācija (*diasporization, de-diasporization, re-diasporization*), pētniecības lauks – diasporoloģija (*diasporology*) jeb diasporistika (*diasporistics*), kā arī īpašības vārdi: diasporists (*diasporist*), diasporisks (*diasporic*) un diasporens (*diasporan*).²⁰¹

Galvenais diasporas eksistēšanas garants ir kolektīvās identitātes veidošana. Tas nozīmē, ka, pirmkārt, indivīdiem ir *spēcīga piederības sajūta* savai grupai un viņi uzticas saviem tuvākajiem, otrkārt, diasporai piederīgie uztver savu kopienu kā grupu, kura pauž *specifisko savdabīgumu*, un treškārt, diasporas locekļi mēģina dažādos līmeņos *distancēties no citiem*, kurus viņi uzskata par savas kopas *ne-locekļiem*.²⁰² Dubultā “mājjiskuma” apziņa, kas raksturo diasporiskumu, neietver nedz transnacionālu saistību, nedz nacionālo identifikāciju, tas nozīmē, ka tā nenodrošina indivīdam nekādu absolūtu piederības sajūtu vienam nacionālpolitiskajam subjektam.²⁰³

Diasporas un diasporiskuma apziņas veidošanās un pastāvēšanās pamatā var iedalīt dažus faktoros. Pirmkārt, viens no diasporas eksistēšanās kritērijiem, kas visplašāk tiek atzīts, ir *dispersija jeb izkaisīšanās (dispersion)* telpā, ko daudzi sociālzinātnieki dēvē arī par *šķelšanos*. Lielākoties šī telpiskā dispersija ir saistīta ar piespiedu pārcelšanos un traumatiskajām migrācijas procesiem, kad vienai nācijai piederīgos cilvēkus sāk šķirt teritoriālas robežas – bieži tās ir valsts robežas. Tādējādi diasporu var definēt kā etnisku kopienu, ko šķir valsts robežas; vai arī kā cilvēku grupu, kas dzīvo ārpus dzimtenes un parasti veido etnonacionālo minoritāti citā valstī. Otrs būtisks kritērijs diasporas formēšanās ir *orientēšanās uz dzimteni (homeland orientation)* – reālu vai iedomāto – kā izšķirošais vērtību, identitātes un lojalitātes avots. Orientēšanās uz dzimteni ietver tādas elementus kā kolektīvās atmiņas vai kolektīvā mīta par dzimto zemi saglabāšana un uzturēšana; priekšstats

¹⁹⁹ Turpat, p. 847

²⁰⁰ Sal. Brubaker. *The 'diaspora' diaspora*, pp. 12-13

²⁰¹ Turpat, p. 4

²⁰² Ben-Rafael. *Diaspora*, p. 846

²⁰³ Sal. Turpat, p. 852

par senču un priekšteču dzimteni kā par īsto, ideālo māju un vietu, uz kuriem diasporas locekļiem gribētos vai vajadzētu atgriezties; kolektīvā tiekšanās pēc dzimtas zemes atjaunošanās vai saglabāšanas, uzturēšanas un uzplaukšanas; kā arī personīga vai kompensējoša piederības sajūta dzimtenei, kas ir svarīgi indivīdu identitāti un solidaritāti konstituējošie faktori. Kā trešo diasporas eksistences priekšnosacījumu ir iespējams minēt **robežu uzturēšana** (*boundary-maintenance*) – kolektīva diasporiskas kopienas savdabības pašapzināšanās un norobežošanās (pret-asimilācija, pašsegregācija) no citām grupām un sabiedrībām. Diasporiska apziņa sociālajā vidē ir balstīta uz dažādības, heterogenitātes un hibriditātes atzīšanu.²⁰⁴ Socioloģijas pētnieki iedala **klasiskas – etnicitātē** vai **nacionālajā piederībā** balstītās - diasporas (piem., armēņi un grieķi), **vēsturiskas** diasporas, **katastrofas** (*catastrophic*) jeb **upuru** (*victim*) diasporas (piem., palestīnieši un ebreji), **mobilizētas** diasporas (piem., grieķi un armēņi), **tirgoņu** diasporas (piem., ķīnieši, indiāņi, libānieši, Hausas nigērieši un Baltijas vācieši).²⁰⁵ Turklāt katrā diasporā kā parasti vienmēr var saskatīt **vadošus, marginālus un pasīvus** locekļus.²⁰⁶ Norvēģu kultūrantropologs **Tomass Hillanns Ēriksens** (*Thomas Hylland Eriksen*) norāda uz to, ka izšķirošākais faktors, kas saliedē jebkuru kopienu un veicina tās tradīciju un kultūras saglabāšanos, ir **kopējais ienaidnieks**. Pie tam, jo skaidrāks un lielāks ir ienaidnieks, jo varenāka ir robeža starp “mēs” un “viņi”, kā arī jo stiprāka ir grupas “mēs” izjūta jeb kolektīvā identitāte. Ēriksens uzsver, ka ikviena spēcīga, pašpārliecināta diasporas jeb minoritātes pārstāvja identitāte balstās uz **piederību ekskluzīvai kopienai**, kas pozicionēs sevi caur **kultūrsociālu opozīciju** valsts vairākuma kultūrai.²⁰⁷

Nozīmīgie diasporas izveidošanās un pastāvēšanās priekšnosacījumi un ietekmējošie faktori ir kultūras identitātes konstruēšana ar **komunikatīviem tīklojumiem**. Jāatzīmē, ka viena no būtiskajām kultūras identitātes sastāvdaļām ir valoda, un tā, kā tā funkcionē diasporā. Piem., diasporai piederīgie var būt **duālisti** (*dualists*) – tie, kas vienādā apjomā lieto medijus gan vairākumtautības, gan savu mazākumtautības valodu, **adaptersi** (*adapters*) – tie, kuri vairāk lieto vairākumtautības valodu, nekā savu mazākumtautības valodu, **separātisti** (*separatists*) – tie, kuri vairāk lieto savu mazākumtautības valodu, nekā vairākumtautības valodu un **“atkabinātie”** (*detached*), kuri maz izmanto medijus abās valodās.²⁰⁸ Diasporas kultūras identitātes konstruēšana un komunikatīva tīkla izveidošanās ir atkarīga no diasporas

²⁰⁴ Sal. Brubaker. *The ‘diaspora’ diaspora*, pp. 5-7

²⁰⁵ Turpat, p. 2

²⁰⁶ Sal. Turpat, p.11

²⁰⁷ Sal. Ēriksens, Tomass Hillanns. *Saknes un pēdas. Identitāte mainīgā laikā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010, 65.-90. lpp.

²⁰⁸ Hepp, Andreas, Cigdem, Bozdog, Suna, Laura. *Herkunfts-, Ethno- und Weltorientierte: Aneignungstypen der kulturellen Identität und kommunikativen Vernetzung in der Diaspora*. Jahrgang 3. 2010, S. 322. Pieejams: <http://www.andreas-hepp.name/hepp-et-al-2010.pdf>

orientēšanās. Uz **izcelsmi** balstītās (*Herkunftsorientierte/ origin oriented*) diasporas savu kultūras identitāti būvē uz piederības sajūtu izcelsmes zemei, tādējādi viņiem raksturīgs komunikatīvs tīklošanās modelis – **izcelsmes tīklošanās** (*Herkunftsvernetzung*) – sastāv no diasporas kā tādas, tās izcelsmes zemes un tās tagadējās dzīves vietas. Tās diasporas, kas ir balstītās uz piederību **etnicitātei** (*Ethnoorientierte/ ethno oriented*), formē savu kultūras identitāti spriedzes telpā starp izcelsmes kultūru un migrācijas kontekstu. Šo procesu rezultātā viņiem rodas **bikulturālā tīklošanās** (*bikulturelle Vernetzung*), kas apvieno diasporu ar to pārstāvju dzīves vietu, viņu izcelsmes zemi un migrācijas zemi. **Globāli** jeb uz **pasauli** balstītās (*Weltorientierte/ world oriented*) diasporas veido savu kultūras identitāti, izejot no piederības sajūtas Eiropai vai pasaulei. To var dēvēt par **transkulturālo tīklošanās** (*transkulturelle Vernetzung*) modu, kur regulāra komunikēšana notiek starp diasporu, tās pašreizējo dzīves vietu, tās izcelsmes zemi, migrācijas zemi un Eiropu vai pasauli.²⁰⁹

Maģistra darba ietvaros diasporas koncepts ir praktiski pielietots empīriskajā daļā, lai izanalizētu mūsdienu vācbaltiešu organizācijas Vācijā, Latvijā un Igaunijā. Tiek noskaidroti vācbaltiešu diasporas izveidošanās priekšnosacījumi, tās konstituējošie elementi; tas, kādā veidā un ar kādiem instrumentiem vācbaltiešu organizācijas pārstāvji konstruē savu kultūras identitāti “norobežošanās nolūkos”; tas, kā diasporas locekļi “tīklojas” un komunicē, lai saglabātu un uzturētu savas kultūras tradīcijas un savu savdabīgumu lielākajā Vācijas Republikas sabiedrībā 21.gadsimtā.

²⁰⁹ Sal. Turpat, S. 329

3. PĒTĪJUMA METODOLOĢISKĀS BĀZES RAKSTUROJUMS

Maģistra darba trešā nodaļa ir veltīta galveno darbā izmantoto pētniecisko metožu aprakstam. Pirmkārt, tiek noskaidrots un pamatots, kāpēc aptauja (anketēšana un intervijas) ir visefektīvākā metode kolektīvās apziņas, kolektīvās atmiņas, kultūras identitātes, kā arī paštēla noteikšanai. Otrkārt, ir aplūkots, kādā veidā tiek uzbūvēta anketa un intervijas. Treškārt, tiek definēta aptaujas un interviju mērķauditorija. Ceturtkārt, tiek aprakstīta līdzdalības novērošana kā nozīmīga kultūras diasporu pētīšanas metode.

3.1. Aptauja kā pētniecības metode identitātes noteikšanai

Mūsdienās pētnieku viedokļi par to, kādā veidā ir jāanalizē sabiedrība vai atsevišķa cilvēku grupa, ir visai atšķirīgi. Kopienas pētīšanas metodes izvēle ir atkarīga galvenokārt no pētījuma mērķa un nozares, kurā tiek veikts pētījums. Maģistra darba ietvaros nebija iespējams padziļināti pievērsties visiem sociālajās zinātnēs, kultūras antropoloģijā un interkulturālās komunikācijas teorijā pastāvošajiem diasporas pētniecības modeļiem, tādēļ darba autore koncentrēsies galvenokārt uz metodi, kas visvairāk attiecas uz noteiktas kultūras grupas identitātes analīzi.

Viena no izplatītākajām metodēm kultūrantropoloģijā un kultūrsocioloģijā, ar kuras palīdzību var „atklāt” un definēt kopienas kolektīvo apziņu jeb kolektīvo identitāti un tās nozīmīgos komponentus – kolektīvo atmiņu, paštēlu, kultūras identitāti – ir **anketēšana**. Anketēšana ir aptaujas veids, kas ļauj iegūt reprezentatīvus datus par noteiktas kopienas vēsturi, kultūru, tradīcijām, kopienā eksistējošajiem uzskatiem, pamatpārliecībām, pieredzēm, vērtībām, problēmām un gaidām. Anketas izstrādāšanas procesā tiek izmantotas starptautiskās organizācijas *Sociālo empīrisko pētījumu institūta* (*Institute for Sociology and Social Research*)²¹⁰ *Starptautisko sociālo pētījumu programmas* (*International Social Survey Programme*) 1995. g., 2002. g. kā arī 2013. g. aptauju lapas, kas ir orientētas uz dažādu valstu iedzīvotāju nacionālās un kultūras identitātes analīzi un ir pielāgotas konkrētas valsts vēsturei un sociokultūras apstākļiem. Šī anketa ietver jautājumus par indivīdu vēsturiskajām, politiskajām, sociokulturālajām, kā arī reliģiskajām pārliecībām. Aptauju sastādītāji ir internacionālā komanda no dažādām zinātņu jomām Huans Diezs-Medrano (*Diez-Medrano*), Toms Smits (*Smith*), Knuds Knudsens (*Knudsen*), Peters Roberts (*Robert*), Lilia Dimova

²¹⁰ Aptauju sastādītāji ir Huans Diezs-Medrano, Toms Smits, Knuds Knudsens, Peters Roberts, Lilia Dimova, Maria Keli Skalona un Alisons Parks. (GESIS Data Archive. *ISSP 1995, 2002, 2013. National Identity I, II, III*. Study No. ZA5950, Cologne. Pieejams: https://dbk.gesis.org/dbksearch/file.asp?file=ZA5950_bq.pdf)

(Dimova), Maria Keli Skalona (Scalon) un Alisons Parks (Park). Jānorāda, ka Sociālo empīrisko pētījumu institūta 1995. g., 2002. g. un 2013.g. sastādītās aptauju lapas saturiskajā ziņā ir līdzīgas – visās tiek operēts ar tādām kategorijām kā, piem., piederības izjūta noteiktai valstij, nacionālais lepnums, etniskā pašapziņa, pilsoniskā apziņa u. tml. Turklāt jāatzīmē, ka šīs aptaujas ir anonīmas, kas ļauj arī dažādām valstu mazākumtautībām brīvi paust savu viedokli un attieksmi pret viņu rezidences valstī notiekošajiem procesiem politiskajā, sociālajā, kultūras un reliģijas jomā.

Maģistra darba ietvaros veiktajā aptaujā ir iekļauti vairāki Starptautisko sociālo pētījumu programmas aptauju lapas jautājumi. Taču, tā kā šis maģistra darbs ir veltīts nevis noteiktās nacionālās valsts iedzīvotāju identitātes un tās specifisko iezīmju analīzei, bet diasporai – vācbaltiešiem – anketa bija jāpielāgo tieši šīs konkrētās kopienas pētīšanas vajadzībām. Anketēšana ir visefektīvākais veids, kā var „notvert” vācbaltiešu identitāti 21.gadsimtā, jo vācbaltiešu diasporas pārstāvji mūsdienās dzīvo dažādās pasaules malās, un daudzveidīgu iemeslu dēļ ne visiem viņiem ir iespēja regulāri piedalīties vācbaltiešu biedrību organizētajos pasākumos. Turklāt darba autore izstrādātā anketa, tapāt kā Sociālo empīrisko pētījumu institūta aptauja ir anonīma, kas dod iespēju respondentiem atklāti un brīvi dalīties ar savu pieredzi.

Bez Sociālo empīrisko pētījumu institūta aptaujas vācbaltiešu anketēšanas izstrādes procesā ir smeltas idejas arī no Igaunijas, Tartu vācbaltiešu organizācijas *Domus Dorpatensis* 2006.g. īstenotās aptaujas par to pašu tematu – vācbaltiešu identitāti. Lai noskaidrotu, kā mainījās vācbaltiešu kolektīvā identitāte, paštēls un pamatpārliecības desmit gadu periodā, autore pārņēmusi dažus jautājumus no *Domus Dorpatensis* izstrādātās anketas.

Maģistra darba ietvarā tiek pētīta Vācijas, Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrību vācbaltiešu identitāte. Jāatzīmē, ka darbā analizēto organizāciju specifika ir atšķirīga, tādēļ bija svarīgi pielietot vispiemērotāko katram gadījumam metodi. Vācijā un citviet (ASV, Kanādā) dzīvojošo vācbaltiešu identitātes pētīšanai tika izmantota anketēšana. Taču, tā kā Latvijā un Igaunijā vācbaltiešu (pēc pašdefinīcijas un aktīvi iesaistīto vācbaltiešu organizāciju darbībā) ir palicis ļoti maz, bez aptaujas tika veiktas arī intervijas ar Latvijas (*Domus Rigensis*) un Igaunijas (*Domus Dorpatensis*) vācbaltiešu biedrību vadītājiem – Noru Rutku no *Domus Rigensis* un Utu Kīrtu (*Uta Kührt*) no *Domus Dorpatensis*. Intervijās tika noskaidrots, kādā veidā Latvijā un Igaunijā tiek saglabāta un “uzturēta pie dzīvības” vācbaltiešu identitāte, un kāda loma ir tieši *Domus Rigensis* un *Domus Dorpatensis* vācbaltiešu identitātes saglabāšanās veicināšanā. Vācbaltiešu organizāciju Vācijā ir ļoti daudz, tām ir **horizontālā hierarhija** (nav vienas centralizētas organizācijas, visas organizācijas un biedrības ir

līdzvērtīgas, bet ar savu specifiku), un tās visas ir ciešā kontaktā viena ar otru, tādēļ veikt intervijas ar katru no to vadītājiem būtu problemātiski.

3.2. Anketas un interviju mērķauditorija

Kopš 2013.g. šī maģistra darba autore bakalaura studiju ietvaros (Starpkultūru sakari Latvija-Vācija) sāka regulāri piedalīties dažādu vācbaltiešu organizāciju rīkotos pasākumos un semināros Vācijā, Igaunijā un Latvijā. Nonākot vācbaltiešu diasporā, un, saskaroties ar vācbaltiešu kultūru, tradīcijām, identitātes izpausmēm, autorei radās interese par vācbaltiešiem kā par unikālu kultūras grupu, kas joprojām 21.gadsimtā cītīgi kopj savas senās tradīcijas. Līdz ar to priekšstatī par vācbaltiešiem jeb sveštēls par vācbaltiešiem, kuru autore ieguva bakalaura studiju laikā, kļuva precīzāks un ieguva jaunas krāsas. Padziļinātās analīzes dati atklāja, ka vācbaltieši ir neatņemama Latvijas vēstures sastāvdaļa, kas izpaužas gan kultūrā, gan politikā, gan sociālajā jomā. Taču, lai objektīvi analizētu vācbaltiešu identitāti, bez vācbaltiešiem veltīto vēsturisko avotu analīzes, tā ir jāizpēta arī „no iekšpuses” – aptaujājot pašus vācbaltiešus, vai kādu noteiktu vācbaltiešu kultūras grupu par viņu paštēla un identitātes svarīgākajiem elementiem. Par aptaujas fokusa grupu tika izvēlēts liels vienots vācbaltiešu biedrību un organizāciju tīkls, kas aptver Vāciju, Latviju un Igauniju. Tādējādi 2016.g. sākumā tika aptaujāti vairāku vācbaltiešu biedrību locekļi, un tika intervētas vācbaltiešu organizāciju vadītājas – Nora Rutka – *Domus Rigensis*, Uta Kīrte – *Domus Dorpatensis* un Tatjana Follers (*Tatjana Vollers*) – *Vācbaltiešu studentu fonds (Deutschbaltische Studienstiftung)*.

Autore pēta šādas vācbaltiešu organizācijas:

- **Kārļa Šīrena biedrība** (*Carl Schirren Gesellschaft*)²¹¹ – 1932. g. Ķīlē dibinātā un mūsdienās Līneburgā pastāvošā, par godu ievērojamam vācbaltiešu vēsturniekam Kārlim Šīrenam nosauktā biedrība, kas aktīvi nodarbojas ar materiālo un nemateriālo vācbaltiešu kultūras artefaktu saglabāšanu, kā arī organizē dažādus seminārus un koncertus kā vācbaltiešu diasporas komunikēšanās platformu;

- **Baltijas bruņniecību apvienība** (*Verband der Baltischen Ritterschaften*)²¹² – 1949.g. dibinātā apvienība (kuras pārstāvniecības atrodas astoņos Vācijas reģionos), kuras darbība fokusējas uz bruņniecību tradīciju un vēstures saglabāšanu un kopšanu;

²¹¹ *Die Carl-Schirren-Gesellschaft*. Pieejams: www.carl-schirren-gesellschaft.de

²¹² *Verband der Baltischen Ritterschaften*. Pieejams: <http://www.baltische-ritterschaften-de.de/>

- *Vācbaltiešu ģenealoģijas biedrība* (*Deutschbaltische Genealogische Gesellschaft*)²¹³ – 1985. g. Darmštatē dibinātā biedrība, kas kalpo par pētniecības centru Baltijas vāciešu ģenealoģijas problemātikā;
- *Vācbaltiešu biedrība* (*Deutschbaltische Gesellschaft*)²¹⁴ – organizācija, kas tika dibināta 1950. g. Darmštatē kā viens no pirmajiem pēckara vācbaltiešu satikšanās un kontaktēšanās punktiem, un kas joprojām koordinē vairāku vācbaltiešu vienību darbību;
- vācbaltiešu studentu korporācija *Corps Concordia Rigensis*²¹⁵ – 19.gs. Rīgā dibinātā un 1956. g. Hamburgā savu darbību atjaunojošā vācbaltiešu savienība, kas kopj un “uztur pie dzīvības” vecās aristokrātiskās vācbaltiešu tradīcijas;
- *Vācbaltiešu Tartu Universitātes studentu korporācija Minhenē* (*Baltische Corporation Fraternitas Dorpatensis zu München*) – viena no tipiskajām Latvijas Universitātes un Tartu Universitātes vācbaltiešu studentu apvienībām, kas turpina savu darbību vācbaltiešu kontaktu uzturēšanai līdz pat mūsdienām;
- *Vācbaltiešu novadniecība* (*Deutschbaltische Landsmannschaft*)²¹⁶ – kopš 1953.g. Hamburgā mītošā vācbaltiešu aristokrātijas pēcteču apvienība, kas organizē vācbaltiešu tikšanos un nodrošina nemateriālās un materiālās vācbaltiešu kultūras saglabāšanos;
- *Vācbaltiešu kultūras fonds* (*Deutschbaltische Kulturstiftung*)²¹⁷ – Līneburgā pastāvošā organizācija, kas koncentrējas uz vācbaltiešu kultūras produktu arhivēšanu un kolekcionēšanu;
- *Vācbaltiešu studentu fonds* (*Deutschbaltische Studienstiftung*)²¹⁸ – Līneburgā un Darmštatē funkcionējošā organizācija, kuras darbība ir saistīta ar aktīvu studentu (no Vācijas, Baltijas valstīm un Krievijas) atbalstu Baltistikas pētniecībā;
- *Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienība* (*Deutschbaltische Jugend- und Studentenring*)²¹⁹ – 1948. g. Hamburgā nodibinātā, vācbaltiešu studentu korporāciju tradīcijas turpinošā organizācija ar fokusu uz jaunatnes (gan ar vācbaltiešu izcelsmi, gan bez) projektu īstenošanu;
- *Domus Rigensis*²²⁰ – kopš 1992. gada Rīgā mītošā biedrība, kas kalpo par vācbaltiešu komunikēšanās centru Baltijā;

²¹³ *Die Deutsch-Baltische Genealogische Gesellschaft*. Pieejams: <http://www.dbgg.de/>

²¹⁴ *Deutsch-Baltische Gesellschaft*. Pieejams: <http://www.deutsch-balten.de/>

²¹⁵ *Corps Concordia Rigensis*. Pieejams: <http://concordia-rigensis.de/wp/>

²¹⁶ *Deutsch-Baltische Landsmannschaft in Hamburg*. Pieejams: <http://www.deutsch-balten.de/index.php/2-uncategorised/54-deutsch-baltische-landsmannschaft-in-hamburg-e-v>

²¹⁷ *Deutschbaltische Kulturstiftung*. Pieejams: <http://www.deutschbaltischekulturstiftung.de/>

²¹⁸ *Deutschbaltische Studienstiftung*. Pieejams: <http://studienstiftung.deutsch-balten.info/>

²¹⁹ *Deutschbaltische Jugend- und Studentenring*. Pieejams: <http://www.dbjustr.de/>

²²⁰ *Domus Rigensis*. Pieejams: <http://www.domus-rigensis.eu/2.html>

- *Domus Dorpatensis*²²¹ – 2002. g. Tartū nodibinātā organizācija, kas tikai daļēji nodarbojas ar vācbaltiešu vēstures un kultūras pētīšanu un popularizēšanu Igaunijā.

Zīmīgi ir tas, ka visas Vācijas, Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu organizācijas ir cieši saistītas, sadarbojas viena ar otru, veidojot veselu *tīklu*, un, ka parasti, viens respondents ir vienlaicīgi biedrs vairākās organizācijās. Jāatzīmē, ka iepriekš minēto organizāciju locekļu vecums sniedzas no 15 līdz pat 90, kas jau liecina par lielu vācbaltiešu tradīciju un kultūras pārmantojamības spēku. Taču maģistra darba ietvaros autore galvenokārt fokusējas uz vecām paaudzēm – starpkaru (1920.ies-1930.ies), Otrā pasaules kara (1940.ies) un pēckara (1945.ies-1960.ies) paaudzēm.

Apmeklējot vairākas vācbaltiešu biedrību organizētās konferences un pasākumus Vācijā, Igaunijā un Latvijā, šī darba autore izdalīja aptaujas lapas vācbaltiešu vidū klātienē. Turklāt autore izsūtīja anketu elektroniski visiem iepriekš norādīto biedrību vadītājiem uz e-pastiem, kuri labprāt pārsūtīja to visiem attiecīgo vācbaltiešu organizāciju biedriem. Aizpildītās aptaujas lapas autore saņēma atkarībā no situācijas: klātienē, pa pastu un pa e-pastu. Kā jau tika minēts, aptauja tika veikta anonīmā veidā, lai gan respondenti, kas sūtīja aizpildīto anketu pa pastu un pa e-pastu, norādīja savu adresi. Galvenais pluss anonimitātē ir tas, ka respondenti var diezgan detalizēti aprakstīt savu viedokli. Anonīmas aptaujas priekšrocība ir arī tā, ka respondenti ir atklātāki un patiesāki nekā tiešajās intervijās; respondentiem ir vairāk laika pārdomāt savu atbildi, kā arī lielāka anonimitāte un intimitāte, jo nepiedalās intervētājs. Savukārt elektroniskās aptaujas pozitīvā puse ir ātra datu iegūšana. E-pastos vairāki vācbaltieši ar aizpildītajām anketām rakstīja savus komentārus, kur plašāk izstāstīja par sevi, savas ģimenes vēsturi, un kur arī bieži deva ieteikumus vācbaltiešu diasporas pētīšanā. Sūtot pa pastu aizpildītās aptaujas lapas, daudzi respondenti lika klāt aploksnē kaut kādu pastkarti, vēstuli ar komentāriem vai informatīva rakstura materiālu par vācbaltiešu vēsturi un kultūru.

Atšķirībā no 2006.g. Tartu organizācijas Domus Dorpatensis veiktās aptaujas, kas vācbaltiešu identitātes pētījumam bija sagatavojusi un izplatījusi divas atšķirīgas anketas: vienu – vēl joprojām vai atkal Baltijas reģionā dzīvojošajiem vācbaltiešiem, otru – ārpus Baltijas teritorijas mītošajiem vācbaltiešiem, šī darba autore izstrādāja tikai vienu “centralizēto” aptauju vācbaltiešiem. Anketā ir iekļauti jautājumi, kas attiecas uz visiem vācbaltiešu organizāciju locekļiem – gan uz tiem, kas joprojām vai atkal dzīvo Baltijā, gan uz tiem, kas mītina ārpus Baltijas valstīm. Jāatzīmē, ka dažiem vācbaltiešu organizāciju biedriem pašlaik pieder mītnes vai teritorijas Baltijā, un vispār ir manāma tendence gan

²²¹ *Domus Dorpatensis*. Pieejams: <http://www.dorpatensis.ee/de>

jaunām, gan vecām paaudzēm piederīgajiem vācbaltiešiem un valstsvāciešiem (kuriem nav sakara ar Baltijas vāciešiem) iegādāties Baltijā nekustamus īpašumus un zemes gabalus gan darba, gan pētniecības, gan citos nolūkos.²²² Līdz ar to daži Vācijas vācbaltieši atbrauc Baltijā ne tikai kādu svinīgu notikumu dēļ, bet arī dzīvošanas nolūkos – tādēļ uzskata Baltiju par līdzvērtīgu Vācijai rezidēšanas vietu.

Atšķirībā no Tartu 2006.g. veiktās anketēšanas (311 aizpildītās anketas)²²³, šīs aptaujas respondentu skaits ir samērā neliels – 95 cilvēki. Pirmkārt, to var skaidrot ar to, ka desmitgades laikā daudzi vecās paaudzes vācbaltieši aizgāja viņsaulē, un, otrkārt ar to, ka šī darba autores izstrādātā anketa bija apjomīga, un tās kārtīgai aizpildīšanai vajadzīga aptuveni viena stunda.

Kā jau tika minēts iepriekš, lai gūtu priekšstatu par to, kā darbojas Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrības, maģistra darba autore intervēja Domus Rigensis un Domus Dorpatensis vadītājas – Noru Rutku un Utu Kīrtu. Turklāt, lai izprastu, kā funkcionē šī darba kontekstā pētamais vācbaltiešu organizāciju tīkls, tika intervēta vācbaltu izcelsmes vācbaltiešu organizācijas “Vācbaltiešu studentu fonds” (*Deutschbaltische Studienstiftung*) vadītāja Tatjana Follers. Kopumā jāatzīmē, ka gan anketēšanas, gan interviju auditorija bija ļoti pretimnākoša, un, jau uzsākot maģistra darba rakstīšanu, šī pētījuma autorei bija iespējams sajust, cik efektīgi funkcionē vācbaltiešu diasporas tīkls.

3.3. Anketas un interviju uzbūve²²⁴

Maģistra darba ietvaros izstrādātā un vācbaltiešu biedru vidū izplatītā anketa sastāv no 52 jautājumiem. Lai gūtu pēc iespējas daudzpusīgāku priekšstatu par vācbaltiešu identitāti un tās saglabāšanos ietekmējošajiem faktoriem, šīs anketas sagatavošanā tika izmantoti gan slēgtie jautājumi, kur vācbaltiešu organizāciju biedriem bija vienkārši jāatzīmē viens no dotajiem variantiem, gan atklātie jautājumi, kur respondenti varēja plaši izklāstīt savas domas. Anketā ir atrodamī gan kvantitatīva, gan kvalitatīva rakstura jautājumi. Kvantitatīvie jautājumi galvenokārt attiecas uz pakāpi, cik spēcīgi respondenti identificējas ar Vāciju, Baltiju, savu reģionu, savu pilsētu un cik lielā mērā viņi ir lepni par noteiktu jomu Vācijas Republikas sasniegumiem, kā arī uz apgalvojumu izvērtēšanas gradāciju, piem., no “1”

²²² Baranovska, Anastasija. *Saruna ar “Domus Rigensis” vadītāju Noru Rutku*. 2016, 2. mart. Rīga, Latvija. Audioieraksts. Glabājas A. Baranovskas personiskajā arhīvā.

²²³ Bender, Reet. *Die Deutschbalten und das baltische Deutsch. Anno 2006*. In: *Germanistik als Kulturvermittler: Vergleichende Studien. Vorträge der III. Germanistenkonferenz an der Universität Tartu*. Humaniora: Germanistica 3. Hrsg. von Teje Loggus, Reet Liimets. Tartu: Tartu University Press, 2008, S. 21-41

²²⁴ Anketas aptaujas lapas gan oriģinālvalodā (vācu), gan tulkojumā (latviešu) ir apskatāmas pielikumā.

(pilnībā piekrītu) līdz “5” (pilnīgi nepiekrītu). Kvalitatīvie jautājumi ir saistīti ar vācbaltiešu paštēlu, kolektīvo atmiņu un kultūras identitāti, kur respondenti tika aicināti brīvi izpaust savas domas bez iepriekš dotajiem, uzvedinošajiem apgalvojumiem vai atziņām.

Viens no pirmajiem anketas jautājumiem, pēc kā ir iespējams spriest par vācbaltiešu paštēlu un kultūras identitāti, ir saistīts ar jēdzienu, ar ko paši vācbaltieši apzīmē sevi: “vācietis”, “vācbaltietis”, “baltvācietis”, “baltietis”, “latvietis”, “igaunis”, “lietuvietis” vai citādi. Par nozīmīgāko identifikācijas elementu var nosaukt valodu, tādēļ anketā respondentiem ir norādīt, kuru valodu viņi izmanto (lasa, raksta, izmanto medijus) savā ikdienā: vācu, vācbaltiešu, latviešu/ igauņu, kā arī, vai viņi pielieto balticismus. Lai definētu vienu no svarīgākajām vācbaltiešu kultūras identitātes sastāvdaļām – vācbaltiešu paštēlu, aktuālajā aptaujā tiek izmantota „īpašību saraksta” metode²²⁵, kur izvēlei tika piedāvāts noteikts skaits iepriekš formulētu īpašību. Vācbaltiešu organizāciju vidū izplatītajā anketā tika piedāvātas 87 dažādas rakstura īpašības, no kurām respondentiem bija jāizvēlas raksturīgās, pēc viņu viedokļa, savai kopienai īpašības. Turklāt respondenti tika lūgti uzrakstīt trīs īpašības, kuras, pēc viņu domām, visvairāk atbilst vācbaltiešiem. Lai uzzinātu, cik objektīvi un kritiski prot novērtēt sevi 21. gadsimtā dzīvojošie Baltijas vācieši, vācbaltiešu biedrību locekļi tika lūgti nosaukt, viņuprāt, trīs mūsdienu vācbaltiešu kopienas pārstāvjiem raksturīgākos „tikumus” un trīs „netikumus”.

Lai izprastu, ar kādu ģeogrāfisko lielumu vācbaltiešu organizāciju dalībnieki identificē sevi visvairāk, un kāda ģeogrāfiskā identitāte viņiem dominē (piem., Eiropa kā kontinents, Vācija kā valsts, Baltija kā reģions, no kura nāk pats indivīds, viņa senči vai radnieki, Latvija/ Igaunija/ Lietuva kā valsts, kur attiecīgais respondents ir dzimis vai nodzīvojis noteiktu dzīves posmu, pilsēta vai pilsētas rajons, vai Vācijas ciemi), anketā tika uzdots atvērtā tipa jautājums „No kurienes Jūs esat?”. Bez tam tika izvirzīts atsevišķs jautājums par to, cik lielā mērā respondenti jūtas piederīgi jeb ir emocionāli saistīti ar Eiropu, Vāciju, Vācijas federālo zemi, Baltiju, pilsētu, pilsētas daļu vai ciemu. Attiecīgi tika piedāvāti šādi pieci gradācijas varianti: „ļoti cieši saistīts”, „cieši saistīts”, „ne pārāk cieši saistīts”, „vispār neesmu saistīts”, „nevaru pateikt”. Turklāt vācbaltiešiem tika prasīts izvēlēties Eiropas daļu, pie kuras viņi pieskaita mūsdienu neatkarīgās Baltijas valstis un Vāciju: Rietumeiropa, Viduseiropa, Austrumeiropa un Ziemeļeiropa.

Lai noteiktu, kas ir tas būtiskākais elements, kas liek vācbaltiešiem justies kā

²²⁵ „Īpašību saraksta” metodes autori ir amerikāņu sociologi D. Kacs (*D. Katz*) un K. Breilijs (*K. Braly*), kuri jau 1933. g. izdalīja 12 rakstura īpašības, kas visvairāk izmanto kādas tautas pārstāvji, runājot par citām etniskajām kopienām. Tādējādi Kacs un Breilijs kļuva par vienienu no pirmajiem, kas nodarbojās ar nacionālā rakstura un etnisko stereotipu tematiku.

vācbaltiešiem, proti, kas ļauj vācbaltiešiem joprojām 21.gs. norobežoties no valstsvāciešiem, aktuālajā anketā ir atrodams jautājums „Kuri no minētajiem faktoriem un cik lielā mērā liek jums justies kā īstiem vācbaltiešiem?” Respondentiem ir jāatzīmē vai nu “kopīga valoda”, “kopīga vēsture”, “kopīgas kultūras prakses un rituāli”, “kopīgas vērtības” vai “relīģija”. Anketā ir sastopami arī jautājumi, kas ļauj izprast, cik svarīga mūsdienās (lielākoties Vācijā dzīvojošajiem) vācbaltiešiem viņu vācbaltiešu izcelsme jeb baltiskums, un kāda loma ir šim vācbaltiešu baltiskumam vācbaltiešu ikdienā. Aptauju lapās arī tiek pārbaudīts, cik spēcīga ir vācbaltiešu emocionālā saikne ar valstsvāciešiem un vācu kultūru, piederība vācu nācijai. Lai noskaidrotu, kādi faktori ir būtiski vācbaltiešiem sevis izjušanā kā vāciešiem, identificēšanās ar vāciskumu, respondentiem tiek piedāvāti šādi varianti: „piedzimt Vācijā”, „būt Vācijas Federatīvās Republikas pilsonim”, „nodzīvot Vācijā savu lielāko dzīves daļu”, „runāt vācu valodā”, „būt kristietim”, „ievērot Vācijas Federatīvās Republikas politisko institūciju priekšrakstus un likumus” un „justies kā vācietim/vācietei”. Attiecīgi respondenti var atzīmēt šādus punktus: „ļoti svarīgi” (1), „drīzāk svarīgi” (2), „nav īpaši svarīgi” (3), „nemaz nav svarīgi” (4) un „nevaru pateikt” (5).

Lai noskaidrotu, kādi ir būtiskākie un vienojošie elementi vācbaltiešu kultūras identitātē, tika uzdoti jautājumi par vācbaltiešu kopienai nozīmīgākajiem vēsturiskajiem notikumiem, rituāliem, simboliem, uzvedības paraugmodeļiem, ievērojamām personībām un varoņiem, kas „iemieso” tipiskas vācbaltiešu vērtības un kas veido viņu kolektīvo atmiņu. No otras puses, respondentiem arī ir jānorāda, vai viņi svin vācu nacionālos svētkus, un vai viņi izmanto vācu nacionālos simbolus. Zīmīgi ir arī noskaidrot, kā vācbaltieši definē tādus jēdzienus kā “dzimtene” (*Heimat*) un “tēvu zeme” (*Vaterland*), vai viņiem tie ir vienādi vai atšķirīgi. Lai noteiktu, cik lielā mērā vācbaltiešu organizāciju biedri ir emocionāli saistīti ar Vāciju, aptaujā tiek uzdoti jautājumi par to, cik patriotiski vispār un cik lepni ir vācbaltieši attiecībā uz Vācijas sasniegumiem politikā, ekonomikā, mākslā, literatūrā, sportā, zinātnes un tehnoloģijas sfērās. Vai un cik lielā mērā vācbaltieši lepojas par Vācijas vēsturi, Vācijā funkcionējošo demokrātiju, Vācijas armiju, Vācijas politisko ietekmi pasaules mērogā, Vācijas valdošo taisnīgo un vienlīdzīgo izturēšanās pret visām sabiedrības grupām. Šajā jautājumā izvēlei tiek piedāvāti šādi gradācijas varianti: „ļoti lepns”(1), „diezgan lepns”(2), „ne īpaši lepns”(3), „nemaz neesmu lepns”(4) un „nevaru pateikt”(5).

Anketā ir ietverti arī jautājumi par Krievijas impērijas nozīmi vācbaltiešu kopienas pašapziņā, kuri attiecas galvenokārt uz vecāko vācbaltiešu paaudzi, kuru vecāki dzīvojuši Baltijas teritorijā Krievijas impērijas sastāvā. Tā kā Krievijas impērijas laikā līdz 20.gs. sākumam vācbaltiešu dižciltīgie dzīvoja diezgan mierīgi (daži vācbaltu aristokrātijas pārstāvji

kalpoja Krievijas impērijas cariem), ar kopš Pētera I valdīšanas posma viņiem nodrošināto kultūras autonomiju, ir svarīgi nodefinēt vecākas vācbaltiešu paaudzes pozīciju attiecībā pret grezno imperiālistisko galma pagātni un miermīlīgo, drīzāk noslēgto vācu muižnieku dzīvi Baltijā, Krievijas impērijas sastāvā.

Tā kā kultūras identitāte veidojas ne tikai uz „iekšējā satura” bāzes, bet pamatojas arī uz nostājām pret citām kultūrām/ kultūras grupām, aptaujā ir iekļauti atbilstoši jautājumi, lai izpētītu, kāda vācbaltiešiem ir attieksme pret valstsvāciešiem, kā arī pret mūsdienu Baltiju kopumā. Turklāt anketēšanā tiek noteiktas valstis, kuras, pēc respondentu domām, visvairāk līdzinās Vācijai kultūras ziņā, kā arī valstis, ar kurām vācbaltieši vēlētos sadarboties.

Jāatzīmē, ka aptaujā tiek iekļauti daži āķīgi jautājumi. Piem., jautājums par vācbaltiešu jēdzienu: lai gan mūsdienās ir pieņemts definēt Baltijas vāciešu diasporu kā “vācbaltiešus”, kādreiz viņi tika dēvēti par “baltiešiem”, “baltvāciešiem”. Atkarībā no definētāja, no vēsturiska perioda, kā arī no paaudzes šis jēdziens atšķiras. Cits tāda tipa jautājums, kas ir speciāli formulēts tā, lai vācbaltieši to varētu nokomentēt, ir: “Kurā gada Jūs emigrējāt uz Vāciju?”. Jēdziens “emigrācija” šeit nav gluži vēsturiski korekts, jo paši vācbaltieši apzīmē savu 1939.g. spiestu deportāciju uz Trešā reiha teritorijām ar “pārcelšanos” (*Umsiedlung*).

Jautājumi, kurus šī maģistra darba autore uzdeva Latvijas, Igaunijas un Vācijas vācbaltiešu organizāciju Domus Rigensis, Domus Dorpatensis un Vācbaltiešu studenta fonda vadītājām, ir līdzīgi anketas jautājumiem. Taču, tā kā šo biedrību struktūra un funkcionēšanas veids attiecībā uz vācbaltiešu kultūras un tradīciju saglabāšanu atšķiras, jautājumi tiek pielāgoti katras organizācijas darbībai.

Bez anketēšanas un intervijas, autore veica kultūrantropoloģisko pētījumu – vairāk nekā 3 gadu ilgu līdzdalības novērošanu – pašai piedaloties dažādu vācbaltiešu biedrību organizētajos pasākumos, konferencēs un semināros Vācijā (Darmštatē, Hamburgā, Līneburgā, Lauenburgā), Latvijā (Rīgā, Liepājā, Jelgavā) un Igaunijā (Tartū). Kas ir līdzdalības novērošana, tās teorētiskie pamati, ar to saistītās metodes, kā arī tas, pēc kādiem principiem tiek īstenota līdzdalības novērošana pātāmo vācbaltiešu organizāciju vidē, ir izklāstīts nākamajā apakšnodaļā.

3.4. Līdzdalības novērošanas metodes specifika diasporas pētījumos

Indivīdu sociālās komunikēšanās un mijiedarbošanās procesā rodas kopienas **kolektīvā identitāte**. Tā kā maģistra darba kontekstā tiek analizēta vācbaltiešu kolektīvās identitātes konstruēšana, jāaplūko tāds jēdziens kā “interakcija”. **Interakcija** ir sociālā mijiedarbošanās jeb

savstarpējā cilvēku sadarbība grupā un sabiedrībā. Kultūrantropoloģijas novirziens, kas pēta cilvēku interakciju, tiek dēvēts par **interakcionismu**. Interakcionisma fokusā stāv nevis viens konkrēts indivīds, bet sociālais process, grupas locekļu saskaņotā rīcība kopīgā darbībā. Interakcionisma apakšvirziens, kas fokusējas uz cilvēku interakciju caur kultūras simboliem, ir **simboliskais interakcionisms**. Viens no galvenajiem simboliskā interakcionisma aspektiem ir **simboliskā komunikācija** – komunikēšana, mijiedarbošanās, kas norisinās kopienas locekļu vidū ar viņiem būtisko simbolu palīdzību. Simboliskais interakcionisms balstās uz trim priekšnosacījumiem. Pirmais ir tas, ka cilvēki “komunicē” ar “priekšmetiem” jeb izprot tos (artefaktus, citus cilvēkus, sociālas kategorijas, draugus, ienaidniekus, sociālas institūcijas, ideālus, citu cilvēku rīcības un situācijas) caur to **nozīmi**. Otrais priekšnosacījums ir tajā, ka lietu nozīme veidojas sociālās mijiedarbošanās rezultātā. Savukārt kā trešo priekšnosacījumu var norādīt uz to, ka šiem “priekšmetiem” piešķirtās nozīmes transformējas to pārinterpretācijas procesā.²²⁶

Kultūras antropoloģijā pastāv daudz metožu, kā var izpētīt sabiedrību vai mazāku cilvēku grupu. Viena no izplatītākajām un efektīgākajām metodēm ir novērošana. **Līdzdalības novērošana** ir viens no novērošanas veidiem, kas ļauj iedziļināties pētāmajā kopienā personiski un “no iekšpuses” izzināt tās kultūru, tradīcijas un pieredzi. Jo ilgāka ir līdzdalības novērošana, jo daudzpusīgāka kļūst analīze, un jo vairāk detaļu ir iespējams saskatīt.

Saskaņā ar amerikāņu kultūras antropologu **Klīfordu Ģircu** (Clifford Geertz), kultūra ir “**inscenētais dokuments**”, **tīkls** ar vairākiem **semantiskiem kodiem** ar tiem piešķirto sociālo nozīmi, kas veido attiecīgajai kopienai raksturīgo semantisko struktūru. Tādējādi, var teikt, ka kopienas analīze jeb interpretācija ir semantisko struktūru “iztīrāšana” un “atšifrēšana”. Antropoloģisks pētījums ir **interpretācija**. Šo pētīšanas metodi Ģircs nosauc par “**biezo/daudzslāņu kultūras aprakstu**” jeb **etnogrāfiju**.

Pie etnogrāfiska pētījuma metodēm pieder **novērojums** un **līdzdalības novērojums**. Līdzdalības novērotājs ir pētnieks, kuram ir “jāatraisa” sarežģītas konceptuālas struktūras, kuras sākumā viņam ir neskaidras, bet kuras viņam būs jāizprot un “jāiztulko” pētījuma procesā, balstoties uz analizējamās sabiedrības vērtībām un pamatpārliecībām.²²⁷ Pētot noteiktu kopienu, antropologam nav nepieciešams kļūt par “natīvu” jeb pilnībā asimilēties, viņam vajag iedibināt dialogu (šī jēdziena plašākajā izpratnē) ar attiecīgās kultūras nesējiem. Antropologa mērķis pirmām kārtām ir, paplašinot savu zināšanu loku, semantiski apjēgt un izzināt pētāmo kultūru.

²²⁶ Андреева, Галина, Богомолова, Нина, Петровская, Лариса. *Зарубежная социальная психология XX столетия. Теоретические подходы*. 2-е издание. Москва: Аспект Пресс, 2001, стр. 179-193

²²⁷ Sal. Гирц, Клиффорд. *Интерпретация культур*. С.Я.Левит (гл.ред.). Москва: РОССПЭН, 2004, стр. 16-17

Antropoloģijas kontekstā ar “*kultūru*” saprot “*kontekstu*, kas tiek piepildīts ar *mijiedarbojošām simbolu sistēmām*”.²²⁸ Etnogrāfiskajam kultūras aprakstam, pēc Gīrcas, piemīt trīs īpatnības: pirmkārt, tas ir interpretatīvs; otrkārt, tas interpretē sociālo diskursu; treškārt, interpretēšana ir šī sociālā diskursa fiksēšanas veids, lai nodotu svarīgas zināšanas nākamajām paaudzēm.²²⁹ Kultūras grupas pētīšana ir kopienā notiekošo situāciju analīze. Katru nākamo situāciju antropologs aplūko, jau pamatojoties uz priekšzināšanām, priekšstatiem, priekšpārlicībām, ko viņš iegūst laika gaitā, atrodoties un piedaloties fokusa grupā. Lai “aprakstītu” un interpretētu kultūras kopienu kā semantisko sistēmu tīklu, Gīrcs piedāvā noteiktus teorētiskus konceptus, kuri, pēc viņa domām, var būt noderīgi kultūras antropoloģiskajā pētījumā: *integrācija, racionalizācija, simbols, tīkls, ideoloģija, etoss, revolūcija, identitāte, metafora, struktūra, rituāls, pasaules aina, darītājs, funkcija, sakrālais un kultūra*. Saskaņā ar Gīrcu galvenais antropologa uzdevums ir, novērojot kopienu gan no malas, gan “no iekšpuses”, un, pielietojot teorētiskos jēdzienus, no maziem faktiem savīt lielu *tīklu*, no maziem apgalvojumiem un hipotēzēm nonākt pie plašiem secinājumiem.²³⁰ Šī pētījuma kontekstā vācbaltiešu kopiena tiek analizēta gan caur *emisko* perspektīvu (*emics*) – darba autore analizē vācbaltiešus kā kultūras grupu ar saviem unikāliem kultūras fenomeniem “no iekšpuses” līdzdalības novērošanas gaitā, gan caur *ētisko* (*etics*) – vācbaltiešu identitātes kopšanas veids organizācijās tiek apskatīts caur zinātniskās izpratnes prizmu. Lai izpētītu vācbaltiešu kultūras identitāti, maģistra darba ietvaros tiek izmantotas tādas Kl. Gīrcas definētās *kategorijas* kā *simbols, rituāls, darītājs/ aktors* (analogi starpkultūru komunikācijas teorijā – *varonis, ievērojamā personība*), *kultūra, struktūra, tīkls, pasaules aina* (analogi starpkultūru komunikācijas teorijā – *pamatpārlicības, vērtības*).

Maģistra darba ietvaros autore pēta vācbaltiešu diasporu un tās identitāti mūsdienās, balstoties ne tikai uz anketēšanas rezultātā iegūtajām atziņām, bet arī uz līdzpārdzīvoto iepriekš norādītajās vācbaltiešu organizācijās. Kā jau tika minēts, kopš 2013.g. autore regulāri piedalās vācbaltiešu biedrību rīkotos semināros, konferencēs, tikšanās un pasākumos gan Vācijā, gan Latvijā, gan Igaunijā. Šie pasākumi parasti ir veltīti vācbaltiešu vēsturei, kultūrai, tradīcijām un ievērojamām vācbaltu izcelsmes personībām politikā, vēsturē, literatūrā, zinātnē un kultūrā. Līdzdalības novērošana ļauj interpretēt pētāmās vācbaltiešu kopienas identitātes “manifestēšanos”, nepastarpināti saskaroties ar to. Nākamajā maģistra darba nodaļā tiek analizēti empiriski (anketēšanas, interviju, novērošanās rezultātā) iegūtie materiāli.

²²⁸ Turpat, стр. 21

²²⁹ Turpat, стр. 27

²³⁰ Sal. Turpat, стр. 34

4. EMPIRISKO DATU ANALĪZE

Ceturtajā nodaļā maģistra darba autore pievēršas iepriekš minēto vācbaltiešu biedrību locekļu vidū veiktās anketēšanas rezultātu un interviju atziņu (par vācbaltiešu identitātes saglabāšanos un uzturēšanos ietekmējošajiem faktoriem) izvērtēšanai un interpretēšanai, pamatojoties uz kultūras teorijas, antropoloģijas un starpkultūru komunikācijas konceptuālo aparātu. Pēdējā apakšnodaļā vācbaltiešu identitāte tiek aplūkota diahroniskajā griezumā – no 19.gs. līdz 21.gs.

4.1. Aptaujas datu apkopošana un interpretācija kultūras antropoloģijas kontekstā

Šī darba apakšnodaļa ir veltīta anketēšanas un interviju rezultātu apkopošanai un vispārējai informācijai par Vācijas, Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu biedrību un organizāciju specializāciju, struktūru un funkcionēšanu kopš to dibināšanas brīža. Šeit tiek sniegti vispārīgi statistiski dati par aptaujas un interviju dalībniekiem, kā arī tiek apkopoti aptaujāto atziņas par savu – vācbaltiešu – identitāti. Taču padziļināta respondentu atbilžu analīze par vācbaltiešu kultūras identitāti un paštēlu seko jau nākamajās apakšnodaļās.

Pirmām kārtām ir nepieciešams norādīt, ka aizpildītās aptauju lapas no vācbaltiešu organizāciju biedriem šī pētījuma autore saņēma kopš 2016.g. janvāra līdz pat 2016.g. marta beigām gan pa pastu, gan pa e-pastu. 42 no respondentiem nosūtīja savas aizpildītās anketas autorei pa pastu, 53 – pa e-pastu, pie tam, daži sūtīja anketas Vācbaltiešu biedrības (*Deutschbaltische Gesellschaft*) vadītājai Hemmai Kanstainai (*Hemma Kannstein*) Darmštātē, kura vēlāk pārsūtīja tās maģistra darba autorei pa pastu.²³¹ Speciāli jāatzīmē vācbaltiešu organizāciju biedru un vadītāju atvērtība un pretimnākšana. Liela daļa no anketas respondentiem, kas sūtīja atbildes pa pastu, lika klāt vēl citus materiālus par vācbaltiešu vēsturi un kultūru. Anketēšanas dalībnieki nav pasīvi vācbaltiešu diasporas pārstāvji, bet savā vācbaltiešu izcelsmē, vēsturē un kultūrā ieinteresētie indivīdi. Kā vienu no piemēriem var minēt vācbaltiešu ekonomikas vadības un politikas profesora Lotara Kēlenbrandta (*Dr.Lothar Kaehlbrandt*) papildus atsūtīto tipiski vācbaltu anekdošu krājumu, ko autore kā zīmīgu vācbaltiešu kultūras identitātes un paštēla manifestāciju izvērtēs tālāk sekojošās apakšnodaļās. Daudzi anketēšanā iesaistītie vācbaltieši vai nu elektroniski (e-pastā), vai atsevišķajā lapā (sūtot pa pastu) rakstīja savus komentārus un padomus attiecībā uz autores anketā izvirzītajiem jautājumiem, mēģinot palīdzēt un padarīt aptauju, pēc viņu viedokļa, korektāku,

²³¹ Ar "Vācbaltiešu biedrības" vadītāju Hemmu Kannstaini autore ir pazīstama jau trešo gadu; par anketēšanas īstenošanu vācbaltiešu organizāciju biedru vidū tika sarunāts jau 2015.g. vasarā.

precīzāku un efektīvāku. Kā jau tika minēts iepriekšējā nodaļā, anketā bija gan atklātie, gan slēgtie jautājumi. Ņemot vērā, ka autores sastādītā anketa bija apjomīga, jāatzīmē, ka tikai 12 no kopējā respondentu skaita daļēji vai vispār neatbildēja uz atklātajiem jautājumiem. Taču kopumā bija manāma pašu respondentu ieinteresētība viņu identitātes problemātikā. Spriežot pēc respondentu atziņām, aktuālā anketa izraisīja viņos dziļas refleksijas, un, jau aizpildot aptauju lapas, viņi esot nonākuši pie apziņas, cik sarežģīta ir šī tēma – vācbaltiešu identitāte.

Kopumā anketēšanas rezultātā tika saņemtas 95 aizpildītas aptaujas lapas. Mērķauditorijas ģeogrāfija ir diezgan plaša: respondentu vidū bija cilvēki, kuri šobrīd dzīvo (un tajā pašā laikā ir šo valstu pilsoņi) Vācijas Federatīvajā Republikā (89)²³², Latvijā (2), Kanādā (2) un ASV (2).

Kā *dzimšanas vietu* 39 no aptaujas respondentiem minēja **Latviju**, 25 – **Igauniju**, 13 – **Poliju** (Vartegau/ Warthegau apgabalu) un 12 (pēckara paaudzes pārstāvji) – **Vācijas Republiku**. Sākotnējā datu apkopošana ļāva nonākt pie šādām likumsakarībām: ja vecākā, pirmskara paaudze (1916.–1939.gg.) piedzima Baltijā (lielākoties tagadējās Igaunijas vai Latvijas teritorijā), kara paaudzes pārstāvji (1939.–1945.gg.) – pārsvarā Vārtas novadā Polijā, tad jaunajām paaudzēm (1946.–1977.gg.) piederīgie kā savu dzimšanas vietu minēja jau Vācijas Republiku. Bija arī tādi anketēšanas dalībnieki, kas kā dzimšanas vietu norādīja **Krieviju** (2), **Lietuvu** (jeb **Mazo Lietuvu** (*Preußisch Litauen*)) (2) un **Dāniju** (1).

Neskatoties uz to, ka anketēšanas autore bija iecerējusi anketēšanas anonimitāti, jānorāda, ka vairākums respondentu (78) apzināti rakstīja savu vārdu, un pat īsumā vai detalizēti aprakstīja savu senču/ radnieku dzīves stāstu. 86 aizpildītajās aptauju lapās bija iespējams spriest par respondentu dzimumu pēc atbildēm vai pēc norādītajām pasta vai e-pasta adresēm. Tādējādi, tika konstatēts, ka 44 respondentu bija vīrieši, savukārt 37 – sievietes, 5 anketas aizpildīja laulātie pāri, un tikai 9 gadījumos respondenta dzimums nebija noteikts. Spriežot pēc anketās norādītajiem dzimšanas gadiem, var secināt, ka pirms 1920.g. piedzimušo respondentu ir 3% no kopējā skaita, ap 18% piedzima 1920.-29.gg., **1930.-1939.gg.** piedzimušie veido **34%** no atbildētājiem, ap 22% nāk no 1940.-1949.gg. paaudzes, ap 14% ir 1950.-59.gg. paaudzes pārstāvji un 1960.-69.gg. piedzimušie veido 5% no aptaujātajiem un 4 % 1970.-79.gg.²³³ Visvecākais anketēšanas respondents ir piedzimis **1916.g.**, savukārt visjaunākais – **1977.g.**. Kā jau tika minēts iepriekšējā nodaļā, aptauja fokusējas uz vecāko paaudzi, tas ir, starpkaru, kara un pēckara paaudzēm (1920.-1950.gg.). Izšķirošs

²³² Trim respondentiem no viņiem agrāk kādu laiku bija Latvijas Republikas pilsonība.

²³³ Dažreiz tie respondenti, kuri piedzima 1960.-1979.gg. periodā atbildēja uz noteiktiem jautājumiem (kuri attiecās uz vecāko paaudzi) no savu priekšteču (vecāku/ vecvecāku) perspektīvas.

faktors šīs mērķauditorijas izvēlē bija pirmkārt, fakts, ka tieši šīm paaudzēm nācās piedzīvot vācbaltiešu aristokrātijas gaišus un mierīgus laikus un vācbaltiešu izceļošanu no dzimtenes – Baltijas, un, otrkārt, apzināšanās par to, ka pēc kādiem 5-10 gadiem lielāka daļa no vecākās paaudzes pārstāvjiem izmirs, un šobrīd ir jāizmanto pēdējā iespēja iegūt vērtīgu “dzīvu” informāciju no viņiem par vācbaltiešu diasporas seno vēsturi, unikālajām tradīcijām un kultūras elementiem.

Zem jautājuma “Kad Jūs *emigrējāt* no Baltijas?” 12% aptaujāto vācbaltiešu norādīja līdz 1939.g., un ap 86% kā emigrēšanas gadu rakstīja **1939.g.** Atbildot uz jautājumu, kāpēc viņi emigrēja no Baltijas, vairākums vācbaltiešu (86 %) minēja **1939.g. “pārceļšanos”** jeb īpašo vācu valodas jēdzienu “*Umsiedlung*”. Bieži respondenti papildināja savu atbildi ar “*Hitlera-Staļina paktu*”, vai Hitlera saucienu “*uz mājām impērijā*” (“*Heim ins Reich*”). Daži respondenti, pārsvarā tie, kas (vai kuru vecāki) aizbraukuši no Baltijas līdz 1939.g. (visbiežāk tika minēts periods pēc Pirmā pasaules kara: 1919.-1925. gg., bet bija sastopams arī 1930.-1935. gg. posms, ko var skaidrot ar tajā laikā Eiropā uzplaukušām Hitlera idejām, uz ko pozitīvi atsaucās daudzi ārpus vācu zemēm dzīvojošie vācieši), norādīja citus iemeslus, piem., “ģimenes uzņēmuma krīzi”, vai “vecākiem tika piedāvāts darbs Vācijā”, vai “studijas Vācijā”. Bija arī reti gadījumi (3 cilvēki), kad anketas respondenti rakstīja, ka atgriezās Baltijā pēc 1939.g. pārceļšanās. Jāatzīmē, kā jau iepriekš tika minēts, šis jautājums bija speciāli noformulēts tādā veidā, lai mudinātu aktuālās aptaujas dalībniekus dot savu komentāru attiecībā uz jēdzienu “emigrācija”. Kā tika sagaidīts, daudzi atsevišķi zem atbildes rakstīja, ka jēdziens “emigrācija” ir nepiemērots vācbaltiešu spiestās kārtības aizbraukšanas definīcijai. Bieži respondenti svītvoja nost vārdu “emigrācija” pašā jautājumā. Kā atsauci un kā svarīgu avotu saistībā ar šo problēmu daži respondenti minēja vācbaltiešu vēsturnieka un politologa **Dītriha Lēbera** (Dietrich André Loeber) grāmatu “*Diktētā izvēle. Vācbaltiešu pārceļšanās no Igaunijas un Latvijas 1939.-1941.gg.*” (“*Diktierte Option*”²³⁴), kur viņš skar vācbaltiešu pārceļšanās vēsturiskos un politiskos priekšnosacījumus, apstākļus un citas būtiskas detaļas. Pētījuma procesā nācās arī analizēt to respondentu aizpildītās aptauju lapas (2%), kuri emigrēja uz Vāciju Otrā pasaules kara laikā vai pat pēc tā (1940.-1950.gg.).

Anketā bija sastopami arī daži jautājumi par *izglītību*, proti, tika noskaidrots, kur respondenti gāja uz skolu, kur un ko studēja. Var atzīmēt, ka, lai gan vairāk nekā pusei (ap 77%) no respondentiem ir augstākā izglītība, kas nav saistīta ar vēsturi (sociālās zinātnes, ekonomika, tautsaimniecība, uzņēmuma menedžments, politoloģika), analizējot viņu atziņas,

²³⁴ Loeber, Dietrich A. *Diktierte Option. Die Umsiedlung der Deutsch-Balten aus Estland und Lettland 1939-1941*. Neumünster: Karl Wachholz Verlag, 1972

bija iespējams konstatēt pamatīgas zināšanas par savas – vācbaltiešu – kopienas vēsturi, un dziļu interesi par savu izcelsmi un savas dzimtas vēsturi. Zīmīgs ir fakts, ka 1916.-1933.gg. dzimušie respondenti pārsvarā (92%) gāja uz skolu Baltijā (Latvijā: Rīga, Kuldīga, Liepāja, Jelgava; Igaunijā: Tartu, Tallina), bet turpināja savu izglītību vai nu Polijā (Poznaņā, Vārtas reģionā Polijā), vai nu Vācijā. Tie respondenti, kas dzimuši pēc 1933.g., sāka iet uz skolu jau Vācijā. Daudzi vecās paaudzes vācbaltieši (1916.-1933.gg.) norādīja, ka sakarā ar viņu smago vēsturisko pieredzi (1939.g. “pārcelšanos”) izglītība ir neviennozīmīga, komplicēta, un viņiem “sāpīga” parādība, jo ne visiem bija iespējams doties uz skolu un uz universitāti kara laikā. Taču daži vācbaltieši uzsvēra, ka augstākā izglītība ir tas, kas atšķir vācbaltiešus kā dižciltīgos (ņemot vērā aktuālās anketēšanas mērķauditoriju) no valstsvāciešiem. Augstāko izglītību vairums no aptaujātajiem vācbaltiešiem (91%) saņēmuši jau Vācijā. Ap 4% rakstīja, ka nepabeidza savu izglītību dažādu iemeslu dēļ (laulība, “pārcelšanās” u. c.), ap 3% nav augstākās izglītības vispār, un tikai ap 3% (vecākā paaudze) uzsākuši savas studijas Baltijā (Rīgā, Tartū). Visbiežāk pilsētas, kur respondenti studēja, tika minētas Freiburga, Minhene, Frankfurte (pie Mainas), Hamburga, Berlīne, Ķelne, Bonna, Getingena, Marburga un Karlsrūe. Var secināt, ka, pirmkārt, vecās un vidējās paaudzes vācbaltiešu (1916.-1939.gg. dzimušo) gadījumā skolas (un dažreiz augstākā) izglītība ir apšaubāma lieta. Lielākoties šajā periodā dzimušie respondenti gāja uz skolu gan Baltijā (Igaunijā vai Latvijā), gan Polijā (Vārtas reģionā), gan Rietumvācijā vai Austrumvācijā. Līdz ar to var nonākt pie secinājuma, ka kopš bērnības vācbaltieši auga multikulturālajā vidē. Otrkārt, jāatzīmē, ka, neskatoties uz vairāku respondentu ne-vēsturisko augstāko izglītību un ne-vēsturisko nodarbi, viņiem ir dziļas zināšanas un liela ieinteresētība savas dzimtas un kopienas vēsturē, tradīcijās un kultūrā.

Vācbaltiešu identitātes pētīšanas ietvaros bija arī būtiski noskaidrot, kādas respondentiem ir *valodas zināšanas* – jo valoda ir viena no svarīgākajām jebkuras kopienas kultūras identitātes sastāvdaļa. Tika uzstādīti jautājumi, kas apliecina, cik daudz no viņiem atceras savdabīgo vācbaltu vārdu krājumu, unikālos vācbaltu vārdu savienojumus, spārnatos teicienus, cik daudz no viņiem atceras, joprojām saprot, prot runāt, vai pielieto savas ģimenes lokā kādu no baltu valodām (latviešu, igauņu), vai atceras krievu valodu (ņemot vērā, ka līdz pat Pirmajam pasaules karam Baltijas teritorijas bija Krievijas impērijas sastāvā, un vecās paaudzes vācbaltieši un viņu vecāki pārsvarā pārzināja krievu valodu), vai vēl kaut kādas citas skolā vai universitātē mācītās valodas (piem., angļu, franču, itāļu). Izanalizējot aptaujāto vācbaltiešu atbildes, tika secināts, ka pirmskara paaudze (1916.-1933.gg.) drīzāk prot runāt vai lasīt, vai vismaz saprot igauņu vai latviešu valodu. Papildus vecās paaudzes pārstāvji bieži

minēja franču valodu kā otro valodu, ko viņi pārvalda. Savukārt, ap 94 % respondentu no pēckara paaudzes (1939.-1965.gg.) atzina, ka vispār nezina nevienu no baltu valodām. To pašu var teikt arī par krievu valodu: respondenti no vecākas paaudzes (1916.-1933.gg. dzimušie) norādīja, ka (lielākoties) “saprot un nedaudz runā” krieviski, savukārt jaunas paaudzes (1939.-1950.gg. dzimušie) pārsvarā (ap 87 %) labi prot angļu valodu. Saņemto anketu analīzes rezultātā bija iespējams nonākt pie šādiem datiem: 8 respondentiem ir labas, 19 – paviršas igauņu valodas zināšanas; 11 respondentiem ir labas un 22 ir paviršas latviešu valodas zināšanas, savukārt 25 aptaujātie vācbaltieši nepārvalda nevienu no baltu valodām (visi 25 cilvēki pieder pie pēckara vācbaltiešu paaudzēm). Diezgan bieži, it īpaši tiem respondentiem, kuri piedzima 1930.-1977.gg. periodā, atbildes vietā bija sastopams šāda tipa formulējums: “vecāki/ priekšteči (*Vorfahren*) prata vācu, latviešu/ igauņu un krievu valodu.” No iepriekš minētā var spriest, ka tāds nozīmīgs identitātes saglabāšanas ietekmējošais faktors kā valoda, dažādu paaudžu vācbaltiešiem ir atšķirīgs. Tas nozīmē, ka, pat analizējot tādu – ļoti saliedēti un konsolidēti organizēto kopienu – kā vācbaltiešu diasporu, kura joprojām mērķtiecīgi kopj savas senās tradīcijas, ir nepieciešams ņemt vērā paaudzes un kultūrvēsturisko kontekstu.

Galveno maģistra darba aspektu - pētāmo vācbaltiešu biedrību locekļu identitāti – anketā atklāja vairāki jautājumi. Centrālais jautājums, kas tika izvirzīts, bija slēgtais: “Kā Jūs personīgi definētu sevi pašu?” ar piedāvātajiem variantiem: vācietis, vācbaltietis, baltvācietis, baltietis, latvietis, igauņi, lietuvietis vai citādi. Izpētot aptaujāto vācbaltiešu atbildes, var nonākt pie šādiem datiem: 77 cilvēki definē sevi kā **“vācbaltietis/e”**, 56 – kā **“vācietis/e”**, 22 – kā **“baltvācietis/e”**, 14 – **“baltietis”**, 26 no aptaujātajiem jau apvilktajam variantam pierakstīja klāt vēl citu sava paštēla šķautni, piem., **“eiropietis”**, **“pasaules pilsonis”**. Jānorāda, ka lielākoties respondenti apvilka **vairākas iespējas**, piem., **“baltvācietis”** un **“vācbaltietis” (49)** kopā (daži rakstīja, ka tas ir viens un tas pats, bet daži, ka “baltvācietis/e” ir vēsturiski novecojis jēdziens un mūsdienās netiek lietots). Taču vairākums (53) apvilka kopā **“vācietis/e”** un **“vācbaltietis/e”**. Spriežot pēc iegūtajām atbildēm, var secināt, ka ir manāma šāda tendence: vecāka, pirmskara paaudze apzīmē sevi ar jēdzienu **“vācbaltietis”**, **“baltvācietis”** vai **“baltietis”**, savukārt pēckara paaudzes (1939.-1979.gg.) definē sevi jau kā **“vācieši”**, lai gan jāatzīst, ka pastāv arī daži izņēmumi, kad 1920.-os g. Baltijā dzimušie vācbaltieši pašidentificējas kā **“vācieši”** (14 pirmskara paaudzei piederīgie).

Uz jautājumu “Cik lielā mērā Jums ir svarīga Jūsu **izcelsme** (*Herkunft*) un **izcēlšanās** (*Abstammung*)?” respondenti devuši šādas atbildes: 27 – ļoti svarīga, 58 – **svarīga**, 6 – nedaudz svarīga, 4 – vispār nav svarīga. 12 aptaujātie atsevišķi pierakstīja klāt, ka viņiem ir

svarīgi būt **“eiropiešiem”**. Spriežot pēc anketēšanā gūtajām atziņām, var nonākt pie slēdziena, ka mūsdienu vācbaltiešiem pārsvarā ir **dubultā identitāte**, un no paaudzes ir atkarīgs tas, vai **baltiskums** dominē pār vāciskumu, vai vāciskums dominē pār **baltiskumu**. Lai gan pastāv daži izņēmuma gadījumi, kopumā bija manāma šāda tendence: jo vecāks bija respondents, jo spēcīgāka viņam bija izpausts **baltiskums** jeb vācbaltiešu identitāte, jo jaunāks bija respondents – jo spilgtāk viņam manifestējās **vāciskums** jeb vācu identitāte. Vācbaltiešu kopiena ir daudzdimensionāla un problemātiska, jo sastāv gan no **nacionālās (das Deutschtum)**, gan no **reģionālās (das Baltische)** kolektīvās identitātes. Tā kā **baltiskums** nav nacionālās, bet **reģionālās** piederības faktors, un šajā darbā pētāmās vācbaltiešu diasporas gadījumā – arī **sociālā slāņa** faktors, var apgalvot, ka vācbaltiešu identitātes problemātika slēpjas to kolektīvajā **paštēlā**, proti, viss ir atkarīgs no tā, kā paši diasporas pārstāvji definē savu piederību. Vācbaltiešu paštēls plašāk ir apskatīts nākamajā apakšnodaļā. Paši respondenti uzsvēra, ka viņu **baltiskums** ir nevis nacionālā, bet kultūras kategorija. Tā kā vācbaltiešu kultūra ir galvenais komponents, kura “izpaušanās”, “praktizēšana” un “komunicēšana” saglabā un stiprina vācbaltiešu savdabību arī 21.gs., vācbaltiešu kultūras identitātei ir veltīta atsevišķa apakšnodaļa.

Viens no svarīgākajiem jautājumiem anketā attiecās uz organizācijām, kurās respondenti bija biedri. Iepriekšējā nodaļā šīs organizācijas tika nosauktas, savukārt šajā apakšnodaļā to darbības specializācija tiek apskatīta detalizētāk, jo tieši tās kalpo par **vācbaltiešu “tīklošanās” platformu**, kura ļauj “uzturēt pie dzīvības” vācbaltiešu kultūras identitāti arī mūsdienās. Kā jau tika norādīts iepriekš, lielāka daļa no aptaujātajiem vācbaltiešiem ir vienlaicīgi biedri vairākās vācbaltiešu organizācijās. Visbiežāk respondenti norādīja, ka viņiem ir biedra statuss **“Vācbaltiešu biedrībā” (Deutschbaltische Gesellschaft, 58)**, **“Kārļa Šīrena biedrībā” (Carl Schirren Gesellschaft, 52)**, **“Vācbaltiešu ģenealogiskajā biedrībā” (Deutschbaltische Genealogische Gesellschaft, 33)** un Latvijas organizācijā **“Domus Rigensis” (27)**. 15 respondentu ir locekļi **“Vācbaltiešu novadniecībā” (Deutschbaltische Landsmannschaft)**, 14 – **“Baltijas Brāļu Tartu Universitātes Studentu korporācijā” (Baltische Corporation Fraternitas Dorpatensis zu München)**, 12 – vācbaltiešu studentu korporācijā **“Corps Concordia Rigensis”**, 11 – **“Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienībā” (Deutschbaltischer Jugend und Studentenring)**, 10 – **“Baltijas bruņniecību apvienībā” (Verband der Baltischen Ritterschaften)**. Anketas respondenti minēja arī citus ar vācbaltiešu diasporu saistītās organizācijas, kur viņi kādreiz bija (jau izstājās) vai ir angāžēti biedri, piem.: Vācbaltiešu jauniešu grupa (**Deutschbaltische Jugendgruppe**), Luterāņu palīdzības biedrība (**Evangelischer Hilfsverein**), Vācbaltiešu pieminekļu biedrība (**Verein**

Baltischer Denkmäler), Hannoveres lokālgrupa (*Ortsgruppe Hannover*), Igaunu bruņniecība (*Estlandische Ritterschaft*), Vācbaltiešu apvienība Lejassaksijā (*Deutschbaltische Gemeinschaft Niedersachsen*), Starptautisks baltiešu baznīcas vēsturnieku tīkls (*INBCH/ International Network for Baltic Church Historians*), Vācu igauņu biedrība (*Estonisch Deutsche Gesellschaft/ Deutsch-Estnische Gesellschaft*), Vācbaltiešu baznīcu dienests (*Deutschbaltischer Kirchlicher Dienst*), (Vāc)Baltiešu grupa Bonnā (*Bonner Baltengruppe/ Gruppe der Deutschbalten in Bonn*), Vācbaltiešu biedrības pārstāvniecība Dortmundā (*Deutschbaltische Gesellschaft Vertretung Dortmund*).

Raksturīgākais vācbaltiešu diasporas fenomens ar senām un dziļām tradīcijām ir **biedrošanās** (*Mitgliedschaft/ membership*) un **“tīklošanās”** (*Vernetzung/ networking*). Jāatzīst, ka Baltijā studējošie un no vācu ģimenēm nākušie jaunekļi apvienojas biedrībās kopš Tartu (Tērbatas) Universitātes “studentu korporāciju laikiem”²³⁵. Piem., jau **1823.g. janvārī** 12 studenti no Rīgas dibina Tartu Universitātē Baltijas studentu korporāciju **“Rīgas brālība”** (*Baltische Corporation Fraternitas Rigensis Dorpat*), kura šobrīd atrodas Minhenē (**zu München**). Tagadējie organizācijas biedri joprojām kopj rituālus un tradīcijas vācbaltiešu diasporas ietvaros. **19.gs. 2.pusē** 15 vācu studenti no Tartu un Latvijas Universitātēm izveido studentu korporāciju **“Corps Concordia Rigensis”** Tartu Universitātē, kuras darbība 1939.g. tiek pārtraukta un atjaunojas tikai 1956.g. jau Hamburgā, un, kura 21.gs. funkcionē jau ka vācbaltiešu komunikācijas centra punkts. Viena no vecākajām biedrībām, kas tiek dibināta jau starpkaru periodā – **1932.g.** – par godu ievērojamajam vācbaltiešu vēsturniekam, ir **Kārļa Šīrena biedrība** (*Carl Schirren Gesellschaft*). Kārlis Šīrens (1826.-1910.gg.) kļuva pazīstams ar savu “atbildi” Baltijas vāciešu un slavofilu polemikas ietvaros, proti, 1869.g. nopublicējot brošūru “Vidzemnieku atbilde Jurijam Samarina kungam” (*“Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin”*), kurā viņš uzsvēra Baltijas vāciešu ieguldījumu reģiona attīstībā un aizstāvēja viņu kultūras autonomiju. K. Šīrena tradīcijas turpinot, Latviju pametušie vācbaltu vēsturnieki (viens no galvenajiem iniciatoriem bija vācbaltiešu indoģermānistikas pētnieks Kurts fon Pricvālds (*Kurt von Pritzwald*)) 1932.g. Ķīlē, kur Ķīles Universitātē Šīrens strādājis par pasniedzēju, nodibina pētniecisko biedrību par godu Šīrenam. Nacionālsociālistu laikos biedrības darbība tiek pārtraukta, taču kopš 1951.g. atjaunota jau Līneburgā (pilsēta netālu no Hamburgas). Mūsdienās šī biedrība joprojām kalpo par zinātnisko centru, kura galvenais mērķis ir saglabāt vācbaltiešu materiālo un nemateriālo kultūras mantojumu. Centrs ietilpst ap 15 000 grāmatu bibliotēku un arhīvu ar svarīgiem vēsturiskiem dokumentiem un citiem kultūras artefaktiem (manuskriptiem, mākslas darbiem, mēbelēm, monētām u.c.). Kārļa Šīrena

²³⁵ Sal. Zeiferts, Teodors. *Latviešu rakstniecības vēsture*. Rīga: Zvaigzne, 1993, 278.-279.lpp.

biedrības pašapzīmējums tās mājaslapā, ko var arī attiecināt uz tās galveno funkcionēšanās principu, ir **“vācbaltiešu kultūras darbnīca”**: tā kalpo par vairāku semināru, koncertu, referātu un tradicionālo ikgadējo “Kārļa Šīrena dienu” rīkošanās vietu, kā arī bez arhīva, biedrībai ir sava izdevniecība.

Tepat Līneburgā darbojas arī Kārļa Šīrena biedrības atzari, kas arī funkcionē kā vācbaltiešu kultūras un tradīciju saglabāšanās platforma – **“Vācbaltiešu Kultūras fonds” (Deutschbaltische Kulturstiftung)** un **“Vācbaltiešu Studentu fonds” (Deutschbaltische Studienstiftung)**. Taču vecās paaudzes vācbaltieši šajās organizācijās ir padomes locekļi, nevis biedri. Ja pirmais fonds vairāk orientējas uz Baltijas vāciešu materiālā mantojuma kolekcionēšanu, arhivēšanu un katalogizēšanu, tad otrais – ir saistīts ar finansiālā atbalsta sniegšanu Vācijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas skolniekiem un studentiem pētnieciskos mērķos un starpkultūru apmaiņas nolūkos. Kopš 1940.-o g. sākuma **Hamburga** kļūst par vācbaltiešu kultūras centru, un **1948.g.** 64 vācbaltu izcelsmes studentu no Baltijas dibina šeit **“Vācbaltiešu pulciņu”** un **“Baltijas jauniešu komiteju”**, kas 1949.g. martā apvienojas **“Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienībā” (Deutschbaltische Jugend- und Studentenring)**. Līdz pat 1971.g. Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienība izdeva **“Vācbaltiešu jauniešu mēnešrakstu”**. Šobrīd “Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienībā” tāpat kā šīs biedrības vēstures gaitā ir iesaistīti jaunieši – pārsvarā vācbaltu baronu pēcnācēji, kas ar savu darbību vācbaltiešu identitātes saglabāšanā (katru pusgadu tiek rīkotas “Īpatnējās tikšanās”/ *Schwerpunkttreffen (SPT)*, kuru laikā tiek diskutēts par aktuālām tēmām politikā, vēsturē un kultūrā, kā arī kuru programmā vienmēr ir iekļautas tradicionālās balles ar vācbaltiešu dejām un kulināriem ēdieniem) aktīvi piesaista arī citus ieinteresētos jauniešus (piem., Baltistikas studentus, jaunus pētniekus no Latvijas, Igaunijas un Lietuvas). **1949.g.** Baltijas vācu aristokrātijas pārstāvji dibināja **“Baltijas bruņniecību apvienība” (Verband der Baltischen Ritterschaften)** ar centru Hannoverē un 10 pārstāvniecībām: astoņām Vācijā (Bādene-Vīrtembergā, Bavārijā, Berlīnē, Hamburgā, Hesēnē, Lejassaksijā, Nordreina-Vestfālījā, Saksijā), vienu Kanādā un vienu Zviedrijā. Šajā apvienībā ietilpst daudzas biedrības, kas katru gadu apkopo un pēta seno Baltijas vācu dzimtu ģealogiju, kā arī fondi, kas nodarbojas ar labdarību un vācbaltiešu tradīciju atbalstīšanu Baltijas valstīs (piem., finansējot projektu īstenošanu gan Vācijā, gan Baltijā).

1950.g. Darmštātē dibināto **“Vācbaltiešu biedrību” (Deutschbaltische Gesellschaft)** mūsdienās var nosaukt par vācbaltiešu kultūras centru, kur vācbaltieši tiekas, rīko sanāksmes, seminārus, konferences un svin vācbaltiešiem būtiskos svētkus visvairāk un visbiežāk. Vācbaltiešu namā, kā “Vācbaltiešu biedrības” atzars **1985.g.** tika izveidota **“Vācbaltiešu**

genealoģijas biedrība” (Deutschbaltische Genealogische Gesellschaft), kuras fokuss ir Baltijas vāciešu dzimtu ģenealoģijas arhivēšana un pētīšana. **1953.g. Hamburgā** parādās vēl viena vācbaltiešu dižciltīgo mantinieku apvienība *“Vācbaltiešu novadniecība” (Deutschbaltische Landsmannschaft)* ar savu konstitūciju un savām sanāksmēm, kas atbalsta Baltijā piedzimušo un 1939. g. spiestās “pārcelšanās” ietvaros uz Vāciju atbraukušo vāciešu regulāri ļauj mūsdienu Baltijas vācu baronu pēctečiem kopt viņu tradīcijas arī mūsdienās, veicinot visādā veidā viņu kontaktus ar Baltijas reģionu. **1992.g. 20.jūnijā** tika dibināta vācbaltiešu biedrība ***Domus Rigensis Rīgā***, kas ļāva vācbaltiešiem atjaunināt komunikēšanos ar dzimteni. Domus Rigensis, kas mājā Mencendorfa namā, regulāri organizē ar vācu vēsturi un kultūru saistītos pasākumus Latvijā. Kā galveno notikumu var minēt Domus-Rigensis-Dienas, kas norisinās katru gadu vasarā. Šobrīd biedrībā ir 215 biedru – 85 Latvijā un 130 Vācijā un citās valstīs. Biedrības atzars ir 2011.g. dibinātā studentu apvienība ***Domus Rigensis Juvenum***. Taču tagadējā organizācijas ***Domus Dorpatensis*** (dibināta ***Tartū 2002.g.***) specifika atšķiras no iepriekš minētajām Vācijas un Latvijas vācbaltiešu biedrībām, un tādēļ to var aplūkot kā interesantu, netipisku gadījumu mūsdienu vācbaltiešu diasporā. Domus Dorpatensis fokusā ir pētnieciskais darbs un Baltijas valstu studentu zinātnisko interešu realizācijas atbalsts. Tomēr Domus Dorpatensis ir kultūras balsts vācbaltiešu kopienai Igaunijā 21.gs., kas aktīvi sadarbojas ar *“Vācu Kultūras institūtu” (Tartu Saksa Kultuuri Instituudi)* Tartū, bet biedrošanās (iespējas kļūt par biedru) tajā nav. Var secināt, ka mūsdienu vācbaltiešu diasporai pastāv savi centri – pilsētas, kur kopienai piederīgie regulāri satiekas, turpina praktizēt savas tradīcijas un nodot tās tālāk saviem bērniem un mazbērniem gan empīriskajā (ģimenes lokā), gan institucionalizētajā veidā. Šādas pilsētas Vācijā ir Hamburga, Darmštate un Līneburga, savukārt Latvijā – Rīga un Igaunijā –Tartu.

Tā kā šajā apakšnodaļā tika sniegts tikai vispārējs pārskats par anketēšanas rezultātiem, iesaistītajām vācbaltiešu organizācijām, nākamās darba apakšnodaļas ir veltītas padziļinātajai vācbaltiešu identitātes un tās būtiskāko elementu – paštēla, kolektīvās atmiņas un kultūras identitātes – analīzei.

4.2. Paštēls kā būtiskākā vācbaltiešu identitātes sastāvdaļa

Izpētot vēsturiskos un kultūrvēsturiskos vācbaltiešu diasporas izveidošanās un pastāvēšanās apstākļus, kā arī, izanalizējot šī darba ietvaros veiktās anketēšanas rezultātus, iezīmējās vācbaltiešu paštēls. Jānorāda, ka paštēla un identitātes jēdzienu nozīme var būt traktēta divējādi, un nošķirt identitāti no paštēla ir diezgan sarežģīti – tie vienmēr būs cieši

saistīti. No vienas puses, paštēls un identitāte tiek lietoti kā identiski jēdzieni. No otras puses, paštēls (kopā ar sveštēlu) ir identitātes sastāvdaļa. Vācbaltiešu kopienas gadījumā tiek ņemtas vērā abas paštēla nozīmes. Pirmkārt, paštēls tiek aplūkots kā izšķirošs vācbaltiešu identitātes komponents. Otrkārt, paštēls tiek analizēts pretnostatījumā citas kultūras grupas (valstsvāciešu) sveštēlam.

Viens no būtiskākajiem paštēla elementiem ir indivīda izcelsme, jo parasti tieši piedzimšanas vieta ietekmē pašidentificēšanās faktoru. Jautājumi, kuri atklāja vācbaltiešu paštēlu bija: “No kurienes Jūs esat?”, “Kur Jūs piedzimāt?”, kā arī “Cik lielā mērā Jūs jūtat piederīgs...?”. Saskaņā ar vēsturisko loģiku – vecāko paaudžu pārstāvji kā dzimšanas vietu minēja Baltiju (pārsvarā Latviju vai Igauniju), kara paaudzes pārstāvji – Poliju (Vartegau), un jaunākajām paaudzēm piederīgie – Vāciju vai kaut kādu citu valsti. Vairākums (88 %) respondentu no vecākās paaudzes atbildes vietā izvēlējās vai nu Baltiju, vai atsevišķas valstis (to tagadējos nosaukumus: Latviju, Igauniju), kur viņi piedzimuši, savukārt uz jautājumu “Kur Jūs piedzimāt?” norādīja konkrētu dzimšanas vietu – pilsētu (piem., Rīgu, Jelgavu, Tartu, Tallinu) vai ciematu. Attiecībā uz vācbaltiešu *piederības izjūtu konkrētam ģeogrāfiskam subjektam*, jāsecina, ka atbildes bija atkarīgas no paaudzes, proti, vecākas paaudzes (līdz 1939.g. dzimušie), spriežot pēc rezultātiem, jūt “ļoti stipru” vai “stipru” piederību gan Vācijai, gan Baltijai, gan atsevišķai Baltijas valstij (Latvijai vai/un Igaunijai)²³⁶. Savukārt jauno paaudžu pārstāvji (pēc 1939.g. dzimušie) izjūt “ļoti stipru” piederību Vācijai un Eiropai, un lielākoties “vāju” piederību Baltijai, vai kādai no Baltijas valstīm. Apkopojot rezultātus, var nonākt pie šādas likumsakarības: *jo vecāks ir respondents, jo stiprāka viņam ir piederības sajūta Baltijai vai atsevišķai Baltijas valstij, jo jaunāks – jo vājāka ir viņa piederība Baltijai, un jo stiprāka ir viņa vāciskā un eiropeskā pašapziņa*.

Cits jautājums, kurā respondentiem bija iespēja izvēlēties savu identifikāciju, bija “Kā Jūs personīgi sevi apzīmētu?”. Kā jau tika minēts iepriekšējā apakšnodaļā, aptaujāto vācbaltiešu *identificēšanās* ir cieši saistīta ar piederību noteiktai paaudzei. Spriežot pēc anketēšanas rezultātiem, var secināt, ka visbiežāk vācbaltieši izvēlējās šādas identifikācijas (vai nu atsevišķi, vai kombinācijā ar citiem variantiem): *“vācbaltietis”, “vācietis”, “baltvācietis”*. Vecāko paaudžu vācbaltieši bieži apzīmēja sevi ar vārdu *“baltietis”*, lai gan saskaņā ar vēsturiskiem avotiem mūsdienās šis jēdziens pilnībā neatbilst 20.gs. sākuma jēdzienam “baltietis”. Zīmīga un pārsteidzoša ir arī dažu respondentu atzīmētā opcija

²³⁶ Vairāki anketēšanas respondenti norādīja uz to, ka līdz 1939.g. viņu ģimenes locekļi, kā arī tālie radnieki dzīvoja vai kādu laiku uzturējās gan Latvijā, gan Igaunijā, gan Mazajā Lietuvā (*Preußisch Litauen*), gan citās Krievijas impērijas pilsētās.

“baltvācietis”, ņemot vērā šī jēdziena pejoratīvo nacionālsociālistisko konotāciju. Tomēr paaudzes jautājums nav vienīgais, kas ietekmē sevis identifikāciju, jo bija arī daži gadījumi, kad pēckara paaudzei piederīgie definēja sevi kā “baltieši”. Kā jau tika minēts, daudzi respondenti papildus ierakstīja, ka identificē sevi ar “*eiropiešiem*” jeb “*Eiropas pilsoņiem*”. Tas var liecināt par vācbaltiešu paštēla sadrumstalotību un daudzslāņainību. Ja vecākā paaudze ir drīzāk tendēta uz sevis saglabāšanu kā unikālu kultūras grupu Vācijas Republikas sabiedrībā, tad jauno paaudžu pārstāvji atbalsta vairākas identifikācijas sevī, un bez “vācbaltu” komponenta pieskaita sevi vēl pie “vāciešiem” un “eiropiešiem”. Atbildot uz anketas jautājumiem, daudzi respondenti esot saskārušies ar grūtībām sevis definēšanā, un, pēc viņu atziņām, *identitātes pretrunas* kļuva aizvien intensīvākas.

Tā kā viens no vācbaltiešu pašidentifikāciju ietekmējošajiem faktoriem ir *izcelsme* jeb *baltiskums* opozīcijā vāciskumam, aptaujas rezultātu izvērtēšanās procesā bija svarīgi noskaidrot, kāda loma ir tai pētāmo vācbaltiešu organizāciju biedru vidū. Pirmkārt jāsecina, ka slēgtajā jautājumā ar piedāvātajiem variantiem *lielākā daļa* respondentu atzīmēja opciju “*ļoti svarīga*” attiecībā uz vācbaltiešu izcelsmi. Respondenti norādīja uz to, ka viņu vācbaltu paštēls pamatojas uz īpatnējo vācbaltu kultūru, kas *atšķiras no valstsvāciešu (Reichsdeutsche) kultūras*. Neskatoties uz to, ka ir pagājis tik daudz gadu kopš Baltijas vācieši un viņu pēcteči dzīvo Vācijas Republikā, viņi joprojām pamana atšķirības starp sevi – vācbaltiešiem – un valstsvāciešiem, un nekad neaizmirst par savu *baltisku* izcelsmi. Savēlot kopā iepriekšējā apakšnodaļā izvērtētos rezultātus par vācbaltu izcelsmes svarīguma pakāpi (vairākums atzīmēja “*svarīga*”), un to, kādu *lomu* spēlē vācbaltu izcelsme respondentu dzīvē, var secināt, ka galvenokārt vācbaltiešu identitāte izpaužas/ manifestējas/ parādās *salīdzinājumā un pretnostatījumā ar valstsvāciešiem*.

Neatkarībā no vecuma respondenti atzīmēja, ka viņu vecāku vai vecvecāku sirdis vienmēr piederēja Baltijai, un viņiem, vācbaltiešu ģimenē izaugot, bija vienmēr grūti just sevi kā īstiem vāciešiem, un Vāciju uzskatīt par savu vienīgo dzimteni. Tas ir pamats tam, ka joprojām vācbaltieši izmanto atsevišķus jēdzienus *dzimtenes (Heimat)* un *tēvzemes (Vaterland)* apzīmēšanai. *Baltija* ir viņu tēvu, viņu senču un priekšteču zeme, viņu “gara sakņu telpa”, savukārt viņu dzimtene ir *Vācija*. Vecākajai paaudzei Baltija ir gan tēvzeme, gan dzimtene. Tiem respondentiem, kas pēc 1939.g. spiestās pārcelšanās dzīvoja Vācijas Demokrātiskās Republikas teritorijā, bija sarežģīti saglabāt savu *baltiskumu*, jo politisko apstākļu dēļ dižciltīgā izcelsme bija fakts, ko nopen un par ko bija pieņemts noklusēt. Savukārt salīdzinājumā ar Vācijas Demokrātisko Republiku, Vācijas Federatīvajā Republikā pēc Otrā pasaules kara beigām vācbaltiešu diaspora sāka aktīvu savu pirmskara organizāciju

darbības atjaunošanu.

Spriežot pēc atbildēm, var teikt, ka respondenti daudzkārt uzsvēra savu īpašo **bērnību**, kurā viņi pirmoreiz saskārās ar stāstiem par Baltijā dzīvojošiem vācu baroniem, savu īpašu **audzināšanu** – **“cēlsirdīgā, tolerantā baltiskajā garā”**. Savu **baltiskumu** – vācbaltiešu paštēla pamatu - cenšas izcelt, visādi saglabāt un kopt – visbiežāk kā vācbaltu paštēla saglabāšanās mehānisms tika minētas **“nemitīgi uzturētas saiknes ar Baltiju un piedalīšanās visādos vācbaltiešu organizāciju rīkotos pasākumos”**. Vairāki respondenti norādīja, ka viņi jūt sevi kā vācbaltieši, pateicoties tam, ka “pastāvīgi kontaktē ar saviem vācbaltu radniekiem – gan tuvākiem, gan tālākiem ģimenes locekļiem”, “vairākkārt apmeklē Baltiju (daudziem – savas bērnības pilsētu, dzīves vietu)”, “nemitīgi grozās vācbaltiešu aprindās” un “aktīvi piedalās dažādu vācbaltiešu organizāciju darbībā” (piem., “Vācbaltiešu novadniecībā”, “Vācbaltiešu jauniešu grupā”, “Vācbaltiešu Kultūras fondā”). Pie tam vācbaltiešu organizācijas nodarbojas ne tikai ar vēsturi un kultūru – daži respondenti tajā pašā laikā bija iesaistīti arī cita profila biedrībās, piem., “Vācbaltiešu ārstu organizācijā”.

Turklāt tika uzsvērts, ka viņu paštēls tiek stiprināts ar to, ka viņi **nodod vācbaltisko “pasaules ainu” tālāk saviem bērniem un mazbērniem** (visbiežāk – caur pasākumu rīkošanu vācbaltiešu biedrībās, caur vēstures zinātni, caur kopīgiem, ģimenes lokā organizētajiem braucieniem uz tagadējo Latviju un Igauniju) vācbaltiešu kopienas tradīcijas, simbolus, pamatpārliedību un vērtību sistēmu. Paši respondenti atzina, ka **baltiskums (das Baltische)** viņu paštēlā ir **“bāze daudzām draudzīgām attiecībām un visai viņu aktivitātei vācbaltiešu organizācijās”** (kas vairākumam respondentu ir mūža nodarbe). Daži vācbaltieši (neatkarībā no vecuma) norādīja atbildēs, ka viņu **baltiskums** izpaužas tajā, ka viņiem ir **dzīva interese par Baltijas reģiona vēsturi, senču un priekšteču mantojumu**, taču dažreiz šī “personālā interese par baltiskām saknēm” un “no vecākiem vai vecvecākiem nodotā mīlestība pret Baltiju” pārtop nopietnajā ģimenes koka, ģenealoģijas vai hroniku pētniecībā. Turklāt, bija sastopami arī gadījumi, kad vācbaltu izcelsme kļuva par izšķirošo faktoru studiju virziena izvēlē augstākās izglītības iestādēs. Jaunām paaudzēm piederīgie arī aktīvi iesaistās vācbaltiešu organizāciju darbībā, kā arī ar kopienas vēsturi un kultūru saistīto tematu pētniecībā. Būdami studenti 1980.os-1990.os gados, viņi brauc uz Baltiju – savu senču un priekšteču dzimteni – gan studiju apmaiņas, gan ārzemes prakses, gan dažādu konferenču, gan parasta apmeklējuma ietvaros. Daudziem respondentiem kā Kurzemes un citu bruņniecību locekļiem tika un tiek dota iespēja nodarboties ar vācu dižciltīgo kultūras artefaktu (piem., baznīcas, orgānus, hercogu Ketleru sarkofāgus) restaurēšanu. Viens no objektiem, kur daži

vācbaltieši piedalījās un atbalstīja gan materiāli, gan nemateriāli, ir Rundāles pils.²³⁷ Baltijā dzimušie joprojām jūt ļoti ciešu emocionālu saikni ar zemi, kur piedzima – tagadējām Latviju vai Igauniju. Aizpildītajās anketās bieži bija sastopamas respondentu atziņas par to, ka viņu izcelsme un piederība vācbaltiešu kopienai padara viņus par “unikālās elitārās kultūras nesējiem, kuri sakarā ar Hitlera-Staļina paktu bija spiesti turpināt savas tradīcijas ārzemēs”. Līdz ar to, komunicējot ar citiem cilvēkiem (lielākoties valstsvāciešiem) šī unikalitāte – piedzimt, augt vai būt saistītam ar Baltijas vācu augstāko šķiru – ir “viens no tematiem, ko viņi labprāt apspriež ar citiem”. Jāatzīmē, ka procentuāli maz (ap 4 %) respondentu (pārsvarā pēc 1945.g. dzimušo) rakstīja, ka viņu paštēlā vācbaltiešu izcelsmei ir maza loma vai vispār nav nekādas nozīmes.

Tā kā **baltiskums** un **vāciskums** ir vācbaltiešu paštēla fokālie komponenti, kuru dominēšana viena pār otru, kā jau tika konstatēts, ir atkarīga no vecuma, ir nepieciešams izziņāt, kā paši vācbaltieši uztver dažādus viņu kopienai piedēvētos jēdzienus. Bez jautājuma ar piedāvātajiem variantiem, anketā tika uzstādīts arī atvērta tipa jautājums: “Kā Jūs definējat jēdzienus “vācbaltietis”, “baltietis”, “baltvācietis”? Kāds Jums ir tuvāks?” Tādā veidā darba autore vēlas izziņāt, vai un cik atšķirīgi analizējamo organizāciju biedri definē un interpretē apzīmējumus **“vācbaltietis”, “baltietis” un “baltvācietis”**, un, kurš no tiem viņiem liekas emocionāli tuvāks, tas ir, paštēlu konstruējošs. Aptaujāto atziņu analīzes rezultātā bija iespējams nonākt pie slēdziena, ka vairumam respondentu (64) no piedāvātajiem variantiem vistuvākais ir **“vācbaltietis”**, savukārt **“baltvācietis”** tika minēts 16 aptaujāto anketās. Citas pašidentifikācijas, kas tika minētas visbiežāk: **“vācietis”, “eiropietis”, “pasaules pilsonis”**. Kā jau tika noskaidrots iepriekšējā apakšnodalā, samērā daudz ir respondentu, kuri sevi uzskata vienlaicīgi gan par “vācbaltiešiem”, gan par “baltvāciešiem”. Taču zīmīgs ir tas, ka respondenti liek akcentu uz jēdzienisko vienību **“balt-”** – tā viņiem ir nozīmīgāka nekā **“vāc-”**. Lai gan vairākums respondentu uzsvēra jēdziena “baltvācietis” nacionālsociālistisko semantiku, tostarp bija tie, kas apzināti (bez piedāvātajiem variantiem) dēvēja sevi par “baltvāciešiem”, kā arī par “baltiešiem”. Pašdefinīcijas “baltieši” pielietošanu mūsdienās var izskaidrot ar to, ka vecākās paaudzes vācbaltieši un viņu vecāki/vecvecāki 19.gs.beigās un 20.gs. sākumā dēvēja sevi par “baltiešiem” – tieši šajā laikā radās arī visa reģiona – Baltijas – apzīmējums, kā arī Baltijā dzīvojošo vāciešu apzīmējums – “baltieši”. Rētos gadījumos

²³⁷ 2015. g. jūlijā *Domus Rigensis dienu* ietvaros, Rundāles pilī tika organizēta vācbaltiešu vasaras balle un neliela ekskursija pa nesen atrestaurētajām pils telpām, kur šī maģistra darba autore ir piedalījusies. Tā kā šajā pasākumā darba autorei bija iespējams personīgi kontaktēt ar vecās paaudzes vācbaltiešiem, tika noskaidrots, ka daži no viņiem ne tikai uzdāvinājuši muzejam artefaktus no savu senču kultūras mantojuma, bet arī ir ieguldījuši savus līdzekļus (gan dotāciju, gan mērķtiecīgu subsīdiju formā) tā restaurācijā.

respondenti deva izvērstu atbildi, kur atsevišķi definēja visus 3 identifikācijasodus. Apkopojot respondentu atziņas, var nonākt pie šādiem secinājumiem: galvenokārt zem jēdziena “**vācbaltietis**” respondenti izprot vāciešus un tos senčus (12.gs.-1939.g.), kuri ap 800 gadiem dzīvojuši Baltijā; ar vārdu “**baltvācietis**” – pēc vairākuma viedokļa – nacionālsociālisma režīmā izplatīto vācbaltiešu kopienas apzīmējumu, pēc mazākuma viedokļa – identisks apzīmējumam “vācbaltietis”. Savukārt jēdzienu “**baltieši**” respondenti interpretē divējādi. No vienas puses, vairākums zem tā izprot Baltijas reģiona autohtonos iedzīvotājus – igauņus, latviešus un lietuviešus, bet, no otras puses, vācbaltiešu pašnosaukumu pretnostatījumā valstsvāciešiem (pārsvārā sastopams vecākās paaudzes pārstāvjiem). Daži paši norādīja uz to, ka jēdziena “baltieši” semantika vēstures gaitā ir krasi mainījusies, un, ja vēl 20.gs. sākumā ar to tika domāti Baltijas vācieši, tad pašlaik – Baltijas pirmiedzīvotāji.

Kaut gan vācbaltieši nav nacionalitātē, bet izcelsmē un reģionalitātē balstītā diaspora, un tipizācija šajā gadījumā nav īpaši piemērota lieta, ņemot vērā to, ka vairākos kultūras un vēstures aspektos viņi atšķiras no valstsvāciešiem, ir iespējams nodefinēt dažas vācbaltiešiem piemītošās iezīmes, no kurām sastāv vācbaltiešu paštēls. Jāatzīst, ka pārsvārā respondenti bija vienprātīgi par savām tipiskām iezīmēm. Tādējādi darba autore varēja definēt šādu “**tipisku vācbaltieti**”: *tēvzemi mīlošs; konservatīvs; pieticīgs; atklāts; ar lielu pienākuma apziņu; savas tradīcijas apziņošs; nosvērts; melanhols; romantisks; “ar plašu vērienu”; pašapziņīgs; dzimteni mīlošs; labsirdīgs; dabu mīlošs; godīgs; uzticības cienīgs; izpalīdzīgs; optimistisks; humorpilns, asprātīgs, jautrs; pieklājīgs; patstāvīgs; uzticīgs; arogants; valdītārs; lepns*. Atbildot uz atvērta tipa jautājumu, “Nosauciet, lūdzu, 3 īpašības, kas, pēc Jūsu domām, raksturo vācbaltiešus visvairāk”, visbiežāk sastapās: *sabiedriskums, komunikabilitāte, savas kopienas tradīciju apziņa un kopšana (labas manieres un etiķete), nosvērtība, goda sajūta, viesmīlība, atbildības sajūta, ģimenes vērtības cenošs, izpalīdzība, drosme, omulība, iekšējais miers, uz pagātni orientētais domāšanas modelis*. Kā vācbaltiešu “*tikumi*” tika minēti *liberālisms, saliedētība, protestantisma ētikā balstītā atbildības un goda sajūta, spēcīga pašapziņa*, kas ļauj pastāvēt uz savu, neatkāpties no saviem principiem, turēties pretī vairākumam, izturēt to, ko vairākums nespēj, *individualitāte, ticība saviem principiem, uzticamība, atsaucība, atklātība, pieklājība, humora sajūta, pašironija, sirsnība, “plašs vēriens”, tiekšanās pēc redzesloka paplašināšanās, intelektuālais bads, daiļrunība*. Savukārt kā vācbaltiešu “*grēkus*” respondenti visbiežāk norādīja šādas iezīmes: *iedomība, augstprātība, plātīšanās, lielīšanās, dižciltīgo arogance, šķiriska domāšana, sevis pārvērtēšana, nenoteiktība, pārmērīgs godīgums, dažreiz netaktiskums* (piemērus var atrast

specifiskajās vācbaltiešu anekdotēs (*Pratchen*)), *runīgums, plītēšana, izšķērdība*.

Gan indivīda, gan grupas paštēls vienmēr tiek veidots, balstoties uz salīdzinājumu starp sevi, “savējo” kultūru ar citiem cilvēkiem un “svešo”/ “cito” kultūru. Tā kā mūsdienās vairākums vācbaltiešu dzīvo Vācijā, viņi izjūt savu paštēlu, salīdzinot sevi ar valstsvāciešiem un tās kultūru. Izpētot respondentu atziņas, kur viņi pretnostata vācbaltu un valstsvācu kultūru, jāsecina, ka visbiežāk kā *atšķirības starp abām kultūras grupām* tika minēti šādi faktori: *savdabīga vēsture, valoda, izcelsme (ģeogrāfiski, kā arī no pašiem sākumiem multinacionālā kultūra)*, un šādas, tikai vācbaltiešiem piemītošās iezīmes: *ģimeniskums, saliedētība, kolektīvisms, vienotība un iesaistīšanās “Vācbaltiešu novadniecības” un citu biedrību tīkla, “plaša vēriena” domāšana, goda jēdziens, drošsirdība, ciešas saites ar vācbaltiešu organizācijām visās Vācijas federālajās zemēs, cieša un joprojām eksistējoša (caur biedrību organizētajiem pasākumiem Vācijā un Baltijā, nemītīgi uzturētajiem kontaktiem) saikne ar Baltiju, labas vēstures zināšanās, interese par vēsturi vispār un vēstures likumsakarībām* (neatkarībā no vecuma, izglītības un specialitātes). Turklāt, rakstot par atšķirībām starp vācbaltiešiem un valstsvāciešiem, respondenti norādīja uz to, ka valstsvācieši ir *tauta (Volk)*, savukārt vācbaltieši ir *tautas šķira (Volksschicht)* – pie tam, aktuālās anketēšanas gadījumā – aristokrātisks slānis²³⁸. Turklāt atšķirībā no vācbaltiešiem, valstsvāciešiem nebija pieredzes *līdzāspastāvēšanā ar ne-vāciešiem* un *daudzvalodīgas ikdienas*. Pamatojoties uz respondentu atziņām, bija iespējams nonākt arī pie šāda *valstsvāciešu sveštēla: individuālistisks, mietpilsonisks, aprobežoti domājošs, enerģisks, čakls, krietns, mērķtiecīgs, emocionāls, godkārīgs, pēc (pārsvārā materiālajiem) panākumiem tiekošs, alkatīgs, pedantisks, laba krīžu pārvaldība, reālistiski un kritiski domājošs, tagadnes un nākotnes kategorijās domājošs*.

Runājot par to, kādi ir *vienojošie elementi vācbaltiešu paštēlā*, kas ļauj vācbaltiešiem “askribēt” (no jēdziena “askripcija”) jeb attiecināt sevi pie vācbaltiešu kopienas, jāatzīst, ka anketēšanas respondenti, neatkarībā no vecuma, diezgan vienbalsīgi no visiem jautājumā piedāvātajiem variantiem atzīmēja kopā vai atsevišķi šādas trīs opcijas – *“kopīgās vērtības”* (80), *“kopīgā vēsture”* (78) un *“kopīgās kultūras prakses un rituāli”* (72). Citas jautājumā piedāvātās opcijas – “kopīgā valoda” (36) un “relīģija” (22) tika apvilktas retāk. Tas liecina

²³⁸ Kā jau tika minēts iepriekš, vācbaltiešu diaspora nesastāv tikai no *dižciltīgo* kārtas. Vācbaltiešu kopiena ietver gan *aristokrātiju* (muižniekus, inteliģences pārstāvjus, pilsētniekus), gan *garīdzniekus*, gan *tirgotājus* (*Großdeutsche*), gan *amatniekus, zemniekus* (*Kleindeutsche*), gan *vācu koloniju Iršu pagastā* (*deutsche Kolonie in Hirschenhof*) - no Vācijas zemēm pēc 1762. g. Katrīnas II uzaicinājuma nākušos zemniekus. Taču jāatzīmē, ka pēc savas būtības mazākums būdama, tieši vācbaltiešu aristokrātija un tās pēcteči baudīja augstākās privilēģijas un politisko dominanci Baltijā. Izpētot visas aizpildītās anketas, bija iespējams konstatēt, ka visi maģistra darba ietvaros īstenotās anketēšanas respondenti pieder pie augstākās vācbaltiešu kārtas, lai gan daudziem no viņiem ir radniecības saites ar tirgotājiem un amatniekiem.

par to, ka aptaujātie vācbaltieši kā vienojošo elementu redz tieši **kultūru**, jo būtiskākie katras kultūras jeb kultūras grupas elementi ir tās **vērtības, vēsture, kultūras prakses un rituāli**. Lai gan vācbaltiešiem ir sava īpašā vācu valodas variācija ar tai raksturīgo vārdu krājumu²³⁹ un lielākoties kopīga reliģija – evaņģēliski luteriskā²⁴⁰, spriežot pēc aptaujas rezultātiem, tām nav tik lielas nozīmes vācbaltiešu kopienas kolektīvajā pašapziņā.

Viens no būtiskākajiem faktoriem gan indivīda, gan grupas paštēlā ir **dzimtene** un sevis identifikācija ar kādu **ģeogrāfisko subjektu** – tas var būt gan valsts, gan reģions, gan pilsēta, gan ciemats, gan mājas lokācija. Vācbaltiešu diasporas gadījumā nozīmīgākie reģioni ir, no vienas puses, Baltija – viņu vai senču dzimšanas vieta, un, no otras puses Vācija – viņu valodas un viņu kultūras izcelsmes zeme, kā arī pēc 1939.g. “pārcelšanās” dzīves vieta. Izanalizējot vācbaltiešu organizāciju biedru aizpildītās anketas, autore nonāca pie secinājuma, ka vairākumam respondentu ir **“dubultās dzimtenes” fenomens** – viņi vienādi uztver Vāciju – savu tagadējo dzīvošanas vietu, un Baltiju – savas vai savu vecāku/vecvecāku dzimšanas vietu. Kaut gan aptaujāto vidū bija arī cilvēki, kas politisko apstākļu dēļ piedzimuši Polijas Vartegau novadā, viņi neidentificējas ar šo reģionu, jo tikai piedzima tur, un jau pārsvarā pēc Otrā pasaules kara beigām, mazi bērni būdami, emigrēja uz Vāciju ar saviem vecākiem. Vēl viens secinājums, pie kura bija iespējams nonākt attiecībā uz ģeogrāfisko identificēšanos, ir, ka vācbaltiešiem ir **paaudzes faktora ietekmētā dzimtene**. Tas nozīmē, ka tie aptaujātie, kas piedzima līdz Otrā pasaules kara sākumam, identificējas vairāk vai nu ar Baltiju kā lielu reģionu, vai ar mazāku reģionu – tagadējām Latviju/ Igauniju, vai pilsētu. Savukārt tie, kuri piedzima pēc Otrā pasaules kara beigām, vairāk identificējas ar Vāciju. Zīmīgs ir arī fakts, ka anketēšanas respondenti jūt ciešu saistību ar Eiropu. Izpētot aptaujas rezultātus, jāsecina, ka daudzi vācbaltieši ne tikai izauga un tika audzināti multinacionālā un multikulturālā vidē, bet arī savu studiju laikā un profesionālajā darbībā daudz ceļojuši un dzīvojuši vairākās vietās Eiropā. Tādējādi tas varētu būt par pamatu respondentu **eiropēiskajai, multikulturālajai paštēla orientācijai**.

Izvērtējot Baltijas un Vācijas lomas vācbaltiešu pašapziņas izveidošanos un pastāvēšanā, šī pētījuma kontekstā bija nepieciešams izanalizēt respondentu atziņas par to, kā viņi uztver abus šos reģionus. No vienas puses, anketā bija uzdoti jautājumi “Kas nozīmē Vācija Jums? Kā Jūs interpretējat šo jēdzienu?” un tiek pārbaudīts arī, kas ir būtisks respondentiem, lai justos kā vācietim/ei, kā arī, vai viņi ir lepni par Vāciju, un cik lielā mērā

²³⁹ Savdabīgā vācbaltiešu vācu valodas variācija tiek aplūkota apakšnodaļā 4.4. kā svarīga kultūras identitātes sastāvdaļa.

²⁴⁰ Jāatzīmē, ka ja Vācijas Ziemeļos (Hamburgā, Bremenē, Mēklenburga-Priekšpomerānijā) ir izplatīta evaņģēliski luteriskā kristietība, tad Vācijas dienvidos (Bavārijā) – katolicisms.

par tās panākumiem dažādās jomās. Galvenokārt tie respondenti, kas pieder pie *vecās paaudzes*, rakstīja, ka Vācija ir viņu “*tēvu zeme*” (*Vaterland*), savukārt Baltija ir viņu *dzimtene* (*Heimat*). *Pēc 1939.g. dzimušie respondenti* rakstīja vai nu tieši otrādi, tas ir, ka Vācija ir viņu dzimtene, bet Baltija ir viņu “tēvu/senču/priekšteču zeme”, vai nu to, ka Vācija ir viņu galvenā un vienīgā dzimtene, bet Baltija ir zeme, kur dzīvoja viņu senči, un kur tika konstruēta viņu kultūra. No otras puses, tika izvirzīts jautājums par Baltiju: “Kā Jūsu priekšstats par Baltiju mainījās sakarā ar politiskiem notikumiem?”²⁴¹, kā arī “Vai Jūsu ģimenes locekļiem ir atšķirīgi priekšstati par Baltiju?”. Tā kā jautājums bija atklāts, dažu respondentu atbildes bija īsas, dažu – izvērstas. Neatkarībā no vecuma respondenti bija vienprātīgi par to, ka Baltijas valstu fundamentāla orientieru maiņa 1990.-to gadu sākumā, to iestāšanās Eiropas Savienībā un NATO, to tiekšanās pēc eiropeska dzīvesveida un domāšanas veida, pēc demokrātiskām eiropeskām vērtībām, ir tas, kas liek viņiem priecāties par Baltijas panākumiem un liek visādi atbalstīt Baltijas valstu centienus “*soļošanā eiropeskajā virzienā*”. Tomēr nepalika nemanīta no vācbaltiešu puses arī nesen aizsākusies migrantu krīze Eiropā, kas skāra arī Baltijas valstis, un to negatīva pozīcija *attiecībā pret bēgļiem un migrantiem*, kas valstīm ir jāuzņem. Daži no respondentiem (28) atzīmēja, ka Baltijas valstu negatīva nostāja pret migrantiem, pret citu ticību, pret citādi domājošajiem, pret citādo kā tādu, Baltijas iedzīvotāju konservatīvisms un pārmērīgs patriotisms, kas jau pārklājas ar spēcīgo nacionālismu, no kā savā laikā nācās ciest gan vācbaltiešiem, gan valstsvāciešiem, neved pie demokrātiskās, eiropeskās domāšanas un eiropesko vērtību sistēmas iesakņošanās. Tas, pēc respondentu domām, drīzāk ved pie tautas un valsts noslēgtības, aprobežotības un stagnācijas. Turklāt daži aptaujātie (17) minēja *krievu mazākumtautības un latviešu vairākuma saspīlētas attiecības* gan Latvijā, gan Igaunijā, gan Lietuvā, kas saskaņā ar dažu respondentu domām, izraisa bažas un liek nopietni aizdomāties par Baltijas valstu politiskās sistēmas eficienci. Tā kā, spriežot pēc anketēšanas rezultātiem, vācbaltieši, neatkarībā no paaudzes, ir *lieli tolerances aizstāvji*, kas esot viņu audzināšanas rezultāts, jebkurš netolerants domāšanas mods, pēc viņu viedokļa, ir potenciāli sociālpolitiski bīstams.

Lai padziļināti izpētītu vācbaltiešu piederības izjūtu Vācijai, valstsvāciešiem un vācu kultūrai, anketā tika uzdots jautājums: “Cik lielā mērā Jūs jūtaties piederīgs/a vācu tautai?”,

²⁴¹ Jāatzīmē, ka šis jautājums speciāli bija uzstādīts āķīgi, jo tajā netika norādīts, kādi tieši “politiskie notikumi” tika domāti zem šī apzīmējuma. Tas tika darīts speciāli, lai provocētu respondentus uz plašāku atbildi un iegūstu izvērstāku Baltijas sociālpolitiskās situācijas vērtējumu. Atbildot uz šo jautājumi, gandrīz puse no respondentu nesaprata, kas tieši tika prasīts no viņiem (22 respondenti), daži neatbildēja uz šo jautājumu vispār (20 respondenti).

kā arī tika noskaidrotas lietas, kas liek vācbaltiešiem justies kā vāciešiem. Apkopojot respondentu atziņas, var apgalvot, ka **“ļoti stipru” piederību vācu kultūrai** jūt 32 respondenti (pārsvarā jaunāka paaudze – pēc 1939.g. dzimušie), **“stipru” – 51** (pārsvarā līdz 1939.g. dzimušie), savukārt **“vāju” piederību vācu tautai** izjūt tikai 10 respondenti – un visi viņi ir dzimuši līdz 1933.g.. Tādējādi var atkal secināt, ka šeit arī izpaužas paaudzes faktors – jaunākajām paaudzēm piederīgie, un jau Vācijā dzimušie vācbaltieši jūt lielāku emocionālu piesaisti pret Vāciju nekā vecākas paaudzes pārstāvji, kas piedzima Baltijā. Turklāt kā **“ļoti svarīgus”** vai **“svarīgus”** faktorus šajā gadījumā vairākums respondentu apzīmēja: **“runāt vācu valodā” (82), “būt Vācijas pilsonim/ei” (78) un “lielāku dzīves daļu nodzīvot Vācijā” (65)**. Kā mazsvarīgi faktori tika minēti **“piedzimt Vācijā” (32)** un **“būt kristietim” (21)**.

Uz atvērto jautājumu par lepnuma sajūtu attiecībā pret Vāciju respondenti lielākoties atbildēja šādi: **“esmu lepns, bet ne visur”**. Izvērtējot rezultātus, var spriest, ka jauno paaudžu pārstāvji (pēc 1939.g. dzimušie) ir noskaņoti pret Vāciju un vāciskumu pozitīvāk nekā vecākajām paaudzēm piederīgie vācbaltieši, kas piedzima pirms 1939.g. Baltijā. Daudzi papildus rakstīja, ka jēdziens **“lepns”**, viņuprāt, nav tas labākais un precīzais šajā gadījumā, jo ir pārāk spēcīgs un sliecas uz nacionālismu. Aptaujātie piedāvāja šādas alternatīvas jēdzienam **“lepns” – “ir apmierināts ar...”, “ir prieks par...”, “ir laimīgs par...”**. Mēģinot **“uztaustīt”** vācbaltiešu organizāciju biedru lepnuma pakāpi par Vāciju un tās panākumiem dažādās jomās, tika noskaidrots, ka viņi ir **“lepni”** vai **“ļoti lepni”** par **Vācijas sasniegumiem zinātnē un tehnoloģijās (67)**, par **Vācijas ekonomiskajiem panākumiem (60)**, par **Vācijas skaistu ainavu (48)** un par **demokrātijas realizēšanu Vācijā (44)**. Variants **“neesmu īpaši lepns”** tika izvēlēts visbiežāk attiecībā uz demokrātijas realizēšanu Vācijā (40), savukārt variants **“vispār neesmu lepns”** tika apvilktis ailē **“Vācijas politiskā ietekme pasaulē” (39)**. Šajā jautājumā atkal parādās **paaudzes faktors**, it īpaši, attiecībā uz **“demokrātijas īstenošanas”** faktoru Vācijā. Proti, vecākās un jaunākās paaudzes pārstāvju atbildes krasi atšķiras – ja vecākā paaudze ir diezgan negatīvi noskaņota pret demokrātiju, tad jaunākā paaudze ir visai apmierināta ar to, kādā veidā Vācijā tiek realizēta demokrātiskā sistēma.

Tā kā viens no veidiem, kā var izpausties piederība kādai nācijai, ir šīs nācijas vai šīs nacionālās valsts **nacionālo svētku svinēšana**. Līdz ar to bija svarīgi noskaidrot, vai vācbaltiešiem vispār ir nozīmīgi Vācijas nacionālie svētki, kā arī vai viņi svin Vācijas nacionālos svētkus kopā ar valstsvāciešiem. Apkopojot rezultātus, jāsecina, ka vairākumam respondentu **Vācijas nacionālie svētki ir “svarīgi, bet viņi tos nesvin” (54)**. Savukārt tikai 22 no visiem anketēšanas respondentiem Vācijas nacionālie svētki izradās **“ļoti svarīgi”**. Daži respondenti iekavās minēja, ka svētki, kurus viņi svin, ir Vācijas Atkalapvienošanās

(*Wiedervereinigung*) – 9.11.1989. un 3.10.1990. Arī šajā jautājumā izpaudās paaudzes ietekmētais faktors, proti, ja mazākums – pārsvarā jaunāko paaudžu pārstāvji – “svin kopā ar draugiem un radiniekiem” Vācijas nacionālos svētkus (27), tad līdz 1939.g. dzimušie lielākoties vispār tos nesvin.

Lai pārbaudītu, cik spēcīgi vācbaltieši (šeit orientējoties uz vecāko paaudzi) jūt piederību savai “tēvu zemei” Vācijai, vācu kultūrai un valstsvāciešiem, anketā bija sastopami arī ne visai viennozīmīgi, sarežģīti jautājumi. Viens no tiem bija jautājums, kurā tika prasīts, ko darītu respondenti, “ja dažādās valstīs dzīvojošie vācbaltieši apvienotos un dibinātu suverēnu vācbaltiešu “Baltijas valsti” (*Ostseeland*). Jāatzīmē, ka uz šo jautājumu visi anketēšanas respondenti atbildēja vienādi, proti, ka viņi **“būtu pret, jo tas sliecas uz nacionālismu”** (81), ka viņi **“tik un tā apmierināti ar savu dzīvi Vācijā”** (67), un, ka viņi ir **“pārliecināti, ka to nav iespējams realizēt”**(62).

Cits jautājums, kas attiecās pārsvarā uz vecāko paaudzi un to 20.gs. sākumā, Krievijas monarhijas valdīšanās laikā dzīvojošajiem priekštečiem, bija jautājums par Krievijas impērijas kā sociālpolitiska subjekta novērtēšanu. Izanalizējot respondentu dotās atbildes, bija iespējams nonākt pie slēdziena, ka vairākums šādi vērtē caristiskās Krievijas valdīšanu: “pilnīgi piekrīt” vai “piekrīt” apgalvojumiem par to, ka **“Krievijas monarhija bija nestabila gan ekonomikā, gan saimniecībā”** (77). Var atzīmēt, ka tie respondenti, kas pieder vecākajām paaudzēm bieži atzīmēja šos variantus: “Baltijas iedzīvotāji nekad tā labi un laimīgi vairs nav dzīvojuši kā Krievijas monarhijas laikā” (28) un “Krievijas Impērija veicināja Baltijas ekonomisko attīstību” (23). Pie tam, dažreiz tie, kas izvēlējās šos variantus, paši speciāli norādīja uz to, ka pozitīvi novērtē Krievijas monarhijas sniegumu, jo tajā laikā viņu vecāki vai vecvecāki piederēja augstākajam sabiedrības slānim un baudīja privilēģijas. Lai gan vairākums respondentu **“vispār nenožēloja”** (31) vai **“nenožēloja”** (38) **Krievijas impērijas sabrukumu**, spriežot pēc anketēšanas rezultātiem, atradās arī tie, kas to “nožēlo” (8) un pat “ļoti nožēlo”(5). Pārsvarā šie cilvēki bija vai nu tas mazākums, kas aizbrauca no Baltijas līdz 1939.g., vai nu līdz 1933.g. dzimušie.

Kopumā var secināt, ka anketēšanas respondenti norādīja, ka viņu paštēls balstās uz piederību unikālajai kopienai – **vācbaltiešu diasporai**. Tā kā visi aptaujātie (spriežot pēc atbildēm) vācbaltieši bija augstākās kārtas pārstāvji, viņi papildus atzīmēja savu piederību **dižciltīgajiem** un ar to saistīto **vērtību, normu un uzvedības kodeksu**, kas izpaužas gan visādu **tradicionālo svētku un rituālu svinēšanā**, gan **ikdienā**. Neatkarībā no vecuma daudzi vācbaltieši jūt lielu **iekšējo atbildību pret saviem senčiem**, pret savu unikālo Baltijā konstruēto un kopto kultūru, kas **saglabāšana un “pie dzīvības uzturēšana”** gan Vācijā, gan

citās valstīs ir kļuvusi par viņu un viņu pēcteču **mūža pienākumu**. Izvērtējot aptaujāto atziņas, var konstatēt, ka piederība vācbaltiešu kopienai lielākoties tiek interpretēta kā kultūrā balstītā īpatnība, kā savdabība, kas manifestējas tikai **kultūrā**. No tā ir iespējams nonākt pie slēdziena, ka **baltiskums** ir veids, kādā mūsdienu vācbaltiešu diasporas pārstāvji dzīvo un komunicē savā starpā, citiem vārdiem sakot, **baltiskums** ir vācbaltiešu kultūra un viņu paštēla pamatelements.

4.3. Kolektīvā atmiņa kā nozīmīgs faktors vācbaltiešu kolektīvajā apziņā

Izpratne par vēstures notikumiem ietekmē katras kopienas atceres un aizmirstības kultūru – tādā veidā tiek konstruēta sabiedrības kolektīvā atmiņa. Maģistra darba ietvaros veiktās anketēšanas rezultātu analīzes gaitā, kā arī līdzdalības novērošanas procesā darba autorei bija iespējams atklāt un izzināt, kāds ir vācbaltiešu kolektīvais paštēls un identitāte, kā funkcionē vācbaltiešu kolektīvās apziņas saglabāšana un uzturēšana. Jānorāda, ka vācbaltieši ir kopiena, kura balstās uz vecām pagātnes tradīcijām un senču kultu. Mūsdienu vācbaltiešu diasporas eksistences pamats un garants ir kolektīvā atmiņa. Lai “dzīvotu” kopiena, “jādzīvo” arī atmiņai. Tas nozīmē, ka, lai vācbaltiešu diaspora varētu saglabāt savu savdabību, savu kultūru, dzīvojot ārpus Baltijas, viņiem visu laiku jākomunicē, jāmanifestē sava kolektīvā atmiņa. Proti, vācbaltiešu kolektīvās identitātes saglabāšanai ir nepieciešami mehānismi, kuri nodrošinās pagātnes dzīvību jeb mehānismi, kuri tagadniecisko pagātni.

Pirmām kārtām ir jānoskaidro, kas veido vācbaltiešu kolektīvās identitātes atmiņu telpu, proti, kuri atmiņas veidi ir atrodami vācbaltiešu kolektīvajā atmiņā. Vācbaltiešu kopienas vēstures un kultūras vēstures ziņā, fokusējoties uz augstāko kārtu, var atzīmēt, ka būtiskāku lomu vācbaltiešu kolektīvās identitātes konstruēšanā ir ģimenē veidotajai atmiņai jeb **ģimenes atmiņai**, kas tiek nodota nākamajām paaudzēm. Analizējot vācbaltiešu organizāciju biedru aizpildītās anketas, bija iespējams secināt, ka **ģimenes vērtības** un **ģimenes tradīcijas** vairākus respondentu atrodas pirmajā vietā. Vācbaltiešu diaspora ir kolektīvistiski, nevis individuālistiski domājošā kopiena. Pētāmās fokusa grupas atziņas apliecināja tās pārstāvju **regulāro komunicēšanos** ar saviem gan tuviem, gan tāliem **ģimenes locekļiem**; pamatīgas **savas dzimtas vēstures zināšanas** un dziļa interese par savu **izcelsmi** un **Baltijas vāciešu vēsturi** – vairākus respondentu perfekti pārzina, ar ko nodarbojušies viņu **senči**, kurā gadā vai gadsimtā un kādu apstākļu dēļ ieradās Baltijā; daudzu respondentu **neatļautā nodarbošanās ar vācbaltiešu ģeoloģijas** un (materiālā un nemateriālā) **kultūras mantojuma pētniecību**. Vācbaltiešu biedrību funkcionēšanas pamatā ir **tīklveidīgs modelis** –

Vācijas, Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrību vadītāji pastāvīgi komunicē savā starpā un organizē kopīgas konferences, seminārus un citus pasākumus. Vācijas vācbaltiešu biedrībās ir joprojām spēcīgs **radniecības (dzimtas/ klana)** faktors – bieži vienas organizācijas vadībā atrodas otras organizācijas radnieks/i. Savukārt pētāmo vācbaltiešu organizāciju struktūra Igaunijā un Latvijā ir citāda – radniecības faktors tur nav nozīmīgs. Tā kā šī maģistra darba autore vairākkārt tikās personīgi ar dažiem no respondentiem un intervēja viņus, bija iespējams atklāt, ka kā galveno atšķirību starp sevi – vācbaltiešu diasporu – un valstsvāciešiem viņi minēja tieši vācbaltiešiem joprojām piemītošās spēcīgas **ģimenes vērtības**, attieksmi pret ģimeni un priekšstatiem par ģimeni. Vairāki vācbaltieši, ar kuriem maģistra darba autore sarunājās, norādīja uz to, ka vācieši – cilvēki, kas piedzima un izauga Vācijā, bez radniecības saiknēm Baltijā, ir individuālistiski, orientēti uz materialitāti un veiksmīgas karjeras veidošanu. Izpētot vācbaltiešu organizāciju darbību “no iekšpuses”, šī darba autore nonāca pie secinājumiem, ka vācbaltiešu kopienā Vācijā perfekti funkcionē **pārmantojamība – paaudzes faktors** – organizācijas vadība pakāpeniski tiek nodota no vecākiem un vecvecākiem jauniem cilvēkiem – studentiem un augstskolu absolventiem.

Cits kolektīvās atmiņas paveids, kas ir raksturīgs vācbaltiešu diasporai, ir **trauma** jeb **traumatiska atmiņa**. Vācbaltiešu kopienas traumatiskās atmiņas pamats ir 1939.g. “**pārcelšanās**” (*Umsiedlung*) **no Baltijas uz Trešo reihu** (Vārtas novadu okupētajā Polijā) – no vienas puses, vēsturisks, bet no otras puses personisks notikums, kas apvieno visām kārtām piederīgos vācbaltiešus – gan muižniekus, gan pilsētniekus, gan tirgotājus, gan amatniekus, gan zemniekus. Spriežot pēc anketēšanas rezultātiem un intervijām, var secināt, ka “pārcelšanās” ir piespiedu pasākums, no kā gan materiāli, gan nemateriāli cieta gan bagātie, gan nabagie; pasākums, par kur tika, un joprojām tiek daudz diskutēts. Tomēr bez 1939.g. “pārcelšanās” vācbaltieši jūt atbildību arī attiecībā pret **vācu tautas noziegumiem Otrajā pasaules karā**. Neskatoties uz to, ka daļa no anketēšanas respondentu piedzima Baltijā, viņi labi integrējās Vācijas vidē un identificējas (lai gan ne pilnībā) ar vācu kultūru. Turklāt, kā lielu traumu respondenti minēja savu **priekšteču piedzīvotās 1905.g. un 1917.g. revolūcijas atbalsis Baltijā** un **tragiski piedzīvoto Pirmo pasaules karu**. Tādējādi no vienas puses, vācbaltiešu traumatiska atmiņa ir saistīta ar pašu vācbaltiešu ciešanām no abām revolūcijām, abiem kariem un Hitlera režīma, bet no otras puses, ar nacionālsociālistu noziegumiem. Var atzīmēt, ka tādā veidā izpaužas dubultās dzimtenes fenomēns – vācbaltieši identificē sevi paralēli gan ar Baltiju, gan ar Vāciju; gan ar baltiskumu, gan ar vāciskumu.

Runājot par to, kā tiek “atdzīvināta” vācbaltiešu diasporas kolektīva atmiņa mūsdienās, citiem vārdiem sākot, kā tiek konstruēta **atkal-atcerēšanās** jeb **atcerēšanās**

kultūra, jāpievēršas vēl diviem atmiņas paveidiem, kas ir cieši ar to saistīti. Pirmkārt, tā ir *nostalgija* jeb *nostalgiska atmiņa*. Vairāki respondenti, izejot ārpus aptaujā uzstādītajiem jautājumiem, aprakstīja savu dzīves stāstu, pieminot nozīmīgus notikumus un nosaucot precīzas vietas Baltijā – Latvijā un Igaunijā, kur viņi dzīvoja, kur gāja uz skolu, kur aizsāka studijas vai darbu, kur brauca ģimenes kur tika rīkoti īpaši pasākumi – balles, pieņemšanas u.c. Kā jau tika minēts iepriekš, vairāki respondenti sūtīja vai deva autorei papildus materiālus, kas ir saistīti ar viņu dzimtu, senčiem, vācbaltiešu kultūru, tradīcijām un vēsturi, detalizēti aprakstot savu un savas ģimenes attieksmi pret Baltiju un vācbaltiešu fenomenu Baltijā. Gan paši respondenti – vismaz tie, kas piedzima un dzīvoja Baltijā kādu laiku – atzinās anketās par spēcīgu nostalgiju pēc Baltijas (gan kā vietas, gan kā vācbaltu muižniecības “paradīzi”), gan veids, kā viņi izturas pret savu pagātni, norāda uz spēcīgu nostalgiju mūsdienu vācbaltiešu biedru vidū. Šī nostalgija ir galvenā motivācija visai vācbaltiešu kopienā eksistējošajai atcerēšanās kultūrai mūsdienās. Lai gan Baltijā dzimušie vācbaltieši ir jau veci cilvēki, vairums no viņiem joprojām periodiski brauc apmeklēt savu dzimteni un dalīties savā pieredzē ar bērniem, mazbērniem un mazmazbērniem. Otrkārt, tā kā anketēšanas fokusa grupa sastāv no augstākās kārtas (pārsvarā muižniecības) pārstāvjiem, kuru vecāki/ vecvecāki aptuveni līdz 1905.g. dzīvoja mierīgi un turīgi, iekapsulējoties savā smalkajā aristokrātiskajā pasaulē, un cenšoties norobežoties no citām kultūras grupām Baltijā (latviešiem, igauņiem, krieviem), spriežot pēc vecākas paaudzes respondentu atbildēm, jāsecina, ka viņiem piemīt utopiskas noskaņas. Šī utopiskā pasaule balstās kolektīvajā atmiņā par *saviem senčiem* – gan *drošsirdīgiem Vācu ordeņa bruņiniekiem*, gan *garīdzniekiem, mācītājiem*, gan *muižniekiem*, gan *zinātniekiem*, gan *politiķiem*, gan *literātiem*, gan *māksliniekiem*, gan *mūziķiem* – vācbaltiešu organizāciju biedri ir pētījuši un apzinās savu genealoģiju. Kā tika konstatēts iepriekšējā šī darba apakšnodaļā, paši respondenti atzina, ka vācbaltiešu diaspora domā pagātnes kategorijās, jo tieši pagātne – līdz 1939.g. stabili noformējušās un regulāri koptās tradīcijas padarīja un padara viņus tagad par vācbaltiešiem – savā kultūrā un identitātē no valstsvāciešiem atšķirīgos cilvēkus. Izejot no autores kultūrantropoloģiskiem līdzdalības novērojumiem, var teikt, ka *utopijas* un *utopiskās atmiņas rekonstruēšana* caur smalkām četru sezonu ballēm, semināriem, konferencēm, sanāksmēm un salidojumiem, kur daudz tiek diskutēts par ievērojamajiem vācbaltiešu personībām un par vācbaltiešu ieguldījumu pasaules kultūrā un zinātnē, ir fundamentāls mūsdienu vācbaltiešu biedrību locekļu identitātes komponents.

Tā kā vācbaltiešu diaspora ir balstīta nevis nacionālajā piederībā, bet savdabīgajā kultūrā, ir iespējams apgalvot, ka tās *kolektīvā atmiņa* ir identiska ar *kultūras atmiņu*.

Turklāt, izvērtējot anketēšanas rezultātus un intervējot dažus no viņiem, autore atklāja, ka vācbaltieši ne tikai piedzima un auga multinacionālajā vidē, bet visu savu mūžu pavadīja, ceļojot no vienas vietas uz otru. Mūsdienās vācbaltieši aktīvi sadarbojas ar Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Krievijas pētniekiem (gan vācbaltiešu, gan vietējās izcelsmes), rekonstruējot kopīgu atmiņu. Pie tam, par vācbaltiešu tematu arvien vairāk interesējas Lielbritānijas, Kanādas un ASV pētnieki, uz kuriem daži no vācbaltiešiem emigrējuši pēc Pirmā un Otrā pasaules kara beigām. Līdz ar to vācbaltiešu kolektīvā atmiņa arvien vairāk apaug ar dažādu nāciju atmiņām, un tādējādi var izdalīt vēl vienu vācbaltiešu atmiņas modu – **transnacionālo atmiņu**.

No iepriekš aprakstītā var konstatēt, ka vācbaltiešu kolektīvā atmiņa ir sarežģīta un daudzdimensionālā parādība. Vācbaltiešu diasporas **atcerēšanās kultūra** sastāv no vairākiem elementiem – un to īsteno dažas vācbaltiešu organizācijas. Vācijas, Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu organizācijās **atkal-atcerēšanās** norit dažādi. Viena no vācbaltiešu kolektīvās atmiņas “uzglabāšanās” telpām un atcerēšanās prakšu īstenotājiem ir kādreizējā studentu korporācija **Corps Concordia Rigensis**²⁴². Kā jau tika minēts iepriekš, apvienoties korporācijās vācbaltiešu un citām kultūrām piederīgo studentu aprindās pastāv jau sen. Dažreiz vācbaltieši bija locekļi vairākās korporācijās un universitātēs uzreiz. Piem., 19.gs. un 20.gs. sākumā eksistēja tādas studentu korporācijas kā Corps Curonia (Tartu, 8.9.1808.g.), Corps Estonia (Tartu, 7.9.1821.g.), Corps Livonia (Tartu, 20.09.1822.g.), Corps Fraternitas Rigensis (Tartu, 21.1.1823.g.), Corps Nevania (Sankt-Pēterburga, 29.11.1847.g.), Corps Fraternitas Baltica (Rīga, 13.11.1865.g.), Corps Concordia Rigensis (Rīga, 29.11.1868.g.), Corps Baltonia-Gotonia (Tartu, 24.3.1872.g.), Corps Rubonia (Rīga, 18.5.1875.g.), Corps Neobaltia (Tartu, 28.5.1879.g.), Corps Fraternitas Academica (Tartu, 27.5.1881.g.), Corps Fraternitas Normannia (Sankt-Pēterburga, 23.11.1909.g.), Corps Fraternitas Dorpatensis (Minhene, 16.12.1948.g.), Corps Curonia Goettingensis (Gētingene, 1.8.1959.g.)²⁴³, bet pašlaik savā sākotnējā nozīmē funkcionē tikai Corps Concordia Rigensis. Mūsdienās Corps Concordia Rigensis ir vācu (gan vācbaltiešu, gan vācu izcelsmes) skolnieku un studentu apvienība, kas gandrīz katru nedēļu organizē vācbaltiešu un vācu vēsturei veltītos pasākumus. Tā kā vācbaltiešu organizācijām piemīt tīklveidīga komunikācija, bieži tie tiek realizēti kopā ar Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienību (*Der Deutschbaltische Jugend- und*

²⁴² Analogiska vācu studentu korporācija ir *Corps Lusatia Leipzig* (1848.g.), kuras iekšējā struktūrā un rituālos ļauj iedziļināties speciāla reportāža raidījumā “7 dienas...” Serijā: “*Studentu korporācijā*”. [7 Tage... in der Studentenverbindung. 7 Tage. NDR]. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=QWVnZygH5qE>

²⁴³ Ansohn, Wolf-G. Jacobowsky, Dr. Ing. Rothweiler, Klaus. *Liederbuch*. Corps Concordia Rigensis zu Hamburg (Eigenverlag). Erstaufgabe 1984, überarbeitete Fassung 2004, SS. 110-111

Studentenring). Mūsdienās Corps Concordia Rigensis atrodas Hamburgā – vecajā, daļēji atrestaurētajā mājā ar Livonijas laiku kartēm, ar visu studentu korporāciju (kuru darbībā kādreiz tika iesaistīti vācbaltieši) karogiem un ģerboņiem, ar visu (kopš organizācijas dibināšanās gada) tās biedru portretiem un grupu fotogrāfijām uz sienām, paukošanas un medību piederumiem, kā arī citu biedrībai simbolisko atribūtiķu, piem., izbāztu lapsu²⁴⁴. Jāatzīmē, ka korporācijas vadītāji (tradicionāli 3 jauni vācbaltu izcelsmes puīši) ir vienmēr ģērbti tradicionālajā kostīmā ar heraldisko lenti un tradicionālo cepuri uz galvas. Tagad Corps Concordia Rigensis menedžments galvenokārt norisinās ar interneta palīdzību, piem., sociālajā tīklā Facebook²⁴⁵ studentu korporācijai ir sava “grupa”, kas regulāri (katru otro nedēļu) aicina pie sevis uz dažādas tematikas pasākumiem²⁴⁶, piem., vairāku paaudžu vācbaltiešu studentu salidojumu, vācbaltiešu balles deju apmācībām, Lieldienu galdu gardās vācbaltu tradīcijās, “Četru sabiedroto (*Allierten-Party*): ASV, Lielbritānija, Francija, PSRS balli”²⁴⁷, vai uz vienkāršu vācbaltu vakaru (*Jour Fixe*) ar svecēm, “Vodku” un “Sakusku”. Jāsecina, ka vācbaltiešu identitātei un kultūrai ir nodrošināta stabila un ilga pastāvēšana, jo kolektīvās atmiņas uzglabāšanas telpa un vācbaltiešu tradīciju atcerēšanās kultūra mūsdienās ir institucionalizēta un perfekti pielāgota mūsdienu tehnoloģijām bagātajai pasaulei.

Latvijā ar vācbaltiešu kolektīvās atmiņas saglabāšanos nodarbojas organizācija **Domus Rigensis**. Tās struktūra līdzinās vairumam Vācijas vācbaltiešu biedrību struktūrai, bet organizācijas atrašanās vieta – Baltijā – noteic būtiskus papildus uzdevumus vācbaltiešu kultūras mantojuma saglabāšanā un tradīciju kopšanā. Pirmām kārtām Domus Rigensis atrodas Mencendorfa nama – 300 gadus vecajā vācu tirgotāju Mencendorfu dzimtas namā. Mencendorfa nams mūsdienās ir tikšanās vieta gan Baltijā, gan Vācijā dzīvojošajiem vācu kultūras pārstāvjiem un ieinteresētajiem, vācu mākslas, dzejas un mūzikas vakaru, priekšlasījumu, semināru norisināšanās vieta gan par vācu, gan vācbaltu kultūru, mākslu un literatūru. Tā kā Domus Rigensis ir atbildīgs par vācbaltiešu kolektīvās atmiņas saglabāšanos Baltijā, viens no tās uzdevumiem ir ievērojamajiem Baltijas vāciešiem veltīto piemiņas plāksņu veidošana un atklāšana Rīgā. Īstenojot vācbaltiešu projektus, kuros lielākoties ir iesaistīti gan Latvijas, gan Vācijas speciālisti un pētnieki, Domus Rigensis veicina ne tikai vācbaltiešu kultūras saglabāšanos, bet arī kultūras sakarus starp abām valstīm. Domus Rigensis biedri (par kuru var kļūt ikviens interesents) no dažādām valstīm ar saviem biedru

²⁴⁴ Ar “lapsu” (*Fuchs*) vācbaltiešu studentu vidū tiek apzīmēts pirmkursnieks, kas tikko iestājās studentu korporācijā un vēl nav izgājis iniciācijas rituālus.

²⁴⁵ *Corps Concordia Rigensis Facebook mājaslapa*: <https://www.facebook.com/corps.concordia.rigensis/?fref=ts>

²⁴⁶ *Corps Concordia Rigensis pasākumu kalendārs*: <https://www.facebook.com/corps.concordia.rigensis/events>

²⁴⁷ Saskaņā ar Corps Concordia Rigensis tradīcijām, uz četru sabiedroto balli katram dalībniekam jāierodas kādai no četru valstu raksturīgajā kostīmā ar specifisku nacionālo atribūtiķu.

naudas maksājumiem nodrošina Domus Rigensis darbību. Dažreiz finansiālais atbalsts vācbaltiešu pasākumu organizēšanai nāk no Vācijas valdības caur Vācijas valsts vēstniecību, dažreiz nelielu naudu atsevišķiem projektiem piešķir arī Latvijas Kultūras ministrija. Kā jau tika minēts iepriekš, galvenais notikums, kuru organizē biedrība, ir **Domus Rigensis dienas**, kas kā parasti norisinās jūlija sākumā. Katru gadu šīs kultūras dienas ir veltītas kādam noteiktam tematam: kopīgajai Vācijas un Latvijas vēsturei (piem., Livonijas bruņniecībā), mākslai (piem., Rīgai Eiropas kultūras galvaspilsētas ietvaros 2014.g.), literatūrai (piem., 2014.g. vācbaltiešu rakstnieka Zigfrīda fon Fēgezaka 125 gadu jubilejai), arhitektūrai (piem., Rīgas Jūgendstilam) un mūzikai (tradicionālajai un klasiskajai) Latvijā, Domus Rigensis dienās bez oficiālās priekšlasījumu daļas vienmēr ietilpst svinīga balle ar tradicionālām vācbaltiešu dejām un vakariņas ar zviedru galdu. Kultūras dienu programmā vienmēr ir iekļauta Baltijas vāciešiem zīmīgo piemiņas un kultūras vietu (kādreiz vāciešiem piederošo muižu, piļu, baznīcu, bijušo vācu bruņinieku pils vietu) apmeklēšana. Katru gadu svinīga banketa un balles norisināšanas vieta ir cita – Rundāles pils, Melngalvju nams, Konventa sētas viesnīca, Latvijas Universitātes aula, Rīgas Mazā Ģilde, Daugavas upes kuģītis u.c. Domus Rigensis biedrības apakšnodaļa Domus Rigensis Juvenum arī ir jau izveidojusi savas tradīcijas – piem., tematiskās tikšanās pie tējas tases (bieži ar filmas skatīšanu, prezentāciju un diskusiju), kas notiek aptuveni reizi divos mēnešos Rīgā un ir veltītas jauniešiem interesējošām tēmām par politiku, kultūru, literatūru un vēsturi. Kopā ar Domus Rigensis jaunieši piedalās jūlija svinīgās balles organizēšanā, kā arī gada “atskaites sarīkojumā” ar priekšlasījumiem, diskusijām, pieņemšanām, ekskursijām pa Rīgu vai Latviju, kā arī Jaungada sagaidīšanu Vecrīgā. Intervējot Noru Rutku – Domus Rigensis biedrības vadītāju, šī maģistra darba autore noskaidroja, ka Baltijas vāciešu (gan vācbaltieši, gan vācieši, kas pārcēlās uz Baltiju citu apstākļu dēļ) kultūra ir balstīta tāpat kā Vācijas vācbaltiešiem **tīklošanās un biedrošanās**. Rutkas kundze šajā sakarā minēja vācbaltiešu aprindās populāro izteicienu: “Ja vienā ciemā dzīvo divi vācbaltieši, tad tā būs uzreiz (**vācbaltiešu biedrības**) **vietējā biedrības nodaļa**. (Wenn es in einem Dorf zwei Deutschbalten sind, dann ist es sofort eine **Ortsgruppe**)”.²⁴⁸ Spriežot pēc Rutkas kundzes atziņām, Domus Rigensis biedru skaits ar gadiem pakāpeniski aug (sākumā – 40 biedri, pašlaik – vairāk nekā 200 biedru), interesentu skaits – palielinās, uzdevumu un mērķu klāsts paplašinās – ja dibināšanas gadā Domus Rigensis centrālais mērķis bija “mierīgi un svinīgi sagaidīt Rīgas 800 gadi”, tad mūsdienās Domus Rigensis ir liela biedrība, kura kalpo par vācbaltiešu kultūras platformu gan visu

²⁴⁸ Baranovska, Anastasija. *Saruna ar “Domus Rigensis” vadītāju Noru Rutku*. 2016, 16. febr. Rīga, Latvija. Audioieraksts. Glabājas A. Baranovskas personiskajā arhīvā.

Baltijas vāciešu paaudžu pārstāvjiem, gan jauniem cilvēkiem no Latvijas, kas interesējas par vācu kultūras mantojumu Baltijā. Izanalizējot un salīdzinot savā starpā maģistra darba ietvaros pētāmo vācbaltiešu biedrību funkcionēšanas modeli, darba autore nonāca pie secinājuma, ka Domus Rigensis ir spēcīgākais vācbaltiešu kultūras balsts Baltijā. Domus Rigensis “iedarbina” vācbaltiešu kolektīvās atmiņas manifestēšanos, “atdzīvina” vācbaltiešu kultūru tur, kur tā aizsākās, un līdz ar to veicina tās popularizēšanu Baltijā. Taču ir svarīgi norādīt, ka Domus Rigensis nav vienīga Baltijas vāciešu kultūrai veltītā organizācija Latvijā – piem., šobrīd Latvijā darbojas, piem., tādas nevalstiskās organizācijas kā 1991.g. dibinātā *Latvijas Vācu Savienība (Verband der Deutschen)*²⁴⁹, kuras vadītāja ir vācbaltiete pēc izcelsmes Aina Balaško, 1988.g. dibinātā *Rīgas Vācu Kultūras biedrība (Rigaer Deutscher Kulturverein)*, Latvijas Vāciešu biedrība “Vācu nams” (*Gesellschaft der Deutschen Lettlands “Deutsches Haus”*); Daugavpils Vāciešu biedrība “Panākums” (*Verein der Dünaburger Deutschen “Erfolg”*); Liepājas vācu-latviešu tikšanās centrs (*Deutsch-Lettisches Begegnungszentrum Liepāja*); Liepājas Vācu kopiena “Asns” (*Libauer Deutsche Gemeinde “Keim”*); Ventspils Vācu kultūras biedrība (*Deutscher Kulturverein Ventspils*), kā arī citas vācu organizācijas Valmierā, Dobelē un Saldū²⁵⁰.

Lai gan savā nosaukumā Domus Rigensis un Domus Dorpatensis ir līdzīgi, Igaunijas vācbaltiešu organizācijas *Domus Dorpatensis* darbošanās modelis ir pilnīgi citāds.²⁵¹ Ja Domus Rigensis fokusējas uz vācbaltiešu kolektīvās pagātnes pieminēšanu un atcerēšanos, tad Domus Dorpatensis “domāšana” ir orientēta uz nākotni, proti, Tartu mājajošās organizācijas Domus Dorpatensis galvenais mērķis mūsdienās ir Igaunijas pilsoniskās sabiedrības veicināšana un stiprināšana ar fokusu uz jauniešiem. Kopā ar Vācbaltiešu studentu fondu (*Deutschbaltische Studienstiftung*) Domus Dorpatensis piešķir stipendijas labākajiem Tartu Universitātes studentiem. Ja sākumā organizācijas darbība koncentrējās uz atsevišķiem nelieliem projektiem, tad kopš 2015.g. rudens kā vesela studentu attīstības programma funkcionē Domus Dorpatensis Akadēmija (*Domus Dorpatensis Akadeemia*), kas nodarbojas ar neformālu izglītību, intensīvām apmācībām, kopējās sociālās iniciatīvas un projektu

²⁴⁹ Tomēr jāatzīst, ka, ja Domus Rigensis koncentrējas uz vācbaltiešu 800 gadīga kultūras mantojuma un identitātes saglabāšanu, tad “Rīgas Vācu Kultūras biedrība” nodarbojas ar visu laiku (kas ieradās Baltijā pēc 1939.g. un Otrā pasaules kara beigām) vāciešu imigrantu kultūras kopšanu Baltijā.

²⁵⁰ Krokša, Ilze. Balaško, Aina. Dribins, Leo. *Vācu kultūra Latvijā. Ieskats vācu-latviešu novadu kultūras un vācu vēsturē. Deutsche Kultur in Lettland. Einblick in die Geschichte der deutsch-lettischen Regionalkulturen und die deutsche Vereinsgeschichte*. Rīga: Latvijas Vācu savienība, 2009, 74.-85.lpp.

²⁵¹ Kad maģistra darba autore tikai uzsāka savu darbību vācbaltiešu organizācijās un to līdzdalības novērošanu (apt. 2013.g.), par Domus Dorpatensis interešu sfēru rastais priekšstats bija neprecīzs. Izradās, ka Vācijas vācbaltiešu organizācijas un Domus Rigensis mērķi un principi ir vairāk vai mazāk līdzīgi. Tomēr, lai uzrādītu, cik atšķirīgas savos mērķos ir pētāmās vācbaltiešu organizācijas Latvijā, Vācijā un Igaunijā, autore pieņēma lēmumu analizēt un aprakstīt arī Domus Dorpatensis struktūru maģistra darbā.

izstrādāšanu. Domus Dorpatensis organizācijā nav biedru, tikai priekšsēdētāji un brīvprātīgie (agrāk – 100, šobrīd, tā kā vairākums pārgāja uz Domus Dorpatensis Akadēmiju, un Domus Rigensis organizatoriskā struktūra līdz ar to tika mainīta – ap 20). Organizācija ikdienas darbība ir saistīta galvenokārt ar Igaunijas pilsoņiem, nevis vācbaltiešiem un vāciešiem. Lai gan finanšu līmenī Domus Dorpatensis ir tiešs sakars ar visām darbā pētāmajām vācbaltiešu organizācijām, tā nenodarbojas ar vācbaltiešu materiālā un nemateriālā mantojuma pētniecību. Šo misiju Igaunijā veic cita, no Domus Dorpatensis un šajā darbā pētāmo vācbaltiešu organizāciju tīkla pilnīgi neatkarīga ***Vācbaltiešu kultūras biedrība Igaunijā (Gesellschaft für deutschbaltische Kultur in Estland)***.²⁵² Ja Domus Rigensis katru gadu organizē tradicionālās vecākas paaudzes vācbaltiešu tikšanās un balli, pastāvīgi rīko un atbalsta ar vācbaltiešu un vācu kultūru un vēsturi saistītos pasākumus, tad Domus Dorpatensis nav savu tradicionālo, vecajiem vācbaltiešiem veltīto svinību, lai gan dažreiz tiek rīkoti atsevišķi semināri un priekšlasījumi par vācbaltiešu vēsturi sadarbībā ar Vācbaltiešu Kultūras fondu un Tartu “Vācu kultūras institūtu” (*Tartu Saksa Kultuuri Instituudi*). Piem., 2016.g. martā jau trešo gadu pēc kārtas tika organizēts Seminārs (*Schwerpunktseminar Tartu*), kur jaunieši no Vācijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas klausījās dažādu pētnieku referātus par Baltijas vēsturi, par ievērojamajiem vācbaltiešiem Igaunijā, un grupās meklēja atbildes uz mūsdienās aktuālajiem jautājumiem – minoritāte, tolerance, migranti. Semināra programmā tika iekļauta balle, kur tika dejotas dažas vācbaltiešu dejas.²⁵³ Vienas no darbā pētāmo vācbaltiešu organizāciju – Vācbaltiešu studentu fonda – vadītāja Tatjana Follerss (*Tatjana Vollers*) atzina intervijā, ka nauda, ar kuru tiek subsidēta biedrība Domus Dorpatensis, nāk pārsvarā no Vācijas valdības caur Vācijas vēstniecību Igaunijā, kā arī no Vācijas vācbaltiešu biedrībām un organizācijām (tajā skaitā arī no Vācbaltiešu studentu fonda), un sākotnēji tās mērķi un darbība bija vairāk saistīta ar vācbaltiešu tradīciju kopšanu. Tomēr tagad, joprojām saņemot finansiālu atbalstu no Vācijas, tā attālinājās no sākotnējiem principiem. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc bieži Vācijas vācbaltiešu organizācijas un Domus Dorpatensis strīdas un nevar nonākt pie kompromisa.²⁵⁴ Var pieņemt, ka Domus Dorpatensis Akadēmija ir arī sava veida studentu biedrošanās tradīciju (kuras vācbaltiešiem bija ļoti spēcīgas) turpinājums, bet ir nenoliedzams, ka Domus Dorpatensis biedrība vairs nav tik cieši saistīta ar vācbaltiešu vēsturi un kultūru, kā tas bija agrāk, un kā tās Vācijas un Latvijas analogijas.

²⁵² “*Vācbaltiešu kultūras biedrība Igaunijā*” (*Gesellschaft für deutschbaltische Kultur in Estland*). Pieejams: <http://www.baltisaksaselts.ee/de/>

²⁵³ Baranovska, Anastasija. *Saruna ar “Domus Dorpatensis” vadītāju Utu Kīrti (Uta Kührt)*. 2016, 18. mart. Tartu, Igaunija. Audioieraksts. Glabājas A. Baranovskas personiskajā arhīvā.

²⁵⁴ Baranovska, Anastasija. *Saruna ar “Vācbaltiešu studentu fonda” (Deutschbaltische Studienstiftung) vadītāju Tatjanu Vollers*. 2016, 24. apr. Brēmene, Vācija. Audioieraksts. Glabājas A. Baranovskas personiskajā arhīvā.

No iepriekš apskatītā var nonākt pie secinājuma, ka pētāmai fokusa grupai – vācbaltu aristokrātijas pārstāvjiem – joprojām, pēc jau 80 gadiem dzīves Vācijā, piemīt spēcīga un stabila kolektīvā atmiņa. Kolektīvās atmiņas spēcīgums ir daļēji atkarīgs no paaudzes – vecākajiem biedriem – īpaši tiem, kas piedzima un auga Baltijā – zināšanas un interese par savas dzimtas vēsturi un savu senču kultūru ir dziļākas, lai gan bija daži izņēmumi, kad, piem., 1950.-os, 1960.-os un 1970.-os gados dzimušie izrādīja pamatīgu angažētību vācbaltiešu ģenealoģijas pētniecībā un tradīciju kopšanā. Mūsdienu vācbaltiešu organizāciju biedru kolektīvā atmiņa galvenokārt balstās uz priekšstatiem par saviem senčiem, muižniekiem, garīdzniekiem, kā arī Livonijas laiku bruņiniekiem. Viens no spēcīgākajiem kolektīvās atmiņas tēliem vācbaltiešu kopienā ir vācu bruņinieki, bruņniecību apvienības, vācu garīdznieki, Baltijas vācu garīgās brālības. Balstoties uz anketēšanas un līdzdalības novērošanās rezultātiem, var secināt, ka pētāmajās biedrībās joprojām ir manāma “pagātnes klātbūtne”. **Kolektīvā atmiņa** analizējamās vācbaltiešu biedrībās, kura vācbaltiešu diasporas gadījumā ir identiska ar **kultūras atmiņu**, sastāv no **ģimenes** atmiņas, **traumatiskas** atmiņas, **nostalgiskas** atmiņas un **utopiskas** atmiņas. Dzīvojot Vācijā, vācbaltu dižciltīgo pēcnācēji turpina saglabāt smalkas aristokrātiskās manieres, visādi piekopjot senču tradīcijas, un izrādot cieņu 800 gadu garumā veidotajam Baltijas vāciešu kultūras mantojumam. Tādējādi kolektīvā atmiņa ir viens no galvenajiem faktoriem, kas tieši ietekmē vācbaltiešu identitātes veidošanos un pastāvēšanu arī 21.gadsimtā. Vācbaltiešu **atcerēšanās prakšu** īstenotāji ir vairākas vācbaltiešu organizācijas Vācijā, Latvijā un Igaunijā. Kā spilgtākos piemērus vācbaltiešu “kolektīvās atmiņas uzturētājiem” pētāmo biedrību vidū var minēt **Corps Concordia Rigensis Vācijā** un **Domus Rigensis Latvijā**. Taču, izpētot **Igaunijas** biedrības **Domus Dorpatensis** struktūru un darbību, tika konstatēts, ka tās tagadējie mērķi un uzdevumi – kopt vācbaltiešu kultūras mantojumu – vairs neatbilst sākotnējiem. Neskatoties uz to, ka finansiāli Tartu mājajošā Domus Dorpatensis ir cieši saistīta ar šī darba ietvaros pētāmajām Vācijas un Latvijas vācbaltiešu organizācijām, pašlaik tā fokusējas uz Igaunijas sabiedrību un pārsvarā jauniem cilvēkiem – Igaunijas studentiem, atbalstot viņu projektus, kas tikai brīžiem ir veltīti vācbaltiešu kultūrai.

4.4. Kultūras identitātes loma vācbaltiešu biedrībās

Viena no nozīmīgākajām katras sabiedrības kolektīvās apziņas sastāvdaļām ir tās kultūras identitāte. Vēsturisko apstākļu dēļ vācbaltiešiem ir cita, no valstsvāciešiem atšķirīgā ģeogrāfiskā piederība, un galveno vietu vācbaltiešu kopienas kolektīvajā apziņā ieņem tieši

kultūras identitāte. Vācbaltiešu kolektīvā identitāte savā pirmatnējā nozīmē un stabilajā veidā eksistēja apmēram līdz 20.gs. sākuma revolucionāriem notikumiem, kuri lika vācbaltiešu aristokrātijai pielāgoties jaunajiem sociālpolitiskiem apstākļiem. Kā jau tika minēts iepriekšējās maģistra darba apakšnodaļās, vācbaltiešu identitātes fenomens ir paaudzes jautājums. Proti, vecākās paaudzes vācbaltiešiem (,kuri piedzima Baltijā) **reģionālā identitāte** prevalē pār **nacionālo identitāti**, savukārt jaunāko paaudžu vācbaltiešiem nacionālā identitāte ir spēcīgāka pār reģionālo. Gandrīz astoņsimt gadu garumā vācbaltiešiem veidojās sava vēsture, ar saviem varoņiem, saviem simboliem un rituāliem, kā arī savu specifisko Baltijas vācu valodas variantu. Zīmīgi ir arī tas, ka savā pastāvēšanas laikā vācbaltu kopiena attīstījās mijiedarbībā ar citām kultūras grupām – poļiem, zviedriem, krieviem, latviešiem un igauņiem. Līdz ar to var teikt, ka vācbaltiešu kultūras identitāte ir sarežģīta daudzdimensionāla parādība, kas jāpēta ne tikai sinhronajā, bet arī diahronajā jeb attīstības aspektā. Šī apakšnodaļa ir veltīta vācbaltiešu kultūras identitātes sinhronajai analīzei, bet nākamajā darba apakšnodaļā autore pievēršas vācbaltiešu identitātes diahroniskajam faktoram jeb tās dinamikai.

Apkopojot maģistra darba ietvaros veiktās anketēšanas rezultātus, tika konstatēts, ka kā vienojošos savas vācbaltu identitātes faktoros respondenti gandrīz vienādā līmenī redz kopīgu vēsturi, kopīgas vērtības, kopīgas kultūras prakses un rituālus. Tas viss ir vācbaltiešu kultūras identitātes pamats. Jānorāda, ka kultūras identitātes analīzei anketā tika izmantoti tikai atklāta tipa jautājumi, tas ir, bez piedāvātajiem variantiem, bet uz aprakstu orientētie. Kā savas **vācbaltiskās identitātes bāzi** visbiežāk respondenti minēja Baltiju kā reģionālās piederības vietu, Baltijas ainavu, labas zināšanas par Baltijas vēsturi, (nelielas) baltu valodu (latviešu, igauņu) zināšanas, no valstsvāciešiem atšķirīgo vēsturi, tradīcijas, kultūru, rituālus, ģimeniskumu, savu izcelsmi un tās apzināšanos (puse no respondentiem minēja precīzu datumu, kad Baltijas zemes ieradās viņu senči), specifisku audzināšanu (dižciltīgo manieru kopšana), kopīgā, no valstsvāciešiem atšķirīgā politiskā un sociālā pagātne, vācbaltiešu kopienai (augstākajam sabiedrības sociālajam slānim piederošiem) piemītošā ētiska atbildība par katru indivīdu, Sv. Pētera baznīcu (dažiem respondentiem tur kalpoja par mācītāju tuvie vai tālie radnieki), vācbaltiešu vācu valodas variants ar tam raksturīgām idiomām, anekdotēm un asprātībām (*Pratchen*), vācbaltiskā vācu valodas intonācija ar pilnībā izrunāto burtu “r”, vācbaltiešu “neatkarīga” un “brīva” domāšana, vācbaltiešu autoritāšu ne-respektēšana.

Kā **vācbaltiešu identitāti konstruējošie simboli** aptaujas atbildēs visbiežāk sastapās: Baltijas (tajā skaitā Rīgas, Kuldīgas, Jelgavas, Liepājas, Talinas, Tartu, Kiviloo un citu pilsētu) ainava, vecāku un vecvecāku stāsti par kādreiz viņu dzimtai piederošajiem īpašumiem – pilīm un muižām – Baltijā, baznīcas (tā kā vairāku respondentu (32) radnieku vidū bija

mācītāji), Baltijas jūra (*Ostsee*), vācbaltiešu ģerbonis un moto “*In Treuen fest*” (uzticībā stiprs)²⁵⁵, Baltijas krusts (*Baltenkreuz*), ko parasti velk vācbaltieši ballēs, Baltijas universitātes (Latvijas Universitāte, Tartu Universitāte), vācbaltiešu biedrībās izdotās avīzes un žurnāli, piem., “*Baltische Briefe*”, “*Mitteilungen aus baltischem Leben*”, biedrošanās un tīklošanās studentu korporācijās, vācbaltiešu dejas (*Tourenwalzer*, *Vengerka*, *Troika* un *Française*), reliģiska dziesma “Svētī, kungs, un sargi” (“*Segne und behüte*”), landesvēra/Dzelzsdivīzijas cīņas (*Eiserne Division*). **Būtiskākie notikumi**, kas pēc respondentu viedokļa, ir viņu vācbaltiešu identitātes komponenti: landesvēra cīņas, vācbaltiešu saliedētība Pirmā un Otrā pasaules kara laikā, latviešu dziesmu un deju svētki, 1905.g. revolūcija Krievijas impērijā un tās atbalss Baltijā, pārcelšanās (*Umsiedlung*) uz Vartegau, bērnība vecāku mājā, vasaras brīvdienas vasarnīcās Baltijā, skolas apmeklējums Latvijā vai Igaunijā, regulāri plašas ģimenes salidojumi pie Baltijas jūras, Kārļa Šīrena diena (*Carl-Schirren-Tag*, 24.septembrī) ar “Jaunas paaudzes stundu” (*Stunde der jungen Generation*), kuras laikā vācbaltiešu organizāciju rīkoto semināru dalībnieki-jaunieši prezentē savus referātus par iepriekš izvēlētajām tēmām (vēstures, politikas, socioloģijas, kultūras jomās) vecāko vācbaltiešu biedrību locekļu priekšā. Izpētot, kā mūsdienās **vispilgtāk vācbaltiešu identitāte izpaužas**, bija iespējams nonākt pie šādiem secinājumiem: caur kopības sajūtu, caur etnisko saliedētību bez nacionālistiskām pārliecībām, caur plašām interesēm jau kopš bērnības, caur smalkām (dižciltīgo kārtai raksturīgajām) manierēm, laipnību, caur mūsdienu pasaulei vecmodīgajām vērtībām un ideāliem, brīvprātīgo darbu (tajā skaitā arī vācbaltiešu organizācijās²⁵⁶), caur regulārām vācbaltiešu biedru sanāksmēm un tikšanās vakariem (*Joure Fix*), vācbaltiešu klans (“vācbaltiešu radnieku banda”).

Varoņi/ ievērojamas personas/ aktori, kuri iemieso vācbaltiskās raksturīpašības: senči (vecāki, vecvecāki, tālie senči – Vācu ordeņa bruņinieki un mācītāji), landesvērs – skaitliski maza vācbaltiešu grupa, kas karoja pret boļševikiem un atbrīvoja Rīgu 22.maijā 1919.g., Teodors Šīmanis (*Theodor Schiemann*, 1847-1921) – vācbaltu izcelsmes vēsturnieks, Austrumeiropas pētniecības virziena dibinātājs Vācijā, Kārlis Šīrens (*Carl Schirren*), Pauls Šīmanis (*Paul Schiemann*, 1876-1944) – vācbaltu izcelsmes politiķis, Rīgas domes un Saeimas deputāts, Hamilkars fon Felkerzams (*Hamilkar von Fölkersahm*, 1811-1856) –

²⁵⁵ Vācbaltiešu moto “*In Treuen fest*” ir pirmās Rīgā 1865.g. dibinātās vācbaltiešu studentu korporācijas *Fraternitas Baltica* devīze.

²⁵⁶ Jāatzīmē, ka vairākums mūsdienu biedrībās iesaistīto vācbaltiešu pilda savus pienākumus tur pilnīgi brīvprātīgi, kārtējot attiecīgu organizāciju dokumentāciju un administratīvos uzdevumus brīvā no galvenā darbalaikā naktīs un brīvdienās. (Baranovska, Anastasija. *Saruna ar “Vācbaltiešu studentu fonda” (Deutschbaltische Studienstiftung) vadītāju Tatjanu Vollers*. 2016, 24. apr. Brēmene, Vācija. Audioieraksts. Glabājas A. Baranovskas personiskajā arhīvā.)

Livonijas bruņniecības priekšsēdētājs, Aleksis fon Rēne – vācbaltiešu pulkvedis, viens no pretestības kustības līderiem Baltijā Otrā pasaules kara laikā (*Alexis von Roenne*, 1903-1944) Herberts Girgensons (*Herbert Girgensohn*, 1887-1963) – vācbaltu izcelsmes teologs; Traugots Hans (*Traugott Hahn*, 1875-1919) – vācbaltiešu teologs un mācītājs Latvijā un Igaunijā, atbrīvošanas cīņas varonis Igaunijā; vācbaltiešu literāti (piem., Zigfrīds fon Fēgezaks (*von Vegesack*), Zigfrīds Bergengrīns (*Bergengruen*), Pēters Augusts Frīdrihs fon Mantoifels (*von Manteuffel*)), bieži atbildēs bija sastopāmi literārie varoņi vācbaltu rakstnieku darbos, kas kalpo par vācbaltiešu brīvās domāšanu paraugu: varoņi, kuri atsakās no piespiedu darba izpildes, lai kļūstu no valsts neatkarīgiem: vācbaltu izcelsmes rakstnieka Zigfrīda fon Bergengrīna “Pēdējais ordeņa mestrs” (*“Der letzte Rittmeister”*), igauņu rakstnieka Jāņa Krosa (*Jaan Kross*) “Ķeizara trakais” (*“Der Verrückte des Zaren”*), bruņinieki krustneši (*Ritter-Kreuzträger*), Volkangs Lits (*Wolfgang Lüth*) – Rīgā dzimis vācu (vācbaltu izcelsmes) zemūdeņu komandieris Otrā pasaules kara laikā, Haincs Erhards (*Heinz Erhardt*, 1909-1979) – vācbaltu izcelsmes komiķis, rakstnieks, mūziķis un kabaretists.

Kā *rituāli*, kas tika vai tiek piekopti mūsdienu vācbaltiešu diasporā un ļauj uzturēt viņu identitāti arī 21.gadsimtā, visbiežāk tika minētas tikšanās/ salidojumi ģimenes dienās (*Familientag*) un izbraucieni brīvajā dabā (it īpaši Baltijas jūras piekrastē), ugunskuru vakari ar tradicionālo vācbaltiešu dziesmu dziedāšanu plašā ģimenes lokā, vācbaltu²⁵⁷ dejas vācbaltiešu svinībās (*Tourenwalzer*, *Polonaise*, *Vengerka*, *Troika* un *Française*), kas tiek dejas tradicionālās ballēs; regulāri tikšanās vakari (*Joure Fix*) un vācbaltiešu biedru sanāksmēm, ikgadēja vācbaltiešu tikšanās Rīgā (Domus Rigensis Dienās), Lieldienu (*Ostern/ “Pasxa”*) svinēšana krievu tradīcijās – ēdelība Lieldienu brokastīs – kanape uzkodas, zivs, rossols, “šņabis” ar “sakusku”, šampanietis, tēja un Lieldienu “Pascha”, pie galda daudz un skaļi runāt un uzsaukt tostus, pēc tam – Lieldienu pastaiga dārzā, bērnu spēlēšanās ar olām, un noslēdzošā daļā tiek pasniegta kafija un kūka; no krieviem pārņemtā tradīcija februārī svinēt Meteņus/ Masļeņicu (*Butterwoche*), kuru laikā tiek ceptas “bļini”/ griķu pankūkas (*Buchweizenpfannkuchen*) ar skābo krējumu, siļķu mērci, ikriem vai kausēto sviestu; “Mauru dzīres” (*Mohrenfest*) – 3.janvārī sarīkotā balle, kur sulaiņi un kalpi, ietērpušies kā mauri ar melnā krāsā sakrāsoto seju, svinīgi ieveda viesus zālē²⁵⁸; “Marini-vakars” (*Mariniabend*) – balle-maskarāde, kur viesi daudz spēlēja loteriju un ēda; brīvā dabā sarīkotie “Aveņu svētki” (*Himbeerfest*) ar dažādiem no avenēm pagatavotajiem ēdieniem; Dārza svētki (*Gartenfest*) ar

²⁵⁷ Jānorāda, ka tas, kas vācbaltiešiem vācu valodā tiek definēts kā “baltisks” (*“baltisch”*), latviešu valodā ir tulkojams kā “vācbaltisks”.

²⁵⁸ Sal. Munier-Wroblewska, Mīa. *Feste und Ferien. Jugenderinnerungen*. Hannover-Döhren: Verlag Harro von Hirschheydt, 1964, S. 35-42

dziesmu dziedāšanu; Rīgas atbrīvošanas (no boļševikiem 22. maijā 1919. g.) svinēšana ģimenes lokā; sabiedriskuma un viesmīlības izpausmes ikdienā (rokas skūpst bruņnieciskuma tradīcijās; viesu cienāšana ar “Wodku”/ “Schnaps” un “Sakusku”, pieņemšanās; dzimšanas dienas kliņģera (*Geburtstags-Kringel*) pasniegšana; vairāki respondenti uzsvēra, ka vācbaltieši savā starpā satiekās tikai mājās, nevis kafējnīcās); Jāņuvakara (*Johannisfeier*) svinēšana kopā ar latviešiem; saunas apmeklēšana kopā ar igauņiem; studentu korporāciju (piem., Rubonia Tallinā) svētku svinēšana, lūgties pirms maltītes, svētdienās iet plašā ģimenes lokā uz baznīcu.

Ikgadēji (gandrīz vienādos datumos) vācbaltiešu biedrības un organizācijas Vācijā, Latvijā un Igaunijā rīko tradicionālus pasākumus, kuru programma tiek sagatavota un publicēta mājaslapās un brošūrās vismaz gadu iepriekš. Bez regulārām biedrību locekļu sanāksmēm, fiksētiem vakariem (*Jour fixe*), kongresiem, semināriem un koncertiem **klasiskie tradicionālie vācbaltiešu diasporas pasākumi** ir: Ģenealoģijas Diena (*Genealogentag*) Darmštatē marta sākumā, Domus Dorpatensis studentu seminārs ar balli (tikai priekš jauniešiem) Tartū marta beigās, Pavasara Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienības (visu paaudžu) biedru locekļu tikšanās un balle Hamburgā aprīļa beigās, Baltijas Kultūras Dienas (*Baltische Kulturtage*) un Paaudžu Diena (*Generationentag*) Ziemeļvācijā jūnijas sākumā, Jāņu vakara ugunskurs Lejassaksijā, Jāņu svētki dažādās pilsētās, Domus Rigensis Kultūras Dienas Rīgā jūlija sākumā, vasarassvētki augusta beigās brīvā dabā Darmštatē, Paaudžu Dienas Annabergā, Ziemeļreina-Vestfālēnē septembra sākumā, Austrumvācu tirgus dienas Bonnā Ziemeļreina-Vestfālēnē septembra vidū, Kārļa Šīrena Dienas Līnebrugā septembra beigās, Starptautiskās Kultūras Dienas Mare Balticum Darmštatē novembra beigās, Adventa sanāksme dažādās pilsētās decembra sākumā, Vecgada vakara un Jaungada sagaidīšanas balle decembra beigās Rīgā (jauna tradīcija – 3 gadi).

Vācbaltiešu balles norisinās smalkā anahroniskā atmosfērā. Visi aicinātie viesi ienāk deju zalē ar speciālām kartiņām ar attiecīgās vācbaltiešu organizācijas ģerboni vai piestiprināto pie kostīma zilbalto vācbaltiešu diasporas karogu, un sasežs sarakstā norādītajā kārtībā (veci vācbaltieši sasežs atsevišķi no studentiem). Tradicionālās **dejas**, kas vienmēr tiek dejas vācbaltiešu ballēs, un biedru vidū sauktas par “tipiskām vācbaltu dejām”, lai gan pēc savas izcelsmes ir vai nu franču, vai krievu kultūras, ir: **Tourenwalzer, Polonaise, Vengerka, Troika, Française** un **Knotentanz** (jeb **Friesenrock**). Bez dejām, vācbaltiešu kopienai ir savas **dziesmas**, kuras tiek uzdziedātas vakaros katra semināra, konferences vai sanāksmes ietvaros. 1999.g. Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienība ir izdevusi dziesmu un deju krājumu **“Baltiešu dziesmas” (“Der Liederbalte”)**. Vācbaltiešu dziesmu tematika ir

dažāda. Dziesmu krājumā ir gan tradicionālās vācbaltiešu kopienas dziesmas par bezrūpīgu studentu dzīvi Baltijā, dzīru dziesmas, vācbaltiešu studentu korporāciju draudzību, par Baltijas dabu, Baltijas jūru un laipnu vācu muižnieku dzīvi Baltijā; gan internacionāli pazīstamas, vairāku gadsimtu dziesmas vācu, latviešu, igauņu, lietuviešu, krievu, angļu, nīderlandiešu, franču, itāļu, spāņu, latīņu valodā. Krājuma beigās detalizēti, ar izcelsmes vēsturi, instrukciju un zīmējumiem, ir aprakstīti visas vācbaltiešu ballēs deļotās deļas. Jāatzīmē, ka vācbaltu deļošanas rituālā vissvarīgākais ir nevis deļošanas tehnika, bet **galanta uzvedība** un **smalkas franču galma manieres** – sasveicināšanās, locīšanās, komunicēšana deļošanas procesā un atvadīšanās. Tomēr bez šīm klasiskajām deļām ballēs tiek deļotas arī parastas, “brīvas kustības” deļas. Visas vācbaltiešu deļas norit dzīvā orķestra pavadījumā. Deļu ainas komandē vadītājs “*der maitre de plaisir*” franču valodā ar tulkojumu vācu valodā.²⁵⁹ Tā kā arvien vairāk un biežāk vācbaltiešu pasākumos piedalās interesentu “no malas”, kā parasti dienā pirms balles šīs deļas tiek izmēģinātas kopā ar vienu no vācbaltiešu biedrības locekļiem.

Tā kā **valoda** ir viena no centrālajām kultūras identitātes sastāvdaļām, bija nepieciešams izpētīt, kādā valodiskajā un mediju telpā dzīvo mūsdienu vācbaltiešu diaspora. Anketēšanas rezultāti apliecināja, ka vairākums savā ikdienā izmanto **vācu** valodu (83), taču bija arī tie (visi piedzimuši līdz 1939.g.), kuri atzīmēja vai nu atsevišķi, vai kopā ar **vācu** valodu - **vācbaltu dialektu** (19). Attiecībā uz to, kādā valodā respondenti lasa, pēc rezultātu analīzes bija iespējams konstatēt, ka vairākums lasa avīzes **vācu** valodā, lai gan vecākās paaudzes respondenti atzīmēja vai nu atsevišķi, vai kopā ar **vācu** valodu – **baltu valodas** (33) (pierakstot klāt, piem., **latviešu** vai **igauņu** valodu). Pie tam, respondenti, kuri atzīmēja “baltu valodas” uzsvēra, ka, nevēlas aizmirst savu senču – vecāku vai vecvecāku – iemācīto, un, regulāri lasot dažādus resursus latviešu vai igauņu valodā, atsvaidsina savas zināšanas. Kā tika noskaidrots, no vienas puses, respondenti lasa **vācbaltiešu biedrībās izdotos žurnālus un avīzes**: “Baltische Briefe”, “Mitteilungen aus baltischem Leben”, “Lettische Presseschau”, “Baltische Rundschau”, “Rundbriefe”, bet no otras puses, arī vadošās Vācijas avīzes – “Süddeutsche Zeitung“, „Der Spiegel“, „Die Zeit“, „Tagesspiegel“, “Frankfurter Rundschau”. Bez periodikas un publicistikas, respondenti lasa grāmatas par vēsturi, vācbaltu un baltu izcelsmes autoru romānus un dzeļu (no Latvijas un Igaunijas vācu valodas tulkojumā). Taču ja vecākās paaudzes pārstāvji ir tendēti uz bērniībā apgūto baltu valodu kopšanu, tad jaunākām paaudzēm piederīgie (pēc 1945.g. dzimušie) vācbaltieši lasa dažāda tipa literatūru tikai vācu

²⁵⁹ DbJuStr. *Der liederbalte. Lieder für immer und überall. Tänze. Lieder zum Johannifeuer*. Hamburg: Deutschbaltisches Jugend- und Studentenring e.V. (Hrsg.), 1999, S. 213-231

valodā. Spriežot pēc anketēšanas rezultātiem, neatkarībā no vecuma vācbaltieši izmanto savā ikdienā *televīziju* un *internetu vācu* (85), *angļu* (27), *franču* (8), *baltu valoda (latviešu – 20, igauņu – 13)*, lai uzzinātu par politiskiem, sociāliem un kultūras notikumiem Vācijā un Baltijā. Par to, kas notiek *vācbaltiešu aprindās* anketēšanas respondenti uzzina galvenokārt caur Vācbaltiešu biedrībā izdoto avīzi-brošūru “Baltische Briefe”, “Bruņniecības ziņu avīze” (“*Nachrichtenblatt der Ritterschaft*”), caur Vācbaltiešu biedrības izsūtīto informāciju pa pastu, pa e-pastu, caur regulārām tikšanās vakariem (*Joure Fix*), caur personālo komunikāciju vācbaltiešu biedrību organizēto pasākumos (piem., Vācbaltiešu Kultūras Dienās (*Deutschbaltische Kulturtage*)). Vācbaltiešu *dubultā identitāte* izpaužas, piem., mediju lietošanā (it īpaši vecākajai paaudzei) – vācbaltiešu organizāciju biedri ir *duālisti mediju telpā*, jo viņi lieto gan Vācijas Republikas piedāvātos, gan vācbaltiešu organizāciju ražotos medijus, lasa avīzes un citu literatūru gan no Vācijas, gan no Baltijas. Vācbaltiešu diasporas pārstāvji, neskatoties uz savu vecumu ir perfekti integrēti mūsdienu Vācijā gan sociālpolitiskajā, gan kultūras ziņā, un attiecībā uz *mediju telpu* viņiem piemīt arī *multilingvālā identitāte*. No vienas puses, viņi tāpat kā vācieši lasa un skatās Vācijas piedāvātās ziņas un literatūru gan vācu, gan angļu, gan franču valodās, bet no otras puses, interesējas par notiekošo vācbaltiešu aprindās, un caur dažādām vācbaltiešu biedrībām pasūta sev literatūru, periodiku un publicistiku no Baltijas. Var atzīmēt, ka gan veciem (lielāka), gan jauniem vācbaltiešiem joprojām ir interese par to, kas notiek mūsdienu Baltijas valstīs, kā arī par to, kādā veida tur tiek saglabāts vācu kultūras mantojums un tiek koptas vācu tradīcijas.

Vācbaltu dialektam ir raksturīgas šādas īpatnības: biežs mīkstinājuma formu lietojums (Hund -> Hundchen; Jungchen), vācu literārajai valodai (*Hochdeutsch*) neraksturīgā lenā intonācija, pilnībā vārdos izrunājams burts “r”, aizguvumi no baltu (latviešu, igauņu) valodām un krievu valodas. Spilgtākie *balticismi*, ko vēl atceras (lielākoties vecākās paaudzes) vācbaltieši, ir: galvenokārt, vairāku vācbaltiešu aprindās populāro *ēdienu nosaukumi*: “Kümmelkuckel” (Kümmel - ig. kōomen/ latv. ķīmenes, kumīns/ ķīmeņmaizītes, ig. kukkel – apalītis (maizīte)), “Pascha”/“Pasxa” (kriev. Пасха), “Sakuska” (kriev. закуска), “Kotlettchen” (fr. côtelette, latv. kotletes, kriev. котлеты), “Rosa Manna” (ig. roosamanna - deserts ar mannas putru), “Burkanen” (latv. burkāni/ ig. porgand), “Apfelsinen” (latv. apelsīni, kriev. апельсины), “Stickbeeren” (dzērvenes), “Rauschbeeren” (mellenes), “Schwanbeeren” (mellenes), “Schmand” (saldais krējums), “Pirogge” (latv. pīrags, ig. pirukas), “Bļini” (kriev. блины - pankūkas), “Soljanka” (kriev. солянка, latv. soļanka), “Rossol” (kriev. рассол), “Burke”, “Krüschchen”, “Speckkuchen” (latv. speķis, speķa pīrādziņš), “Goggelmoggel” (latv. gogelmogels, ig. koogelmoogel), “Fintjeflüschen”,

“Kissel” (latv. ķīselis/ ig. kissell); tādi vācbaltiešu **izteicieni** kā “Marjell” (lietuv./austrumprūšu mergelė - meitene), “Apapa”, “Amama”, “Omama” (latv. vecmāmiņa), “Opapa” (latv.: vectētiņš), “der Knot” (pejoratīvi par proletāriešiem), “Pliete”/“Plit” (latv. plīts, ig. pliit), “Zickelbart”, “Knust”, “Kämmarerkuss”, “Reichsdeutsche” (no *Reich* – impērija, latv. valstsvācieši), “Erbarmung”, “Strund”, “Rabusche”, “Spann” (latv. spainis), “Samowar” (kriev. самовар - patvāris), “Solkspann”, “Zatzken” (kriev. цапки - lupatas), “Spitzki” (kriev. спички - sērkociņi), “Bagaschen” (latv. bagāža, kriev. бараж), “Bunsche” (latv. bundža/deva), “Lupat” (latv. lupatas), “Prüggi” (ig. prūgi - atkritumi, atliekas), “Schaffrei” (ig. sahver/sahvrei- pieliekamais), “Kissenbühr” (ig. padjapüür - spilvendrāna), “Kratzfuß” (kalps; no: einen Kratzfuß machen – paklanīties; kratzen - ieskrāpēt), “Bredouille” (fr. Bredouille ([bre'doljə] - nepatikšanas, grūtības, apmulsums), “Pratchen” (anekdotes/jokas), “wot” (kriev. вот - tād), “laban” (ig. labane – vulgārs, rupjš), “beschworhen” (latv. makoņains), “auslaipain” (latv. pārlēkt peļķes), “narieren” (kaitināt), “pliggern” (ķircināt), “antunteln” (saģērbties dižciltīgo kārtai neraksturīgā veidā/ latv. satuntuļot), stramm (gudrs), “herumdammeln” (latv. mīlināties), “nuschelig”, “zieschen”, “veraasen”, “schabbern”, “tilksen” (es *tilkst* (ig. tilkuma)/ pilēt), “tilkern”, “solkern”/ “solku-solku” (ig. solkima-sasmērēt, netīrs), “vai”/ “hotz” (pārsteiguma izteiksme), “wai Gottchen” (ak, Dieviņ!)²⁶⁰. Kā norādīja vecākās paaudzes respondenti, viņu pēcteči vairs neizmanto tos vācbaltiešu izteicienus un vārdus, kurus joprojām lieto viņi paši, un kurus lietojuši viņu priekšteči. Jaunākās paaudzes vācbaltieši piedzima un auga Vācijā, un runā vācu valodā, pakāpeniski aizmirstot savu senču “valodu”, jo ārpus ģimenes loka tiem vairs nav nekādas nozīmes.

Bez savdabīgā dialekta, dziesmu un deju tradīcijām, vācbaltiešiem ir savas **humora tradīcijas**, pie kurām pieder **Pratchen** (anekdotes/ joki). Vairāki anketēšanas respondenti uzsvēra, ka **Pratchen** ir viņu kopienai raksturīgās pašironijas izpausme. Jēdziens **Pratchen** ir lejasvācu (*Niederdeutsch*) izcelsmes vārds, kuram nav alternatīvas literārajā vācu valodā (*Hochdeutsch*). **Pratchen** ir anekdotes, komiskas, parodiskas un ironiskas dzejas vai stāstiņi par vācbaltiešu aristokrātu dzīvi Baltijā, viņu ikdienu un tipiskām situācijām. Kā parasti **Pratchen** ir rakstīti lejasvācu valodā (jo Baltijas vācieši galvenokārt bija no Ziemeļvācijas, kur viduslaikos bija izplatīts lejasvācu dialekts) ar daudziem balticismiem un slavinismiem. Daudzas vācbaltu anekdotes ir veltītas mīļākajai vācbaltu muižnieku tradīcijai – medībām un šaušanai, mietpilsoniskajai idillei, vācbaltu dižciltīgo augstprātībai, kā arī jautrām situācijām

²⁶⁰ Diemžēl, ne visiem anketās norādītajiem tipiskiem “vācbaltiešu” vārdiem un izteicieniem respondenti deva atšifrējumu un izcelsmes versiju, un ne vienmēr bija iespējams atrast attiecīgu tulkojumu.

multinacionālajā Baltijās vidē.²⁶¹

Aptaujas gaitā arī tika noskaidrots, kuram ģeogrāfiskam reģionam vācbaltiešu diasporas pārstāvji pieskaita Vāciju, un kuram 3 Baltijas valstis (Latviju, Igauniju un Lietuvu). Tika noskaidrots, ka šis faktors nav saistīts ar paaudzi un atbildēs bija iespējams konstatēt visai atšķirīgas kombinācijas. Pie Rietumeiropas **Vāciju** pieskaita 59 respondentu, pie Viduseiropas – 23, pie Austrumeiropas – 3. **Latviju** pie Rietumeiropas pieskaita 39 respondentu, pie Viduseiropas – 31, pie Austrumeiropas – 11, pie Ziemeļeiropas – 4. **Igauniju** pie Rietumeiropas pieskaita 31, pie Viduseiropas – 19, pie Austrumeiropas – 17, pie Ziemeļeiropas – 16. **Lietuvu** pie Rietumeiropas pieskaita 30, pie Austrumeiropas – 26, pie Viduseiropas – 21, pie Ziemeļeiropas – 2. Galvenais secinājums, pie kura bija iespējams nonākt šajā jautājumā ir, ka vairākums respondentu gan Vāciju, gan 3 Baltijas valstis – Latviju, Igauniju un Lietuvu – pieskaita **pie viena reģiona** – vai nu pie **Rietumeiropas (42)**, vai pie **Viduseiropas (33)**. Tas ļauj apgalvot, ka pārsvarā anketēšanas respondenti – vācbaltieši – neatdala savu dzimteni no savu tēvu/ senču zemes ģeogrāfiski.

Atbildes uz jautājumu par līdzīgām valstīm Vācijai kultūras jomā respondentu atbildes sadalījās atkarībā no paaudzes divās rindās. Vecākajai paaudzei piederīgie uzskata, ka visvairāk vācu kultūrai tuvās valstīs ir **Latvija(69)**, **Igaunija(55)** un **Lietuva(39)**, savukārt jaunākajām paaudzēm piederīgie minēja **Austriju (71)**, **Šveici (66)**, **Nīderlandi (62)**, **Franciju (51)** un **Poliju (24)**. Kā valstis, ar kurām **Vācijai ir jāsadarbojas**, respondenti visbiežāk ierakstīja: **Austriju (65)**, **Šveici (54)**, **Franciju(38)**, **ASV(34)**, **Lielbritāniju (23)**. Taču daži aptaujātie - pārsvarā vecākas paaudzes pārstāvji – minēja **Latviju (19)**, **Igauniju(17)** un **Lietuvu(16)**. Diezgan daudz respondentu, tāpat kā citos jautājumos, uzsvēra, ka galvenais, ka visas valstis – Vācija, Latvija, Igaunija un Lietuva – ir vienoti **Eiropā** un ir **“eiropieši”** pēc savām **vērtībām** un **identitāti**.

Attiecībā uz vācbaltiešu diasporas pastāvēšanu mūsdienu Vācijas Republikā, jāatzīmē neviennozīmīgs rezultāts – respondentu viedokļi sadalījās pa pusēm. Viena respondentu daļa (41) atbildēja, ka Vācijas Republikas valdība **atbalsta vācbaltiešus kā unikālu kultūras diasporu** savas kultūras politikas ietvaros caur dažādiem pabalstiem vairākās jomās, piešķirot finansējumu gan atsevišķiem ar vācbaltiešu kultūras mantojumu saistītajiem projektiem, gan vācbaltiešu institūcijām un biedrībām. Savukārt otra aptaujāto daļa (33) atzīmēja, ka Vācijas Republikas valdība īpaši **neatbalsta** vācbaltiešus kā unikālu kultūras grupu, un pārsvarā visi materiālie resursi, ko saņem vācbaltiešu organizācijas, nāk no biedru naudas, vai, ka valdības **finansējums ir nepietiekams**, it īpaši **pēdējos mēnešos**. Vairāki respondenti to sasaista ar

²⁶¹ Pielikumā Nr. 4 “Pratchen” ir iespējams atrast dažus vācbaltiešu anekdošu un stāstiņu piemērus.

pēdējā gada migrantu un bēgļu krīzi Vācijā. Vairākums respondentu praktiski vienbalsīgi uzsvēra, ka Vācijas Republikas valdībai ir **jāatbalsta** vācbaltiešu kopiena, tās kultūra gan Vācijā, gan Baltijā, kā arī pētnieku darbus saistībā ar vācbaltiešu vēsturi un kultūras mantojumu.

Savas **baltiskās** kultūras identitātes saglabāšanai un kopšanai mūsdienās vācbaltieši ir izstrādājuši vairākus mehānismus. Pirmām kārtām, kā jau tika noskaidrots, tās ir dažāda tipa **biedrības un organizācijas**, pie tam, katra no tām nodarbojas ar savu konkrētu jomu. Šo vācbaltiešu biedrību un organizāciju regulāri rīkotajos pasākumos visu paaudžu vācbaltieši satiekas vienkāršas komunikēšanas nolūkos, noklausās biedrību atskaites par darbību un diskutē gan par vācbaltiešu vēstures un kultūras pētniecību visā pasaulē, gan par mūsdienās aktuālajām problēmām. Galvenā organizācija, kura nodarbojas ar kultūras mantojumu, ir **Vācbaltiešu Kultūras fonds (Deutschbaltische Kulturstiftung)**, kas mājo kopā ar Kārļa Šīrena biedrību 15.gs. vācu tirgotāja namā “**Brömsehaus**” Līneburgā. Jau 1990.-os gados bija iecerēts **Vācbaltiešu muzejs (Das Deutschbaltische Museum)**²⁶², taču tikai 2014.g. tā izveidošanai tika piešķirts finansējums no Vācijas Republikas valdības un Lejassaksijas valdības, un tika uzsākta ekspozīcijas formēšana, kura joprojām nav pabeigta līdz galam. Otrkārt, būtiskas vācbaltiešu kultūras identitātes “uzglabāšanas telpas” ir **studentu korporāciju apvienības**, kurās tiek iekapsulēta un kopta vācbaltiešu kolektīvā atmiņa. Visām vācbaltiešu biedrībām un studentu korporācijām ir savi **rituāli**, sava **simbolika** – ģerbonis, karogs, kas ļauj “atcerēties” vairāku gadsimtu garumā uzkrāto nemateriālo mantojumu un “turēt pie dzīvības” centrālās vācbaltiešu diasporas **vērtības**, kas vienmēr saliedēja viņus un saliedē mūsdienas – ģimeni, ģimeniskumu, sabiedriskumu, toleranci, viesmīlību un tēvu zemes – Baltijas – tradīcijas. Kā vēl vienu faktoru, kurš ļauj saglabāties vācbaltiešu kultūras identitātei, ir Vācijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Krievijas jauniešu atbalsta fondi – **studentu un skolnieku atbalsta sistēma**, caur kuru tiek popularizētas vācbaltiešu vērtības un kultūra, un kuras misiju pilda **Vācbaltiešu studentu fonds (Deutschbaltische Studienstiftung)** ar mērķi pārvarēt Hitlera-Staļina pakta un Eiropas sadalīšanās sekas un veicināt miermīlīgu sadarbību un ilgtspējīgu attīstību kultūras sakaru jomā starp Vāciju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Krieviju²⁶³. Kaut gan, kā uzrādīja anketēšanas dati, vācbaltu dialekts pakāpeniski izmirst, un jaunāko paaudžu pārstāvjiem nav tik spēcīgas emocionālas pieķeršanās Baltijai kā

²⁶² *Das Deutschbaltische Museum kommt. Deutschbaltische Kulturstiftung.* Pieejams:

<http://www.deutschbaltischekulturstiftung.de/index.php/homepage/aktuelles/8-das-deutschbaltische-museum-kommt->

²⁶³ *Carl-Schirren-Gesellschaft.* Pieejams: <http://www.carl-schirren-gesellschaft.de/index.php/kulturarbeit/jugendarbeit>

vecākajai paaudzei, var secināt, ka kamēr funkcionē visi šie mehānismi, vācbaltiešu kultūras identitāte, un līdz ar to – vācbaltiešu diasporas identitāte – būs “dzīva”.

4.5. Vācbaltiešu identitātes dinamika 19.gs.-21.gadsimtā

Identitāte ir mūžam mainīga parādība, tā atrodas nemitīgā attīstības procesā, un, jo intensīvāki ir sociālpolitiski notikumi, jo intensīvāk transformējas sabiedrības vai kopienas kolektīvā identitāte. Lai gan šī maģistra darba temata fokusā ir vācbaltiešu diasporas identitāte un tās saglabāšanas mehānismi Vācijā, Igaunijā un Latvijā mūsdienās, lai noskaidrotu, vācbaltiešu identitātes dinamiku, ir nepieciešams izpētīt, kāda vācbaltiešiem bija kolektīvā apziņa līdz 21.gs.. Vācbaltiešu kolektīvās identitātes diahroniskā analīze ir balstīta uz dažādiem avotiem. Pirmkārt, tās ir šī pētījuma autores bakalaura darbā gūtās atziņas par vācbaltiešu identitāti ar fokusu uz 19.gs.beig. un 20.gs. sāk.²⁶⁴ – periodu, kad vācbaltiešu kopienai nācās saskarties ar lielākajām grūtībām savas eksistences vēsturē.²⁶⁵ Otrkārt, tās ir vācbaltu izcelsmes Igaunijas vēsturnieka Arveda fon Taube (*Arved von Taube*, 1905-1978) pētījuma tēzes par vācbaltiešu diasporas vēsturi un pašapziņas transformāciju no pašiem sākumiem – 12.gs. un beidzot ar 20.gs. 70.-iem gadiem. Treškārt, vācbaltiešu identitātes stāvokli 21.gs. sākumā (2006.g.) ļaus izprast Tartu organizācijas Domus Dorpatensis veiktās aptaujas rezultāti, savukārt mūsdienās (2016.g.) – šī darba anketēšanas rezultāti.

Atsaucoties uz bakalaura darbā veikto vācbaltiešu identitātes pētījumu, ir iespējams apgalvot, ka līdz 20.gs. sākumam Baltijā dzīvojošie vācieši ir savā miermīlīgajā, noslēgtajā dižciltības pasaulē iekapsulētā kopiena. Savā pastāvēšanas laikā koeksistējot ar citām kultūras grupām – poļiem, zviedriem, krieviem, latviešiem un igauņiem – vācbaltu muižnieku centās saglabāt savu unikalitāti, norobežojoties no tām. Vācbaltiešu muižnieku identitāte ir septiņsimt gadu garumā konstruētās un koptās kultūras rezultāts. Savu savdabību 19.gs. vācbaltiešu aristokrāti dēvē par “**vāciskumu**”. Taču šis “vāciskumu” nav nacionālās piederības faktors un nav gluži identisks ar valstsvāciešiem piemītošo nacionālo pašapziņu. Vācbaltiešu muižnieku “vāciskums” izpaudās caur dažādiem **simboliem, artefaktiem, varoņiem un rituāliem**. Pie būtiskākajiem 19.gs. vācbaltu kopienas kultūras artefaktiem bija pirmām kārtām, **vācbaltu dialekts** ar tam raksturīgākajiem no latviešiem, igauņiem un slaviem aizgūto vārdu krājumu un izrunāšanas formu. Par galveno vācbaltiešu muižnieku artefaktu var

²⁶⁴ Autores bakalaura darba tēzes par Baltijas vācu aristokrātijas pārstāvju dzīvi tika apstiprinātas, veicot vairākas personīgas intervijas ar maģistra darbā ietvaros veiktās anketēšanas respondentiem un vācbaltiešu organizāciju vadītājiem.

²⁶⁵ Autores bakalaura darba pētāmais avots bija vācbaltu izcelsmes rakstnieka un vēsturnieka Zigfrīda fon Fēgezaka autobiogrāfisko romānu tetraloģija “Baltiešu gredzens”.

nosaukt *anonīmo episko vācu poēmu „Nibelungu dziesmu” („Nibelungenlied”)*, kas 19.gs. dzīvojošajiem vācbaltiešiem bija uzvedības modeļu, morālo, ētisko un sociālo normu krātuve. Kopš bērnības vācbaltu muižniekus iedvesmoja dažādas teikas un leģendas par drošsirdīgiem Livonijas bruņiniekiem un misionāriem, kuri pirms septiņsimt gadiem ieradās uz Baltijas zemēm, lai pildītu savu misiju – kristītu vietējās pagānu tautas. Fon Fēgezaka aprakstītajos muižnieku namos sienas greznoja vācbaltiešu senču portreti, lielākoties militārās uniformās tērpti, pastāvīgi atgādinot viņu pēcnācējiem par saviem nopelniem Livonijas (1558-1583) un Ziemeļu (1700-1721) karos. Kā vācbaltiešu kopienas kultūras artefaktus 19.gs. var arī minēt *Riharda Vāgnera operas*, it īpaši operu tetraloģiju *„Nibelungu gredzens”*²⁶⁶, kuru var nosaukt par vāciskā gara iemiesojumu. Nozīmīga vācbaltiešu identitāti konstruējošā Baltijas vācu dižciltīgo *kultūras institūcija*, bija *muiža* – kur no paaudzes paaudzē tika nodota vācbaltiešu kolektīvā atmiņa un pieredze. Fon Fēgezaka aprakstītajos muižnieku namos sienas greznoja *vācbaltiešu senču portreti*, lielākoties militārās uniformās tērpti, pastāvīgi atgādinot viņu pēcnācējiem par saviem nopelniem Livonijas (1558-1583) un Ziemeļu (1700-1721) karos. It īpaši zīmīgs kultūras simbols vācbaltu muižniekiem, spriežot pēc fon Fēgezaka romānu tetraloģijas teksta, bija 13.gs. sākumā celtā *Cēsu ordeņpils*, kas ilgu laiku kalpoja par Livonijas ordeņa mestra rezidenci, un kur 1577.g. Livonijas kara (1558-1583) laikā vācu bruņinieki uzspīdzināja sevi, lai nekristu krievu cara Jāņa Briesmīgā gūstā. Var teikt, ka viss, kas ir saistīts ar *Livonijas laikiem*, ieņem īpašu vietu fon Fēgezaka tetraloģijā atspoguļotās vācbaltiešu sabiedrības vidē. Daudz vācu kultūras artefaktu, vācbaltiešu kultūras identitātes apliecinājumu atrodas Rīgā. Tie ir *Rīgas Doms*, *Rīgas ordeņpils* (viduslaikos Livonijas ordeņa pils un mestra rezidence), kas tajā laikā bija Krievijas impērijas Baltijas provinču Rīgas ģenerālgubernatora mītne. Turklāt *Sv. Pētera baznīca*, *Sv. Jēkaba baznīca*, kā arī *Vidzemes bruņniecības nams* (tagadējais Latvijas Republikas Saeimas nams), kur galvenajā zālē karājās vairāki seno *Livonijas dzimtu ģerboņi* un kur tajā laikā notika *Vidzemes landtāga sēdes*. 19.gs. vācbaltu muižnieku *varoņi* ir bruņinieki un misionāri, kuri, 12.gs. beigās ierodoties Baltijas zemēs, „ar krustu un zobenu” pievērsa vietējos iedzīvotājus kristīgajai ticībai. Īpaši nozīmīga persona vācbaltiešiem ir Livonijas ordeņa mestrs *Valters fon Pletenbergs*, kurš 1502.g. bija uzvarējis krievu karaspēku kaujā pie Smoļinas ezera (netālu no mūsdienu Latgales ziemeļaustrumu robežas, tagad Pleskavas apgabālā.) Z. fon Fēgezaka romānos attēloto vācbaltiešu varoņi ir viņu senči, to starpā – vecais Baltazārs

²⁶⁶ Zigfrīda fon Fēgezaka romāna tetraloģijā ir saskatāmas daudzas paralēles ar Riharda Vāgnera operu „Nibelungu gredzens”.

Heidenkamp, kurš bija Zviedrijas karaļa Kārļa XII (1682-1718) *trabants*.²⁶⁷ Par vācbaltiešu varoni var nosaukt arī vācu komponistu, vāciskā gara apdzejotāju **Rihardu Vāgneru**, kurš darbojies Rīgā kapelmeistara amatā. To laiku varonis Baltijas vācu minoritātei neapšaubāmi bija arī vācbaltu izcelsmes vēsturnieks, vācbaltiešu interešu aizstāvis **Kārlis Štrens**, kas 1869. g. uzrakstījis polemisko rakstu „Livoniešu atbilde” uz slavofila Jurija Samarina priekšlikumu likvidēt Baltijas provinču autonomiju un tās pārkrieivot. Īsts vācu varonīguma iemiesojums, ar kuru sevi bieži identificē romānā aprakstītie vācbaltieši. 19.gs. vācbaltiešu muižnieku *rituāli* bija, piem., regulārs kolektīvs muižnieku *priekšteču kapu* un *baznīcas* apmeklējums; savu Baltijā (gan tagadējās Latvijas, gan Igaunijas teritorijā) dzīvojošo radu apmeklēšana; *medības*, kur piedalījās tikai vīrieši un zēni; regulāras *pieņemšanas un balles Rīgā Bruņinieku namā* vai pie rezidējošā *landrāta*; zēnu iesvētības pieaugušo kārtā ar simboliku – krāsu deķeli un lenti; Rīgā organizētie „*Teitoburgas lasāmie vakari*” vācbaltiešu studentu vidū, labas uzvedības manieres, piem., sasveicināšanas laikā meitenēm – *kniksēt*, zēniem – *skūpstīt roku dāmām*. Cita vācbaltiešu kultūras identitātes konstruēšanas telpa ir *studentu korporācijas*, kur kā senos Livonijas karavīru laikos ar zobenu pieskārienu uzņēma bruņniecībā. Balstoties uz bakalaura darba tēzēm, var izcecināt, ka 19.gs. vācbaltiešu muižniecības *vērtības* bija: *tolerance, pašaižliedzība, taisnīgums, sadraudzība, pienākuma apziņa*. 19.gs vācbaltieši uztvēra sevi par *misionāriem* un *kultūrtrēģeriem* (*Kulturträger – kultūras nesēji*), nozīmīgākiem vidutājiem starp Rietumiem un Austrumiem, starp Vāciju (*tēvzemi*) un Baltiju (*dzimteni*), kuri tāpat kā viņu senči – vācu misionāri un bruņinieki – kā civilizētās pasaules pārstāvji atnesa Baltijas zemēs dzīvojošām pagānu tautām kristīgo ticību un eiropiska rakstura kultūru.

Pēc 1905.g. revolūcijas notikumiem miermīlīga un idilles pilna vācbaltiešu aristokrātijas dzīve sāka pakāpeniski pārvērsties par lielām šausmām. Bezkonflikta vācbaltiešu, latviešu/ igauņu un krievu līdzāspastāvēšana pēc abām revolūcijām varis nebija iespējama, Pētera I garantētā kultūras autonomija bija spēcīgi apdraudēta, vācbaltieši – mazākums – cieta, no vienas puses, no krieviem un rusifikācijas pasākumiem, un no otras puses, no Baltijas autohtonām tautām un to emancipāciju, kas pārauga nacionālajā kustībā. Nacionālo valstu – Latvijas un Igaunijas – izveidošanās un demokrātiskā vairākuma principa uzvara iezīmēja ilggadējā vācbaltiešu dominantā stāvokļa beigas. Bolševiku terors 1919.g. lika ciest ne tikai vācu muižniecībai, bet arī garīdzniecībai. Taču Rīgas atbrīvošana no

²⁶⁷ Vecā Baltazāra Heidenkampa prototips ir Baltazārs fon Kampenhausens (*Balthasar von Campenhausen*), kurš sākumā bija Kārļa XII trabants, bet pēc Krievijas impērijas uzvaras Lielajā Ziemeļu karā kļuva par cara Pētera Lielā armijas ģenerālleitnantu. (Sal. Fēgezaks, Zigfrīds fon. *Baltiešu gredzens*. Rīga: Vesta-LK, 2012, 334. lpp.)

boļševiku karaspēka 1919.g. 22.maijā ļāva vācbaltiešiem un latviešiem saliedēties. Turklāt veiksmīgas atbrīvošanas cīņu beigās, spēcīga Paula Šīmaņa angāžētība vācbaltiešu kopienas liktenī institucionālajā un politiskajā līmenī, 1919.g. Latvijā izsludinātā **Skolu autonomija**, kā arī 1925.g. izsludinātā **Mazākumtautību Kultūras autonomija** pacēla vācbaltiešu pašapziņu. Autoritāro režīmu nodibināšanās Latvijā, Igaunijā un Vācijā 1930.-o gadu sākumā arvien vairāk veicināja iekšējo konfliktu vācbaltiešu dvēselē starp nacionālo piederību un valsts piederību. Jaunākās paaudzes vācbaltieši galvenokārt pozitīvi uztvēra un atbalstīja Trešā reiha ideju par visu vāciešu apvienošanos vienotajā nacionālajā valstī. Pakāpeniski Baltijā tika dibinātas **“Kustības” (“Bewegungen”)**, kuru mērķis bija vācbaltiešu nacionālās pašapziņas stiprināšana un apvienošanās ar vāciešiem-nacionālsociālistiem. Iekšējās pretrunas un sociālpolitiskie procesi noveda pie vācbaltiešu **pārcelšanās (Umsiedlung)** saskaņā ar 1939.g. 23.augusta Hitlera-Staļina paktu.²⁶⁸ Pamatojoties uz autores bakalaura darba gūtajiem rezultātiem, kā arī kā apgalvo Arveds fon Taube savā pētījumā, **nacionālā identitāte** bija dominējošā **līdz 1939.g.** pār reģionālo, savukārt uzturēšanās Trešā reiha okupētajā Vārtas novadā Polijā **Otrā pasaules kara laikā** un **vilšanas Hitlera režīmā** pagrieza vācbaltiešu kolektīvo identitāti pretējā virzienā – arvien spēcīgāka vācbaltiešiem kļuva **reģionālā pašapziņa**, un arvien vajāka – nacionālā identitāte.

Pēc Otrā pasaules kara beigām vācbaltieši kā bēgļi bēga uz sadalīto Vāciju. Daudzi pazaudēja ne tikai dzimteni, bet arī visu savu mantu un radniekus. Nacionālsociālisma laikā popularizētais pašapzīmējums “baltvācieši” tika tabuizēts. Pirmie mēģinājumi apvienoties Valstsvācijā notika uz reliģijas pamata – 1949.g. tika nodibināta **Evanģēliski luteriska palīdzības komitēja (Hilfskomitee der Evangelisch-lutherischen Deutschbalten)**. Taču jau 1950.g. vācbaltieši apvienojās politiskajā līmenī **Vācbaltiešu novadniecībā federālajā zemē (Deutschbaltische Landsmannschaft im Bundesgebiet)**. Šī politiskā aparāta darbības rezultāts bija piešķiršana visiem vāciešiem **Tiesības uz pašnoteikšanos un dzimteni (“Recht auf Heimat”)**, kā arī **Vācu bēgļu harta “Charta der deutschen Heimatvertriebenen”** 1950.g.. 1950.-os un 1960.-os līdz ar vairāku vācbaltiešu biedrību un organizāciju dibināšanos vai to darbību atkal-atjaunošanos vācbaltiešu identitāte “atguva savu spēku” – vācbaltieši pievērsās sava “baltiskuma” restaurēšanai, savas tēvu zemes un dzimtenes kultūras sakaru veidošanai jau Valstsvācijā. Viens no nozīmīgākajiem vācbaltiešu diasporas institucionalizēšanas mēģinājumiem bija **Baltijas universitāte (Baltische Universität)**, kuru 1946.g. ar Lielbritānijas (okupācijas zonas) Ārlietu ministrijas atļauju dibināja “pārvietotās

²⁶⁸ Taube, Arved Freiherr von. Thomson, Erik von. *Die Deutschbalten. Schicksal und Erbe einer eigenständigen Stammesgemeinschaft*. 2. Auflage, Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft e.V., 1978, S. 48-75

personas”/ bēgļi no Baltijas valstīm Hamburgā (vēlāk Pinebergā līdz pat 1949.g.), un kura veicināja studentu korporāciju tradīcijas attīstību un izplatīšanos Vācijas Republikā. Vācbaltiešu diasporas biedrību tīkls institucionalizējās arī aizjūrās – 1953.g. tika dibināts **“Baltiešu pulciņš Austrālijā” (Baltischer Zirkel in Australien)**, 1958.g. – **“Vācbaltiešu asociācija” (German Baltic Association) Ņujorkā**.

1971.g. tika reģistrēti šadi dati: Rietumvācija – 40 759 vācbaltiešu, Austrumvācijā – 9673, aizjūrās (Kanādā, ASV, Austrālijā) – 7136, un citās Eiropas valstīs – 2219.²⁶⁹ Arveds fon Taube, vācbaltiešu vēstures un pašapziņas pētnieks atzīst, ka ir grūti atrast objektīvus kritērijus, kas nosaka cilvēka piederību vācbaltiešiem – tie var būt gan emocionālās piederības sajūta, gan piedzimšana Baltijā, gan rezidence Baltijā līdz 1939.g., gan laulība ar Baltijā dzimušo un dzīvošo cilvēku, gan piederība vācbaltiešu biedrībai vai organizācijai. Vācbaltiešu identitāte ir grūti definējama parādība gan cilvēkiem “no malas”, gan pašiem vācbaltiešiem (kā atzina vairāki autores veiktās anketēšanas respondenti), bet tā ir labi uztverama caur tās simboliem, varoņiem un rituāliem. Kā jau tika konstatēts, biedrības un organizācijas Vācijā, Latvijā un Igaunijā ļauj vācbaltiešu saglabāti un kopt vācbaltiešu identitāti līdz pat mūsdienām. Vācbaltiešu kopiena no sevī noslēgtā un iekapsulētā fenomena 19.gs. muižnieku laikos pārtapa par demokrātiski domājošo, kultūrā balstīto diasporu 21.gadsimtā.

2006.g. Tartu organizācijas Domus Dorpatensis ir veikusi aptauju dažu vācbaltiešu organizāciju biedru vidū par viņu vācbaltiešu identitāti. Salīdzinājumā ar šī maģistra darba autores pētījumu, Domus Dorpatensis anketēšanas auditorija bija lielāka – 311 cilvēki, kā arī līdz 1920.g. un 1920.-29.gadu periodā dzimušo respondentu skaits bija procentuāli lielāks.²⁷⁰ Izejot no tā, ka pēc savas tematikas jautājumi Domus Dorpatensis aptaujā bija līdzīgi, kā arī no tā, ka anketēšanas auditorija bija arī līdzīga²⁷¹ un spriežot pēc tās rezultātiem, 130 no 311 respondentiem atzīmēja savu piederību pie “vācbaltiešiem”, savukārt tikai 14 – pie “vāciešiem”. Atšķirībā no šiem rādītājiem, 2016.g. anketēšanā procentuāli lielāks bija to respondentu, kuri atzīmēja sevi par “vāciešiem”. Tādu atšķirību identitātē var saistīt ar vecumu, proti, 2006.g. aptaujā piedalījās vairāk vecākas paaudzes vācbaltiešu nekā 2016.g., kuri apzīmē sevi kā “vācbaltieši”, jo piedzima un auga Baltijā. Savukārt 2016.g. aptaujā piedalījās vairāk to respondentu, kuri, vai nu gan piezima, gan auga jau Baltijā (vai daļēji Polijā), vai, kaut gan piedzima Baltijā, savu bērnību pavadīja jau Vācijā. Atšķirības starp

²⁶⁹ Turpat, S. 71

²⁷⁰ Līdz ar to vecākas paaudzes pārstāvju (līdz 1920.g., 1920.-1929.g.) viedoklis Tartū īstenotās anketēšanas ir izpausts spēcīgāk nekā 2016.g. aptaujā.

²⁷¹ 2006.g. anketēšanas respondenti bija tādu vācbaltiešu biedrību locekļi kā *Carl-Schirren-Gesellschaft*, *Verband der Baltischen Ritterschaften*, *Evangelischer Hilfsverein*, *Deutschbaltische Genealogische Gesellschaft*, *Studentenverbindung*, *Deutschbaltischer Jugend- und Studentenring*, *Domus Rigensis* un *Landsmannschaft*.

2006.g. un 2016.g. aptauju rezultātiem ir sastopamas arī jautājuma par “vācbaltiskās” identitātes lomu. 2006.g. anketas uzrādīja procentuāli lielāku respondentu skaitu, kuriem viņu “vācbaltiskā” identitāte un izcelsme ir “ļoti svarīga”. Savukārt, tā kā 2016.g. aptaujā 1920.g.-1929.g. periodā dzimušo respondentu skaits bija samērā neliels, vairākumam viņu “vācbaltiskums” bija vienkārši “svarīgs”. Taču tāpat kā 2016.g. anketēšanā vairāki 2006.g. respondenti norādīja savu “eiropiskumu” un kosmopolitismu (pasaules pilsonību), un uzsvēra Eiropas lomu viņu gan kā personu, gan kā diasporas identitātes veidošanos. Zīmīgi ir tas, ka, tā kā 2006.g. aptaujā piedalījās vairāk vecākās paaudzes vācbaltiešu, anketās bija vairāk ierakstīto balticismu, vācbaltu idiomu, vācbaltiešu rituālu un tradīciju. Taču abās aptaujās norādītie balticismi bija galvenokārt saistīti ar ēdieniem, un balticismu pareizrakstība pašu respondentu vidū variējas (piem., Pliete/ Plite; Bļini/ Blini; Pasxa/ Pascha), jo vācbaltu dialekts ir fenomens, kurš eksistēja mutvārdu formā dažādās Baltijas malās, bez centralizētas un fiksētas pareizrakstības.²⁷² 2006.g. un 2016.g. dažādu vācbaltiešu biedrību locekļu vidū veikto aptauju salīdzinājums apliecināja to, ka vācbaltiešu identitāte ir atkarīga no paaudzes – **vecāka paaudze**, kuras pārstāvji piedzima un auga Baltijā, tagad dzīvojot Vācijā, vairāk identificē sevi ar **baltiskumu**, savukārt **jauno paaudžu** pārstāvji (pēc 1939.g. dzimušie), kuri piedzima vai nu Polijā, vai jau Vācijā, un savu bērnību pavadīja jau Vācijā, vairāk identificē sevi ar **vāciskumu**.

Apkopojot vācbaltiešu diasporas kolektīvās identitātes analīzi dinamikā, var nonākt pie secinājuma, ka periodā **no 19.gs. līdz mūsdienām** vācbaltiešu identitāte piedzīvoja **spēcīgu, dziļu transformāciju**. Ņemot vērā to, ka šī darba fokusa grupa ir vācbaltu muižniecība, kā arī atsaucoties uz identitātes koncepcijām, var apgalvot, ka **19.gs.** vācbaltiešiem ir **eksluzīvā kolektīvā identitāte** – viņi dzīvo idilliskajā Livonijas laiku bruņinieku vērtību pasaulē ar tai raksturīgo simboliku, varoņiem un rituāliem, norobežoti no citām Baltijas kultūras grupām (latviešiem/ igauņiem, krieviem) un komunicējot pārsvarā tikai ar saviem tuviem vai tāliem vācbaltu izcelsmes radniekiem. 19.gs. vācbaltiešu muižniekiem ir **autonomā jeb korporatīvā identitāte**. 19.gs. vācbaltieši centās kopt septiņsimt gadu garumā konstruēto smalko aprindu kultūru, ko dēvēja par **“vāciskumu”**. Taču jāatzīmē, ka šis “vāciskums” nav saistīts ar nacionālo pašapziņu un etnosu, bet ir kultūras identitātes raksturojums. 19.gs. vācbaltiešu dižciltīgo vērtības bija **ģimene, sabiedriskums, pienākuma apziņa, misionārisms (protestantiskās kristīgās vērtības) un kultūrtrēģerisms**.

20.gs. vācbaltiešu kopienai nācās piedzīvot dažādus sociālpolitiskos notikumus –

²⁷² Bender. *Die Deutschbalten und das baltische Deutsch. Anno 2006*. In: *Germanistik als Kulturvermittler: Vergleichende Studien. Vorträge der III. Germanistenkonferenz an der Universität Tartu*, S. 25

1905.g. un 1917.g. revolūcijas, Latvijas un Igaunijas nacionālo valstu dibināšanu, Pirmo pasaules karu, Otro pasaules karu un 1939.g. pārcelšanos (*Umsiedlung*), kuri spēcīgi ietekmēja kolektīvās identitātes attīstību. ***Starpkaru periodā, līdz 1939.g.*** vācbaltiešu diasporā arvien stiprāk pār reģionālu izpaužas ***nacionālā identitāte***, jo tajā laikā vairākums, it īpaši jaunās paaudzes vācbaltieši atbalstīja Hitlera nacionālās idejas. Taču ***pēc Otrā pasaules kara beigām*** vācbaltiešu identitāte krasi mainās, proti, ***reģionālā identitāte jeb piederība Baltijas reģionam*** kļūst viņiem svarīgāka par nacionālo. ***20.gs. 50.-os un 60.-os gados*** vācbaltieši jau Vācijā dzīvodami, sāk pakāpeniski “restaurēt” savu kolektīvo atmiņu un konstruēt savu kultūras identitāti, balstoties uz līdz 1939.g. Baltijā izveidoto kultūru ar visiem tās simboliem, varoņiem un rituāliem. ***Kopš 1950.-iem*** gadiem par centrālo kultūras platformu vācbaltiešu identitātes manifestācijai un kultūras sakaru veicināšanai starp Baltiju un Vāciju, kļūst dažāda tipa vācbaltiešu ***biedrības*** un ***organizācijas***. ***1962.g. 6.oktobrī*** Darmštate kā ***Vācbaltiešu novadniecības (Landsmannschaft) pilsēta*** oficiāli kļuva par vācbaltiešu kultūras platformu ar sertifikātu, kurā ir atrodami šādi vārdi: “Kur dzimtene ir skaidri un dziļi iesakņota garā un dvēselē, tā vairs nekad neizzudīs.”²⁷³ ***1990.g. 3.aprīlī*** par galveno federālo zemi, kas nodarbojas ar vācbaltiešu kultūras mantojuma saglabāšanos un kopšanu, kļuva ***Hessene***, kas arī apņēmusies turpmāk finansiāli atbalstīt vācbaltiešu biedrības un organizācijas.²⁷⁴

2006.g. Tartu organizācijas Domus Dorpatensis īstenotās aptaujas un 2016.g. maģistra darba autores veiktās anketēšanas rezultāti liecina par to, ka 21.gs. vācbaltiešu biedrību locekļiem visspēcīgāk izpaužas ***reģionāla identitāte*** un ***nostalgiskā*** (ar noslieci uz ***utopisko***) ***pašapziņa***. Jāsecina, ka, ja ***19.gs. un 20.gs. sākumā*** Baltijas vācieši, dzīvojot Baltijā, centās visādi saglabāt un kopt savu ***“vāciskumu”***, tad ***mūsdienās - 21.gs.***, Vācijas Republikā mītošie vācbaltieši cenšas saglabāt, un ar dažādiem mehānismiem “turēt pie dzīvības” savu ***“baltiskumu”***. Vācbaltiešu kolektīvās identitātes analīze diahroniskajā griezumā ļāva nonākt pie secinājuma, ka ***centrālās vērtības*** gan ***19.gs.***, ***gan 20.gs.***, ***gan mūsdienu vācbaltiešiem*** ir ***ģimene, ģimeniskums, senči, senču kultūras mantojums, sabiedriskums, viesmīlība, pienākuma apziņa***. Var atzīmēt, ka tādi vācbaltiešu kolektīvās identitātes komponenti kā ***misionārisms*** un ***kultūrtrēģerisms***, arī ***21.gs.*** ir raksturīgi Vācijā mītošajai vācbaltiešu diaporai. No 19.gs. atšķiras tikai konteksts, proti, mūsdienu vācbaltiešu diasporas pārstāvji ir Vācijas pilsoņi, kuri, kā kultūrtrēģeri un misionāri ***aizstāv eiropisko demokrātisko vērtību sistēmu***. Būtiskākie vācbaltiešu kolektīvās identitātes elementi, kuri stabili izpaužas ***19.gs.-21.gs. periodā*** dzīvojošo vācbaltiešu dižciltīgo sabiedrībā, ir ***kultūra*** un ***kolektīvā atmiņa***.

²⁷³ “Wo Heimat klar und fest im Geiste und im Gefühl begründet ist, kann sie nimmermehr verloren gehen.”

²⁷⁴ Sal. Schlau. *Die Deutsch-Balten*, S. 129-130

Atšķirībā no 19.gs., kad vācbaltiešu augstākajai kārtai bija raksturīga ekskluzīvā kolektīvā identitāte, *mūsdienās* vācbaltiešu muižniecības pēctečiem manifestējas *inkluzīvā identitāte*. Lai gan vairākamam darbā pētāmo biedrību pārstāvjiem ir svarīga viņu izcelsme un piederība unikālajai kultūras grupai, *paralēli vācbaltiskajai* viņiem piemīt *vāciskā identitāte* (piederība vācu kultūrai, tautai un valstij), kā arī *dubultās dzimtenes fenomens*. Centrālais apgalvojums, ko var izsecināt šī darba ietvaros, ir tas, ka *vācbaltiešu identitāte ir paaudzes jautājums*, proti, jo vecāks ir vācbaltiešu organizācijas biedrs, jo spēcīgāks ir viņa *baltiskums/“vācbaltiskums”* (piederība vācbaltiešu diasporai), un otrādi, jo jaunāks ir vācbaltietis, jo spēcīgāks ir viņa *vāciskums* (piederība vācu tautai un Vācijas Republikai).

Tādas mazās diasporas kā vācbaltieši identitātes saglabāšanās mūsdienu Vācijas Republikas multikulturālajā sabiedrībā ir sarežģīta lieta. Taču vācbaltieši ir atraduši savu “nišu”, kur kopt, attīstīt, izplatīt un nodot tālāk savu kultūru. Kolektīvās identitātes pastāvēšanas garants ir regulāra kopienas kultūras manifestēšanās un komunicēšana, ko, kā liecina šī maģistra darba kontekstā izpētītās organizācijas, vācbaltieši efektīvi īsteno ar vairāku instrumentu palīdzību.

NOBEIGUMS

Maģistra darba pamatuzdevums bija noskaidrot, kādā veidā mūsdienās tiek kopta vācbaltiešu kopienas identitāte un kā funkcionē tās saglabāšanas mehānismi. Turpinot bakalaura darbā aizsākto tēmu par vācbaltiešu identitātes izpausmēm, šajā darbā autore fokusējas uz identitātes saglabāšanos ietekmējošo faktoru analīzi vācbaltiešu organizācijās Vācijā, Latvijā un Igaunijā mūsdienās. Maģistra darba tēmas specifika ir saistīta ar 21.gs. aktuālo diasporu problemātiku – vācbaltieši ir kultūrantropoloģiski interesanti kā kultūras diaspora, kura ir izstrādājusi mehānismus, kas sekmē viņu vācbaltiskās identitātes saglabāšanos. Tā kā mūsdienu vācbaltiešu diasporas identitātes konstruēšana un tās kopšana iekļaujas 21.gs. eksistējošo kultūru savdabīguma saglabāšanas problemātikā, un tā kā darba autorei ir ilgstoša interese par vācbaltiešu kultūras un identitātes jautājumu, kā arī pastāvīga komunikācija ar vācbaltiešu biedrībām un citām vācbaltiešu organizācijām Latvijā, Igaunijā un Vācijā, kā galvenais maģistra darba *mērķis* tika izvirzīts: konstatēt faktorus, kas ietekmē vācbaltiskās identitātes saglabāšanos vācbaltiešu biedrībās un organizācijās Vācijā, Igaunijā un Latvijā mūsdienās.

Saskaņā ar darba mērķi pētījuma jautājumiem un uzdevumiem (skat. *Ievadū*), autore veica *aptauj*u – *anketēšanu* un *intervijas* – Vācijas, Latvijas un Igaunijas vācbaltiešu organizāciju locekļu un vadītāju vidū. Ar aptaujas palīdzību, tika noskaidrots, kādas ir mūsdienu vācbaltiešu kolektīvās identitātes nozīmīgākās sastāvdaļas, kā vācbaltiešu vērtības un tradīcijas tiek saglabātas un nodotas nākamām paaudzēm mūsdienās, kā arī kādā veidā funkcionē Vācijas, Igaunijas un Latvijas vācbaltiešu biedrības 21.gadsimtā. Maģistra darba aptaujā bija iekļauti jautājumi par vācbaltiešu vēsturiskajām, politiskajām, sociālajām, reliģiskajām, kā arī kultūras pārlietībām. Aptauja ļāva definēt mūsdienu vācbaltiešu kopienās aktuālos simbolus, rituālus, varoņus un vērtības. Aptaujas rezultāti tika interpretēti, balstoties uz *vēsturiskiem* un *kultūrvēsturiskiem* materiāliem, kā arī uz *kultūrteorētiskiem*, *kultūrantropoloģiskiem* un *starpkultūru komunikācijas teorijas* konceptiem. Pētot vācbaltiešu identitāti, autore balstījās ne tikai uz aptaujas rezultātiem, bet arī uz saviem novērojumiem, kas tika veikti kopš 2013.g., regulāri piedaloties dažādu vācbaltiešu organizāciju rīkotos pasākumos gan Vācijā, gan Baltijā.

Vācbaltiešu kopiena tika analizēta vairākos līmeņos – gan no iekšējās (*emiskās*) perspektīvas (respondentu atbildes un pašas autores novērojumi, interpretācija), gan no ārējās (*ētiskās*) perspektīvas (vēsturiskie teorētiskie materiāli par vācbaltiešu kopienas fenomenu). Tā kā šī maģistra darba *pētāmie avoti* ir aptaujas rezultātā iegūtās atziņas, kā arī pašas autores

līdzdalības novērojumi, identitātes pētījums tika veikts, izmantojot *kvalitatīvo satura analīzi*. Maģistra darba *teorētisko bāzi* veidoja gan dažādu vēsturnieku, piem., G. fon Pistolkora, V. Šlau, G. fon Rauha, P. Krupņikova, R. Cerūža un L. Dribina, pētījumi par vācbaltiešu kopienas attīstību, gan kultūrantropologu, kultūrsociologu un starpkultūru komunikācijas teorijas pētnieku piem., Kl. Gīrca, F. Barta, T. Eriksena, T. Parsona, E. Brošinski-Švābes, A. Asmanes, G. Maleckes, J. Asmana, G. Hofstedes, teorētiskie darbi saistībā ar kultūru, tās ietekmi uz kolektīvo apziņu, kolektīvās apziņas veidošanos, kolektīvo atmiņu, kolektīvo identitāti, paštēlu un sveštēlu.

Vācbaltiešu organizācijas, kuras bija maģistra darba fokusā, ir *Kārļa Štrenes Biedrība, Baltijas bruņniecību apvienība, Vācbaltiešu genealogijas biedrība, Vācbaltiešu biedrība, Corps Concordia Rigensis, Vācbaltiešu Tartu Universitātes studentu korporācija Minhenē, Vācbaltiešu novadniecība, Vācbaltiešu kultūras fonds, Vācbaltiešu studentu fonds, Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienība, Domus Rigensis*. Tartu organizācijas *Domus Dorpatensis* specifika atšķiras no iepriekš minētajām Vācijas un Latvijas vācbaltiešu biedrībām. Domus Dorpatensis funkcijas orientējas uz pētniecisko darbu un Baltijas valstu studentu zinātnisko interešu realizācijas atbalstu. Domus Dorpatensis ir spēcīgs balsts vācbaltiešu kopienai Igaunijā 21.gs., kas aktīvi sadarbojas ar *Vācu Kultūras institūtu Tartū (Tartu Saksa Kultuuri Instituudi)*, bet oficiāli reģistrētās biedrošanās (iespējas kļūt par biedru) tajā nav.

Vācbaltiešu diasporas analīzes procesā tika konstatēts, ka mūsdienu vācbaltiešu diasporai pastāv sava kultūras platforma – *kultūras centri (biedrības un organizācijas) noteiktās pilsētās*, kur kopienai piederīgie regulāri satiekas, komunicē, turpina praktizēt savas tradīcijas, nodot tās tālāk saviem bērniem un mazbērniem empīriskajā (ģimenes lokā) un institucionalizētajā (organizācijās) veidā, kā arī turpina veicināt kultūras sakarus starp Vāciju, Latviju, Igauniju, Lietuvu un Krieviju. Šādas pilsētas Vācijā ir *Hamburga, Darmštate un Līneburga*, savukārt Latvijā – *Rīga* un Igaunijā – *Tartu*. Tādējādi var apgalvot, ka vācbaltiešu diasporai ir *institucionalizētā komunikācija*.

Maģistra darba ietvaros veiktās aptaujas mērķauditorijā iekļaujās vairākas paaudzes: pirms 1920.g. piedimušo respondentu ir 3 % no kopējā skaita, ap 18 % piedzima 1920.-29.gg., **1930.-1939.gg.** piedimušie veido 34 % no atbildētājiem, ap 22 % ir no 1940.-1949.gg. paaudzes, ap 14 % ir 1950.-59.gg. paaudzes pārstāvji un 1960.-69.gg. piedimušie veido 5 % no aptaujātiem un 4 % – 1970.-79.gg. Izpētot respondentu pašidentificēšanos, bija iespējams nonākt pie šādiem datiem: vairākums (77) definē sevi kā *“vācbaltieši”*, 56 – kā *“vācieši”*, 22 – kā *“baltvācieši”*, 14 – *“baltieši”*, 26 no aptaujātajiem jau apvilktajam

variantam pierakstīja klāt vēl citu pašdefinīciju, piem., *“eiropietis”* vai *“pasaules pilsonis”*. No tā var izsecināt, ka vācbaltiešiem kā kultūras grupai ir diezgan *augstais diasporiskas identifikācijas līmenis*. Jānorāda, ka lielākoties respondenti apvilka *vairākas opcijas*, galvenokārt *“baltvācietis”* un *“vācbaltietis”* kopā (daži rakstīja, ka tas ir viens un tas pats, bet daži, ka “baltvācietis/e” ir vēsturiski novecojis jēdziens un mūsdienās netiek lietots). Taču vairākums respondentu (53) uzskata sevi par *“vāciešiem”* un *“vācbaltiešiem”* vienlaicīgi. Tas ļauj nonākt pie secinājuma, ka pētāmo vācbaltiešu biedrību locekļiem ir *dubultās identitātes* paveids, kas sakņojas *dubultajā mājiskumā (homeness)*. Vācbaltiešu dubultā identitāte izpaužas, piem., mediju lietošanā (it īpaši vecākajai paaudzei). Tika noskaidrots, ka respondentus var pieskaitīt pie *duālistiem mediju telpā*, jo viņi lieto gan Vācijas Republikas piedāvātos, gan vācbaltiešu organizāciju ražotos medijus, lasa avīzes un citu literatūru gan no Vācijas, gan no Baltijas.

Aptauja ļāva noskaidrot, ka kopumā vācbaltiešu locekļu vidū ir manāma šāda tendence: vecāka, pirmskara paaudze apzīmē sevi ar jēdzienu *“vācbaltietis”*, *“baltvācietis”* vai *“baltietis”*, savukārt pēckara paaudzes (1939.-1979.gg.) definē sevi jau kā *“vācieši”*, lai gan jāatzīst, ka pastāv arī daži izņēmumi, kad 1920.-os g. Baltijā dzimušie vācbaltieši pašidentificējas kā *“vācieši”* (14 pirmskara paaudzei piederīgie). Attiecībā uz to, cik svarīga vācbaltiešiem ir viņu vācbaltiskā identitāte – izcelsme un unikālā kultūra, bija iespējams nonākt pie slēdziena, ka 27 respondentiem – ļoti svarīga, 58 – svarīga, 6 – nedaudz svarīga, 4 – vispār nav svarīga. Bieži respondenti uzsvēra, ka viņiem pirmām kārtām ir svarīgi būt *“eiropiešiem”*. Apkopojot respondentu atziņas mūsdienu vācbaltiešiem pārsvarā ir *dubultā identitāte*, un no paaudzes ir atkarīgs tas, vai *baltiskums* dominē pār vāciskumu, vai vāciskums dominē pār *baltiskumu*. Daudziem respondentiem dubultā identitāte “pāraug” *multiplajā identitātē*. Lai gan pastāv arī daži izņēmumu gadījumi, kopumā bija manāma šāda tendence: **jo vecāks ir respondents, jo spēcīgāka viņam ir izpausts baltiskums jeb vācbaltiešu identitāte, savukārt jo jaunāks ir respondents – jo spilgtāk viņam manifestējas vāciskums jeb vācu identitāte.** Anketēšanas rezultātu interpretēšana ļāva konstatēt, ka vairākumam respondentu ir *“dubultās dzimtenes” fenomens* – viņi vienādi uztver Vāciju – savu tagadējo dzīvošanas vietu, un Baltiju – savas vai savu vecāku/vecvecāku dzimšanas vietu. Tas var būt par pamatu tam, ka viņi joprojām izdala atsevišķus jēdzienus *dzimtenes (Heimat)* un *tēvzemes (Vaterland)* apzīmēšanai. Galvenais faktors, kurš nosaka vācbaltiešu kopienas pārstāvju ģeogrāfisko identificēšanos ir *piederība noteiktai paaudzei*. Tie aptaujātie, kas piedzima līdz Otrā pasaules kara sākumam, identificējas vairāk ar Baltiju kā reģionu vispār, konkrētu reģionu – tagadējām Latviju un Igauniju, vai pilsētu un vispār

baltiskumu. Savukārt tie aptaujātie, kuri piedzima pēc Otrā pasaules kara beigām, vairāk identificējas ar Vāciju un vācu kultūru un **vāciskumu**. Tā kā anketēšanas respondenti daudzkārt uzsvēra arī ciešu emocionālu saistību ar Eiropu un Eiropas vērtībām, var teikt, ka daudziem ir arī **eiropeskā identitāte/ eiropeskais paštēls**.

Baltiskums jeb piederība vācbaltiešu kopienai ir interpretējama kā kultūrā balstītā īpatnība, citiem vārdiem sakot, kā savdabība, kas izpaužas tikai **kultūrā**. Proti, **baltiskums** ir veids, kādā mūsdienu vācbaltiešu diasporas pārstāvji dzīvo un komunicē savā starpā, **baltiskums** ir vācbaltiešu kultūra un viņu paštēla pamatelementi. Kā **vienojošos** elementus savā vācbaltiskajā identitātē aptaujātie redz **kopīgās vērtības, vēsturi, kultūras prakses un rituālus**, kas tajā pašā laikā kalpo par būtiskiem, viņu unikālo **kultūru konstruējošiem komponentiem**. Kā **vācbaltiskās identitātes bāzi** var minēt tādas **simbolus** kā Baltiju kā reģionālās piederības vietu, Baltijas ainavu, labas zināšanas par Baltijas vēsturi, (nelielas, un no paaudzes atkarīgas) baltu valodu (latviešu, igauņu) zināšanas, vācbaltiešu biedrībās izdotās avīzes un žurnālus, piem., “Baltische Briefe”, “Mitteilungen aus baltischem Leben”, vācbaltiešu ģerboni un moto “*In Treuen fest*”, no valstsvāciešiem atšķirīgo vēsturi, tradīcijas, kultūru, notikumus (piem., landesvēra cīņas, vācbaltiešu saliedētība Pirmā un Otrā pasaules kara laikā, pārcelšanās (*Umsiedlung*) uz Vartegau), savu izcelsmi un tās apzināšanos, specifisku audzināšanu (dižciltīgo manieru kopšana), šķirisku apziņu, vācbaltu dialektu ar tam raksturīgo intonāciju (piem., “Sakuska”, “Kotlettchen”, “Rosa Manna”, “Kissel”, “Burkanen”, “Apfelsinen”, “Lupat”), idiomām, anekdotēm un asprātībām (*Pratchen*), vācbaltiešu “neatkarīga” un “brīva” domāšana (eiropesko vērtību kontekstā), vācbaltiešu autoritāšu ne-respektēšana, kā arī tādas **varoņus** kā bruņiniekus krustnešus (savus senčus), landesvēru (savus priekštečus), K. Šīrenu, T. Šīmani, P. Šīmani, Z. fon Fēgezaku, Z. Bergengrīnu, H. Erhardu, V. Litu.

Pašidentifikācijā ar **vāciskumu** kā svarīgākie faktori respondentiem tika minēti: **“runāt vācu valodā”, “būt Vācijas pilsonim/ei”, “lielāku dzīves daļu nodzīvot Vācijā”**. **Piederības sajūta vācu kultūrai un lepnuma līmenis** par **Vāciju** vācbaltiešu organizāciju biedru vidū galvenokārt ir atkarīgs no **piederības noteiktai paaudzei**. Ja vecākā paaudze ir diezgan kritiski noskaņota pret mūsdienu Vācijas Republikas politiku un sasniegumiem dažādās jomas, tad jaunākā paaudze ir vairāk apmierināta ar Vācijas politisko ietekmi pasaulē un panākumiem ekonomikā, zinātnē un kultūrā; ja vidējā un jaunā paaudzes aktīvi piedalās Vācijas sociālpolitiskajā dzīvē, tad vecākajai paaudzei piederīgie ir maz iesaistīti tajā. Turklāt, tā kā jēdziens **“lepns”** likās daudziem respondentiem pārāk spēcīgs un uz nacionālismu tendēts, viņi paši piedāvāja dažādas alternatīvas – **“ir apmierināts ar...”**, **“ir prieks par...”**, **“ir**

laimīgs par...”.

Izpētot vācbaltiešu organizāciju biedru atziņas par viņu *paštēlu*, bija iespējams nonākt pie šādas likumsakarības: *jo vecāks ir vācbaltietis, jo “stīprāka” viņam ir piederības sajūta Baltijai vai Baltijas valstīm, jo jaunāks bija respondents, jo “vājāka” ir viņa piederība Baltijai, un jo “stīprāka” ir viņa vāciska un eiropēiska pašapziņa.* Izanalizējot pētāmo biedrību locekļu atbildes par tipiskām vācbaltiešiem iezīmēm, bija iespējams noteikt *“tipisku vācbaltieti”* ar šādām raksturīpašībām: *tēvzemi mīlošs; konservatīvs; pieticīgs; atklāts; ar lielu pienākuma apziņu; savas tradīcijas apziņošs; nosvērts; melanholisks; romantisks; “ar plašu vērienu”; pašapzinīgs; dzimteni mīlošs; labsirdīgs; dabu mīlošs; godīgs; uzticības cienīgs; izpalīdzīgs; optimistisks; humorpilns, asprātīgs, jautrs; pieklājīgs; patstāvīgs; uzticīgs; arogants; valdītārs; lepns.* Tā kā vācbaltieši daļēji konstruē savu identitāti, pretnostādot sevi valstsvāciešiem, pamatojoties uz respondentu atziņām, bija iespējams nonākt pie šāda *valstsvāciešu sveštēla: individuālistisks, mietpilsonisks, aprobežoti domājošs, enerģisks, čakls, krietns, mērķtiecīgs, emocionāls, godkārīgs, pēc (pārsvarā materiālajiem) panākumiem tiekošs, alkatīgs, pedantisks, laba krīžu pārvaldītājs, reālistiski un kritiski domājošs, tagadnes un nākotnes kategorijās domājošs.* Respondenti norādīja arī uz to, ka valstsvācieši ir *tauta (Volk)*, savukārt vācbaltieši ir *tautas šķira (Volksschicht)* – pie tam, 2016.g. anketēšanas gadījumā – aristokrātiskais slānis. Turklāt atšķirībā no vācbaltiešiem, valstsvāciešiem nebija pieredzes *līdzāspastāvēšanā ar ne-vāciešiem* un *daudzvalodīgas ikdienas*. Savelkot kopā *vācbaltu izcelsmes* svarīguma pakāpi pētāmo vācbaltiešu biedrību locekļu vidū (vairākumam – *“svarīga”*), un to, kādu *lomu* spēlē vācbaltu izcelsme respondentu dzīvē, var secināt, ka mūsdienu vācbaltiešu identitāte visvairāk un visbiežāk izpaužas salīdzinājumā un pretnostatījumā ar valstsvāciešiem.

Neatkarībā no vecuma pētāmo vācbaltiešu biedrību pārstāvji jūt lielu *iekšējo atbildību pret saviem senčiem*, pret savu unikālo Baltijā konstruēto kultūru, kuras *saglabāšana* un *“pie dzīvības uzturēšana”* gan Vācijā, gan citās valstīs ir kļuvusi par viņu un viņu pēcteču *mūža pienākumu*. Šī darbā pētāmo biedrību locekļu *kolektīvā atmiņa*, kura vācbaltiešu diasporas gadījumā ir identiska ar *kultūras atmiņu*, sastāv no *ģimenes atmiņas, traumatiskas atmiņas* (1905.g. un 1917.g. revolūcijas, Pirmais un Otrais pasaules karš, 1939.g. pārcelšanās (Umsiedlung)), *nostalgiskās atmiņas* un *utopiskās atmiņas*. Dzīvojot Vācijā, vācbaltu dižciltīgo pēcnācēji turpina saglabāt smalkas aristokrātiskās manieres, visādi piekopjot senču tradīcijas, un izrādot cieņu 800 gadu garumā veidotajam Baltijas vāciešu kultūras mantojumam jeb *tagadnieciskojot kolektīvo pagātni*. Tādējādi kolektīvā atmiņa ir viens no galvenajiem faktoriem, kas tieši ietekmē vācbaltiešu identitātes veidošanos un pastāvēšanu arī

21.gadsimtā. Vācbaltiešu diasporas *kolektīvā domāšana* ir *orientēta uz pagātni*. Tomēr, ja vecākajai paaudzei *pagātne* dominē pār *tagadni*, tad vidējās un jaunākās paaudzes pārstāvjiem tagadne dominē pār pagātni, jo viņi ir pilnībā integrēti Vācijas Republikas sabiedrībā.

Vācbaltiešu *atcerēšanās prakšu* īstenotāji ir vairākas vācbaltiešu organizācijas *Vācijā, Latvijā un Igaunijā*. Kā spilgtākos piemērus vācbaltiešu “kolektīvās atmiņas uzturētājiem” pētāmo biedrību vidū var minēt *Corps Concordia Rigensis Vācijā* un *Domus Rigensis Latvijā*. Taču, izpētot *Igaunijas* biedrības *Domus Dorpatensis* struktūru un darbību, tika konstatēts, ka tās tagadējie mērķi un uzdevumi – kopt vācbaltiešu kultūras mantojumu – vairs neatbilst sākotnējiem. Neskatoties uz to, ka finansiāli Tartu mājājošā Domus Dorpatensis ir cieši saistīta ar šī darba ietvaros pētāmajām Vācijas un Latvijas vācbaltiešu organizācijām, pašlaik tā fokusējas uz Igaunijas sabiedrību un pārsvarā jauniem cilvēkiem – Igaunijas studentiem, atbalstot viņu projektus, kas tikai dažreiz ir veltīti vācbaltiešu kultūrai.

21.gs. vācbaltiešu biedrību locekļiem visspēcīgāk izpaužas *reģionāla identitāte* un *nostalgiskā* (ar noslieci uz *utopisko*) *pašapziņa*. Jāsecina, ka, ja *19.gs. un 20.gs. sākumā* Baltijas vācieši, dzīvojot Baltijā, centās visādi saglabāt un kopt savu “*vāciskumu*”, tad *mūsdienās – 21.gs.*, Vācijas Republikā mītošie vācbaltieši cenšas saglabāt, un ar dažādiem mehānismiem “turēt pie dzīvības” savu “*baltiskumu*”. Vācbaltiešu kolektīvās identitātes analīze diahroniskajā griezumā ļāva nonākt pie secinājuma, ka *centrālās vērtības* gan *19.gs., gan 20.gs., gan mūsdienu vācbaltiešiem* ir *ģimene, ģimeniskums, senči, senču kultūras mantojums, sabiedriskums, viesmītība, pienākuma apziņa*. Var atzīmēt, ka tādi vācbaltiešu kolektīvās identitātes komponenti kā *misionārisms* un *kultūrtrēģerisms*, kas bija raksturīgi Livonijas bruņniecībai, piemīt arī *21.gs. vācbaltiešu diasporai*. Atšķirība ir tajā, ka mūsdienu vācbaltieši dzīvo nevis Livonijā, bet Vācijā, un pārsvarā ir Vācijas Republikas pilsoņi, kuri, kā kultūrtrēģeri un misionāri *aizstāv eiropiskās demokrātiskās vērtības*. Būtiskākie vācbaltiešu kolektīvās identitātes elementi, kuri stabili izpaužas *19.gs.-21.gs. periodā* dzīvojošo vācbaltiešu dižciltīgo sabiedrībā, ir *kultūra* un *kolektīvā atmiņa*. Atšķirībā no *19.gs.*, kad vācbaltiešu augstākajai kārtai bija raksturīga *eksluzīvā kolektīvā identitāte*, *mūsdienās* vācbaltiešu muižniecības pēctečiem manifestējas *inkluzīvā identitāte*. Kaut gan vairākamam darbā pētāmo biedrību pārstāvjiem ir svarīga viņu izcelsme un piederība unikālajai kultūras grupai, tajā pašā laikā lielākajai daļai respondentu ir raksturīgā *dubultā identitāte – paralēli vācbaltiskajai identitātei* viņiem piemīt *vāciskā identitāte* (piederība vācu kultūrai, tautai un valstij), kā arī *dubultās dzimtenes fenomens*. Viena no galvenajām atziņām, kas tika iegūta šī pētījuma ietvaros, ir tas, ka *vācbaltiešu identitāte ir paaudzes*

jautājums, proti, jo vecāks ir vācbaltiešu organizācijas biedrs, jo spēcīgāks ir viņa *baltiskums*/ “*vācbaltiskums*” (piederība vācbaltiešu diasporai), un otrādi, jo jaunāks ir vācbaltietis/e, jo spēcīgāks ir viņa *vāciskums* (piederība vācu tautai un Vācijas Republikai).

Savas *baltiskās* kultūras identitātes saglabāšanai un kopšanai mūsdienās vācbaltieši ir izstrādājuši vairākus mehānismus. Pirmām kārtām, tās ir dažāda tipa *biedrības* un *organizācijas*, un tajās pieņemtie *rituāli*, kas ļauj “atcerēties” vācbaltiešu *simbolus* un *varoņus*. Galvenais *princips*, uz kuru balstās šī darba ietvaros pētāmās Vācijas un Baltijas vācbaltiešu organizācijas, ir *izcelsmes tīklošanās* (*Herkunftsvernetzung*) un *biedrošanās*. Vidējās un jaunākās paaudzes vācbaltieši ir tendēti arī uz *transkulturālo* un *globālo* jeb *pasaules tīklošanos*. Pētāmās vācbaltiešu organizācijas veido vienu *tīklu*, pie tam, gan pašām organizācijām šajā tīklā, gan to locekļiem ir *horizontālā hierarhija*. Latvijā ar vācbaltiešu kolektīvās atmiņas saglabāšanos un kultūras identitātes kopšanu nodarbojas organizācija *Domus Rigensis*, kuras struktūra līdzinās vairumam Vācijas vācbaltiešu biedrību struktūrai (ar oficiāli reģistrējamo biedrošanos un biedru naudu elementu), un kura kalpo par kultūras apmaiņas platformu Vācijā un Baltijā dzīvojošajiem vācu kultūras pārstāvjiem un vienkāršiem ieinteresētajiem.

Lai gan savā nosaukumā *Domus Rigensis* un *Domus Dorpatensis* ir līdzīgi, Igaunijas vācbaltiešu organizācijas *Domus Dorpatensis* darbošanās modelis ir pilnīgi citāds. Ja *Domus Rigensis* un pārējās pētāmās vācbaltiešu organizācijas Vācijā fokusējas uz vācbaltiešu kolektīvās pagātnes pieminēšanu un atcerēšanos, tad *Domus Dorpatensis* ideoloģija ir orientēta uz nākotni, proti, kaut gan sākotnēji Tartū mājajošās organizācijas *Domus Dorpatensis* galvenais mērķis bija identisks ar Vācijas un Latvijas vācbaltiešu biedrībām – vācbaltiešu kultūras saglabāšanos veicināšana – tad mūsdienās tas ir – Igaunijas pilsoniskās sabiedrības veicināšana un stiprināšana ar fokusu uz jauniešiem.

Vācbaltiešu biedrības un organizācijas Vācijā, Latvijā un Igaunijā regulāri rīko biedrību locekļu sanāksmes, fiksētos vakarus (*Jour fixe*), kongresus, seminārus, koncertus, kā arī ikgadēji *klasiskos tradicionālos pasākumus*, piem., Ģenealoģijas Diena Darmštatē marta sākumā, Pavasara Vācbaltiešu jauniešu un studentu savienības (visu paaudžu) biedru locekļu tikšanās un balle Hamburgā aprīļa beigās, Baltijas Kultūras Dienas (*Baltische Kulturtage*), Kārļa Šīrena diena (*Carl-Schirren-Tag*, 24.septembrī) un Paaudžu Diena (*Generationentag*) Ziemeļvācijā jūnijas sākumā. Kā parasti vācbaltiešu biedrību rīkoto pasākumu programmā tiek iekļautas *vācbaltiešu balles* (kur tiek pieņemta *galanta uzvedība* un *smalkas franču galma manieres*), kur tiek dejas tradicionālās vācbaltiešu *dejas*, piem., *Tourenwalzer*, *Polonaise*, *Vengerka*, *Troika*, *Française* un *Knotentanz* (jeb *Friesenrock*). Bez dejām,

vācbaltiešu vakaros tiek dziedātas vācbaltiešu diasporas **dziesmas** (gan tradicionālās dziesmas par bezrūpīgu studentu dzīvi Baltijā, dzīru dziesmas, vācbaltiešu studentu korporāciju draudzību, par Baltijas dabu, Baltijas jūru un laipnu vācu muižnieku dzīvi Baltijā; gan internacionāli pazīstamas dziesmas dažādās valodās. Otrkārt, būtiskas vācbaltiešu kultūras identitātes glabāšanas telpas ir **studentu korporāciju apvienības**, kurās tiek iekapsulēta un kopta vācbaltiešu kolektīvā atmiņa. Visām vācbaltiešu biedrībām un studentu korporācijām ir sava **simbolika** (piem., ģerbonis, karogs), savi **rituāli**, savi **varoņi** un **ievērojamās personības**, kuri iemieso centrālās vācbaltiešu diasporas **vērtības**, kas vienmēr saliedēja viņus un saliedē arī mūsdienas – **ģimeni, ģimeniskumu, sabiedriskumu, toleranci, viesmīlību, pienākuma apziņu** un **tēvu zemes – Baltijas – tradīcijas**. Kā vēl vienu faktoru, kurš ļauj saglabāties vācbaltiešu kultūras identitātei, ir Vācijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Krievijas jauniešu atbalsta fondi – **studentu un skolnieku atbalsta sistēma**, caur kuru tiek popularizētas vācbaltiešu vērtības un kultūra, un kuras misiju pilda **Vācbaltiešu studentu fonds (Deutschbaltische Studienstiftung)** ar mērķi pārvarēt Hitlera-Staļina pakta un Eiropas sadalīšanās sekas un veicināt miermīlīgu sadarbību un ilgtspējīgu attīstību kultūras sakaru jomā starp Vāciju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Krieviju. Kaut gan, kā uzrādīja anketēšanas dati, vācbaltu dialekts pakāpeniski izmirst, un jaunāko paaudžu pārstāvjiem nav tik spēcīgas emocionālas pieķeršanās Baltijai kā vecākajai paaudzei, var secināt, ka kamēr funkcionē visi minētie mehānismi, vācbaltiešu kultūras identitāte, un līdz ar to – vācbaltiešu diasporas identitāte – būs “dzīva”.

Rezumējot var secināt, ka maģistra darba ievadā formulētais pētījuma mērķis ir sasniegts un izvirzītie uzdevumi tika izpildīti. Šī darba izstrādes gaitā, balstoties, no vienas puses, uz 2016.g. vācbaltiešu biedrību locekļu vidū veiktās anketēšanas rezultātiem, bet no otras puses, uz autores līdzdalības novērojumiem, tika raksturota vācbaltiešu kolektīvā identitāte, tās specifiskās iezīmes un dinamika, tās saglabāšanās un kopšanas mehānismi vācbaltiešu biedrībās Vācijā, Latvijā un Igaunijā. Jāatzīst, ka pētāmo vācbaltiešu organizāciju biedru anketu izvērtēšanas un interpretēšanas procesā nācās sastapties ar dažādām grūtībām. Viena no tām, ir atlasīt katrai tematikai un apakšnodaļas saturam piemērotos jautājumus ar atbildēm, lai neatkārtotos vēlāk. Jāatzīmē, ka ne vienmēr bija arī iespējams skaidri definēt vienotas vācbaltiešu identitātes izpausmes un vācbaltiešu pārliecības, jo aptaujāto vidū bija tādi, kuru viedoklis atšķīrās no vairākuma uzskatiem.

Tā kā viena no centrālajām un aktuālajām problēmām mūsdienu pasaulē ir migrācija un kultūras atšķirības, balstoties uz šajā darbā izmantoto kultūrantropoloģijas un starpkultūru komunikācijas jēdzienisko aparātu, autorei būtu interesanti izpētīt vācu imigrantu un

vāciskuma faktoru Baltijā, paplašinot tādējādi fokusu no vācbaltiešiem (kuri 1939.g. piespiedu kārtā emigrēja uz Trešo reihu saskaņā ar Hitlera-Staļina paktu) uz visiem vāciešiem, kuri pārcēlās uz dzīvi Baltijā jau pēc Otrā pasaules kara beigām, un dzīvo mūsdienā Baltijas valstīs. Līdz ar to tālāka pētījuma mērķis varētu būt saistīts ar vācu nacionālās identitātes un transnacionālās apziņas fenomena analīzi vācu imigrantu vidū Baltijā.

TĒZES

1. Maģistra darba ietvaros pētāmo vācbaltiešu organizāciju biedriem kā kultūras grupai ir ***augsts diasporiskas identifikācijas līmenis*** – diasporisko identitāti analizējamo biedrību locekļi, it īpaši vecākās paaudzes pārstāvji, uzskata par principiālo, ja ne par vienīgo kolektīvo identitāti.
2. ***Vācbaltiešu identitāte*** ir pirmām kārtām no ***paaudzes atkarīgā parādība*** – jo vecāks ir vācbaltiešu organizācijas biedrs, jo spēcīgāks viņam ir izpausts ***baltiskums/ “vācbaltiskums”*** (piederība vācbaltiešu diasporai), un otrādi, jo jaunāks ir vācbaltietis, jo spēcīgāks ir viņa ***vāciskums*** (piederība vācu tautai un Vācijas Republikai).
3. Savelkot kopā svarīguma pakāpi attiecībā pret savu ***vācbaltu izcelsmi*** (vairāku respondentu – ***“svarīga”***) vācbaltiešu biedrību locekļu vidū, un to, kādu ***lomu*** spēlē vācbaltu izcelsme viņu dzīvē, var secināt, ka mūsdienās vācbaltiešu identitāte visspēcīgāk parādās ***salīdzinājumā*** un ***pretnostatījumā ar valstsvāciešiem*** (Reichsdeutschen).
4. Izanalizējot vācbaltiešu biedrību locekļu atbildes par savām tipiskajām iezīmēm, bija iespējams noteikt ***“tipisku vācbaltieti”*** ar šādām raksturīpašībām: ***tēvzemi mīlošs; konservatīvs; pieticīgs; atklāts; ar lielu pienākuma apziņu; savas senās tradīcijas apziņošs; nosvērts; melanholisks; romantisks; “ar plašu vērienu”; pašapzinīgs; dzimteni mīlošs; labsirdīgs; dabu mīlošs; godīgs; uzticības cienīgs; izpalīdzīgs; optimistisks; humorpilns, asprātīgs, jautrs; pieklājīgs; patstāvīgs; uzticīgs; arogants; valdītārs; lepns.***
5. Vācbaltiešu diasporas ***kolektīvā domāšana*** ir ***orientēta uz pagātņi***. Ja vecākajai vācbaltiešu organizācijās iesaistītajai paaudzei ***pagātne*** (nostalgiska apziņa) dominē pār ***tagadni***, tad vidējās un jaunākās paaudzes pārstāvjiem ***tagadne*** dominē pār ***pagātņi***, jo viņi ir pilnībā integrēti mūsdienu multikulturālajā, eiropeiskajā un demokrātiskajā Vācijas Republikas sabiedrībā.
6. ***Vienojšie*** un ***kultūru konstruējošie komponenti*** pētāmo vācbaltiešu biedrību locekļu kolektīvajā identitātē ir ***kopīgās vērtības, kopīgā vēsture, kopīgās kultūras prakses un rituāli.***
7. Izpētītās vācbaltiešu kopienas pārstāvji jūt lielu ***iekšējo atbildību pret saviem senčiem***, pret

savu unikālo Baltijā konstruēto un kopto kultūru, kuras *saglabāšana* un “*pie dzīvības uzturēšana*” jeb *tagadnieciskošana* gan Vācijā, gan citās valstīs ir kļuvusi par viņu un viņu pēcteču *mūža pienākumu*.

8. Būtiskākie vācbaltiešu kolektīvās identitātes elementi, kuri spēcīgi un stabili izpaužas visā **19.gs.-21.gs.** laikposma gaitā, un kurus tādējādi var uzskatīt par *identitātes saglabāšanos ietekmējošajiem faktoriem* pētāmajā vācbaltiešu sabiedrībā, ir *kultūra* (kas sakņojas noteiktos *simbolos, varoņos/ ievērojamās personībās, vērtībās*) un *kolektīvā atmiņa*.

9. *Vācbaltiskās kultūras identitātes bāzi* veido tādi *simboli* kā Baltijas reģions, Baltijas ainava, labas zināšanas par Baltijas vēsturi, (nelielas) baltu valodu (latviešu, igauņu) zināšanas, vācbaltiešu biedrībās izdotās avīzes un žurnāli (piem., “Baltische Briefe”, “Mitteilungen aus baltischem Leben”), vācbaltiešu ģerbonis un moto “*In Treuen fest*”, no valstsvāciešiem atšķirīgā vēsture, tradīcijas, izcelsme un tās apzināšanās, šķiriska/augstākā sociālā slāņa apziņa, specifiska audzināšana (dižciltīgo manieru kopšana), vācbaltu dialekts ar tam raksturīgo intonāciju un vārdu krājumu (piem., “Sakuska”, “Kotlettchen”, “Rosa Manna”, “Kissel”, “Burkanen”, “Apfelsinen”, “Lupat”), idiomām, anekdotēm un asprātībām (*Pratchen*), no vairākuma un autoritātēm “neatkarīgā” un “brīvā” domāšana, autoritāšu ne-respektēšana, *notikumi* (piem., landesvēra cīņas, vācbaltiešu saliedētība Pirmā un Otrā pasaules kara laikā, pārcelšanās (*Umsiedlung*) uz Vartegau).

10. Kā vācbaltiešu *varoņus/ ievērojamās personības/ aktorus* var minēt Livonijas bruņiniekus-krustnešus (pētāmo biedrību locekļu senčus), landesvēru (pētāmo biedrību locekļu priekštečus), tādus vēsturniekus un politiķus kā K. Širenu, T. Šīmani, P. Šīmani, tādus literātus kā Z. fon Fēgezaku, Z. Bergengrīnu, komiķi H. Erhardu un karavīru V. Litu.

11. Regulāri piekoptie vācbaltiešu biedrībās un organizācijās Vācijā, Latvijā un (dažreiz) Igaunijā *rituāli* ir tādi *klasiskie tradicionālie pasākumi* kā Ģenealogijas Diena, Domus Rigensis Dienas u.c., *vācbaltiešu balles ar dejām* (*Tourenwalzer, Polonaise, Vengerka, Troika, Française* un *Knotentanz* (jeb *Friesenrock*)), *dziesmu dziedāšana* (tradicionālās vācbaltiešu studentu korporāciju dziesmas par bezrūpīgu studentu dzīvi Baltijā, dzīru dziesmas, vācbaltiešu studentu korporāciju draudzību u.c.), biedrību locekļu sanāksmes, fiksētie vakari (*Jour fixe*), kongresi, semināri, koncerti (atsevišķi, kā arī kopā) ar jauniešiem.

12. **Kolektīvā atmiņa** maģistra darbā pētāmajās vācbaltiešu biedrībās, kura vācbaltiešu diasporas gadījumā ir identiska ar **kultūras atmiņu**, sastāv no **ģimenes** atmiņas, **traumatiskas** atmiņas (1905.g. un 1917.g. revolūcijas, Pirmais un Otrais pasaules karš, 1939.g. pārcelšanās (*Umsiedlung*)), **nostalgiskās** atmiņas un **utopiskās** atmiņas.

13. Ja **19.gs. un 20.gs. sākumā** Baltijas vācieši, dzīvojot Baltijā, centās visādi saglabāt un kopt savu “**vāciskumu**”, tad **mūsdienās – 21.gs.**, Vācijas Republikā dzīvojošie vācbaltieši cenšas saglabāt, un ar dažādiem mehānismiem “turēt pie dzīvības”, savu “**baltiskumu**”.

14. 2016.g. īstenotās aptaujas rezultāti ļāva nonākt pie secinājuma, ka **vecākās** paaudzes vācbaltiešiem (kuri piedzima un auga Baltijā) **reģionālā identitāte** (identificēšanās ar Baltiju) drīzāk prevalē pār **nacionālo identitāti** (identificēšanās ar Vāciju), savukārt **jaunāko** paaudžu vācbaltiešiem nacionālā identitāte ir spēcīgāka pār reģionālo.

15. Centrālās **vērtības**, kuras tiek koptas vācbaltiešu biedrībās un organizācijās, gan 19.gs., gan 20.gs., gan mūsdienās, ir **ģimene, ģimeniskums, senči, senču kultūras mantojums, sabiedriskums, viesmīlība, pienākuma apziņa, tolerance, demokrātiskā domāšana**.

16. Tādi vācbaltiešu kolektīvās identitātes komponenti kā **misionārisms** un **kultūrtrēģerisms**, kuri bija raksturīgi Baltijas vācu dižciltīgajiem Livonijas bruņniecību uzplaukuma laikos, piemīt arī **21.gs. vācbaltiešu diasporai**.

17. Mūsdienu vācbaltieši – dažādu nacionālo valstu pilsoņi – joprojām uzskata sevi par “**kultūrtrēģeriem**” un “**misionāriem**”, kuri aizstāv un popularizē **eiropeskās demokrātiskās vērtības**, un par **vidutājiem**, kuri **veicina kultūras sakarus** starp **Austrumeiropu** un **Rietumeiropu**.

18. Atšķirībā no **19.gs.**, kad vācbaltiešu augstākajai kārtai bija raksturīga **eksluzīvā kolektīvā identitāte** – sociālpolitiskā norobežošanās no pārējām kultūras grupām lielajā sabiedrībā, **mūsdienās** vācbaltiešu muižniecības pēctečiem piemīt **inkluzīvā identitāte** – viņi ir perfekti integrēti nacionālvalstu sabiedrībā.

19. Pētāmo vācbaltiešu biedrību locekļiem ir pārsvarā **dubultās identitātes** paveids, kas sakņojas **dubultajā mājiskumā** (homeness) – paralēli **vācbaltiskajai identitātei** viņiem piemīt

vāciskā identitāte (piederība vācu kultūrai, tautai un valstij), un *dubultās dzimtenes fenomens* (Baltija un Vācija tiek uztvertas kā dzimtene, kaut gan savās definīcijās – tēvu zeme (*Vaterland*) un dzimtene (*Heimat*) – atšķiras). Dažiem respondetiem dubultā identitāte pārtop *multiplajā identitātē* (europeiskā identitāte).

20. Vācbaltiešu *dubultā identitāte* izpaužas, piem., mediju lietošanā (it īpaši vecākajai paaudzei) – vācbaltiešu organizāciju biedri ir *duālisti mediju telpā*, jo viņi lieto gan Vācijas Republikas piedāvātos, gan vācbaltiešu organizāciju ražotos medijus, lasa avīzes un citu literatūru gan no Vācijas, gan no Baltijas. Jaunākās un vidējās paaudzes vācbaltiešiem bieži ir raksturīga *multilingvālā mediju identitāte*.

21. Pētāmās vācbaltiešu organizācijas Vācijā un Baltijā veido vienu *tīklu*, pie tam, gan pašām organizācijām šajā tīklā, gan organizāciju locekļiem ir *horizontālā hierarhija*.

22. Galvenais *princips*, uz kuru balstās šī darba ietvaros izpētītās vācbaltiešu organizācijas, ir *izcelsmes tīklošanās* (*Herkunftsvernetzung*) un *biedrošanās* (*Mitgliedschaft*). Vidējās un jaunākās paaudzes vācbaltieši ir tendēti arī uz *transkulturālo* un *globālo* jeb *pasaules tīklošanos*.

23. Viens no mehānismiem, kuru vācbaltiešu diasporas pārstāvji ir izstrādājuši savas *baltiskās* kultūras identitātes saglabāšanai un kopšanai, ir dažāda tipa *biedrības* un *organizācijas*, kā arī tajās pieņemtie *rituāli*, kas veido “atcerēšanās kultūru” un ļauj “atcerēties” vācbaltiešu *simbolus* un *varoņus*.

24. Otrs instruments, kas kalpo par vācbaltiešu kopienas *baltiskuma* “uzglabāšanas telpu”, un kur tiek *tagadnieciskota kolektīvā vācbaltiešu pagātne*, ir *studentu korporāciju apvienības*, kurās tiek iekapsulēta un kopta vācbaltiešu kolektīvā atmiņa.

25. Trešais faktors, kurš nodrošina vācbaltiešu kultūras identitātes eksistenci mūsdienās, ir Vācijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Krievijas *studentu un skolnieku atbalsta (fonda) sistēma*, caur kuru tiek popularizētas vācbaltiešu vērtības un kultūra, un kuras misiju pilda *Vācbaltiešu studentu fonds* (*Deutschbaltische Studienstiftung*) ar mērķi pārvarēt Hitlera-Staļina pakta ietekmētās Eiropas sadalīšanās sekas un veicināt miermīlīgu sadarbību un ilgtspējīgu attīstību kultūras sakaru jomā starp Vāciju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Krieviju.

26. **Latvijā** ar vācbaltiešu kolektīvās atmiņas saglabāšanos un kultūras identitātes kopšanu nodarbojas organizācija **Domus Rigensis**, kura savā struktūrā līdzinās vairumam **Vācijas** vācbaltiešu biedrību struktūrai (ar oficiāli reģistrējamo biedrošanos un biedru naudu kontēšanu), un kura kalpo par **kultūras apmaiņas platformu** Vācijā un Baltijā dzīvojošajiem vācu kultūras pārstāvjiem un vienkāršiem interesentiem.

27. Lai gan savā nosaukumā Domus Rigensis un Domus Dorpatensis ir līdzīgi, **Igaunijas** vācbaltiešu organizācijas **Domus Dorpatensis** darbošanās modelis ir pilnīgi atšķirīgs. Ja Domus Rigensis un pārējās pētāmās vācbaltiešu organizācijas Vācijā fokusējas uz vācbaltiešu kolektīvās pagātnes pieminēšanu un atcerēšanos, tad Domus Dorpatensis ideoloģija ir **orientēta uz nākotni**, proti, kaut gan sākotnēji Tartu organizācijas Domus Dorpatensis galvenais mērķis bija identisks ar Vācijas un Latvijas vācbaltiešu biedrībām – vācbaltiešu kultūras tradīciju kopšana – tad mūsdienās tas ir – **Igaunijas pilsoniskās sabiedrības veicināšana** un **stiprināšana** ar fokusu uz **jauniešiem**.

28. Neskatoties uz to, ka, spriežot pēc 2016.g. anketēšanas rezultātiem, vācbaltu dialekts pakāpeniski izmirst, un jaunāko paaudžu pārstāvjiem nav tik spēcīgas emocionālas pieķeršanās Baltijai kā vecākajai paaudzei, var secināt, ka, kamēr funkcionē visi augšup minētie identitātes saglabāšanos ietekmējošie mehānismi (vācbaltiešu **biedrības** un **organizācijas, studentu korporācijas, studentu un skolnieku atbalsta fondi**), vācbaltiešu kultūras identitāte, un tādējādi – vācbaltiešu diasporas identitāte – būs “dzīva”.

AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1) Literatūra

1. Adolphi, Renate. *Erinnerungen meiner Mutter Gertrud Adolphi, ge. Blumenbach 1893-1918 und 1939-1945*. Lüneburg: Eigenverlag Renate Adolphi, 2004.
2. Assmann, Aleida. *Einführung in die Kulturwissenschaft. Grundbegriffe, Themen, Fragestellungen*. 3., neu bearb. Aufl. Berlin: Erich Schmidt, 2011.
3. Balodis, Agnis. *Latvijas un latviešu tautas vēsture*. Rīga: Neatkarīgā teātra „Kabata“ grāmatu apgāds, 1991.
4. Barth, Fredrik. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Bergen: Universitetsforlaget; London: Allen & Unwin, 1969.
5. Bausinger, Hermann. *Typisch deutsch: Wie deutsch sind die Deutschen?* München: Beck, 2000.
6. Broszinsky-Schwabe, Edith. *Interkulturelle Kommunikation: Missverständnisse – Verständigung*. Wiesbaden: VS Verl. für Sozialwiss., 2011.
7. Cerūzis, Raimonds. *Vācu faktors Latvijā (1918-1939): politiskie un starpnacionālie aspekti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2004.
8. Diekmann, Andreas. *Empirische Sozialforschung. Grundlagen, Methoden, Anwendungen*. 9. Auflage. Hrsg. von Burghard König. Reinbek: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 2014.
9. Dribins, Leo. *Nacionālais jautājums Latvijā 1850-1940*. Rīga: Mācību apgāds, 1997.
10. Dribins, Leo, Spārītis, Ojārs. *Vācieši Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Etnisko pētījumu centrs, 2000.
11. Eriksen, Thomas Hylland. *Us and Them in Modern Societies*. Oslo: Scandinavian University Press, 1992.
12. Eriksen, Thomas Hylland. *Ethnicity and nationalism: Anthropological perspectives*. London: Pluto Press, 1993.
13. Ēriksens, Tomass Hillanns. *Saknes un pēdas. Identitāte mainīgā laikā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2010.
14. Fēgezaks, Zigfrīds fon. *Senči un pēcteči: piezīmes no senās Livonijas vēstuļu lādes, 1689-1887*. Rīga: Vesta-LK, 2011.
15. Feldmanis, Inesis. *Vācbaltiešu izceļošana no Latvijas (1939-1941)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
16. Gaetgens, Eva. *Die Goldene Hochzeit*. Hamburg: Agentur des Rauhen Hauses, 1920.

17. Garleff, Michael. *Deutschbalten, Weimarer Republik und Drittes Reich*. Köln: Böhlau, 2008.
18. Hofstede, Geert. *Lokales Denken, globales Handeln. Kulturen, Zusammenarbeit und Management*, Nördlingen: C.H. Beck, 1997.
19. Kalniņa, Ieva E., Vērdiņš, Kārlis. *Mūsdienu literatūras teorijas*. Rīga: LU LFMI, 2013.
20. Krupņikovs, Pēteris. *Melu un patiesības palete*. Rīga: Zvaigzne, 1980.
21. Krupņikovs, Pēteris. *Vācija un Baltija: rakstu krājums*. Rīga: Avots, 1990.
22. Lewis, Richard D. *When Cultures Collide*. London: Naperville, 2000.
23. Loogus, Terje, Liimets, Reet. *Germanistik als Kulturvermittler: Vergleichende Studien. Vorträge der III. Germanistenkonferenz an der Universität Tartu*. Humaniora: Germanistica. 3. Hrsg. von Teje Loggus, Reet Liimets. Tartu: Tartu University Press, 2008.
24. Maletzke, Gerhard. *Interkulturelle Kommunikation. Zur Interaktion zwischen Menschen verschiedener Kulturen*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1996.
25. Mouls, Džons. *Biznesa kultūra un etiķete Eiropas valstīs*. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2003.
26. Munier-Wroblewska, Mia. *Feste und Ferien. Jugenderinnerungen*. Hannover-Döhren: Verlag Harro von Hirschheydt, 1964.
27. Parsons, Talcott. *The Social System*. 2nd ed. Ed. by Bryan S. Turner. London: Routledge, 1991.
28. Pistohlkors, Gert von. *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Baltische Länder*. Berlin: Siedler, 2002.
29. Rauch, Georg von. *Geschichte der deutschbaltischen Geschichtsschreibung*. Wien: Böhlau, 1986.
30. Sass, Vera von. *Weisst du noch...* Hannover-Döhren: Verlag Harro von Hirschheydt, 1978.
31. Schlau, Wilfried. *Die Deutsch-Balten*. München: Langen Müller, 1995.
32. Schlau, Wilfried. *Sozialgeschichte der baltischen Deutschen*. 2. verb. Aufl. Köln: Wissenschaft und Politik, 2000.
33. Schugk, Michael. *Interkulturelle Kommunikation. Kulturbedingte Unterschiede in Verkauf und Werbung*, München: Verlag Franz Vahlen GmbH, 2004.
34. Taube, Arved Freiherr von. Thomson, Erik von. *Die Deutschbalten. Schicksal und Erbe einer eigenständigen Stammesgemeinschaft*. 2. Auflage, Lüneburg: Carl-Schirren-Gesellschaft e.V., 1978.
35. Tota, Anna Lisa, Hagen, Trever. *Routledge International Handbook of Memory Studies*. New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2016.

36. Thomas, Alexander, Kinast, Eva-Ulrike, Schroll-Machl, Sylvia. *Handbuch Interkulturelle Kommunikation und Kooperation*. Bd. 1: *Grundlagen und Praxisfelder*. Hrsg. von Sylvia Schroll-Machl. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.
37. Trompenaars, Fons. *Riding the Waves of Culture – Understanding Cultural Diversity in Business*, London: Nicholas Brealey, 1993.
38. Trompenaars, Fons, Woolliams, Peters. *Business Weltweit – Der Weg zum interkulturellen Management*. Hamburg: Murmann Verlag, 2004.
39. Zeiferts, Teodors. *Latviešu rakstniecības vēsture*. Rīga: Zvaigzne, 1993.
40. Zimmer, Brigitte. *Baltische Impressionen. Eine Kindheit und Jugend*. Crailsheim: Baier Verlag, 2006.
41. Андреева, Галина, Богомолова, Нина, Петровская, Лариса. *Зарубежная социальная психология XX столетия. Теоретические подходы*. 2-е издание. Москва: Аспект Пресс, 2001.
42. Гирц, Клиффорд. *Интерпретация культур*. С.Я.Левит (гл.ред.). Москва: РОССПЭН, 2004.
43. Духанов, Максим. *Остзейцы. Явь и вымысел*. Рига: Лиесма, 1970.

2) Elektroniskie informācijas avoti

44. Assmann, Aleida. *Soziales und kollektives Gedächtnis*. Pieejams: www.bpb.de/system/files/pdf/0FW1JZ.pdf [skatīts 2016, 22. maijā]
45. Assmann, Jan. *Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität*. Originalveröffentlichung in: *Kultur und Gedächtnis*. Frankfurt, 1988, S. 9-19. Pieejams: http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/1895/1/Assmann_Kollektives_Gedaechtnis_1988.pdf [skatīts 2016, 23. maijā]
46. Ben-Rafael, Eliezer. *Diaspora*. In: *Current Sociology*. Vol. 61. No. 5-6. Tel-Aviv: SAGE, International Sociological Association, 5.08.2013, pp. 842-861. Pieejams: <http://csi.sagepub.com/content/61/5-6/842> [skatīts 2016, 18. martā]
47. Brubaker, Rogers. *The 'diaspora' diaspora*. *Ethnic and Racial Studies* Vol. 28 No. 1 January 2005, Taylor & Francis Ltd, 01.01.2005. pp.1-19. Pieejams: https://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwip9MyTvuPLAhXsCJoKHbT1AVgQFggeMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.sscnet.ucla.edu%2Fsoc%2Ffaculty%2Fbrubaker%2Fpublications%2F29_Diaspora_diaspora_ERS.pdf&usq=AFQjCNF3rGhKgoytP7VXChxr2ITLokRSIlg&sig2=LIygIkvsv7vVZlvZ5J75Cg [skatīts 2016, 25. aprīlī]
48. Cerūzis, Raimonds. *Vācbaltiešu fenomēns*. *Diena*. 2005, 18.jūn.. Pieejams: <http://www.diena.lv/arhivs/vacbaltiesu-fenomens-12445626> [skatīts 2016, 26. martā]

49. Hall, Stuart. *Cultural Identity and Diaspora*. In: Journal "Framework". No. 36, Ed. Jim Pines, 1993, pp.222-237. Pieejams: <http://sites.middlebury.edu/nydiasporaworkshop/files/2011/04/D-OA-HallStuart-CulturalIdentityandDiaspora.pdf> [skatīts 2016, 23. aprīlī]
50. Hamilton, Andrew. *Herder's Theory of the "Volksgeist"*, In: *North American New Right, Counter-Currents Publishing*, 20.05.2011. Pieejams: <http://www.counter-currents.com/2011/05/herders-theory-of-the-volksgeist/> [skatīts 2016, 23. janvārī]
51. Hepp, Andreas, Cigdem, Bozdog, Suna, Laura. *Herkunfts-, Ethno- und Weltorientierte: Aneignungstypen der kulturellen Identität und kommunikativen Vernetzung in der Diaspora*. Jahrgang 3. 2010, S. 320-342. Pieejams: <http://www.andreas-hepp.name/hepp-et-al-2010.pdf> [skatīts 2016, 23. martā]
52. Interneta ziņu portāls TVNET, *Norvēģijas armijā iesauks arī sievietes*. 2013, http://www.tvnet.lv/zinas/arvalstis/468147-norvegijas_armija_iesauks_ari_sievietes [skatīts 2016, 23. janvārī]
53. King Richard C., Lugo-Lugo, Carmen R., Bloodsworth-Lugo, Mary K. *Animating Difference: Race, Gender, and Sexuality in Contemporary Films for Children (Perspectives on a Multiracial America)*. US, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011. Pieejams: [https://books.google.lv/books?id=LtB3UbuLpdYC&pg=PR2&lpg=PR2&dq=Animating+Difference:+Race,+Gender,+and+Sexuality+in+Contemporary+Films+for+Children+\(Perspective+s+on+a+Multiracial+America\)&source=bl&ots=qEAF1JkzoY&sig=_xFBv_odFZmTjWoRZXn50OBxaPM&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwjQ7tbXwuPLAhVK1iwKHdi_AmsQ6AEIKzAC#v=onepage&q=Animating%20Difference%3A%20Race%2C%20Gender%2C%20and%20Sexuality%20in%20Contemporary%20Films%20for%20Children%20\(Perspectives%20on%20a%20Multiracial%20America\)&f=false](https://books.google.lv/books?id=LtB3UbuLpdYC&pg=PR2&lpg=PR2&dq=Animating+Difference:+Race,+Gender,+and+Sexuality+in+Contemporary+Films+for+Children+(Perspective+s+on+a+Multiracial+America)&source=bl&ots=qEAF1JkzoY&sig=_xFBv_odFZmTjWoRZXn50OBxaPM&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwjQ7tbXwuPLAhVK1iwKHdi_AmsQ6AEIKzAC#v=onepage&q=Animating%20Difference%3A%20Race%2C%20Gender%2C%20and%20Sexuality%20in%20Contemporary%20Films%20for%20Children%20(Perspectives%20on%20a%20Multiracial%20America)&f=false) [skatīts 2016, 12. aprīlī]
54. Kļaviņš, Kaspars. *Latviešu stereotipiskais pagātnes redzējums*. No: *Literatūras un filozofijas portāls* ¼ *Satori*. 2013, 23.sept., Pieejams: http://satori.lv/raksts/6234/Latviesu_stereotipiskais_pagatnes_redzejums [skatīts 2016, 9. aprīlī]
55. McLeod, Saul. *Simply Psychology: Social Identity Theory*, 2008. Pieejams: <http://www.simplypsychology.org/social-identity-theory.html> [skatīts 2016, 26. janvārī]
56. Redaktion "botschaft-lettland.de", *Die Deutsch-Balten in Lettland und Estland*. 2012. Pieejams: <http://www.botschaft-lettland.de/news-blog/die-deutsch-balten-in-lettland-und-estland> [skatīts 2016, 21. janvārī]
57. Sadovska, Kristīne. *Grāmatas "Baltiešu gredzens" recenzija. Baltvācu tetraloģija*. Diena. 2013, 11. aprīl.. Pieejams: <http://www.diena.lv/kd/recenzijas/gramatas-baltiesu-gredzens-recenzija-baltvacu-tetralogija-14002788> [skatīts 2016, 26. janvārī]
58. Schäffter, Ortfried. *Modi des Fremderlebens*. In: Schäffter Ortfried. (Hrsg.) *Das Fremde. Erfahrungsmöglichkeiten zwischen Faszination und Bedrohung*. Opladen, 1991, S.11-42. Pieejams: http://ebwb.huberlin.de/team/schaeffter/downloads/III_19_Modi_des_Fremderlebens_Endv.pdf [skatīts 2016, 23. janvārī]

59. Skudra, Ojārs. *Baltvācu preses refleksijas par Latvijas Republikas dibināšanas gadskārtām (20. gs. 20.-30. gadi)*, Latvijas Arhīvi, 2008. Pieejams: http://www.arhivi.gov.lv/sitedata/ZURNALS/zurnalu_raksti/Skudra.pdf [skatīts 2016, 27. janvārī]
60. Sporāne, Baiba. *Nacionālā identitāte un atmiņas institūcijas*. Valsts pētījumu programma "Nacionālā identitāte", 2010. Pieejams: http://www.nacionalaidentitate.lv/wp-content/uploads/2010/12/Working-papers_sporane1.pdf [skatīts 2016, 22. janvārī]
61. Wagner, Richard. *Mein Leben*. München, 1963. Pieejams: <http://www.zeno.org/Literatur/M/Wagner,+Richard/Autobiographisches/Mein+Leben/Erster+Teil%3A+1813-1842> [skatīts 2016, 24. februārī]
62. Weiß, Susanne. *Maurice Halbwachs „Konzept des „kollektiven Gedächtnisses“*. Tabularasa, Erschienen in Ausgabe: No 90 (08/2013), 2013. Pieejams: http://www.tabularasa-jena.de/artikel/artikel_4913/ [skatīts 2016, 27. martā]
63. Winter, Elke. *Us, Them and Others: Pluralism and National Identity* in. *Diverse Societies*. Toronto, ON, Canada: University of Toronto Press, 2011. Pieejams: <https://books.google.lv/books?id=dULGhjDVYrAC&pg=PA273&lpg=PA273&dq=Institute+for+Sociology+and+Social+Research+Fragebogen&source=bl&ots=9tHS1PdJ2D&sig=hUo9kzt2walwYwv8m9pPioJEekQ&hl=lv&sa=X&ved=0ahUKEwiwoanpo4fLAhVmD5oKHXC DLsQ6AEISTAG#v=onepage&q=Institute%20for%20Sociology%20and%20Social%20Research%20Fragebogen&f=false> [skatīts 2016, 23. martā]
64. Информационно-аналитический портал. Российская ассоциация международных исследований. *Остзейские немцы, их роль при дворе, в политической и культурной жизни России*. Из: Материалы по курсу "Формирование российского многонационального государства". Список статей. Nr. 1. Pieejams: <http://frg.ulver.com/spisok.html> Pieejams: <http://frg.ulver.com/1.html> [skatīts 2016, 26. aprīlī]
65. *Исторический словарь*. Pieejams: http://mirslovarei.com/content_his/ostzejcy-11256.html [skatīts 2016, 23. martā]
66. Энгель-Брауншмидт, Аннелоре. *Прибалтийские немцы о себе и о других*. Pieejams: www.ruthenia.ru/Stud_Russica_XII/Engel.pdf [skatīts 2016, 25. aprīlī]

ZUSAMMENFASSUNG

Der **Titel** der vorliegenden Masterarbeit lautet: „**Die Bewahrungsfaktoren der deutschbaltischen Identität in den deutschbaltischen Vereinen und Organisationen**“ (“The factors of the maintenance of the identity of the Baltic Germans in the German-Baltic societies and organisations”). Der **Hauptzweck** der Masterarbeit war es, zu untersuchen, wie sich die deutschbaltische Identität in den deutschbaltischen Organisationen Deutschlands, Lettlands und Estlands im 21. Jahrhundert äußert, gepflegt und bewahrt wird.

Die Untersuchung orientierte sich im Wesentlichen an der Kontextanalyse und Interpretation der Ergebnisse der im Jahre 2016 unter den Mitgliedern der deutschbaltischen Organisationen durchgeführten Umfrage und der gewonnenen Erkenntnisse der teilnehmenden Beobachtung, wobei die Fragen, die mit Identität, kollektivem Bewusstsein, kollektivem Gedächtnis, Selbstbild und Fremdbild verbunden sind, besonders berücksichtigt werden.

Von dem Hauptzweck ausgehend, werden in der Forschungsarbeit die folgenden **Fragen** gestellt:

- Was sind die wesentlichen und einigenden Elemente der deutschbaltischen Identität, die sich in den deutschbaltischen Gesellschaften Lettlands, Estlands und Deutschlands offenbaren?
- Welche Identitätstypen und Identitätsaspekte manifestieren sich in den deutschbaltischen Vereinen, und wie transformieren sie sich im Laufe der Zeit?
- Mit welchen Faktoren ist die Transformierung der kollektiven Identität der in den deutschbaltischen Organisationen engagierten Deutschbalten verbunden?
- Welche Elemente bilden die Kulturidentität der Mitglieder der deutschbaltischen Gesellschaften Lettlands, Estlands und Deutschlands im 21. Jahrhundert aus?
- Auf welche Art und Weise und mit welchen Mitteln wird die Kulturidentität der Deutschbalten in den deutschbaltischen Organisationen Lettlands, Estlands und Deutschlands heutzutage gepflegt und bewahrt?
- Welches Selbstbild der Deutschbalten äußert sich in den deutschbaltischen Vereinen und wie transformiert es sich im Laufe der Zeit?
- Ob und wie unterscheidet sich die Struktur der deutschbaltischen Organisationen

Lettlands, Estlands und Deutschlands?

Die Forschung erfolgte auf der Basis der Theorien und Konzepte der **Kulturanthropologie** sowie der **interkulturellen Kommunikation**. Als **Forschungsmethode** wurde die **qualitative Inhaltsanalyse** und **Interpretation** der Umfrageergebnisse und der teilnehmenden Beobachtung gewählt. Bei der Analyse und Interpretation der erworbenen Erkenntnisse wurden geschichtliche, analytische sowie vergleichende Aspekte berücksichtigt. Die kulturelle Identität der geforschten deutschbaltischen Kulturgruppe wird mit Hilfe der kulturanthropologischen Konzepte und Kategorien von Clifford Geertz und anderen Kulturwissenschaftler untersucht.

SUMMARY

The **title** of this master thesis is “*The factors of the maintenance of the identity of the Baltic Germans in the German-Baltic societies and organisations*”.

The **main purpose** of the master paper was to study how the identity of the Baltic Germans manifests itself in the German-Baltic societies and organizations in Germany, Latvia and Estonia.

The research is mainly based on the analysis and the interpretation of the content of the results of the survey that was carried out in some German-Baltic organizations in the beginning of 2016 and participant observations that had been made by the author during the last 3 years, considering the issues connected with identity, collective consciousness, collective memory, self-image and external image (public image).

The following **questions** have been raised in the framework of the study:

- What are the main and unifying elements of the identity of the Baltic Germans that reveal themselves in the German-Baltic societies and organizations?
- What types and aspects of identity appear in the German-Baltic societies and how they transform themselves in the course of historical events?
- Which factors and historical events have brought to the transformation of the collective identity of the members of the German-Baltic societies?
- What are the elements forming the cultural identity of the researched German-Baltic communities?
- In which way and with which mechanisms the cultural identity of the Baltic Germans is being retained and maintained in the German-Baltic organizations?
- Which self-image of the Baltic Germans manifests itself in the German-Baltic societies and how does it transform in the course of time?
- Whether and if so, in which way does the structure and functions of the researched German-Baltic organizations differ in Germany, Latvia and Estonia?

The study has been performed on the basis of the theories of cultural anthropology and intercultural communication. The **method** applied to the research was the **content analysis** and **interpretation** of the results of the survey carried out within the German-Baltic organizations and participant observations during the last 3 years. Historical, analytical and comparative aspects have been taken into consideration in the analysis and interpretation of

the novels. The cultural identity of the Baltic Germans that is has been brought out in the researched German-Baltic organizations had been analysed using the concepts and categories of the cultural anthropologist Clifford Geertz and other scholars of cultural studies.

PIELIKUMI

1. pielikums: Aptaujas lapa latviešu valodā

APTAUJA

Cienījamās dāmas un kungi,

Mani sauc Anastasija Baranovska un pašlaik es studēju apakšprogrammā *Kultūras un stapkultūru studijas* Latvijas Kultūras akadēmijā. Mana maģistra darba “Identitātes saglabāšanas problemātika vācbaltiešu biedrībās Latvijā, Vācijā un Igaunijā 21. gadsimtā” ietvaros es vēlos izpētīt vācbaltiešu identitāti un paštēlu, aptaujājot vācbaltiešu organizāciju biedrus.

Šī aptauja ir pilnīgi anonīma, un Jūsu sniegtās atbildes tiks izmantotas tikai šī pētījuma kontekstā. Šeit nav pareizu vai nepareizu atbilžu, tādējādi es lūdzu Jūs atbildēt pēc iespējas godīgi. Esmu pateicīga par to, ka veltījāt manai anketai savu laiku.

1. No kurienes Jūs esat?

2. Kur Jūs piedzimāt?

3. Kad Jūs piedzimāt?

4. a) Vai Jūs vai Jūsu radi (vecāki, vecvecāki) ir dzīvojuši Baltijā?

b) Ja jā, tad kur tieši? (Latvijā, Igaunijā, Lietuvā)?

c) Ja jā, tad kad Jūs emigrējāt uz Vāciju?

d) Kāpēc Jūs emigrējāt no Baltijas uz Vāciju?

5. Kuras valsts pilsonis Jūs esat?

6. Kā Jūs pats/pati personīgi definētu sevi?

- a) vācietis/e
- b) vācbaltietis/e
- c) baltvācietis/e
- d) baltietis/e
- e) latvietis/e
- f) igauņis/iete
- g) lietuvietis/e
- h) citādi

7. Vai Jūs zināt/ runājat kādā no šīm valodām?

- a) igauņu
- b) latviešu
- c) lietuviešu
- d) citā valodā

8. Vai Jūsu radi (vecāki, vecvecāki) zināja/runāja kādā no šīm valodām?

- a) igauņu
- b) latviešu
- c) lietuviešu
- d) citā valodā

9. Vai Jums ir nozīmīga Jūsu izcelsme un cilme?

- a) ļoti nozīmīga
- b) nozīmīga
- c) nav nozīmīga
- d) vispār nav nozīmīga

10. Kāda loma ir jūsu vācbaltu izcelsmei Jūsu dzīvē?

—

11. Kas, pēc Jūsu domām, visvairāk noteic Jūsu pašidentificēšanos ar vācbaltiešiem?

- a) kopīga valoda
- b) kopīga vēsture
- c) kopīgas kultūras prakses un rituāli
- d) kopīgas vērtības
- e) reliģija
- f)
- cits _____

12. Vai Jums ir kontakts ar citiem vācbaltiešiem? Ja jā, tad...

- a) bieži
- b) pastāvīgi
- c) dažreiz
- e) vispār nav

13. Cik svarīga Jums ir šī kontaktēšana?

- a) ļoti svarīga
- b) svarīga
- c) nav īpaši svarīga
- d) vispār nav svarīga

14. Kādās vācbaltiešu/ ar *dzimteni* saistītās sabiedrībās, biedrībās vai citās organizācijās Jūs esat loceklis?

15. Kas nozīmē Vācija Jums? Kā Jūs interpretējat šo jēdzienu?

16. No kādiem atsevišķiem elementiem sastāv Jūsu kā vācbaltieša/tes identitāte?
(piem., valoda, kultūra, ainava)

17. Cik lielā mērā Jūs jūtaties piederīgs/a vācu tautai?

- a) ļoti stipri
- b) stipri
- c) vāji
- d) vispār nejūtu

18. Kādus simbolus vai notikumus Jūs (Jūsu vecāki, vecvecāki) varētu nosaukt, kas, pēc Jūsu domām, ir svarīgi tieši Jūsu kā vācbaltieša/tes identitātei?

19. Vai Jūs esat lepni par Vāciju?

20. Cik lielā mērā Jūs esat lepni par Vāciju attiecībā uz....?

	ļoti lepns	lepns	neesmu īpaši lepns	vispār neesmu lepns	nevaru pateikt
demokrātijas īstenošanu	1	2	3	4	5
Vācijas politisko ietekmi pasaulē	1	2	3	4	5

skaisto ainavu	1	2	3	4	5
ekonomiskiem panākumiem	1	2	3	4	5
sasniegumiem zinātnē un tehnoloģijās	1	2	3	4	5
sasniegumiem sportā	1	2	3	4	5
sasniegumiem mākslā un literatūrā	1	2	3	4	5
Vācijas militārajiem panākumiem	1	2	3	4	5
Vācijas vēsturi	1	2	3	4	5
vienlīdzīgu un taisnīgu attieksmi pret visām sabiedrības grupām	1	2	3	4	5

21. Kādas valodas Jūs izmantojat Jūsu ikdienā Jūsu ģimenes lokā?

- a) vācu valodu
- b) vācbaltiešu dialektu
- c) latviešu valodu
- d) igauņu valodu
- e) lietuviešu valodu
- f) citu valodu

22. Kādā veidā Jūs tiekat informēti par notikumiem vācbaltiešu aprindās?_____

23. Jūs parasti lasāt

- a) Vācijas
- b) Baltijas

avīzes, žurnālus, grāmatas u. c. literatūru? (apvilkt)

Kādus?_____

24. Vai Jūs izmantojat savā ikdienā televīziju un internetu, lai gūtu informāciju par aktuāliem notikumiem Vācijā un Baltijā?

Ja jā, tad kurā valodā?

- a) vācu valodā
- b) igauņu valodā
- c) latviešu valodā
- d) lietuviešu valodā
- e) citā valodā _____

25. Kur Jūs gājāt skolā?_____

26. Kur Jūs studējāt?

27. Ko Jūs studējāt un kuru fakultāti beidzāt?

28. Kā Jūsu priekšstats par Baltiju mainījās sakarā ar politiskiem notikumiem?_____

29. Vai Jūsu ģimenes locekļiem ir atšķirīgi priekšstati par Baltiju?

30. Kā Jūs definējat jēdzienus “vācbaltietis”, “baltietis”, ”baltvācietis”? Kāds Jums ir tuvāks?

31. Vai Jūs lietojat savā ikdienā vārdus vai izteicienus, kurus var apzīmēt par baltismiem? Kādus?

Vai jaunākie Jūsu ģimenes locekļi saprot un lieto tos?_____

32. Nosauciet, lūdzu, 3 būtiskākas atšķirības, kas, pēc Jūsu domām, ir starp vācbaltiešiem un vāciešiem?

33. Nosauciet, lūdzu, 3 vācbaltiešu tikumus._____

34. Nosauciet, lūdzu, 3 vācbaltiešu grēkus._____

35. Nosauciet, lūdzu, 3 īpašības, kas, pēc Jūsu domām, raksturo vācbaltiešus visvairāk._____

36. Atzīmējiet, lūdzu, tipiskas vācbaltiešu raksturīpašības:

	sapņains		cītīgs		idejām bagāts
	pretrunīgs		čakls		iekšēji organizēt
	uzticams		mantkārīgs		egoistisks
	tēvzemi mīlošs		taupīgs		viltīgs, izmanīgs
	sabiedrību mīlošs		progresīvs		uzticības cienīgs
	padevīgs		enerģisks		izpalīdzīgs
	uzticīgs		nesaudzīgs		pārāk strādīgs
	lepns		lielīgs		asociāls
	dzīvniekus mīlošs		vienkāršs		neizglītots, dumjš
	mietpilsonisks		pazemīgs		krietns
	kārtīgs		ar stingru raksturu		dogmatisks
	romantisks		ietekmīgs		godīgs
	jūtīgs		aprobežots		domīgs
	taisnīgs		dzimteni mīlošs		varaskārs
	tiepīgs		labsirdīgs		cietsirdīgs
	principiāls		nejēga		ātrs dusmās
	kārtīgs		domāšanā aprobežots		konformistisks
	akurāts		korekts		raudulīgs
	perfekcionistisks		melanholisks		dabu mīlošs
	blēdīgs		godkārīgs		stīvs, nebrīvs
	konservatīvs		īgns		skops
	pieticīgs		bez humora izjūtas		uzpūtīgs
	atklāts		pedantisks		nelaipns, nepieklājīgs
	risku mīlošs		ar plašu vērienu		spontāns
	patriotisks		uz kompromisu gatavs		patstāvīgs
	nosvērts		atturīgs		pieklājīgs

	savas tradīcijas apzinošs		pašapzinīgs		humorpilns, asprātīgs, jautrs
	ar lielu pienākuma apziņu		radošs		optimistisks
	emocionāls		no darba izvairīgs		augstprātīgs

37. Ar kādiem līdzekļiem vācbaltiešu identitāte, Jūsaprāt, izpaužas visvairāk un visbiežāk?

38. Kādas personas, varoņi, raksturi iemieso tipiskas vācbaltiešu raksturīpašības, pēc Jūsu domām?

39. Kādi rituāli, pēc Jūsu domām, iemieso tipiskas vācbaltiešu vērtības un raksturīpašības?

40. Cik lielā mērā Jums ir svarīgi Vācijas nacionālie svētki?

- a) ļoti svarīgi
- b) svarīgi, bet es nesvinu
- c) nav svarīgi
- d) es nezinu, kad ir Vācijas nacionālie svētki

41. Kā Jūs svinat Vācijas nacionālos svētkus?

- a) piedalos visos valsts pasākumos šajā dienā
- b) svinu kopā ar draugiem un radniekiem
- c) vispār nesvinu

42. Cik lielā mērā Jūs jūtat piederīgs...?

	ļoti stipri	stipri	vāji	vispār nejūtu	nevaru pateikt
Jūsu pilsētas rajonam/ciēmam	1	2	3	4	5
pilsētai, kurā esat dzimis/usi	1	2	3	4	5
federālajai zemei, kurā dzīvojat	1	2	3	4	5
Vācijai	1	2	3	4	5

Baltijai	1	2	3	4	5
Igaunijai/ Latvijai/ Lietuvai (pasvītrot)	1	2	3	4	5
Eiropai	1	2	3	4	5

43. Kuram no šiem izteicieniem Jūs piekrītat?

- a) Vācijai vienmēr jābūt vienotai valstij
- b) Vācijas federālo zemju iedzīvotāji var atdalīties un kļūt par neatkarīgām valstīm

44. Ja dažādās valstīs dzīvojošie vācbaltieši apvienotos un dibinātu suverēnu vācbaltiešu “Baltijas valsti”, Jūs....

- a) piedalītos
- b) būtu pret, jo tas sliecas uz nacionālismu
- c) Jūs esat tik un tā apmierināts/a ar savu dzīvi Vācijā
- d) esat pārliecināts, ka to nav iespējams realizēt
- f) Jums būtu vienalga

45. Kas no apakšminētā Jūsaprāt ir būtiski, lai justos kā vācietis/te?

	ļoti svarīgi	svarīgi	nav svarīgi	vispār nav svarīgi	nevaru pateikt
piedzimt Vācijā	1	2	3	4	5
būt Vācijas pilsonim/ei	1	2	3	4	5
lielāku dzīves daļu nodzīvot Vācijā	1	2	3	4	5
runāt vācu valodā	1	2	3	4	5
būt kristietim	1	2	3	4	5
dzīvot saskaņā ar Vācijas likumiem	1	2	3	4	5
justies kā vācietis/te	1	2	3	4	5

46. Kuram no apakšminētiem reģioniem Jūs pieskatītu Vāciju, Igauniju, Latviju un Lietuvu?

	Rietumeiropa	Viduseiropa	Austrumeiropa	Ziemeļeiropa	nezinu
Vācija	1	2	3	4	5
Igaunija	1	2	3	4	5
Latvija	1	2	3	4	5
Lietuva	1	2	3	4	5

Citādi _____

47. Ar kurām valstīm, Jūsaprāt, Vācijai ir jāsadarbojas?

- 1. valsts _____
- 2. valsts _____
- 3. valsts _____

48. Kādas valstis, Jūsaprāt, ir visvairāk līdzīgas Vācijai kultūras ziņā?

- 1. valsts _____
- 2. valsts _____
- 3. valsts _____

49. Jūsaprāt, vai Vācija atbalsta un veicina vācbaltiešu kultūras unikalitāti?

- a) jā
- b) nē
- c) es to nejūtu
- d) tas nav iespējams
- e) tas būtu noderīgi
- f) es nezinu

50. Jūsaprāt, vai Vācijai jāatbalsta un jāveicina vācbaltiešu diaspora kā unikālā kultūras grupa? _____

51. Caristiskās Krievijas laikā vācbaltiešu muižniecības pārstāvji (varbūt, Jūsu vecāki, vecvecāki) dzīvoja diezgan mierīgi. Šeit ir vairāki Krievijas monarhijas apraksti. Kuriem apgalvojumiem Jūs piekrītat, kuriem nepiekrītat?

	pilnīgi piekrītu	piekrītu	ne šis, ne tas	nepiekrītu	vispār nepiekrītu	nezinu
Krievijas Impērija bija cietums tautām un nācijām	1	2	3	4	5	6
Baltijas iedzīvotāji nekad tā labi un laimīgi vairs nav dzīvojuši kā Krievijas monarhijas laikā	1	2	3	4	5	6
Krievijas monarhija bija nestabila gan ekonomikā, gan	1	2	3	4	5	6

saimniecībā						
Krievijas Impērijas birokrātiskais aparāts bija daudz produktīvāks un uzticamāks nekā šodienas Baltijas valstu valdība	1	2	3	4	5	6
Krievijas Impērija veicināja Baltijas ekonomisko attīstību	1	2	3	4	5	6

52. Vai Jūs (Jūsu vecāki, vecvecāki) nožēlojat Krievijas Impērijas sabrukumu?

ļoti nožēloju.....1
nožēloju.....2
nenožēloju.....3
vispār nenožēloju.....4
nevaru pateikt.....5

2. pielikums: Aptaujas lapa vācu valodā

UMFRAGE

Sehr geehrte Teilnehmer und Teilnehmerinnen,
mein Name ist Anastasija Baranovska und ich studiere *Interkulturelle Beziehungen* an der Lettischen Kulturakademie. Im Rahmen meiner Masterarbeit „**Die Problematik der Bewahrung der Identität in den deutschbaltischen Gesellschaften Deutschlands, Lettlands und Estlands**“ möchte ich die deutschbaltische Identität und das deutschbaltische Selbstbild unter den Mitgliedern der deutschbaltischen Organisationen untersuchen.

Der Fragebogen wird vollkommen anonym ausgefüllt und ihre Daten werden ausschließlich von mir, ebenfalls anonym, ausgewertet. Es gibt keine richtigen oder falschen Antworten, daher bitte ich Sie, vollkommen ehrlich zu antworten.

Herzlichen Dank, dass Sie sich Zeit genommen haben, diesen Fragebogen auszufüllen!

1. **Wo kommen Sie her?**

2. **Wo wurden Sie geboren?** _____

3. **Wann sind Sie geboren?** _____

4. **a) Haben Sie oder Ihre Vorfahren (Eltern, Großeltern) in Baltikum gelebt?** _____

**b) Wenn ja, wo
genau?** _____

_ (z. B. Lettland, Estland, Litauen)

**c) Wenn ja, wann haben Sie nach Deutschland
emigriert?** _____

d) Aus welchen Gründen haben Sie nach Deutschland emigriert?

5. **Welche Staatsangehörigkeit(en) haben Sie?**

6. **Wie würden Sie sich persönlich identifizieren?**

a) Deutscher/in

b) Deutschbalte/in

c) Baltendeutsche/in

d) Balte/in

e) Lette/in

- f) Este/in
- g) Litauer/in
- h) anders_____

7. Haben Sie Sprachkenntnisse in einer von diesen Sprachen?

- a) Estnisch
 - b) Lettisch
 - c) Litauisch
 - d) andere Sprache
-

8. Haben Ihre Vorfahren (Eltern, Großeltern) Sprachkenntnisse in einer von diesen Sprachen?

- a) Estnisch,
 - b) Lettisch,
 - c) Litauisch
 - d) andere Sprache
-

9. Ist Ihnen Ihre Herkunft und Abstammung wichtig?

- a) sehr wichtig
- b) ein wenig
- c) nicht wesentlich
- d) gar nicht

10. Welche Rolle spielt Ihre deutschbaltische Herkunft in Ihrem Leben?

11. Was von dem Folgenden trägt Ihrer Meinung nach am meisten zu Ihrer Identität als Deutschbalte/in bei?

- a) gemeinsame Sprache
- b) gemeinsame Geschichte
- c) gemeinsame Kulturpraktiken und Rituale
- d) gemeinsame Werte
- e) Religion
- f) Anderes:_____

12. Haben Sie Kontakt zu anderen Deutschbalten?

- a) häufig
- b) regelmäßig
- c) gelegentlich
- d) gar nicht

13. Wie wichtig sind Ihnen diese Kontakte?

- a) sehr wichtig
- b) wichtig
- c) nicht besonders wichtig
- d) gar nicht wichtig

14. In welchen deutschbaltischen bzw. heimatbezogenen Gesellschaften, Vereinen oder ähnlichen Gruppierungen sind Sie Mitglied?

15. Was ist Deutschland für Sie? Wie interpretieren Sie diesen Begriff für sich selbst?

16. Welche konkreten Elemente Ihrer Meinung nach werden als „Basis“ für Ihre Identität als Deutschbalte/in herangezogen? (z. B. Aspekte von Sprache, Kultur, Landschaft)

17. Wie stark fühlen Sie sich der deutschen Nationalität verbunden?

- a) sehr stark verbunden
- b) stark verbunden
- c) nicht sehr stark verbunden
- d) überhaupt nicht verbunden

18. An welches identitätsstiftende Symbol oder Ereignis können Sie (Ihre Eltern, Großeltern oder Verwandte) sich besonders erinnern?

19. Sind Sie stolz auf Deutschland?

20. Wie stolz sind Sie auf Deutschland hinsichtlich...?

	sehr stolz	etwas stolz	nicht sehr stolz	überhaupt nicht stolz	kann ich nicht sagen
der Art und Weise, wie die Demokratie funktioniert	1	2	3	4	5
Deutschlands politischen Einfluss in der Welt	1	2	3	4	5
die schöne Landschaft	1	2	3	4	5
des wirtschaftlichen Erfolgs	1	2	3	4	5
der wissenschaftlichen und technologischen Leistungen	1	2	3	4	5
der sportlichen Erfolge	1	2	3	4	5

der Leistungen in Kunst und Literatur	1	2	3	4	5
der deutschen Bundeswehr	1	2	3	4	5
Deutschlands Geschichte	1	2	3	4	5
der gerechten und gleichen Behandlung aller gesellschaftlichen Gruppen	1	2	3	4	5

21. Welche Sprache benutzen Sie in Ihrem Alltag in Ihrem Familienkreis?

- a) Deutsch
- b) Deutschbaltisch
- c) Lettisch
- d) Estnisch
- e) Litauisch
- f) eine andere Sprache _____

22. Wie informieren Sie sich über Ereignisse in deutschbaltischen Kreisen?

23. Lesen Sie gewöhnlich

- a) deutsche
- b) baltische

**Zeitungen, Zeitschriften, Bücher u.a. Literatur? (Bitte einringeln)
Welche sind dies?**

24. Benutzen Sie in Ihrem Alltag solche Medien wie TV und Internet, um sich über die aktuellen Ereignisse in Deutschland und Baltikum zu informieren?

- a) ja
- b) nein

Wenn ja, auf welche Sprache?

- a) Deutsch
- b) Estnisch
- c) Lettisch
- d) Litauisch
- e) Andere Sprache _____

25. Wo sind Sie zur Schule gegangen?

**26. Wo haben Sie
studiert?** _____

**27. Was haben Sie studiert und welchen
Abschluss haben Sie?** _____

28. Wie hat sich Ihr Baltikumbild aufgrund der politischen Ereignisse verändert?

29. Haben andere Mitglieder Ihrer Familie andere Vorstellungen dazu?

**30. Wie definieren Sie die Begriffe „deutschbaltisch“, „baltisch“, „baltendeutsch“?
Was ist Ihr am
liebsten?** _____

**31. Gehören zu Ihrem aktiven oder passiven Wortschatz Wörter oder Wendungen, die
man als Baltizismen bezeichnen könnte? Können Sie solche nennen?** _____

Verstehen oder nutzen jüngere Mitglieder Ihrer Familie diese?

**32. Nennen Sie bitte drei bedeutendsten Unterschiede Ihrer Meinung nach zwischen
Deutschen und Deutschbalten?**

33. Welches sind die deutschbaltischen „Tugenden“, Ihrer Meinung nach?

34. Welches sind die deutschbaltischen „Laster“, Ihrer Meinung nach? _____

35. Nennen Sie bitte 3 beliebige Eigenschaften, die Ihrer Meinung nach am meisten die deutschbaltische Identität widerspiegeln? _____

36. Kreuzen Sie bitte die typisch deutschbaltische Eigenschaften Ihrer Meinung nach an:

☐	verträumt	☐	tüchtig	☐	ideenreich
☐	widersprüchlich	☐	fleißig	☐	gut organisiert
☐	zuverlässig	☐	gewinnsüchtig	☐	egoistisch
☐	vaterlandsliebend	☐	sparsam	☐	listig, schlau
☐	vereinsmeierisch	☐	fortschrittlich	☐	vertrauenswürdig
☐	unterwürfig	☐	energisch	☐	hilfsbereit
☐	treu	☐	rücksichtslos	☐	übertrieben arbeitsam
☐	stolz	☐	protzig	☐	unsozial
☐	tierlieb	☐	bescheiden	☐	ungebildet, dumm
☐	spießig	☐	angepasst	☐	bieder
☐	sauber	☐	charakterfest	☐	dogmatisch
☐	romantisch	☐	effektiv	☐	ehrlich
☐	sensibel	☐	engstirnig	☐	grüblerisch
☐	redlich	☐	heimatverbunden	☐	herrschaftstüchtig
☐	rechthaberisch	☐	herzensgut	☐	herzlos
☐	prinzipientreu	☐	ignorant	☐	jähzornig
☐	ordentlich	☐	kleinkariert	☐	konformistisch
☐	penibel	☐	korrekt	☐	larmoyant
☐	perfektionistisch	☐	melancholisch	☐	naturliebend
☐	pfiffig	☐	ehrgeizig	☐	steif
☐	konservativ	☐	muffig	☐	geizig
☐	genügsam	☐	humorlos	☐	arrogant
☐	aufgeschlossen	☐	pedantisch	☐	unfreundlich, unhöflich
☐	risikofreudig	☐	großzügig	☐	spontan
☐	patriotisch	☐	kompromissbereit	☐	eigenständig

	gelassen		zurückhaltend		höflich
	traditionsbewusst		selbstbewusst		humorvoll, witzig, heiter
	plichtbewusst		kreativ		optimistisch
	emotional		arbeitsscheu		überheblich

37. Wie manifestiert sich die deutschbaltische Identität am häufigsten, Ihrer Meinung nach? (Welche Identitätssymbole und Attribute spiegeln die deutschbaltische Identität wider?)

38. Welche Person(en), Held(en), Charakter(e) verkörpern die typisch deutschbaltischen Eigenschaften Ihrer Meinung nach?

39. Welche Rituale verkörpern die typisch deutschbaltischen Eigenschaften Ihrer Meinung nach?

40. Wie bedeutsam sind für Sie die nationalen Feiern Deutschlands?

- a) sehr bedeutsam
- b) bedeutsam, aber ich feiere die nicht
- c) nicht bedeutsam
- d) Ich weiß nicht, wann die nationalen Feiertage Deutschlands sind

41. Wie feiern Sie die nationalen Feiern Deutschlands?

- a) Ich nehme an allen Veranstaltungen des Staates an
- b) Ich feiere mit meinen Verwandten und Freunden
- c) Ich feiere gar nicht

42. Inwieweit fühlen Sie sich verbunden mit..?

	sehr eng verbunden	eng verbunden	nicht sehr eng verbunden	überhaupt nicht verbunden	kann ich nicht sagen
Ihrem Stadtteil/Ihrem Dorf	1	2	3	4	5
der Stadt, in der Sie leben (nur für Stadtbewohner)	1	2	3	4	5
dem Bundesland, in dem Sie leben	1	2	3	4	5
Deutschland	1	2	3	4	5

Baltikum	1	2	3	4	5
Estland/ Lettland/ Litauen (unterstreichen)	1	2	3	4	5
Europa	1	2	3	4	5

43. Welche der beiden folgenden Aussagen kommt Ihrer eigenen Meinung näher?

- a) es ist unbedingt notwendig, dass Deutschland ein Staat bleibt
- b) wenn Teile Deutschlands es wollen, sollten sie unabhängige Staaten werden dürfen

44. Wenn die Deutschbalten sich von verschiedenen Weltecken vereinen, um “das Ostseeland” bzw. “das Land der Deutschbalten” zu gründen,.....

- a) mache ich mit
- b) bin ich eindeutig dagegen, weil das Anliegen zum Nationalismus führt
- c) ich bin sowieso mit dem Leben in Deutschland zufrieden
- d) das Ostseeland ist ein unrealisierbarer Traum
- e) es ist mir egal

45. Manche Leute meinen, dass die folgenden Dinge wichtig sind, um wirklich ein Deutscher/ eine Deutsche zu sein. Andere halten sie für nicht wichtig. Wie stufen Sie diese Dinge ein?

	sehr wichti g	eher wichtig	nicht sehr wichtig	überhaupt nicht wichtig	kann ich nicht sagen
in Deutschland geboren zu sein	1	2	3	4	5
die deutsche Staatsangehörigkeit zu besitzen	1	2	3	4	5
den größten Teil des Lebens in Deutschland gelebt zu haben	1	2	3	4	5
Deutsch sprechen zu können	1	2	3	4	5
ein Christ zu sein	1	2	3	4	5
die deutschen politische Institutionen und Gesetze zu achten	1	2	3	4	5
sich als Deutscher zu fühlen	1	2	3	4	5

46. Was ist Ihre Meinung, zu welchem Gebiet gehören Deutschland, Estland und Lettland in erster Linie?

	Westeuropa	Mitteleuropa	Osteuropa	Nordeuropa	weiß nicht
Deutschland	1	2	3	4	5
Estland	1	2	3	4	5
Lettland	1	2	3	4	5
Litauen	1	2	3	4	5

Anders _____

47. Mit welchen drei Ländern sollte Deutschland am engsten zusammenarbeiten?

1. Land: mit.....
2. Land: mit.....
3. Land: mit.....

48. Was ist Ihre Meinung – welche drei Länder sind Deutschland in kultureller Hinsicht am ähnlichsten?

1. Land:.....
2. Land:.....
3. Land:.....

49. Ihrer Meinung nach, unterstützt Deutschland die Unikalität der Deutschbalten als eine Kulturgruppe? (Wenn ja, wie?)

50. Was ist Ihre Meinung, muss Deutschland die Deutschbalten als eine unikale Kulturgruppe unterstützen?

- a) ja
- b) nein
- c) das ist nicht möglich
- d) es wäre nötig

51. In den Zeiten des zaristischen Russlands lebten die Vertreter des deutschbaltischen Adels (vielleicht Ihre Verwandten) mehr oder weniger ruhig. Hier sind unterschiedliche Beschreibungen der russischen Monarchie. Bitte sagen Sie zu jeder, ob Sie ihr zustimmen oder ob Sie ihr nicht zustimmen.

	stimme voll und ganz zu	stimme zu	weder noch	stimme nicht zu	stimme überhaupt nicht zu	weiß nicht
Die Monarchie war ein Gefängnis für die Nationen und Völker, die zu ihr gehörten	1	2	3	4	5	6
Die Menschen im Baltikum haben seit dem Zerfall der Monarchie nie mehr so gut und glücklich gelebt	1	2	3	4	5	6
Die Monarchie war wirtschaftlich unausgewogen und ineffizient	1	2	3	4	5	6
Die Bürokratie der Monarchie war viel leistungsfähiger und verlässlicher als die heutigen Staatsverwaltungen im Baltikum	1	2	3	4	5	6

Die Monarchie trug dazu bei, dass sich Baltikum wirtschaftlich entwickeln konnte	1	2	3	4	5	6
---	---	---	---	---	---	---

52. Bedauern Sie persönlich (vielleicht Ihre Verwandten), dass die Russische Monarchie auseinanderfiel?

bedauere es sehr stark.....1

bedauere.....2

bedauere es nicht.....3

bedauere es überhaupt nicht.....4

kann ich nicht sagen.....5

3. pielikums: Intervijas transkripcijas paraugs (Intervija ar Utu Kīrtu (*Kührt*), Tartu vācbaltiešu organizācijas *Domus Dorpatensis* vadītāju)

Anastasija Baranovska: Sehr geehrte Uta, haben Sie selbst eine deutschbaltische Herkunft? Warum sind Sie hier, im Domus Dorpatensis? (Zum Beispiel, Nora Rutka, die Leiterin von Domus Rigensis, hat gar keine deutschbaltischen Verwandte, aber sie ist in die deutschbaltische Organisation durch das Studium hingelangen).

Uta Kührt: Ich stamme aus Deutschland und habe selbst keine deutschbaltische Herkunft. Ich habe während des Studiums ein Praktikum im DD gemacht und bin so an die Arbeitsstelle in DD gekommen.

A.B.: Haben Sie auch die Geschichte der Deutschbalten oder die Geschichte Deutschlands studiert?

U.K.: Nein. Ich hatte an der Uni Tartu ein Seminar “Politische Geschichte der baltischen Staaten”, wo die Deutschbalten natürlich auch erwähnt wurden, aber das ist alles.

A.B.: 1992 wurde die Stiftung Domus Rigensis gegründet. Die Stiftung Domus Dorpatensis entstand erst 2002. Warum gibt es einen so großen Unterschied?

U.K.: Beide Stiftungen sind ganz unabhängig voneinander gegründet worden. Der Name ist zwar ähnlich, aber die Funktion der beiden Stiftungen ist doch sehr unterschiedlich.

A.B.: Welche Unterschiede gibt es zwischen den Stiftungen noch?

U.K.: Die Unterschiede sind meines Erachtens größer als die Gemeinsamkeiten. Die Mission des DD ist es, die estnische Zivilgesellschaft zu fördern. Hauptsächlich sind wir auf der lokalen Ebene aktiv, arbeiten aber teilweise auch mit internationalen Partnern zusammen. Zur Tätigkeit des Domus siehe auch hier: <http://dorpatensis.ee/uber-uns> und hier: <http://ddakadeemia.ee/en/>

A.B.: Trifft sich die Verwaltung von Domus Rigensis mit der Verwaltung von Domus Dorpatensis, um gemeinsame Projekte zu besprechen? Wie oft?

U.K.: Nein, eigentlich nicht. Wir hatten nur einmal engeren Kontakt, als es 2006 um die Verbreitung der Fragebögen bei der Umfrageaktion (Identität der Deutschbalten) ging.

A.B.: Gibt es in Estland noch andere Organisationen, die sich mit dem materiellen sowie geistlichen deutschbaltischen Erbe beschäftigen?

U.K.: Ja. Es gibt Organisationen, die sich direkt mit dem deutschbaltischen Erbe beschäftigen. z.B. die Gesellschaft für deutschbaltische Kultur in Estland <http://www.baltisaksaselts.ee/de/>

A.B.: Haben Sie an der Gründung der Stiftung Domus Dorpatensis teilgenommen?

U.K.: Nein. Ich kam zum ersten Mal im Jahr 2006 in die Stiftung.

A.B.: Wie entwickelt sich die Stiftung Domus Dorpatensis? Breitet die sich aus?

U.K.: Ja, die Stiftung gewinnt in Estland immer mehr an Bekanntheit.

A.B.: Haben sich auch die Aufgaben und Ziele der Stiftung im Laufe der Zeit geändert? Zum Beispiel in Lettland (nach Nora Rutka) – ja... von Kleinziel zum Großziel...

U.K.: Die Ziele (Förderung der Zivilgesellschaft durch die Weiterentwicklung junger Leute) haben sich nicht direkt geändert, aber die Methoden zum Erreichen dieser Ziele waren in den letzten Jahren unterschiedlich. Wir hatten am Anfang einzelne Projektleiter, die öffentliche Veranstaltungen zu verschiedenen allgemein interessanten und relevanten Themen organisiert haben. Ab 2011 haben unsere Teilnehmer solche Veranstaltungen in Teams (5-7 Personen) organisiert. Seit Herbst 2015 ist die DD Akademie noch mehr als Entwicklungsprogramm konzipiert, die Teilnehmer bekommen das Jahr über eine intensive Schulung und arbeiten während des Jahres ihr eigenes soziales Projekt / Initiative aus.

A.B.: Gibt es in der Stiftung Domus Dorpatensis auch Mitgliedschaft? (Wo die ältere Generation der Deutschbalten als Mitglieder sind)

U.K.: Nein. Das liegt an unserer Organisationsform. Eine Stiftung kann prinzipiell keine Mitglieder (im Unterschied zu einem Verein) haben.

A.B.: Wie viele Mitglieder im Allgemeinen hat die Stiftung Domus Dorpatensis?

U.K.: Wir haben keine Mitglieder, aber wir haben Teilnehmer an unserer DD Akademie (DDA).

A.B.: Wie viel war es am Anfang? Und wie viel gibt es jetzt? (Domus Rigensis von 40 zu 200). Und die Zahl wahrscheinlich noch expandiert sich weiter?

U.K.: Wir hatten zwischenzeitlich fast 100 Freiwillige im Jahr, die an der DDA teilnahmen. Letzten Sommer haben wir die DDA Struktur geändert und deshalb hatten wir dieses Jahr nur knapp 20 Teilnehmer. Wir haben aber vor, diese Zahl nach und nach wieder zu erhöhen.

A.B.: Welche Feiern-Feiertage hat Domus Dorpatensis traditionell? Als Alternative zu den Domus Rigensis Tagen?

U.K.: Solche Feiern haben wir im DD nicht. Seit sieben Jahren veranstaltet das Domus Dorpatensis aber eine Tagung zu Management- und gesellschaftlichen Themen im Juni; das ist natürlich keine Feier, aber inzwischen eine traditionelle Veranstaltung für uns.

A.B.: Publikationen – haben Sie ihre besondere lokale Publizistische Materiale von und über und für die Deutschbalten? Ausgeschlossen Baltische Briefe..Zum Beispiel, Domus Rigensis hat angefangen, Infobriefe auszugeben...

U.K.: Nein.

A.B.: Was steht mit der Finanzierung – kommt die von den Deutschbaltische Mitgliedern?

U.K.: Teilweise Unterstützung durch den Stiftungsgründer (Deutschbalte).

A.B.: Deutsche Regierung durch die Botschaft? Nur bei einzelnen kleineren Projekten zu deutschen Themen (z.B. für eine Veranstaltungsreihe zum Jubiläum von Friedrich Schiller).

A.B.: Hilft auch Regierung Estlands dabei oder nicht?

U.K.: Nein, nicht direkt. Einige unserer Projekte werden von estnischen Fonds und Stiftungen unterstützt.

A.B.: Um Kulturgut- Kulturerbe aufzubewahren?

U.K.: Nein.

A.B.: Junge Leute? Gibt es auch eine Alternative zum Domus Rigensis Juvenum?

U.K.: Die Teilnehmer an der DDA sind alles junge Leute, ungefähr zwischen 18 und 30 Jahren.

A.B.: Der Begriff der Deutschbalten hat seine eigene Geschichte. Zuerst waren da Deutsche, die im Mittelalter im Baltikum angekommen waren, dann (19.Jhr.) haben sie angefangen, sich selbst als Balten zu nennen, dann endlich Deutschbalten, in den Nazi-Zeiten Baltendeutsche, und dann wieder Deutschbalten..Ist die Geschichte des Begriffes gleich für Estland auch?

U.K.: Ja, ich denke schon. Im Estnischen gibt es allerdings keinen Unterschied zwischen Deutschbalten und Baltendeutsche - beides sind "baltisakslased".

A.B.: Was können Sie sagen – definieren sich selbst jetzt im 21.Jahrhundert die Deutschbalten als Deutschbalten (wenigstens in Estland) oder es kommt auch die Selbstidentifikation als Balten oder Baltendeutsche?

U.K.: Kann ich nichts dazu sagen.

A.B.: Aus den Geschichtsbüchern habe ich gelernt, dass die Deutschbalten seit der Regierungszeit von Peter dem Großen besondere Privilegien hatten, eine Kulturautonomie. War es auch in Estland so?

U.K.: Ja. (Das kannst Du auch in Geschichtsbüchern nachlesen. :))

A.B.: Hatten estnische Deutschbalten auch eine besondere Stellung und eine Kulturautonomie?

U.K.: Ja, per Gesetz seit 1925. (Das kannst Du auch in Geschichtsbüchern nachlesen. :))

A.B.: Haben Sie etwas von der Restauration der Landgüter, Gutshöfe (die eventuell wahrscheinlich gerade im Besitz der Deutschbalten früher waren) gehört?

Helfen Sie gerne solchen Menschen, die daran arbeiten oder haben Sie es noch vor?

U.K.: Nein, das gehört nicht zu unserem Aufgabenbereich.

A.B.: Zum Beispiel, in Lettland wurde es mit der Restauration schon kürzlich angefangen,

aber es ist nicht so populär, weil es eine ehrenamtliche Arbeit benötigt...Haben Sie ein Verzeichnis von ehemaligen deutschbaltischen Gutshöfen?

U.K.: Nein, aber es gibt eine Datenbank im Internet, wo alte Gutshöfe in Estland (nicht nur deutschbaltische) aufgeführt sind: <http://mois.ee/deutsch/>

A.B.: Wie ist der Bestand von ihnen? Wurden sie restauriert, gepflegt? Aus den estnischen oder deutschen oder deutschbaltischen Mitteln?

U.K.: Das weiß ich nicht. Ich glaube aber, dass auch in deutschbaltischen Kreisen manchmal um Spenden für die Restaurierung von alten Gutshöfen oder Kirchen gebeten wird.

A.B.: Ihrer Meinung nach, ist es möglich eine gemeinsame Identität für die Deutschbalten Lettlands, Estlands und Deutschlands zu definieren?

U.K.: Ich denke die gemeinsame Identität lässt sich nur über die gemeinsame Geschichte und Herkunft definieren.

A.B.: Welche Elemente der deutschbaltischen Identität, Ihrer Meinung nach, sind die einigenden und die wesentlichsten, die in den deutschbaltischen Vereinen/ Gesellschaften/ Organisationen zu sehen sind? z.B. gemeinsame Geschichte – das Erlebte? Ritualien? gemeinsame Sprache?

U.K.: Dies trifft auf die ältere Generation zu. Meiner Meinung nach nicht so wichtig. Dies trifft auch auf die jüngere Generation zu.

A.B.: Welche Arten der Identität manifestieren sich in den deutschbaltischen Organisationen? Ich meine damit kollektive Identität... Es gibt mehrere Arten: nationale Identität, regionale Identität, Kulturidentität, nostalgische Identität - für die alte Generation wahrscheinlich von großer Bedeutung ist. Die Erinnerungskultur ist halt sehr bei den Deutschbalten ausgeprägt...Frau Rutka hat mir geantwortet, dass es von der Generation abhängig ist.

U.K.: Ich denke, es geht hier hauptsächlich um regionale und Kulturidentität.

A.B.: Ob und wenn ja, dann wie transformiert sich die im Deutschbaltenkreis dominierenden Arten der Identität?

U.K.: Ich denke, dass die Identität sich im Laufe der Zeit abschwächt.

A.B.: Mit welchen Faktoren und historischen Ereignissen, ihrer Meinung nach, ist die Transformierung der deutschbaltischen Identität verbunden?

U.K.: Mit der Tatsache, dass die junge Generation oft keine so enge Bindung an das Baltikum mehr hat.

A.B.: Ich habe in meiner Bachelorarbeit die Romantetralogie von Siegfried von Vegesack ausgelegt. Da kann man sehr anschaulich sehen, dass die deutschbaltische Identität bis 1939 von dem nationalen Aspekt durchgeprägt ist. Nach 1939 dominiert schon regionale und

nostalgische Identität. Ich bekomme schon ab und zu die ausgefüllten Fragebögen, und ich kann schließen, dass der Begriff "Heimat" für die Deutschbaltien ganz kompliziert ist. Im 21. Jahrhundert dominiert regionale Identität und das nostalgische Bewußtsein...Aber das ist wieder die Frage der Generationen... Die alte Generation ist eher an Baltentum gebunden, aber die Jungen schon an Deutschtum. Stimmen sie zu oder nicht?

U.K.: Ja, dem stimme ich zu.

A.B.: Die deutschbaltische Kulturidentität.. welche Elemente, Komponente bilden sie in den deutschbaltischen Organisationen diese Zeiten? Geselligkeit, Network – Netz der Kommunikation..

U.K.: Ja.

A.B.: Ritualien... welche? Tänze?

U.K.: Francaise, Vengerka, Troika.... eine Mischung von französischen und russischen Tanztraditionen.

A.B.: Gibt es auch die traditionellen deutschbaltischen Lieder?

U.K.: weiß ich nicht genau.

A.B.: Kochtraditionen? Speckpirogen?

U.K.: Ja. Es gibt ja das deutschbaltische Kochbuch! :)

A.B.: Bestimmte Feiern? Gemeinsame Werte, Ihrer Meinung nach.... welche? Auf welche Art und Weise und mit welchen Mechanismen wird die Deutschbaltische Identität aufbewahrt und gepflegt?Mit regelmäßigem Treffen?Mit gemeinsamen Ritualien?Wie ist es mit Estland? Treffen sich die Deutschbalten in Estland nur zusammen mit anderen Deutschbalten aus Deutschland oder auch separat?

U.K.: Weiß ich nicht. Wahrscheinlich treffen sie sich auch separat. Aber meines Wissens wohnen hier kaum mehr Deutschbalten..

A.B.: Welches deutschbaltische Selbstbild wird in den deutschbaltischen Organisationen heute, im 21. Jahrhundert geäußert?

U.K.: Ich denke, mit der jüngeren Generation äußert sich ein weltoffenes Selbstbild, das stärker wird.

A.B.: Wird dieses Selbstbild stärker? Ob, und wenn ja, dann wie unterscheidet sich die Kulturidentität der Deutschbalten in den deutschbaltischen Organisationen in Deutschland, Lettland und Estland, Ihrer Meinung nach?

U.K.: Kann ich nicht sagen.

A.B.: Wie viele ca. Deutschbalten leben in Estland?

U.K.: Weiß ich nicht, aber ich glaube nicht, dass es viele sind.

A.B.: Und wie viele Mitglieder haben Sie?

Keine. D.h. nur zwei der Gründer von Domus Dorpatensis sind Deutschbalten.

A.B.: Wie viele Deutschbalten in Estland interessieren sich für Ihre Herkunft?

U.K.: Niemand so wirklich.

A.B.: Fühlen sich die Deutschbalten als eine Minorität in Estland .. als eine Diaspora, die unterstützt werden muss von der Seite des Staates?

U.K.: Das kann ich nicht sagen. Es gibt fast keine Deutschbalten in Estland...

A.B.: Ich erinnere mich daran, dass Sie mir sofort am Anfang unseres Briefaustausches gesagt haben, dass Domus Dorpatensis keine typisch deutschbaltische Organisation ist... Meine Frage ist...warum?

U.K.: Wir haben zwar deutschbaltischen Hintergrund, haben in unserer täglichen Arbeit aber hauptsächlich mit Esten zu tun. Das deutschbaltische Erbe spielt keine große Rolle. Der Fokus unserer Tätigkeit liegt auf der Förderung der Zivilgesellschaft in Tartu und Estland. Wir möchten in der DDA jungen Leuten das nötige Handwerkszeug an die Hand geben, damit sie aktiv an der Veränderung der estnischen Gesellschaft mitwirken können. Die Zusammenarbeit mit deutschbaltischen Organisationen macht nur einen sehr kleinen Teil unserer Arbeit aus. Ich denke, das ist aus meinen Antworten oben auch schon hervorgegangen.

A.B.: Herzlichen Dank!

4. pielikums: Pratchen (vācbaltiešu anekdotes)

DR. LOTHAR KÄHLBRANDT
Schopenhauerstr. 10
85579 NEUBIBERG
Tel./Fax: 089 / 60 29 83
kaehlbrandt.neubiberg@kabelmail.de

Baltische Pratchen

Einleitung

Sehr verehrte Damen und Herren! Was ist ein Pratchen?
Besser als lange Erklärungen hier folgendes Beispiel:
Zwei alte Gutsnachbarn – starke, knorrige Persönlichkeiten und
Starrköpfe – sind total zerstritten. Der Pastor hat es erreicht, den
Älteren auf dem Sterbebett – widerstrebend – mit dem Jüngeren zu
versöhnen. Als der sich zum Gehen wendet, richtet sich der Alte noch
einmal auf und faucht ihm hinterher: „Wenn ich aber wieder
aufkomm, dann jilt das nich -- dann wird jeschossen!“ Und starb - .

Das Pratchen hat Freude am Grotesken, auch an bissiger Hölle oder
Ironie, kann wahnsinnig naiv sein und lebt von der unerwarteten
Wendung zum Schluss. Es steht für ‚Heitere Anekdote‘.
Es soll deutlich machen, wie wir im Nordosten - als deutsche
Minderheit und Oberschicht - gelebt und gedacht haben, - zwischen
Esten und Letten, Schweden, Russen, Juden und Polen.

Das „Pratchen“ ist ein niederdeutsches Wort. Die Einwanderer aus
Norddeutschland brachten es seinerzeit mit. Mein Ur-Ur-Urgroßvater,
1686 in Hamburg geboren – lebte am Köhlbrand, wo heute die
grosse Köhlbrandbrücke über den Köhlbrand geht – und hieß
Köhlbrandt – denn seine Vorfahren waren wohl Köhler - der sprach
natürlich Platt. Und sein Sohn auch, der nach Riga auswanderte!

Das Pratchen muss nicht immer wahr sein! Zu ihm passt der
Aphorismus: „Alle Balten lügen – sagt ein Balte!“ (Manchmal sagt
das auch meine Frau – und glaubt mir nur noch 50% !)
Wichtig ist nur, dass Ihnen das Pratchen – diese Spezies unseres
Humors – vermittelt, wie wir nach 750 Jahren multinationaler
Koexistenz mit den Völkern im Nord-Osten und nach der Umsiedlung
im Reich als Balten „jelebt, jeliibt, jedacht, jefühlt - und jesprochen“
haben.

(Mit ‚Balten‘ meine ich immer ‚Deutsch-Balten‘)

Und nun in medias res!

Frau Quaschka Baranowska herzlich gewidmet!
20. März 2016 Lothar Kählbrandt.

Baltische Pratchen aus älterer Zeit

Folgen Sie mir jetzt bitte in die ‚Gute alte Zeit‘, also etwa um 1870 (Alex. II.). Als es eine Lust war, zu leben, als fast unbeschränkte Gastfreundschaft herrschte und unsere Vorfahren sich f r e i in Raum und Zeit sowie materieller Unabhängigkeit entfalten konnten – in der Breite des östlichen Lebensstils – in der ‚schirókaja natúra‘ (russ.).

Es war die Zeit, als man am Spieltisch des Lebens gewann und verlor, ohne zu erbleichen. – sich schoss, wenn die Ehre verletzt war – und sich erschoss, wenn sie verloren war – .

Es war aber auch die Zeit, als auf den Gütern hervorragende ‚eijene‘ Schnäpse serviert wurden und die Bauern ihren ‚Samogon‘, den selbstgebrannten Branntwein brannten. Hierzu das Rezept:

Baltischer Vogelschnaps

Man nimmt das Jewehr und schießt einen Vogel.

Dieser wird jesalzen – das Salz wirft man wech.

Man nimmt 2 Liter Wasser, in dem man den Vogel kocht.

Das Wasser gießt man wech –

Man nimmt 2 Liter Milch, in dem man den Vogel kocht.

Die Milch gießt man wech –

Man nimmt 2 Liter Wodka, in dem man den Vogel kocht.

Den Vogel schmeißt man wech –

– und trinkt den Schnaps - mit Sakuska – Prost!

Zur Nachahmung empfohlen!

Liebesjewand (Aus baltischem Intimleben!)

Hochzeit in Kurland – neugierig kuckt die Schwiegermutter durch das Schlüsselloch und sieht ihre Schwiegertochter – ganz nackt!

Auf die spätere Frage, was sie denn anhatte, meint sie: „Mein Liebesjewand“.

Da eilt die schon etwas ältere Schwiegermutter ins Bad, schrubbt sich, pudert sich, über das ganze viel Parfum – und erwartet ihren Gatten im Schlafzimmer – ganz nackt!

Der Gatte kommt – stockt und fragt: „Was hast Du denn d a an?“ Sie: „Mein Liebesjewand.“ – Darauf er: „Das hättest Du aber auch b ü j e l n können!“

Das nachfolgende Pratchen hat mir mein Vater vor 70 Jahren erzählt, er war als Jurist am Gericht in Riga – und ich 8 Jahre alt.

Der Bock

Da steht ein Jäger in Riga vor Gericht. Der Richter fragt:

„Warum haben Sie denn jeschossen?“

„Nu, ich sah einen Bock im Jebüsch und schoß!“

„Und wann merkten Sie, dass es kein Bock war?“

„Als er zurück schoss –.“

**1 Das soll der*

alte Baron Korff

jewesen sein, der

schlecht sah, nur noch

schlimmer hörte – aber dörne schos

Die Tafel Schokolade (Mir erzählt von Baronin Fircks,
Gut Nurmhusen in Kurland)

Die Wirtschafterin vom Pastor – noch sehr jung – macht einen ersten Versuch im Rotlichtmilieu der Kleinstadt. Zufällig kommt ihre Freundin und fragt erstaunt: „Camilla, was machst Du denn hier, was verlangst Du?“

Darauf Sie: „Ich weiß nich – vom Pastor bekam ich immer eine Tafel Schokolade – .“ (kein Kommentar)

Der Hofjude

Zu den Gütern in Kurland gehörte - unverzichtbar - der Hofjude. Er besorgte alles, Geld und Waren, er kaufte vom Gutsherrn das Korn auf dem Halm und war auch schon mal für eine Ehevermittlung zuständig! Generationen hindurch war der Hofjude eine Institution – er gehörte zum Gut!

Die folgende Jeschichte erzählt der Bixtensche Baron Ropp:

Der Baron fragt den Juden: „Kannst Du mir einen Döbermann besorgen?“

Darauf der Jude: „Aber natierlich, Herr Baron – wo werd' ich keinen Dóbbermann beschaffen kennen? Hab ich doch einen Compagnon, der beste Dobbermanns stets auf Lager hält“.

Der Baron: „Ich will aber einen großen Döbermann!“

„Aber natierlich Herr Baron, werde einen ganz großen nächste Woche bringen!“. Der Baron: „Ich will aber einen von den schwarzen haben!“

„Weiß ich doch, Herr Baron, nur schwarz ist bei Dóbbermann das beste!“ Der Baron war zufrieden, der Jude versprach, verabschiedet sich, dreht sich in der Tür aber nochmals um: „Muß ich den Herrn Baron noch fragen, w a s - bitteschön - ist ein Dóbbermann??“ –

„**Erschieß mich !**“ (Sie merken schon, wir Balten haben gerne
jeschossen, viel jeschossen u. gut jeschossen!)

Aufgrund der Abgeschlossenheit der Güter im Baltikum war das wichtigste der Kontakt zu den Nachbarn, zu Gleichgesinnten, ganz einfach „die Jesellichkeit!“ Baron Korff – ein älterer, kurländischer Junggeselle – lebt ziemlich einsam auf seinem Gut und hat – auch wegen körperlicher Gebrechen - die Hoffnung aufgegeben, noch eine Frau zu bekommen. – Deprimiert will er Schluss machen und so ruft er seinen Freund und Nachbarn Baron Fircks an mit der Bitte:

„Komm und schieß mich ab.“

Fircks ist - nach kurzem Zögern – dazu bereit und fragt nur noch : „Soll es jetzt gleich sein oder morjen?“ – Korff: „Nein morjen!“

Fircks kommt am nächsten Tag mit seinem alten Drilling und sie gehen in den Park. Korff stellt sich in die Büsche und sagt: „So, nu kannst Du schießen!“

Plötzlich hört man vom Herrenhaus her Pferdejetrappel und das Anfahren von Kutschen auf dem Kies!

Da ruft Korff ganz aufjerecht: „Halt – Fircks – nich schießen – Jäste kommen – wir verschieben auf morjen!“

(Wenn Gäste kamen, konnten sie –zum Glück für Korff - 3 Tage, 3 Wochen oder 3 Monate bleiben – es spielte keine Rolle! – Schirókaja Natúra!)

Kanarienvogel in Livland

Es war in der guten, alten Zeit, als die Aktivitas der Korporation „Livonia“ zu Dorpat einen ihrer „Alten Herren“ auf seinem Gut besuchen wollte. Da der Philister jedoch zur Bärenjagd in Russland war, empfing die Dame des Hauses die jungen Leute. Es gab ein festliches Abendessen und die Studenten feierten dann allein und vergnügt bis in die Nacht hinein weiter – auf Kosten des Philisters!

Am nächsten Morgen erscheint die Dame des Hauses -- sehr blass -- und stellt fest: „Meine Herren, guten Morjen, - es freut mich, wenn Sie schön jefeiert haben!

Dass Sie die alten Biedermeier Möbel im Kamin verheizten, dafür habe ich Verständnis, denn es wurde kühler - ,

dass Sie aus lauter Freude das gesamte englische Jeschirr am Kamin zerschlugen – auch dafür habe ich noch Verständnis - ,

dass Sie nachts mit Ihren Pistolen in die Decke jeschossen haben, wo oben das Zimmermädchen schläft, das die Kanonade leider nicht überlebt hat – nu ja – wir werden ein neues Mädchen besorgen –

a b e r , - dass Sie meinen Kanarienvogel mit der Gabel in die Wand jestossen haben und dann behaupten: ‚das war schon‘ – das verzeihe ich Ihnen n i c h t !“

(Welch hoher Stellenwert eines kleinen Vogels!)- und der Wahrhaftigkeit!

Die zähen Livländer

Auf ein Gut in Livland wird der Pastor gerufen: „Die Gnädige – schon in reifen Jahren – soll das letzte Abendmahl mit dem Segen der Kirche bekommen.“ Der Pastor macht sich mit Pferd und Wagen auf den Weg und trifft die Gutsherrin in den letzten Zügen. Er reicht ihr das Abendmahl, gibt ihr den Segen und verabschiedet sich: „Gnädje Frau, wir werden uns wohl in diesem Leben nie mehr wiedersehen, leben Sie wohl!“

Ein dreiviertel Jahr später wird er wieder auf das Gut gerufen – zu einer Amtshandlung, heißt es. Der Pastor fährt vor und erblickt auf der Freitreppe die Gnädige mit einem weißen Bündel im Arm. Er stürmt die Treppe hinauf: „Gnädje Frau, ich bin überglücklich, wir hatten uns ja schon verabschiedet -- wie ist das möchlich?“

„Ach, Herr Pastor „ – meint sie „ich habe damals zu meinem Heinrich jesacht.⁵⁹
„Heinrich, erquicke mich noch einmal, bevor ich sterbe! Na, und was wollen Sie
-- ein J u n g c h e n !“ (So wurde hier bis zum letzten Atemzug für

Kolbásniki (russ. Spitzname für die Deutschen = Wurstmacher)

Im Vorzimmer des Zaren Alexander II. stehen hohe russische Würdenträger und warten auf die Audienz. Da betritt eine deutsche Delegation unter der Führung von August von Oettingen (Stadthaupt von Riga) den Raum.

Einer der Russen bemerkt abfällig: „Smatri, tam idút eťi Kolbásniki!“ (Nu kuck mal, da kommen die Wurstmacher!) Darauf die prompte Replik von

Oettingen – in eisiger Ruhe: „Gdje stólko Skatjiú, tam i Kolbásniki nūschny!“ (Wo so viele Rindviecher sind, da sind auch Wurstmacher nötig!)

Schwain gechabt

Der russische Gouverneur von Livland besucht von Petersburg kommend den großen Adelsball der Ritterschaft in Riga.

In der Bahn fragt er seinen Adjutanten:

„Was chaist auf Doitsch: ich chabbe Schwain gechabt?“

„Exzellenz, das chaist: Glück gechabt.“

Auf dem Ball betrachten das Stadthaupt von Riga, August von Oettingen, und der Gouverneur die tanzenden Paare, als Oettingens jüngste Tochter, gertenschlank und blond, federleicht über das Parkett schwebt, – mit *Graf Pahlen*. Oettingen fragt: „Exzellenz, haben Sie schon mit meiner jüngsten Tochter getanzt?“

Darauf der Russe: „Nain, Oettingen, der Schwain chabbe ich noch nīch gechābt!“

Schluss

Ich hoffe, sehr verehrte Damen und Herren, dass ich Ihnen etwas von der baltischen ‚Eijenart‘ vermitteln konnte – wie wir jelebt, jeliabt, jedacht, jefühlt – und jesprochen haben.

Wir sind ja eine verschwindend kleine Volksgruppe. Vielleicht sind wir noch 40.000 Balten. Es käme also auf jeden Bundesbürger 1/2000 Balte! Und trotzdem versuchen wir, Wirkung zu erzeugen!

Sollte es jedoch einmal n i c h t klappen, dann rettet uns unsere Maxime: „Der Balte ist ein Mensch, der bis ins höchste Alter immer noch zu den schönsten Hoffnungen berechtigt.“ Das hält uns aufrecht!

Wir wissen, dass wir ein auslaufendes Modell sind. Aber wir laufen h e i t e r aus! In diesem Sinne ist mein abschließender Wunsch:

„Möge Gott uns noch lange erhalten – die Bayern und die Balten!“

D a n k e !

Scheremetjew

„Verbrannte Erde“ im Baltikum: im 14. Jahrhundert ließ der große Estenaufstand keinen Gutshof Estlands unversehrt, Iwan IV., der Grausame (1533 – 84), - seine tatarischen Horden plünderten und mordeten im Lande 20 Jahre lang.

Der Feldherr Scheremetjew konnte seinem Zar Peter I. ¹⁷¹⁰ die schöne Meldung machen: „Der allmächtige Gott und die allmächtige Mutter Gottes, o Herrscher, haben Deinen Wunsch erfüllt: in diesem Lande Livland gibt es nichts mehr zu vernichten.“ – *Frühe v. Nykolsk*

Revolver für 6 Personen

Baronin Wolff, geb. v. Forell, kam im Revolutionsjahr 1905 vom Lande nach Riga, um sich für die unsicheren Zeiten mit einer Waffe zu versehen. Auf die Frage des Büchsenmachers, was es denn sein sollte, sagt die resolute Dame: „Lassen Sie mich nachdenken, Herr Niklas (dann zählte sie im Stillen die Häupter ihrer Widersacher) bitte einen Revolver für 6 Personen!“

Alexander III. – Jurjew (1881 – 94)

Alexand. degradierte Dorpat 1892 in „Jurjew“. Für ihn war die Hochschule eine militärische Drillanstalt. Aus Angst vor Revolution wurde der ungebildete General Kraftström Rektor der Uni. Eine der verrücktesten Befehle war, sämtliche Bücher der Bibliothek der Größe nach zu ordnen – also die großen zu den großen – und die kleinen zu den kleinen – alle militärisch in Reih und Glied. –

Alex. I. (1801-25) am Ural

Er ist auf Bärenjagd und will gerade aufbrechen.

Da sprengt ein Kurier heran auf schweißnassem Gaul: „Eine wichtige Depesche aus Paris – von Napoleon!“

Der Zar wendet sich nur kurz und lässt bestellen: „Wenn der Zar Russlands jagt, kann Europa warten!“ –

(Kagda Zar rassiski na Ochótje, to Jewrópa puskai shdjód).

Die Oesulaner

Die Insel Oesel und ihre Insulaner waren eine Welt für sich. Von Zeit zu Zeit wurde ein Herr nach Riga geschickt, um zu sehen, was „auf dem Festland eijentlich los sei“.

Denn bei Eisgang gab es oft wochenlang keinerlei Verbindung, und die Zeitungen las der Pastor auch bei Nachlieferung immer nur Tag für Tag – so blieben sie allmählich immer weiter zurück.

1. Sie beteten beim 10-jährigen Thronjubiläum von Zar Nikolai I. in der
2. Kirche immer noch für Zar Konstantin – den es nie jegeben hatte!

- Als ein Delegierter von Oesel in Riga gefragt wurde, warum er nicht zur Weltausstellung nach Chicago wolle, meinte er: „Erstens kann ich nicht mit eijenen Pferden hinfahren, 2. kann ich kein Amerikaänisch,
3. und 3. soll der Kaiser von Amerika auf die Oeselschen Adlijen nicht gut zu sprechen sein.“ –

- Überzeugender Beweis für die Klugheit der Oesulaner: Die Erfindung !
4. von Minigolf, - nachdem beim großen Golf die Bälle rings um die Insel im Meer versanken und die Knechte auf der Suche nach ihnen ertranken, weil sie nicht schwimmen konnten!

Und die Mägde auch, die die Knechte retten wollten ?

Der Biecherwurm

Von den 3 russischen Ostseeprovinzen war Kurland sicher die mit der ursprünglichsten Lebensart. Jagd, Jesellichkeit und ein guter, selbstgemachter Schnaps waren wichtiger als Gelehrsamkeit. Als ein Gutsbesitzer sich eines Tages die Zeitschrift „Waidmannslust“ - und noch dazu – „Der korrekte Kutscher“ bestellte, hieß er im ganzen Land nur „der Biecherwurm“.

• *Ficus coronat opus*

(Das Ende krönt das Werk)

(Lothar)

Tari

¹⁶²
"aus Riga"

Erster Klasse nach Petersburg

In unserer alten Heimat gab es viele Tanten! Es waren meist ältere, unverheiratete oder verwitwete Damen mit geringem Einkommen, die von den nächsten Angehörigen recht und schlecht versorgt wurden. Als Gegenleistung erfolgte je nach Tantenbegabung die Erziehung der Kinderchen, das Klavierspiel (Der fröhliche Landmann), oder etwas Französisch.

Zur Freude der Familie und von Tantchen erhielt selbige eine Einladung von Vetter Boris nach Petersburg. Nun war es just die Zeit, als die ersten sicheren Flugzeuge diese Strecke flogen – und so durfte Tantchen mit einem Billett II. Klasse zum ersten mal im Leben richtig fliegen – mit dem Aeroplan, wie man damals sagte.

Couragiert betritt sie das Flugzeug und steuert zielsicher einen breiten Fauteuil an, in dem sie es sich bequem macht. Da fragt die erste Stewardesse: „Gnädige Frau, Pardon, dürfte ich bitte Ihr Billett sehen?“ - und weist Tantchen dann darauf hin, dass sie II. Klasse gebucht hat. Tantchen fühlt sich jedoch im weichen Sessel sehr wohl und will nicht weichen! Auch der 2. Offizier und der Kapitän müssen sich geschlagen geben - . Tantchen weicht nicht!

Da ergreift die jüngste Stewardess die Initiative, tritt höflich auf Tantchen zu – und siehe, nach wenigen leisen Worten erhebt sie sich und lässt sich gerne in die II. Klasse führen! Konsterniert fragen die Kollegen, wie sie das Wunder fertiggebracht hat? „Ganz einfach“ meint sie, „ich sagte ihr, nur die 2. Klasse fliegt nach Petersburg – und da folgte sie mir.“
Hier war die Naivität größer als das trotziges Standesbewusstsein.

Der Krippenreiter

Der in Kurland anzutreffende Krippenreiter gehörte bis in die letzten Tage der Restgüter (1939) zu den ewigen Typen des Gottesländchens, aber seine Blütezeit lag weit zurück.

Damals, im 19. Jahrhundert, als noch unbegrenzte wirtschaftliche Möglichkeiten vorherrschten, als es noch eine „Lust“ war zu leben, als fast unbeschränkte Gastfreundschaft herrschte, Raum und Zeit, Essen und Trinken kein Problem bildeten, Zerstreuung und Unterhaltung gesuchter waren als Schnaps und Tabak; als man in Kurland die Pferde noch mit Roggen und die Menschen mit Wild, Fleisch und Eiern fütterte, als das Herdfeuer tagsüber nicht ausging und die Jagd für jeden waidgerecht jagenden Gast offen stand, als nicht gerechnet und gebucht, sondern gelebt wurde, als ein Bonmot mehr galt als ein Scheffel Weizen, als man am Spieltisch des Lebens gewann und verlor, ohne zu erbleichen, sich schoß, wenn die Ehre gekränkt war, und sich erschoss, wenn man sie verloren hatte.

Damals ließ man auch andere leben und rechtete weder hart mit lässigen Zahlern noch mit Männern und Frauen, die ihr Leben als Gäste verschönerten, aber nur dann, wenn sie amüsant waren. Der langweilige Krippenreiter war verpönt, war unmöglich.

Gegenüber den anderen baltischen Provinzen des Kaiserreichs Russland hatte Kurland den Vor- und Nachteil größerer ständischer Geschlossenheit. Ein politisch mächtiger, lebensvoller Adel gab dem Land sein Gesicht, und unter ihm blühten ein nicht weniger lebenskräftiges Literatentum sowie ein wohlhabender lettischer Bauernstand.

Im Land, im fruchtbaren Heimatboden festgewurzelt, scharte sich um jeden Gutshof und jedes Pastorat ein Kreis von Familien: jüngere Söhne und deren Abkömmlinge, die Familien der Töchter in der Stadt. Und wo gar das ritterliche Geschlecht einem der zahlreichen kurländischen Majorate entstammte, bestand das ungeschriebene Recht der Zuflucht; es wurde stillschweigend und gern allerorten gewährt. Gastfreundschaft war Landessitte.

Kein Wunder, dass in Kurland auch das Krippenreiten zu Hause war; eine Kunst, die manch einer bis zur Vollkommenheit entwickelte. Man wollte teilhaben an Haus und Gemeinschaft anderer, die vom Geschick begünstigter waren als man selbst, auf breiterem Fuß standesgemäß leben und leben lassen konnten.

Immateriell, wie man im allgemeinen war, nahm man die Stiefkinder des Glücks mit Nachsicht und Humor, Freundlichkeit und Güte auf.

In der Regel hatte der Krippenreiter sein eigenes bescheidenes Heim, irgendwo in der Stadt oder auch auf dem Lande. Er war vielleicht sogar beweibt, oder man war gar, als weibliche Krippenreitersche, „bemannt“, aber irgendwie waren Heim

10

und Familie freudlos und unnormale: eine nicht standesgemäße Ehe, ein verfehlter Beruf, ausgesprochenes Pech in Unternehmungen, ein krankes Herz nach vergeudeteten Jugendjahren, ja auch Lebensuntüchtigkeit und Faulheit mochten der Grund sein – der Krippenreiter genügte sich selbst nicht, er war anlehnungsbedürftig und einsam. Und so zog er denn, oft monatelang, von Freundeshaus zu Verwandtenhaus, von Gutshof zu Gutshof, von Pastorat zu Doktorat, erzählte aus Stadt und Land, brachte die neuesten Pratchen (Anekdoten) und Bonmots mit und wohl auch das eine oder andere gute Buch in Zeiten, als geistige Interessen allgemeiner wurden, aber in Auswahl.

Der Krippenreiter gehörte mit zur Familie. Er musste anpassungsfähig und taktvoll sein; es gab aber auch solche, die ausgesprochen anspruchsvoll und verwöhnt waren, dann aber waren sie wohl auch besonders witzig, gescheit und schlagfertig. Er war der geborene vierte Mann beim Whist oder Bridge, ging mit zur Jagd, richtete Jagdhunde ab, ordnete die große jahrhunderte alte Bibliothek und betrieb wohl auch mit den Kindern des Hauses Sprachen. Aber all das waren Liebhabereien, waren kleine Freundlichkeiten gegenüber den Gastfreunden, Vettern und Nichten, alten Schulfreunden aus dem Gymnasium in Mitau und Zeitgenossen aus der Studentenzeit in Dorpat oder Heidelberg.

In alter Zeit hatte der Krippenreiter noch Pferd und Wagen. Von einem der letzten dieser Art wird erzählt, dass er auf einer Liniendroschke (Pferdedroschke) durchs Land gefahren sei, für die er ein drehbares Verdeck gegen Wind und Regen konstruiert hatte, mit einer verglasten Luke und einem Schlitz für die Leine – für den Fall, dass der Wind aus der Fahrtrichtung kam.

Es soll ein phantastischer Anblick gewesen sein, wenn der alte Herr mit seiner Mähre vor der Liniendroschke, geschützt durch das verkehrt gestellte Kaleschenverdeck, durch die Gegend kutschiert ist.

Aber man kümmerte sich als Kurländer nicht viel um die Meinung anderer und fuhr auch als Krippenreiter unbesorgt und innerlich frei durch's Leben.

(Aus dem Nachlass von Helmuth Stegmann (1892-1983), Rechtsanwalt in Riga und Mitglied des Präsidiums der Deutsch-Baltischen Volksgemeinschaft in Lettland)

„Meine „Tochter“ und die Knochen vom Bären“

Sommer 2014

Vor geraumer Zeit saß ich mit meiner Frau im Cafe Luitpold, als eine charmante junge Dame – wohl Studentin – nach einer verhaltenen Verbeugung an unserem Tisch Platz nimmt. Sie stärkte sich mit Kaffee und Kuchen und verabschiedet sich dann sehr höflich mit einem hinreißenden Lächeln.

Als ich bezahlen will, finde ich auf der Rechnung auch den Verzehr der jungen Studentin. Meine Einwendungen stoßen beim Ober jedoch auf wenig Verständnis, denn die Dame habe sich als meine Tochter ausgegeben und ich sollte ihm doch bitte keine Schwierigkeiten machen! – Also zahle ich.

Am nächsten Tag fahre ich die Sonnenstraße hinunter, und – wie der Zufall es fügt – erblicke auf dem Gehweg den blonden Lockenkopf der nämlichen jungen Dame.

Ich reagiere sofort, fahre in eine Parklücke und spreche sie auf unsere gestrige Begegnung im Cafe an. Es ist ihr wahnsinnig peinlich und Sie erklärt sich sofort bereit, ihre Schuld zu begleichen. Da sie jedoch kein Geld bei sich hat, bitte ich sie, mit mir zu ihrer Wohnung zu fahren. Dieser Aufforderung folgt sie zögernd und errötend!

Dort angekommen, entschwindet unsere Studentin in ihre Wohnung – als Pfand habe ich jedoch ihr Köfferchen im Auto behalten.

Da naht auch schon ein Ordnungshüter, entdeckt mein Parken im Halteverbot und fordert 40 Euro von mir. Der Hinweis, dass meine Tochter – die jedoch nicht meine richtige Tochter ist – nur ihr Geld holt, weil im Cafe ..., das alles zieht nicht – ich muss wieder zahlen.

Um jetzt die wahre Identität der charmanten, jungen Dame dem Polizisten zu beweisen, öffne ich das Köfferchen und – was ist drin? Knochen – lauter Knochen!

Es sind die Knochen von dem Bären, den ich Euch aufgebunden habe ! —

Tio – toi – “Tari a. Riga“

_____ darbs
Bakalaura, maģistra

“ _____ ”

tēmas nosaukums

izstrādāts Latvijas Kultūras akadēmijas _____ katedrā
katedras nosaukums

Ar savu parakstu apliecinu, ka _____ darbs izstrādāts patstāvīgi; izmantojot citu autoru darbos publicētus datus, definējumus un viedokļus, dotas precīzas norādes (atsauces) uz to ieguves avotu; iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ .____.2016.

Vārds, uzvārds

Paraksts

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: _____ .____.2016.

Akadēmiskais amats, grāds, vārds, uzvārds

Paraksts

Recenzents: _____

Akadēmiskais amats, grāds, vārds, uzvārds

Darbs iesniegts ____ .____.2016.

Studējošo servisa speciāliste: _____

Vārds, uzvārds

Paraksts

Darbs aizstāvēts LKA _____ gala pārbaudījumu komisijas sēdē
Bakalaura, maģistra

____ .____.2016. prot. Nr. _____ vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____

Vārds, uzvārds

Paraksts